

Михайло Ломацький

ГОМІН ГУЦУЛЬСЬКОЇ ДАВНИНИ

"Лисаний Камінь"

**Косів
2021**

ББК 84 (4 Укр) 6
Л74

**Михайло Ломацький. Гомін гуцульської давнини. — Косів.
Писаний Камінь. 2021. — 324 с.**

**(Видруковано за виданням: М. Ломацький. Гомін Гуцульської
давнини. Мюнхен. LOGOS. 1961).**

Упорядник
Адріан Алиськевич

ISBN 978-617-7436-10-1

ББК 84 (4 Укр) 6

© М. Ломацький. 2021
© Писаний Камінь. 2021

Книжку цю присвячує автор своєму другові в Америці
СТЕПАНУ САЛИКОВІ

*Зажурилась зранку, знявши віти юні,
Молода смерека на високім ґруні...
Не шуми, смереко, не печальсь у тузі,
Ще до тебе прийдуть твої вірні друзі...*

О. ОЛЕСЬ

*Країно див! Далека мріє,
Зелена казко серед гір,
Де вітром дух наш вільний віє,
На гори загнаний, як звір...*

ГР. КРИВДА

Книжка видана у 1961 році в Мюнхені (ФРН) коштом
МИХАЙЛА КОВАЛЮКА (Великобританія)

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Мушу ще раз повернути до моїх скромних і зовсім непретендуючих на науковість завваг і несмілих тверджень дотично нашої Гуцульщини й гуцулів.

Роблю це в надії спонукати наших науковців поцікавитися більше тією перлиною нашої землі Гуцульщиною, та тією оригінальною віткою нашого народу гуцулами, хоч би вже тому, що вони єдині зберегли й переховали найдовше нашу давнину, старовинні звичаї і замилювання, обряди, вірування і побут.

Дивно ж бо, а то й парадоксально, що нашими гуцулами цікавилися від давних часів і по сьогодні чужинці — не ми. Цікавилися Гуцульщиною німці, мадяри, румуни, чехи й москалі, а то й англійці, а вже найбільше поляки. Ми ж, за малими виїмками, не багато уваги присвячували їй.

Поляки, просто анексували для себе нашу Гуцульщину — домоворилися і дописалися до того, що напр. Антоні Оссендовські, взяв за мотто до своєї книжки «Гуцульщина» слова Фредра: «То Польска — то ойчизна наша»!

Про Вінценца, який видав книжку оповідань з гуцульською тематикою — «На високей полоніне» — каже польська критика: «Вінценз, це пецца польскей Гуцульщини».

Та намагання поляків спольщити гуцулів, а Гуцульщину перемінити в польську землю були смішні, — були, кажучи по-польськи «маженем сцентей глови».

Щойно тепер зависла над Гуцульщиною страшна гроза: Москалі завзялися змести гуцулів з їх прадідних гір так, щоб і сліду по них не залишилося. Оце жмуток скупеньких, жахом проймаючих вісток, із нашої Гуцульщини: «Статечних, колись заможних, чесних «газдів» нема вже там — їх вивезено... Залишився лише гуцульський, здеморалізований колись жидами й поляками «пролетаріят» — ті, що, прогайнувавши батьківське майно, йшли в найми до богачів, до жидів і «панів», — нероби й злодійчуки...

Пише дівчина з Ворохти: «В нас мало вже гуцулів — сама москалота... Рідко чується тут нашу мову — всюди лиш мова московська...»

Тих гуцулів, яких ще залишила Москва в горах, заливає вона сьогодні повинню горілки й деморалізації... Весною 1945 р. поширили москалі на Гуцульщину заразки тифу, щоб і цим злочинним способом нищити гуцулів. У селах Гуцульщини хоронено тоді денно по 10-15 померлих... Багато хат опорожніли — вимерли всі, дорослі і діти.

Колись косили гуцули буйні трави, тепер косить їх московська коса смертоносна, злочинна, безжалісна. Зникає там чудова гуцульська ноша, якою захоплювалися колись і чужинці, зникає і співуча говірка гуцульська. «Гуцули, — каже Москва, — мусять ношею і мовою стати «нашими», советськими людьми».

Разом із гуцулами нищать-донищують й красу гуцульських гір, ліси.

Пише один гуцул: «У нас не можна вже й у часі спеки найти холодку, усі дерева скосила москалота — наші гори голі й лисі». Ба, один із запроданців Москві — «енко» турбується уже, куди прийдеться вивезти решту гуцулів, що досі були зайняті вирубом лісів, а потім стануть безробітними й непотрібними в Карпатах, бо для лісорубів не буде зайняття.

Так — гине наша Гуцульщина під обухом невмолимої Москви.

Так, чому ж би нам, принаймні тепер, у останню годину, коли на наших очах загибає Гуцульщина, не поцікавитися нею і не доложити всіх зусиль, щоб зберегти хоч окрушини з минулого, буйного життя Зеленого Бескиду й людей у ньому?

При цьому треба згадати ще, чим цікавила чужинців наша Гуцульщина? Цікавило їх найбільше:

Що це за плем'я, оті гуцули в Карпатах, звідки зайшли вони сюди та в якому часі могло це статися?

На ці питання не знайдено конкретних, певних відповідей, а їх відомості все це лише здогадки, припущення, гіпотези без реальних основ...

Та все ж таки треба відзначити, що мимо фантастичних припущень і тверджень, майже всі чужинці, а між ними навіть і поляки, твердять, що гуцули таки «слов'яноруське плем'я».

Напр. Оссендовські, хоч і польський шовініст, ворог українського народу, бажаючий привласнити гуцулів Польщі, — мимо його безпідставних тверджень про етнічну мішанину гуцулів, признає таки, що гуцули пов'язані кровно з сусідами, а їх говірка мало в чому відрізняється від говірки покутян і підгірян.

Чужинні дослідники Гуцульщини, щоб найти перші сліди поселення людей в Карпатах, шукають цього в праісторичних часах, але нічого певного не знаходять там, тож надолужують здогадами, фантазією і гіпотезами.

Одні з тих «дослідників» кажуть, що наші Карпати були заселені вже за часів кімерийців, які панували колись давно над землями понад Дніпром, другі твердять, що й готи перебували в Карпатах — Гуцульщина була знана й Траянові, а його римська провінція Дакія простягалася між Дунаєм, Дністром і Тисою в Карпатах, а нарід замешкуючий ті простори, називано тоді траками та готами.

Але все таки й римляни не могли підкорити собі плем'я, яке жило за Прутом — Hierasus, як його звали.

Навіть і тоді, коли зайшли в ці сторони войовничі й хоробрі готи, надпрутянське плем'я не здалось їм, залишилось вільним.

Пізніше заходять в ці сторони половці — кумани, а за ними печеніги, а в 12 стол. заганяються сюди торки-беренди, пробують вдертися в Карпати татари, мадяри, волохи...

Змінні вітри й бурі проходили над Бескидом, але його мешканці не піддавалися їм — залишились і далше такими, як були — жили далше своїм вільним, буйним і барвистим, часами й бурхливим життям — жодному з наїзників не корились, а то й проганяли їх із гір геть, як влізливців, ворогів, зайдів...

Дісталась пізніше Гуцульщина під володіння Польщі, а потім Австро-Угорщини. Але панування тих держав над Гуцульщиною мало ілюзористичний характер — було номінальне. Фактично жила Гуцульщина й далше своїм своєрідним, буйним і незалежним життям майже до кінця дев'ятнадцятого століття.

* * *

Про це, звідкіль і коли зайшли предки наших гуцулів у Лісистий Бескид, не дасться нічого певного сказати. В кожному разі не звідти й не тоді, як це кажуть чужинні дослідники.

Час завойовання Карпат предками гуцулів?

Правдоподібно не сталося це дуже давно. Є деякі дані твердити, що предки гуцулів зайшли спершу в Карпати над дві — Білу й Чорну Тиси — здобуття Бескидів по галицькій і буковинській стороні тривало віками — не було легке... Це ж була неприступна лісова пуша!

Про деякі оселі Гуцульщини існують вістки щойно в 15-му столітті, — про оселі в глибині гір появляються згадки не вчасніше, як у 17-му столітті.

Це власне, як ніщо інше, може бути доказом, що наша Гуцульщина, не будиши аж так архаїчною, як дехто думає, не може бути ніяк етнічною мішаниною, як твердять чужинці, й мати в собі кров якихось там торків, куманів, готів, половців і печенігів, чи мітичних «уців», а гуцули — це «плем'я» слов'яноруське, по крові і духу те саме, як те, що запосіло землі Покуття і Підгір'я.

* * *

Давнина Гуцульщини окутана туманом віків — вона, загадка, досі не збагнена, не просліджена й не розв'язана.

Немає про неї згадок у наших літописах, ні в історії, одинокє джерело її пізнання — це «повістування» столітніх гуцулів. Але їх сьогодні вже нема. Друге джерело дослідів минулого Гуцульщини, це старовинні коляди гуцульські, обряди й вірування з глухим гомоном завмерлих віків — гуцульської «стрівіччини», яка теж уже зникає.

ГУЦУЛЬЩИНА

Як Говерля частенько закрита хмарею темною і негурою густою, так і Гуцульщина та її старовина закриті. Гуцульщина потонула у віках, вона не збагнена, непросліджена, темна, не прояснена. Історія майже нічого не переховала про неї — її праісторія невідома, ніхто не пробував відкрити її і заглянути в неї, зглибити її.

Одним словом, давнина Гуцульщини — це нерозв'язана по сьогодні загадка, не просліджена таємниця, привалена верстовою віків старовини. А все ж таки, вона, та гуцульська давнина, дуже цікава й приманлива. Але тільки на основі деяких, дуже рідкісних пам'яток із прогулих віків, на підставі деяких спостережень і завваг; розмов із старими мешканцями гір і їх «повістувань», переказів, вірувань, звичаїв і обрядів, а переовсім із змісту старовинних колядок можна дійти до певних заключень, припущень і здогадів достотно давноминулого Гуцульщини й гуцулів.

Дуже можливо, що вже в сиву давнину притягали й приманювали до себе Гуцульські Карпати різні кочуючі племена, чи то народи, манили їх багатством і пущею лісною закриті таємниці гір.

Правдоподібно заганялись під самі Карпати готи, але чи були й у Карпатах, цього не можна твердити.

В часі мандрівок народів заганялись сюди й дикі орди славного Атилли, мали тут, як уже сказано, бути й кімерийці.

Коли ж римляни зайняли землі між Тисою і Дунаєм та понад Дністром аж до Карпат і створили тут свою колонію Дакію, тоді то багато первісних мешканців оцих земель, нехотячи зносити над собою чуже паннування, утікали понад Прут, якому римляни надали були назву Гірасус, у глибину гір, звідки робили напади на римську Дакію і на залоги цісарських легіонерів.

В X. ст. мали бути на Підкарпатті печеніги, після яких залишилася назва оселі Печеніжин, що існувала вже в XII ст.

У XI ст. були тут торки-берендії, а за ними прийшли половці-кумани, мали заходити сюди й болгаро-волохи. Не оминули Прикарпаття і дикі орди Бату й Джінгісхана. Але чи всі ті орди вдаряли лише в Карпати, як вода моря в береги, чи й заходили в глибину гір, або передирались крізь них, того не може сьогодні ніхто допевна сказати. Мадяри почали підсуватись до Карпат у XIV ст.

Чи пізніші мешканці наших гір гуцули — це потомки кочуючих, а то й у Карпати зайшлих племен, цього не то твердити, але й припускати, не мож-

на. Чи наші гуцули заховали в себе вірування і звичаї отих своїх попередників у Карпатах, цього теж не можна й здогадуватись, — немає на це найменших даних. Одне тільки певне, що сучасна Гуцульщина та її мешканці не є архаїчного походження і нема там навіть і сліду по яких-небудь загиблих племенах чужої монгольської, чи якої іншої крові й походження, прапредках нинішніх гуцулів, а наші гуцули — це чистої слав'яно-руської крові й душі плем'я, яке первісно зайняло було переходною нинішнє Підгір'я-Прикарпаття і Покуття, а пізніше всякі історичні бурі і тиск ворогів загнали його в глибину Карпат. А це сталося щойно в XV, XVI і XVII століттях. У тому часі повстали в Карпатах перші гуцульські оселі, про що свідчать різні записки в церковних книгах, метриках. Про Лісистий Бескид, гніздо гуцулів, було впродовж кількох віків зовсім глухо, ніхто не знав Гуцульщини й не цікавився нею. Щойно при кінці XVIII і з початком XIX ст. почали появлятися дуже скупі, а при цьому фантастичні баламутні вістки про Гуцульщину та її мешканців. Перші, хто подавали ці вістки, були поляки й німці, отже можна собі уявити, які були ті звістки...

Найдавніші гуцульські села — це після Печеніжина, Рунгури і Космач, знані вже в XVI ст. Кути існували вже в XV ст. — це пізніша гуцульська «Мекка». Коли осіли тут вірмени, люди рухливі й оборотні, але й дуже хитрі й у торгівлі не дуже чесні, тоді Кути стали для гуцулів місцем збуту-продажі всего, що давали їм гори й купна всего, що їм було потрібне, а вірмени використовували, може ще більше, як жиди, простодушність і довірливість гуцулів.

Ще одне певне: В праісторичних часах знані були багатства наших гуцульських Карпат. Не лише ліси з дорогоцінним деревом і мільйони диких звірів із дорогими шубами, але й величезні зложища солі, ба й золота й срібла, нафти, газу, земного воску, залізних і манганних руд, різні мінеральні джерела і т. д.

Це все приманювало теж до себе різних пошукувачів «щастя» — «здобичників», отих «зайдів», що їх наші гуцули з душі ненавиділи.

Східний, званий теж Лісистий Бескид по галицькій стороні мав перед другою світовою війною около сорок громад — у Косівському повіті 24, в давньому Печиніжинському 11 і 5 в Надвірнянському, майже стільки ж громад на Буковині і на Закарпатті — кілька великих осель, як Ясиння, Руська Поляна, Богдан, Криве, Рахів і Рускова.

Найбільшим багатством Гуцульщини були непроглядні ліси, просторі полонини й царинки-сіножаті-кішниці з буйними травами.

Гуцули, мешканці Бескиду, були колись заможними газдами. Були ними до часу, поки не присіли їх жиди й «пани». Багато добра гуцульського, поло-

нини й кращі царинки загарбали жиди, ліси забрала австрійська держава й графи Скарбек і Баворовський.

У серці Гуцульщини Жаб'ю на 8 000 мешканців було понад 300 жидівських родин. Тільки за час від 1880 року по 1890 р. зросло число жидів на Гуцульщині на 42%, гуцулів же тільки на 12 р. зросло число жидів на Гуцульщині на 42%.

Надвірна — брама в Гуцульщину, мала на початку двадцятого століття на 2 900 українського населення 3 900 жидів, Делятин 2 500 жидів, Косів 2 700, Кути 3 500 жидів, село Пістинь 900 жидів.

Не було ні одної місцевості на Гуцульщині, де не було би жидів. Села й містечка на Закарпатській Гуцульщині були ще більше зажидоватілі, не менше й на Буковині. Жиди — це був елемент, який дійсно «не орав і не сіяв, а збирав».

Жиди на Гуцульщині, чого ніхто не заперечить, були паразитами на тілі гуцулів.

Основним майном гуцулів був скот, випасаний літом на полонинах, яких було в гуцульських горах 297, а між ними було не мало полонин о поверхні 500 до 1000 гектарів. Але найкращі полонини забрали, «вигулили», за безцінь від гуцулів жиди. Щойно після першої світової війни вдалося гуцулам відкупити від жидів кільканадцять полонин.

Стан посідання відносно полонин представлявся в 1926 р. ось так:

В посіданні великих власників (поляків) було 17 полонин, громад 26, селян 219, жидів 35, з тим, що полонини великих власників і жидів були найкращі і найбільші, в руках же гуцулів знаходилися полонини малі розмірами й не дуже трав'ясті. На тих полонинах випасалось щорічно:

2 310 коней, 3 330 корів, 7 890 ялівника, кіз і овець кругло 50 000 — це на самих тільки галицьких полонинах, майже стільки на буковинських і закарпатських.

«Світ» полонин гуцульських починається над самим Прутом і між ним та Надвірнянською Бистрицею — їх тут 6,1 км².

В пасмі Чорногори між Говерлею і Ясінням, Петрос, по цю сторону — Гропа, Заросляк, Брескул, Данциж, Пожижеска, Туркул, Козмеска, Марішеска, Менчол, Смотрич, Томнатик, Стайки, Гаджина, Кізів Логи, Степанець, Радул і Васкул. Поверхня чорногірських полонин 59,2 км².

Окреме місце займають дві великі полонини Кукул і Кострича з поверхнею 8,5 км². Чівчинські полонини починаються від Стогу — Свидівець, Фуралик, Глишовате, Прелуки, Старостая, Мокрин, Попада, Пір'є, Будийовска, Керничний, Альбин, Ледескул, Чівчин Великий і Малий, Лустун, Балтаул, Палениця, Гнитеса. Тут мають свій початок бистрі потічки Тонкий і

Чорний, які зливаються з потоком Перкалабом і творять Білий Черемош, чи як кажуть гуцули, Білу Ріку.

Під полониною Палиницею бере свій початок Чорний Черемош — Чорна Ріка. Поверхня Чівчинських полонин 40,4 км.2

Полонини Гринявські, звані теж Лудовенські, це: Баба Лудова, Явориста, Дукона, Тарниця, Штефульці Великий і Малий Гостів, Веснарка, Хітанка, Смітенич, Озериста, Похребтина, Михалків і Луковиці. Їх поверхня 51,3 км.2

Окремо стоять полонини Скупова, Крента й Лудова — з поверхнею 11,7 км.2. (За проф. Кубійовичем).

Полонина — одне коротеньке слово. Але скільки в ньому багатого й приманчивого змісту. Зелень і квіти, чари й краса, простори з вільними вітрами, свободне, веселе й безжурне життя вівчарів і бовгарів, газдівські стаї і кошери, — голоси у днину трембіт, вечорами рогів, уночі, прорізуючі тишу ночі вистріли з пістолів і порики звірів у лісах кругом полонини. Нічні шепоти, дивні звуки, таємні голоси, приглушені розговори ялиць із смереками, — голубе небо над зеленими просторами вднину, зоряне вночі, чарами краси літом, а грози зимою — оповитий полонинський світ, раз залитий то золотом сонця, то знову сріблом місяця і зірок...

«В полонинці веселенько — в полонинці файно...»

Нема краси понад красу полонини — нема життя, як на полонині.

* * *

Гуцульський світ — це світ краси, волі, просторів і полонин зелених!

А гомін гуцульської давнини — це гомін життя відважних, сміливих і завзятих предків теперішніх гуцулів, відгомін часів завоювання ними лісових пущ і побудови серед них гражд, здобуття полонин і других «верхів», чи як казали «горіщ» — життя і боротьби з природними й надприродними силами, їх радощів і смутків, їх буйности й очайдушности, любови й ненависти, прив'язання до рідого Бескиду й змагань з його ворогами...

Та предки теперішніх гуцулів не були «газдами» в нинішньому розумінні. Ні, це були «здобичники», були тими відважними з найвідважніших, сміливими з найсміливіших, одчайдушні до безтями, шукачами пригод, нехай що й смертельних! Вдираючись у гори, займалися єдино мисливством — ним і з нього жили, та вели не осіле, а кочовниче життя, живучи деінде літом, а деінде зимою. Саме життя в лісових пущах вимагало твердості й відваги, щоб, винищуючи дотеперішніх власників гір, хижих і лютих звірів, перебирати гори в своє посідання, ставати їх власниками, а це не йшло легко й тривало довго, при чому формувало воно людей з відмінною вдачею від сусідів «на долах».

Полонини здобули гуцули геть пізніше й тоді щойно почали займатися скотарством. Не лише мусіли здобувати полонини, але й прорубували дороги-плаї до них. Доступу ж на полонини з цієї сторони Чорногори, від Черемошів, не було, а без плаїв крізь темні ліси неможливо було дістатися з маржиною на полонини!

Пророблення тих плаїв, це була нелегка праця і вимагала надлюдських зусиль і великих трудів.

Рільництвом, властиво ж огородництвом, почали гуцули займатися геть пізніше. Не зразу стали гуцули лісовими робітниками та «дарабниками» — керманичами дараб, не знано ж давно збивання дараб, зрубане дерево кида-но в ріку, а та несла його «на доли»... Там виловлювано дерево з води й будо-вано з нього хати на безлісному Покутті.

Але впродовж віків і повсякчасно, найулюбленішим заняттям гуцула, це вже по традиції, було мисливство.

Хоч прийшли «тугі» часи на Гуцульщину й гуцулів, яким сказано «не ваші ліси й не ваша в них звірина», та за її стріляння карано гуцулів, то все ж таки не було майже гуцула, який не мав би «пушки» й не йшов би з нею крадькома в ліс на звірину. Так було давно, так залишилось було й до недав-них ще часів...

* * *

Попробуймо відірватись від світу, створеного людьми на свою власну подобу, та перенестися думками, душею і серцем у світ, що його сам Господь створив і подарувсв людям. Нашим людям...

Зайдімо в ту закутину світу, в країну далеку очам, але дуже близьку на-шим серцям. А країна ця чудова, прекрасна, варт того, щоб у неї заглянути й побути в ній.

Це ж країна небачених деінде див, незнаних чудес, незглиблених таєм-ниць, приворожена чарами неземської краси.

Країна завітчаних Мавок, чарівних Лісних, блукаючих лісами Лісо-виків, танцюючого Чугуйстра, грізного Алідника в скелях і його слуг, щез-ників, лісових, добрих і лихих духів, відьом і чарівниць, ворожбитів, зна-хорів і планетників. Гірське «верхів'я» — голубе небо, золоте сонце, а нараз звідкілясь хмарки — одна, друга... А там уже потемніло все небо й блискавиці, і громи, і злива, і «плова», а за тим знову погідне, усмінене небо над Верховиною. Так і гуцул — він же син гірської природи: лагідний, ввічливий, усмінений, а нараз, він, як хижий орел, як розлючений ведмідь — стальова бартка в руці, іскри в очах! Змінний у своїх настроях, але душа в нього і вдача незмінна — в душі ті самі скарби, що були в предків: скарби гарячої любови до рідної землі, до волі, до свободи, до краси життя.

З природою тісно й безперервно пов'язаний гуцул, а та природа навчила його твердості й завзяття — він знає, що, щоб у горах жити, треба бути сильним тілом і духом, вільним, свободним і до безтями одчайдушним!

* * *

Прекрасна країна та наша Гуцульщина, бо такою створив її Бог, і такою схотів її по всі часи мати. Він і пробуває тут у кожному закутку — у верхах і долинах, у лісах і потоках, на полонинах і на скалах. Він і в квіточках і зіллю — він всюди тут. А до людей промовляє блискавицями і громами, глядить удень на них сонечком, уночі місяцем і зірками — все, все тут, уся природа — це Бог у Своїй силі і величі, в любові і грозі, в доброті і справедливості, та в чарах краси, якою оповив Верховину й верховинців у ній Тими то чарами наділив Господь їх усіх і наказав їм у них жити й умирати.

Світ гуцула, це таємниці не до збагнення, загадки не до розв'язання, дороги без дороговказів...

Бачив гуцул ті чари, куди тільки повернувся, ними був приворожений і зачарований.

Таємниці і чари в Чорногорах, у насупленій і закритій хмарами Говерлі, у задуманому Піп-Іванові, в гомоті Черемошу і Прута, в шумах лісів, у по-

М. Сеньковський . Гуцульські типи. Весільна група

лонинських вітрах, у зимових сніжних бурях і в літніх пахощах царинок...

* * *

Гуцульщина країна чарів і таємниць, яких гуцул не розумів, тільки відчував серцем, подивляв і захоплювався ними. Ба, чи можна зрозуміти от хоч би мову й спів, греміти й клекоти Черемошу, чи Прута й усіх тих голосних, крикливих потоків, що маючи початок десь далеко й високо під полонинами, несуть свої води стрімкими спадами-«скоками» й ворують гірську тишу своїми грімкими шумами й злісними ревами, щоб потім пропасти десь у далеких світах?

Ні, цього не розумів гуцул. Не розумів, але любив понад усе і брав науку з того.

Ставав гордий могутністю своїх гір, над своїм Черемошем приставав, задумувався і сам до себе говорив:

«Дивико-си на него, екий він маленький, тихий і злагідненький у літні, сонячні дні. Така собі, сказав би «благітка», слабкий, немічний, ледви пропихає свою воду щілинами поміж каміння. Зовсім так, як людина, коли ослабне тілом і упаде духом, а мусить іти далше й пробиватись крізь нетри життя... А там, ні звідти, ні звідси — злива, плова-повінь. Могутніє Черемош, набирає сили

— він страшний, він грізний — він гремить, кипить, буриться, реве... Не наближайся до нього, тікай геть! А то порве тебе й потре на камінню, рознесе, розторощить! Бо сила в нього превелика — ніщо не встоїться перед нею! Нема сили, щоб рівнялась з його силою!

От скелі, каменюки які тверді, а Черемош рве, крушить їх, розбиває, бере на себе й несе в світ, другі котить наперед себе, звідсіль той оглушуючий грюкіт-стукіт...

Рве береги, кидає на свою воду вікові дерева, що на них росли й несе на своїх плечах, вони для нього, що тріски для потоку, що пір'я для вітру.

* * *

Станув гуцул на горбку подалік від розбурханого Черемошу — глядить на його танець знищення і смерті й думку думає...

Чи ж і люди, живучі в тих самих горах, що й Черемош, не подібні до тієї гуцульської ріки, чи в них не та сама вдача, що в неї?

Спокійні, тихі, лагідні — до часу, а потім непогамований вибух сили, що не знає стриму, ні уговку.

* * *

А що діє Черемош взимку, коли потиснуть сильні морози, коли намагаються взяти його в свої ледяні окови?

Він не здається силі морозу — борикається, буриться, лютує — він же не любить оков — він ненавидить їх!

Зовсім це саме діє гуцул — син гір, брат Черемошу. Він теж ненавидить цілою душею всякі окови, неволю і рабство!

Цього навчив його Черемош! Як і всю життєву «філософію» черпав гуцул із книги природи!

І він розумів ту природу, хоч вона була чарами окутанії, таємницями закрита, казками сповита. Бо гуцулові не треба було вглиблюватись в тайни гірської природи — вистарчало, що він її любив і серцем і душею сприймав її та вдовольнявся тим, чого вона не закривала перед ним, а передовсім своєї краси й дозволяла черпати зі себе життєву мудрість. Йому нічого більше до щастя не було потрібно. Він у тій природі і її красоті бачив себе самого, вважав себе сином хрироди, її частиною. Любив її, як любить син свою матір рідну — любив і утотожнював її з її Творцем, з Богом — тож віддавав їй своє серце й душу так, як і Господеві, що подарував йому цей світ краси.

В зачарованому й завороженому світі краси, див і чудес жив гуцул. Куди поглянув, усюди краса, чуда й таємниці... Он ліс без кінця-краю, темний, таємний. Ніхто ще не був у його глибині, а зайшов би, пропав би!

А верхи гір! Попробув на кожний вийти! Гірська Мара дивна водитиме тебе по них усю днину, а все з одного на другий верх, без кінця. Не було такого, хто побував би на всіх верхах гуцульських гір!

А чорногірські озера? Чи не повно в них усяких див і чарів? У них купаються мавки, над ними в місячні ночі чешуть лісні свої довгі зелені коси, завітчають голівки і танці виводять, а чугайстер закрадається, щоб мавку в свої руки дістати. З озер, як сколотити їх воду, тучі з градом. У лісових нетрах і зворах повно духів, які в часі бурей наповнюють гори жахом і грозою, виючи й ридаючи — в лісах повно таємних шепотів у погоду, грізних голосів у бурю та в сніжну заметіль.

У темні ночі вовкулаки й мольфарі по горах ходять, у місячні, зоряні ночі мавки й лісні співають, танцюють, щезники з відьмами раду радять, кому нанести шкоду й напакостити, арідник у підземеллі ланцюгами дзвонить і зубами скрегоче...

О, гірські ночі, повні див і таємниць!

Он легінь з барткою в руці на суперника чатує, під колешнею молодичка любчика дожидає, опришки плаєм «загору» поспішають, панські палаци розбивати, бесаги сріблом-злотом набивати — флоєра на ґруни грає, на кичері трембіта тужить, удолі потік журчить, у лісі звір озивається, птах кричить з просоння — тіні померлих і загиблих попід загороди снуються. Потопки ведуть зі собою таємні розговори, старі ялиці пригадують і передають собі казки минулих віків, шовковим павутинням снується туга за тим, що

було й минуло, та не вернеться — туга й жаль за часами повної, ніким і нічим необмеженої свободи...

* * *

Гуцульщина в китиці земель України, дорогоцінна квітка, найкраща з усіх квіток, вічно зелена, буйна, усміхнена й розспівана, як молодичка пишна в день св. Юрія на полонині.

Дорога нам та наша Гуцульщина не лише чарами краси, але й чимось ще іншим. Вона ж заховала й зберегла те, що зуб часу й вороги знищили на других українських землях — заховала й зберегла найбільші скарби нашого народу, ті скарби, які були притаманні колись усе́му народові нашому: мудрість, відвагу й сміливість, пошану давнини — «старовіччини» — прив'язання до віри, звичаїв і обрядів предків, глибоку віру в Бога та Його всемогучість, доброту й справедливість — відвертість, щирість, гостинність і свободолюбність, — любов до свого й відразу до чужого, а з тим і ненависть до ворожого, до того ще й глибоке почуття людської і особистої гідності, а з цим і національну гордість.

Ось скарби, що їх зберігала віками наша Гуцульщина!

На першому місці в гуцула були свободні гори й вільне життя в них! Тому то впродовж віків боронив гори свої від наїздників-ворогів, а себе від

М. Сеньковський. Жаб'є (Верховина)

їх опіки, гнав, чим і як міг усяких «зайдів», що лізли в гори й несли йому неволю.

Будувала на землях України польська, колись наша, потім ополячена шляхта укріплені замки, що їх руїни залишились і по сьогодні — були ті замки в Олеську й Підгірцях, у Збаражі й Тереховлі, в Скалаті й Скалі, в Білому Камені, Завалові, Токах, Висучці, Кривчу й Кудринцях, Кам'янці Подільському та в інших місцях України, але нема найменшого сліду, щоб та шляхта, яка чванилася своєю лицарськістю і войовничістю, осідала колись у Карпатах — на Гуцульщині, чи навіть поблизько неї — на Покутті й Підгір'ю, над Черемошем, чи Прутом.

Видно боялася шляхта «горен-верховинців» із племені давних русичів, мужних і відважних, нетерплячих чужого панування над собою. Тому то й нема тут слідів того чужого панування.

* * *

Не одну бурю і не одне лихо пережила наша Батьківщина, але ніщо з того не досягало нашу Гуцульщину й гуцулів! Вони жили своїм власним, вільним життям, тай ще своїм сусідам — тим на долах помагали обороняти свободу, як от Семен Височан на чолі шести тисяч гуцулів у часі воєн Хмельницького, Гриць Кардаш, Лесьо з Березова, Кость Комарницький-Черлений та другі.

Здавалось би — життя гуцула, тієї «первісної» людини, зовсім простеньке, звичайне й нескладне. А воно зовсім не так!

У ньому дуже багато цікавого змісту та внутрішніх вартостей, яких деінде не найти — багато краси й чарів. Душа гуцула повна таємних заглибин і закамарків, серце його гаряче, а в ньому зриви, вибухи, блискавиці й громи.

Сама тільки спроба заглянути в душу і серце гуцула, щоб зглибити й збагнути їх, пізнати життя-буття його, пересичене казками й загадками минулих віків, варт труду — вона оплачується сторицею...

* * *

Подиву гідною є у гуцулів зорова й слухова пам'ять. Що гуцул раз побачив, те задержав на віки у своїй пам'яті, що раз почув, того ніколи вже не забуде. Тому то гуцул знає свої гори, знає всі стежки й плаї, і по цю і по ту спорону Чорногори, по цей і по той бік Черемошу, ніколи він, навіть у найтемніших лісових нетрях, не заблудить, хіба що вчепиться його Блуд — тому і його оповіданням-повісткуванням при різних нагодах немає кінця... В пам'яті гуцулів збереглася наша глибока давнина, в їх повісткуваннях оживає давно минуле — в них чути гомін прогулих віків...

* * *

Нема в світі другої країни, яка була б так чарами краси сповита, як наша

Гуцульщина... Це ствердили й чужинці, які мали нагоду пізнати її. Вони казали, що наша Гуцульщина — це зачарований острів не лише в Європі, але у всьому світі — відмінний від нього оригінальністю і чудами буйної природи та гармонізованого з нею життям населення, гуцулів — їх звичаями, обрядами й ношею.

Природа, яку створив тут перед віками Господь, не сплямлена й не споганена людськими руками, а люди тут тісно пов'язані з нею. Життя їх надихане давниною, насичене, як вони кажуть, старовіччиною. Тут жила й не вмирала вільність — переховувалась у лісових нетрях і скальних щілинах, у печерах і недоступних пушах.

Безщадний зуб часу не міг порушити первобутности гірської природи, ні надгризти гуцульської старовіччини — не могла, хоч і як намагалася зробити це й так звана культура, що її несли чужі вітри в нашу Верховину. Гуцул боронив її перед тими злими вітрами, як треба було, навіть сталевую барткою і крісом. Якнайбільша святість була вона зберігана гуцулами в усних переказах. Сюди занесена предками «Повість Времених Літ». Жила Гуцульщина й дихала древністю-давниною, сокотила її і передавала потомкам такою, якою від предків перебрала.

Так, наша Гуцульщина — це скарбниця не лише чарів і краси, але завороженої в ній величньої і буйної давнини народу нашого, з неї гомонить наша давнина, наша старовіччина...

О, багата наша Верховина гомоном старовини, дуже багата! Той гомін у ревах і клекотах бистротечних рік гуцульських — Черемошу, Пруту, Тис, Бистриць, Рибниці, Пістиньки і Путилівки, у шалено-диких потоках, у тих, що десь там аж під самими полонинами свої джерела мають і до Черемошів води свої несуть — у Бистриці і Гнильці, у Шибенім, Рабинці, Мокрині, Добрині, Альбині, Попадинці і Гостівці, як теж і в тих, що в Пробійну скорим бігом спішають у Мозирнім і Грамітнім, тай у Буківці і Дідушковій Річці, допливах Чорної Ріки.

У шумах-ревах, клекотах і гуках рік і потоків гомін давних віків. Але той гомін і в полонинських вітрах осінніх і в зимових, скажених бурях — його можна, прислухавшись добре, почути з глибоких нетрів лісових і скельних печер, він і в шумах вікових, непроглядних лісів літом і зимою.

А всі ці, гомони такі, як були тут перед віками — не змінилися. Віками створені, віками говорять, віки пригадують, не дають забути їх...

ГОМІН ГУЦУЛЬСЬКОЇ ДАВНИНИ

Завдаймо собі трішки труда, виберімось думками в ту райську, Богом подаровану країну, в той наш гуцульський Бескид Зелений. З Косова поче-рез славний Яворів, понад шалений потік Буковець, скалистою стрімкою дорогою зійдімо згори в долину... На Варатин, над Черемош зійдім. Дві до-роги перед нами, одна вліво, друга вправо — одна тягне, друга манить. Та ми звернімо вправо — в соняніну Криворівню, а звідси у Жаб'є...

А там горі Чорним Черемошем усе далше й далше в Бистрець. Тем-ним потоком, каменистою доріжкою зайдім на полонину Гаджину й ми вже в Чорногорі.

Високогірський, таємничестями приворожений світ! Куди не глянути, всюди гори з піднебесними верхами! Не набутися тут, не налюбуватись! Душа піднімається вище верхів, бажає з'єднатись з їх творцем Господом. А таєм-нича сила тягне по ту сторону Чорногори, туди, до джерел двох рік Тис... Там же тяж кусень нашої Гуцульщини зі славним селом Ясінням... А там такі ж, як і тут люди, добрі, щирі, гостинні. І там, як і тут просторі полонини й темні, аж чорні ліси...

Вернувшись з відвідин Закарпатської Гуцульщини, йдім чорногірським хребтом туди в Чивчинські гори й полонини... Там оживуть наші душі, заб'ються скоріше серця... Господи, слава й дяка Тобі за всі ці чари краси, що їх тут посіяв! Просто — зелений рай! Зелень, позолочена сонцем!

Полонинами, а там пляями, стежками лісовими, колись гніздом усякої звірини, зійдімо на річку Сарату, а кладкою на ній перейшовши, будемо вже на Буковинській Гуцульщині... Гірськими пляями зайдемо в Сторонець-Пу-тилів, а там відвідаємо хату буковинсько-гуцульського поета Юр. Федькови-ча. Відотхнувши в ній, зійдемо з бігом Путилівки над Черемош, а тоді рікою до Устерік, а звідтам до першої хати села Ясенова Горішнього. Там на Ви-годі напроти каплиці Бабія перевеземось човном на другий берег Черемошу, а тоді горі Дідушковою Річкою у село Красноїлю, а звідтам у велике й багате село гуцульське Голови над Білою і Чорною Річками під полониною Скупо-вою...

Славне село Голови своїми багатими газдами, а ще більше старовинни-ми звичаями й обрядами! Тут справді заворожена старовіччина, тут зберіга-на святість минулого, тут не вільно було нарушити того, що предки занесли в гори...

Тут, у цих Головах, відотхнемо після довгої мандрівки по Бескиді — у

хаті годного газди Дмитра Понипайлека-Василюка. Він похарчує нас усім, що дають гори, він і погостить нас гомоном гуцульської давнини...

* * *

Чарами сповитий світ села Голов віддав Господь нашим гуцулам, знаючи, що вони собі в Нього на це заслужили й варті цього, щоб у ньому жити. Це ж люди, які хочуть і вміють не самим хлібом, але духом жити й серцем сприймати те, чим наділив їх Господь. Ногами й думками по своїх горах ходять, їх красу в серця вкладають і як скарб оберігають... В проміннях надгірського сонця купаються, із піднебесними хмарами понад горами проносяться, з полонинськими вітрами в перегони йдуть, чорногірських вірлів за братів собі мають, кудлатого ведмеда за його проворність карпатським «газдов» називають — усе себе, свою душу й серце з любови до гір і їх краси їм віддають... їм і їх творцеві — Господеві... Ця їх любов велика — це не жертва, а глибока подяка за красу й буйність життя, за його повноту, за радощі, яке їм дає. За приваби, за скарги його, за можливість зберігати тут вікову давнину, за золото сонця, за срібло місяця, за співи рік і потоків, за шуми лісів, за квіти на лугах і царинках, за красу і грозу, за щебет пташок і рев звірів у лісах, за можливість на вершинах, близько Бога та його сонця жити, руками хмар досягати... За можливість високих летів і піднебесних зривів, за відвагу і сміливість, за силу тіла й душ...

Варт зайти хоч не ногами, а думками й серцем у ту нашу, казкової краси Гуцульщину, де ще й досі живе дух Довбуша, де вечорами при ватрі про нього та його легінів, про їх лицарські чини-боротьбу за волю гір і за красу вільного життя в них, повістують старі, а молоді про них пісні співають...

Так зайдім до старого Понипалека, а він повістуватиме про давнину гуцульську, як колись мені повістував і переконав, що справді «нема краю над ту Верховину» з її буйною старовіччиною...

Згадавши Понипайлека та його безконечні повістування, хочеться сягнути пам'яттю в давні часи й пригадати те, що діялось давно на нашій Верховині — згадати події і людей, що були і проминули, а то й у забуття пішли.

Збудити померлих, підняти їх з забуття хочеться... Тих годних старих газдів зі сивим волоссям, що спадало на плечі й розчісуване було не гребенем, а пальцями газдів і їх повістування хочеться згадати — згадати тих, що сьогодні тільки їх душі по горах блукають і недолю Верховини оплакують. Пригадати хочеться хоч дещо з того, що заслухане було вечорами при палаючій ватрі в гуцульських граждах, чи в стаях на полонині...

* * *

Гей, гей, як би можна було пригадати те все, то вийшла б з нього груба книга...

М. Сеньковський. Довбушеве крісло у верхах Синиць у Жаб'є

Та — біда, людська пам'ять слаба й коротка, а ще тоді, як послаблять її і притуплять час і віддаль! Затруть і приглушать нові пережиття, нові вражіння, нові події... Але ж таки часом у тиху, вечірню годину, наче жива, в повній красоті, стає перед очима душі і серця наша незабутня Гуцульщина, оживають старі, яких давно вже нема, гуцули...

Засівши кругом ватри, закурили люльки й «повістують» — розвивають клубок «старовіччини»...

А між ними бачу його... старий, сивий, високий, плечистий, сильний ще й кріпкий, як старий бук, за його хатою, головський багатий газда Дмитро Понипайлек, званий Василюк.

Округла, в маслі виварена кресаня на сивій з крученим волоссям голові, орлиний ніс, живі, хоч старі, великі, сині очі, в зубах «бакунтова» люлька... Говорить зпроквола, важить, заки скаже, кожне слово... «Слово, ек воробець — віпустиш, не зловиш», — каже. Бачу його, чую його голос і починає працювати моя пам'ять... Оживає те, що було прив'яло, а то й усохло, підноситься те, що час припоросив, що пилом часу припало...

* * *

Гуцульська простора хата — стіни миті, на стінах старі, почорнілі образи святих на полотні і на шклі. Кругом хати під стінами широкі лавиці, що

М. Сеньковський. 1926 р. Жаб'є. Зима

то на них не лише сидіти, але й спати можна. Лавиці застелені пухкими ліжниками, біля дверей «намисник» — шафа, різблена з полицками на різну домашню посуду, а напроти дверей коло стіни великий стіл із різбленими ногами, застелений вишитою, як сніг біленькою, скатертю, під другою стіною широке, теж різблене ліжко, застелене ліжником, над ним на жердці теж ліжники й взористі верені — з хати двері до кліти — комори з одягом і біллям.

У куті недалеко дверей велика піч із «опецком», на якому можна спати й грітися від печі. В печі палає ватра — горять сухі смерекові поліна, насичені смолою-живицею, приємні пахощі разносяться по хаті — приємний і настрій в усіх, що в хаті. Сьогодні светце, не вільно виконувати тяжкої роботи, не вільно й прясти, що буває повсякденним заняттям газдині і її дівчаток — звичайно взимку — влітку буває інша робота. Сидить газдиня на опецку, біля неї дівчатка — наймолодша притулилася до нені, поклала голову їй на коліна.

Газда сидить біля стола на різбленому стільчику. Закурив люльку — закурив і я цигарку й прошу газду Дмитра Понипайлека-Василюка розповісти дещо з давнини, а, може би, щось і про його предків.

І Василюк повістував...

Ось дещо з його давних повістунів — дещо з того, що вдалося відгребти зі слабкої пам'яті...

РОЗПОВІДЬ ДМИТРА ПОНИПАЙЛЄКА-ВАСИЛЮКА

Одного весняного ранку можна було побачити на дорозі — оскільки це можна дорогою звати — тоді ж у горах не було жодних доріг, як сьогодні — горі Чорним Черемошем із Устерік у сторону Ясенова дивний «похід». Напереді молодий ще, здоровенний гуцул. Своїм виглядом неподібний до ту-тешніх людей горен. Ростом високий, а горени звичайно середнього росту, присадкуваті, з темним волоссям, а він не лише високий, але й білявий, очі в нього великі, сині, кремезний, жилавий, а руки в нього — не дай Бог дістатись у них. Казали про нього, що грубезний кіл одним ударом руки вбивав глибоко в землю. Але, що було дивне: мав велику силу, та вдачаю був лагідний, як дитина й злагідний, нікого не зачіпав, нікому згрідливого слова не

Устеріки над Черемошем. Стара листівка

сказав, хіба що хтось його роздразнив, або «нарушив» йому «гонір». О, тоді було найкраще втікати від нього на милю — вибухав, як полум'я ватри з сухих дров.

Іде він і веде коня, об'юченого «всяким добром»... Є на ньому кілька шкір із звірів, двоє наладованих бесаг, кітли і горшки та інше домашнє приладдя і знаряддя. За конем іде молода жінка, на руці в неї дитина, другу веде зі собою діти — це дві дівчинки. За нею коровка — її підганяє шестилітний, білявий хлопчина. Попереду коня і газди три овечки й дві кози — їх підганяє «котюжка» — сірий пес, підганяє і сокотить, щоб не порозбігалися і не повтікали.

Молодиця, видно, невдоволена, крізь сльози говорить голосно, щоб її газда чув: «От нещістечко найшло мене з тим чоловіком, отим Понипайлом! Воліла би була моя неня в Черемоші втопити мене, як мала зв'язати з отим пройдисвітом, з тим волоцюгов! Нігде не может загріти собі місця — не хочет знати, що на одному місци й камінь мохом поросте, а коли ним «кочет», то на порох зітретси. О, ци не таке й з нами? Три рази мінели вже місце й чого си доробили? Ото, що на нас і з нами, це й усей наш дорібок, усей масток! А хто цьому винен? Мій «газдик», бодай була его не знала й не чула за него! Оце вже четвертий раз кочуємоси, шукає мій газда «печеного леду в Петрівку». «Чому си не відзиваєш, заніміло тебе, ти, певно циганського роду, бо лише цигани любле так, ек ти переходити з місця на місце! Куди ведеш нас, чому не кажеш цього?»

А її «газда» — Понипайло, на імя йому Дмитро, мовчить, якби набрав у рот води, лишень роззирається на всі сторони. Куди йде й куди жінку й дітей веде, це він добре знає. Але цього не мусить казати їм.

Він — це правда — непосидючий, чи, як каже його Одокія, волоцюга, хоч і не з циганського роду, але, чи він цьому винен? Це Бог таким його сотворив, таку непосидющу вдачу дав йому. Мусить шукати все чогось нового, якась сила тягне його все дальше й глибше в гори, все за чимось «нипає», чогось шукає... Чи не тому й прозвали його Понипайлом?

* * *

От прийшла весна, звергли зі себе гори зимове біле покривало, заграв Черемош водами, показалися бриндуші на його березі, защебетали пташки в лузі, а він чогось неспокійний, щось жене його туди, де виблискує ще снігом полонина Скупова. Не видержав, послухав таємничого голосу й пішов одної днини, не кажучи жінці нічого, в далекі гори під Скупову.

Щось із тиждень не було його — почала Одокія непокоїтись, став її Василько допитуватись за дедом.

Врешті вернув — задоволений, веселий.

А на другий день сказав до Одокії: «Збирайси, лагодиси в дорогу — підемо на нове місце посидку».

І почав зараз і сам ладитися в дорогу.

Одокія в плач, каже, що нікуди не піде — їй досить вже волокитства! Але її Дмитро затятий і впертий, що скаже, це мусить бути — вона знає його добре.

До того ж він запевняє її, що на тому новому місці осядуть уже на все життя, не будуть з нього рухатися нікуди.

Та Одокія не вірить йому, плаче й воркоче даліше. Але що ж, мусить іти за Дмитром — куди він, туди й вона — вона ж його шлюбна жінка.

На Вигоді переправились через Черемош і подались горі бистрою річкою.

Глянути вправо, чи вліво — гори, скали й ліси, ліси. Аж у очах темно стає від тих лісів.

Дістались в Дідушкову Річку — тут трохи простірніше, ширше, багато царинок і багато сонця. Думала Одокія, що може тут де задержаться і осядуть — тут їй подобалося. Та, куди там! Її Дмитро залишає Дідушкову Річку та йде даліше, потоком, ген туди, де видно полонину Скупову.

А тут самі ліси й ліси, нічого більше не видно, лишень непроглядні й непрохідні ліси.

Одокія весь час плаче — Дмитро мовчить, а Василько тішиться, що так багато в річці пстругів, а олені і сарни пасуться над річкою і недалеко втікають. Того він не бачив там, де досі жили.

Але пробиватися даліше в глибину гір і лісів щораз важче — ні дороги, ні стежки. Одним лишень потоком можна просуватися.

Потік же наїжений скелями й камінням — ні пройти, ні перескочити. Місцями скелі навислі над річкою, місцями «гуки»-водопади. Місцями густий ліс повис над водою річки — темно — сюди, мабуть, ніколи ще не доходило світло сонця.

На сухому камінні сіла Одокія — каже, що даліше не піде, хоч би Дмитро вбив її. Діти плачуть, кінь тяжко дише, корова ричить, вівці блеють, кози помекують.

Дмитро стає безрадний — то грозить Одокії, то просить іти даліше, заохочує, каже, що вже недалеко те місце, де мають осісти — ще лиш трохи підойти.

Бере на руки старшеньку дівчинку, підносить з каміння Одокію, бере за руку, помагає перескакувати каміння, місцями й переносить її на руках, її і дітей. Далі, то й вже сам не вірить, чи дістануться на те місце, де задумав осадовитися.

На одній прогалині мусіли затриматись — не було сили йти даліше.

Одокія видоїла корову, дала дітям молока напитися, Дмитро зняв із коня терх, пустив коня пастися — пасеться і коровка, овечки і кози.

Розложив ватру, треба ж хоч трохи осушитися і погрітися — промокли до pasa й продряхли — вода в річці холодна. Діти ogrілись при ватрі, позасипляли. Вийняв Дмитро з бесаг вуджене м'ясо, їсть і дає Одокії того м'яса. Та вона відмахується — не хоче й у руки брати «буджениці». Сидить коло дітей і плаче.

Припочили, маржинка попаслася, діти поспали, Дмитро терхає коня — підуть дальше.

«Куди, куди, ведеш нас волоцюго?» — кричить Одокія.

«Ще, ще трохи підемо й дійдемо до місця, де будемо жити», — потішає її Митро.

Йти, але як? Тут же страшна лісова пуша, як продиратися крізь гушавину над річкою? Але Дмитро завзятий, що задумав, те мусить зробити — як може, так додає собі й своїм охоти й сили йти дальше.

Але в кінці бачить, що так легко воно не піде. Лишає Одокію з дітьми на одній полянці, а сам з конем іде дальше — каже, що вернеться потім і забере їх.

Пішов. Зайшов на те місце, на якому задумав жити, розтерхав коня, а тоді вернув по Одокію і дітей. Посадив Одокію з двоїма дітьми на коня, а Василька залишив із коровою і «дробетами» на полянці.

Дивна це дитина, отой Василько. Плакала неня, плакали сестрички, а він сміявся. Попоїв буджениці, напився води з річки, вийняв із пазухи сопілку і грає «як би ніколи й ніщо».

От і тепер не боявся лишитися сам на полянці і ждати на дедю. Він потрапить уже сам розложити тут ватру, наловить пстругів, спече їх на камені, що його розпече у ватрі й смачно «похарчує» — пструги дуже смачні. А там верне дедя і все буде добре. Як задумав так і зробив Василько: наловив пстругів, прижарив, попоїв, а потім лиш воду попивав, поки не прийшов по нього дедя.

Був уже вечір, як прийшли на місце, де сиділа Одокія з дітьми й дальше плакала.

Та, чи не було чого плакати? Довкола темний, аж чорний ліс, а серед нього невеличка прогалина, на якій, як казав Дмитро, мають осісти й жити. Смереки, ялиці і буки. Буки довкола поляни старі й грубезні. А крізь них пробивається потічок, скаче по камінню і журчить, муркоче. Дмитро зараз же розложив велику ватру — вона має не лише гріти, але й відстрашувати звірів, мусить горіти всю ніч. А сухих дров тут не забракне!

Похарчували, з'їли, що мали — Одокія не хотіла їсти, лиш випила гор-

нятко молока. Полягали кругом ватри на шкірах, повкривалися ліжниками й поснули. Полягали й корова, овечки й кізоньки, лиш кінь не лягає, пасеться, не лягає і Дмитро — докидає дров до ватри, сів на колоду, закурив люльку й задумався.

Думає, як буде тут жити, як улаштує собі життя?

Знає добре, що не легке те життя буде тут, але праці — труду він не лякається! Для нього свобода — вільність важне. Що задумає і захоче, то буде діяти, ніхто не буде ставити йому перешкод, буде «сам собі пан».

Встав із колоди, обійшов кругом ватру — роздумує, де збудує тимчасову колибу, а потім й гражду й колешні для маржини, як позбудеться отого лісу, щоб на його місці росла трава на сіно для маржини — про все те думає, аж чоло морщить. Походив по поляні — вернув до колоди, поклав «грани» в люльку, що була погасла, сів на колоду, курить і думає даліше.

Нараз чує, його котюга починає скомліти, а потім і вити, ось вона вже коло нього, глядить неспокійно в сторону лісу над потічком.

Понипайло бере пушку, що приперта була до колоди, глядить у ту сторону, куди звернені очі котюги. Від ватри нічого не видно, її полум'я сліпить зір. Підноситься з колоди з пушкою в правій руці, відходить подальше від ватри, стає за грубим буком, котюга при ньому — глядить все в ту саму сторону. Вдивляється туди й Понипайло і бачить: крізь темінь пробивається світельце — світять дві жаринки. Знає Понипайло, що це ті жаринки — це ж вовчі очі. Прикладає пушку до плеча, націлюється і стріляє просто в ті жаринки — вовчі очі.

Зараз після вистрілу, загавкав пес і побіг туди, де впала куля з пушки. Пішов за ним і Понипайло. В корчах побачив простягненого вовка. Притягнув його до ватри. Від стрілу побудилися всі — Одокія і діти. Та Дмитро наказав їм знову лягати й спати. Лише Василько не послухав дедю, оглядає з усіх сторін убитого вовка й просить дедю, щоб, як прийде другий вовк, дав йому пушку, він вистрілить і напевно вб'є того вовка — він же вміє вже стріляти «й цілети» — «бизівно», не схибить.

До ранку сидів із дедем, але на превеликий його жаль і смуток другий вовк не прийшов.

Раненько зі сходом сонця були всі на ногах — Одокія почала «кутатися» коло ватри, треба щось зварити, принаймні для дітей.

Дмитро й Василько поїли буджениці, запили водою — більше не треба їм нічого.

Бере Дмитро на плечі пушку, Василько просить, щоб і його взяв зі собою... Дедя не боронить. Пішли горі лісом — тяжко було йти: всюди грубезні колоди вікових дерев, що їх повалили на землю бурі, або самі зі старо-

сти попадали, треба було пролазити поміж них, або перескакувати їх.

Було близько полудня, як вийшли на ґрунь, звідки могли побачити «світ».

Всюди ліс і ліс, лиш зелені верхи з поміж них визирають — на них нема дерев так, як і на цьому ґруні. Лиш буйні трави, тепер жовті, бо лежали взимку під снігом, але вже почали новою зеленою травою поростати.

Густі, темні, не рухані людською рукою ліси, куди не звернути очима. А над ними безлісна полонина Скупова — вона тут царює над верхами й лісами — на всі сторони глядить — бачить і Дідушкову Річку, Ясенів, і Устеріки.

Дивиться Василько на гори й ліси, радіє, що так далеко може звідси дивитися і так багато бачити. А дедя наслухує... Чує, хтось там краєм лісу йде — певно, якась звірина. Зняв із плеча «фузію», держить її напоготові...

А тут з-поза дерев виходить олень... Розлогі роги закинув аж на хребет, розглядається, нюхтить.

Хотів Василько крикнути з утіхи, сплеснути в долоні, та дедя поглянув на нього так, що він занімів і задеревів.

Один цільний стріл і олень з риком болю повалився на землю. Аж тепер можна було Василькові заплескати в долоні, що він і зробив, біжучи до зас-тріленого оленя.

Понипайло затягнув оленя на край лісу й прикрив його гиляками й ча-тинням. Вернули на «свою» поляну — Понипайло осідлав коня, взяв великі бесаги, топір і ніж і пішов туди, де залишив оленя. Пішов з ним і Василько.

З конем було дуже тяжко продертися крізь ліс.

Понипайло зняв із оленя шкіру, відрубав роги, м'ясо порубав і наклав у бесаги, натерхав коня, зверху поклав шкіру й поволеньки продиралися лісом на поляну.

Одокія принесла з потоку води, м'яса наклала в котел, залила водою і завісила на вертлюх над ватрою. Частину м'яса завудить. З голоду не погигнуть тут — ні! Поки в Дмитра здорові руки, а в них топір і довгий гострий ніж, на плечі пушка, а в ній куля, поти нема ні біди, ні страху! Цеї другої ночі спав уже й Понипайло, наносивши на ватру багато сухих грубезних бервен.

Зрештою, якби щось злого трапилося, то котюжка дасть знати. Другої днини береться Понипайло до роботи. Добре, що тепер гарне верем'я, пого-да, а що було би, якби «пішов» дощ? Ватра погасла б, не можна б ночі пере-спати. Треба збудувати поки що колибчину, а тоді прийдеться подумати, як би збудувати хату.

Зрубує Дмитро не дуже грубі смереки, теше, примірює, будує колибу.

Збудував, верх покрит луб'єм — корою з грубих ялиць, ще й привалив плиттям із потоку, щоб буря його не зірвала. Землю попід стіни колиби вис-телив гиляками — пластами зі смerek, їх прикриється шкірами і ліжниками,

це буде постіль для всіх. А зісхне «пласт», вержеться його на ватру і внесеться свіжого — прикриється ще і зеленим мохом, щоб було м'ягше.

На середині колиби ватра і грубий кіл у землі з довгою «фрукою», загненою, щоб можна на неї завішувати котел над ватру й варити та пекти. Це «вертлюх».

«Буджарню приладив за колибою — з каміння і кори, а там буде вудити м'ясо. М'яса не забракне — звірини в лісі повно, під саму колибу заходить. Понипайло працює завзято — спішиться з працею, бо там не оглянешся, треба буде шукати трави, косити й сушити, щоб було сіно на зиму. Звалює на землю ліс, що довкола його поляни, зрубє дерева й палить. Від лежачого дерева загоряється і стояче — горить ліс. На спалениську буде рости трава — буде сіно — на ньому буде і город під усяку ярину, на «буришку» і на ячмінь. Усе буде, але не зараз і не легко це все, як задумується, робиться.

Працює Понипайло від світу до ночі, аж змарнів, хоч їсти є що, голоду нема. Вже й Одокія подобришала, помагає своєму Дмитрові, де, як і чим може. Набирає певности, що з Дмитра готов таки бути «газда»... Та й певна, що він уже з цього місця не піде нікуди далше — інакше не працював би тут так завзято.

Вправді не дуже сподобалось їй це місце — страшна лісова глуша й безлюддя, але що подіяти з Дмитром? Уподобав собі цю пушу, мусить вона і їй подобатися — вона ж його жінка — де він там і вона з дітьми мусить бути.

Одної неділі пішов Понипайло шукати людей, які давно перед ним зайняли тут деякі ґруні й поточини та вже побудували собі хати й розгаздувалися. Не багато їх ще, це правда, але вони тут уже заложили село й назвали його Головами.

Пішов, отже, шукати їх, пішов з ним і Василько — де ж би він пустив дедю самого від хати?

Найшов Понипайло на Чорній Річці багатих газдів, Сапріяна і Костюка, на ґрунях Шкіндю і Микетя, та й ще Дмитрея і Ткачука, а на Білій Річці Палія, за річкою високо Маротчака, Чубака і Черлена, та й ще декого. Не було їх багато, але всі були багаті тут й добре вже загазовані. Дуже гостинні були — гостили Понипайла й Василька, але ніхто не спитав, звідки Понипайло й чого аж під Скупову зайшов.

Обіцяли, як треба буде, дати йому допомогу — мусить же побудувати хату, а цього не зробить сам...

Вернув Понипайло в свою колибу, а в понеділок зраня почав зрубувати відповідне для будови хати дерево й корувати його, щоб висохло на сонці.

Спішиться з роботою, бо незадовго треба буде косити траву й робити сіно.

Зараз після Петра-Павла взявся до кісьби — коса в нього була, граблі сам зробив. Де тільки найшов яку цариночку над річкою, чи прогалину в лісі над потоком із травою, косив її, а Одокія перевертала граблями покоси і сушила траву. Потім згрібала сіно в копиці. Діти були з ними, гралися з Васильком.

Два тижні працювали без відпочинку, а потім носили сіно на плечах і на коні й клали в стоги за колибою. Понипайло вирахував, що того сіна старчить перезимувати худібку.

Коли думав, що вже всі газди «поробили» сіна, пішов просити їх на толоку, допомогати йому збудувати хату. Матеріал на будову вже сам приготував. Зійшлися газди, ніхто не відмовив у допомозі.

Не так воно легко побудувати хату тут у горах, як би комусь там видавалося, ой ні, хоч матеріялу на її будову є подостатком.

* * *

Насамперед треба вибрати, підшукати відповідне місце під будову. Вона мусить стати на відосонні, вікнами звернена до Божого сонечка й на щасливому місці, куди не мало би доступу зло й лихо.

Заки приступити до будови, треба зробити з молоді смерічки вгорі з натягненими галузками хрест, прибрати його вовною і всяким чарівним зіллям, обкадити кадилом і покропити свяченою водою, а тоді вкопати його по середині місця, де має стати будівля.

Але не дай Боже, щоб у тій хвилині закричала ворона, заскреготала сорока, або загавкала котюга. Натомість добрий знак і щаслива ворожба, якщо тоді защебече ластівка, закує зозуля, або заірже кінь.

Важне теж, щоб у часі будови дому горіла й не погасла вічна ватра. Все мусить бути зроблене за первовічним звичаєм і обрядом так, як робили предки — в цьому ж домі житимуть покоління, до яких не сміють мати доступу злі й погані духи, ні відьми. Мусить бути зроблене все, щоб у «посидку» мир і супокій панували, щоб крив Бог людей у ньому від хворіб, а маржину від боли, щоб держалися в ньому гаразд і радість, а смуток, щоб тримався від них здалеку.

Через кілька днів в Понипайла хата, а при ній колешні для маржини. Хата була з круглого дерева з маленькими віконцями, щоб ними ніхто, ні злий чоловік, ні звір, не влізли до хати. Дах із грубих, тяжких «драниць» — дощок, наколених зі смerek без суків. Хата — курниця, без печі, бо тоді всі хати в горах такі були — широкі сіни і друга кімната, яка властиво служила за комору. При хаті була теж комора — кліть на «лудіння» — одежу.

Понипайло добре вгостив своїх «толочинників» — наготував м'яса з різної звірини: з оленів, сарен і диків — було м'ясо варене, й печене, свіже

й вуджене, була гусленка і бриндзя та масло, була кулеша й буришенники, муку привіз на коні з Довгополя над Білою Річкою. Довгополе було вже в ті часи велике село.

* * *

Ще не скінчилася осінь, ще не припала снігом Скупова, а Понипайло був уже в своїй хаті. Він уже газда, а його Одокія газдиня...

Прийшла зима, а з нею нова праця для Понипайла. Зима тут для гуцула, це те саме, що літо десь там на долах для подоляка — жниво! Попрацює «подолєн» літом, має чим жити в зимі, а в горах попрацює гуцул узимі, має запевнене життя на літо. Так воно було в Карпатах колись давно...

Упав сніг — покрив гори, Понипайло рушницю через одне плече, порошницю через друге й у ліс... У дзьоблині харч, не зголодніє до вечора. Вертає вечером «уповні»... Приносить кілька куниць, є і видри, є рись, є готур і кілька орібок.

Ще заки впав сніг, убив кілька оленів, диків і сарєн — старчить м'яса хоч би й на цілий рік.

Тепер же, взимку, треба вбивати звірину не лише для м'яса, але й для шкір — будуть гроші, будуть крайки, хустки й згарда для Одокії, і новий черес, ну й кресаня для нього й Василька, коралі і пацьорки, а найважливіше,

М. Сеньковський. Трємбітарі перед гуцульською хатою

порох до пушки й пістолів, дещо для дівчаток, дещо й для газдівства. Все те за шкіри з дикої звірини.

Впали більші сніги, тоді Понипайло закладає на звірину сильки. Рано ходить по лісі і витягає зі сильок удушену звірину, несе в хату, здирає з неї шкіру і сушить. Так щоднини — одіту звіринку застрілить, другу зі сильки витягне.

Всю зиму він стрілець і ловець звірини,

Хатне газдівство на голові Одокії: мусить «кутати» маржинку — годувати й поїти, готовити дітям їжу, випрати білля, а вечерами прясти вовницю, щоб були ліжники й сукно на сердаки й гачі (штани) та на запаски — мусить плести рукавиці на руки й капчурі на ноги, шити сорочки та ще й вишивати їх. О, роботи в Одокії стільки, що, як сама каже, «нема часу і в голову си почухати». А Дмитро лиш сушит шкіри й рахує, скільки їх уже має, окремо з куниць, окремо з видер і диких котів-рисів. Має він уже десять шкір із вовків... А до весни буде їх мати ще більше!

Та раз трапилося так, що не він із вовків, а вовки були би з нього здерли шкіру. Було це понад вечір — він думав вертати вже д'хаті, а тут вовки! Було їх кілька — скільки, того не знав. Що ж йому робити? Втікати нема куди, тай, як від вовчої тічні втекти? Стрілив до одного, вбив його — другі вовки кинулися на вбитого — видно, були дуже голодні. За той час наладував пушку і вистрілив з неї. Чи поцілив, не знає. Витяг із-за череса пістолю, вистрілив із неї раз і другий...

А тепер, що? Наладувати ще раз пушку, чи пістолет, нема вже часу — кругом нього вовки. Ось-ось кинуться на нього й роздеруть на кусні. Має ще ніж, але ним не оборониться від стільки вовків. Починає молитися, говорить «Отче наш». Нараз, що це? З ліса виходить щось страшне — жєсне... І не чоловік і не звір, може, був це вовкулака, може, й якась мара трохи до чоловіка, а ще більше до звіра подібна. Вибігла з ліса й на вовків. Атю! Щезли вовки, якби їх не було. Побігли в ліс, а за ними та потвора... Вона то врятувала Понипайла від вовчих зубів.

Прийшла весна, а з нею нова робота. Треба частину «палениці» скопати й засіяти трохи ячменю, посадити буришку, на грядках засіяти й посадити деяку ярину. Праця не легка. Треба ще й стинати дерева й палити, витягати з землі пняки.

Якось «обвеснувавси» — Одокія помагала.

Тепер треба було подумати про продажі шкір — усього вже брак — мало вже й соли, тай пороху не багато.

Одної неділі довідався, що Шкіндя вибирається зі шкірами «за гору» до Сиготу аж. Умовилися їхати туди разом — везуть шкіри до Сиготу й другі —

багато головців вибираються в Сигіт. Лиш Костюк з-над Чорної Річки не думає їхати туди — йому не спішно продавати шкіри — в нього й так усякого добра повні кліті.

Пішов до нього Понипайло й просить, щоб дав йому свого коня — одним же конем не відвезе всіх шкір.

Костюк радо позичив коня, наказував лише, щоб добре дбав за нього в дорозі і не «осаднив» — дорога ж далека й не легка.

Натерхав Понипайло оба коні шкірами — Одокія запасла його харчами — й одної днини раненько пустився разом із другими в далеку дорогу. Заки вирушили, повклякали на землю й звернені до сонечка, що лише почало показувати з-за гір свої перші промінчики, щиро помолились. Пішли...

Коли вернуться і «ек муть гостити», це лишень Бог «сетенський» знає... «Щіслива дорога, дай Боже добре гостити, миром сходити й назад у мирі повернути», — кликала за ними їх «челідь».

Ішли лісами й долинами та пляями, що ними ходили колись їх давно вже забуті предки — ніхто не знає навіть, хто були вони.

Ночували під зоряним небом, спали при ватрі

Щойно п'ятої години добилися до Сиготу. В Сиготі жили «руснаки» поруч румунів і мадярів, які всі знали нашу мову. Були там і жиди, яких по цю сторону Чорногори ще не було тоді. Жиди, побачили людей з «лецької» сторони, як казали, обсіли їх, як мухи мід — «продайте і продайте ті шкіри нам, ми добре заплатимо, ліпше ніж другі, дамо ціну, якої ніхто другий не дасть — не лише гроші дамо, але все інше, що вам потрібне — у нас є всьо».

Кричать, заступають дорогу, не хочять пустити «горен» даліше. Ні відогнати їх від себе, ні відпроситися в них.

Шкіндя, що вже не раз бував у Сиготі і знав добре цих бородатих «купців», узяв у руки «корбач» — ремінну нагайку й почав нею відганяти жидів... «Вон від нас, вон! — кричить. — Мав би я нехристам, що вбили Христа, продати хоч би одну шкіру, то ліпше їх усіх вергти в Тису! Не діждете ви, нехристи, багатіти нашою працею! Вон, вон!» І корбачем управо і вліво! Відогнав геть жидів.

Шкіндя мав у Сиготі знайомого, багатого купця «руснака», якому не раз уже продавав шкіри. До нього пішов і тепер, а за ним усі головці. Купець — руснак, дуже втішився гостями з далеких карпатських сторін. Казав зараз своїм слугам допомогти розтерхати коні, а шкіри занести до шопи й від кожного газди покласти окремо, зачинив шопу, а ключ подав Шкінді.

Попросив газдів у світлицю й казав сідати, відпочити. Не встигли розглянутись по світлиці, а тут уже на столі присмажена ковбаса, варена солонина, червона від паприки, й білий хліб.

За хвилину були на столі великі «флеші», а в них золотисте вино. Засіли газди поза стіл, господар-купець просить «доцігати» — «не униматиси», та не гордити Божим даром, — що Бог дав, то спожити й випити.

«Так, так, — каже Шкіндя, — випити можна, але так, щоби розуму не пропити й гонору в вині не втопити, це було би зовсім не по-газдівськи, а ми, рахувати, газди, ви, чесний господарю, і ми, головські горени».

І харчували й вино попивали, а при тому не мовчали, про «всечіну» говорили. А говорити мали про що — і домашній газда і його гості з далеких Голов. Про що там не говорено, чого не згадувано! А все щиро, а все зі серця пили слова, перлилися і переливались, як те золоте, мадярське вино ув криштальових пугарах.

Гей, гей, були це часи, коли люди наші братами були, не знали фальшу, ні злоби, серцями, не словами до себе промовляли, серця на долонях носили.

Похарчувавши й попивши вина та поговоривши зі серця і душі, пішли спати. Спали, як сплять медведі зимою в своїх «гаврах». Твердо після далекої і важкої дороги, спали.

А рано головці продавали, а купець купував у них шкіри — все відбулося по-газдівськи, без шахрайства й без ошуканства.

Купець записав собі все, що кому потрібне було, пішов у місто зі своїми слугами й вечером мав кожний головоць усе, що хотів мати за шкіри. Ще один вечір гостились — набувались, весело плив їм час.

А раненько терхали коні. Мали що нести на собі в Сигіт, мають що й тепер у Голови нести гірські коні. Всяке добро в бесагах — варто було в зимі потрудитись — є що тепер у хату принести. Хвала й дяка Господеві за його доброту й ласкавість для «горен». Їдуть понад Тисою — попереду Черлен у флюєру грає. Микитей приспівує. Довший час припочивали в Руській Полянці — перед ними стрімкий і крутий плай на Копілаш.

Четвертої днини були вже на Скуповій, а зі Скупови у Голови «отек раз, ци два клєбуков веречи», — недалеко вже. Добре, що Бог крив від лиха й пригод поганих.

Скільки радощів і втіхи було, коли Понипайло зайшов із двома, натерханими всякими достатками кіньми перед свою хату. А ще більше, як почав ті достатки витягати з бесаг і розкладати перед Одокією і дітьми!

Тепер уже повірила Одокія, що її Дмитро не «пустий друк», а справжній газда. А Дмитро обійшов своє газдівствечко й ствердив, що все тут, як має бути. Одокія не сиділа з заложеними руками — городці і грядочки, аж любо глянути на них — усе росте й зеленіє. Де шумів ліс, там буйні трави.

Наносив Понипайло з потоку плиття, вимостив подвір'я перед хатою,

поправив огорожу й струнки — від ранку до ночі працює й палить даліше ліс і корчує пняки. Чує, чим більше працює, тим більше в нього сили — є «охіть», є і «путеря».

Одної днини вибрався на «волоський бік» — на Буковину, там купив корову з телятком, для Одокії дві курочки купив, у бесагах приніс поросятко. Тепер у Понипайла дві корови й дві телички — вівці покотилися — є ягнятка, кози вчінили по двоє козенят. Чи ж не газда Понипайло? Ні, на його думку, він ще не газда — газди тут — це передовсім Костюк і Сапріян на Чорній Річці і Шкіндя на ґруни — де йому рівнятися до них? «Але, підождіть, буде й Понипайло газдов не меншим, як ви», — думає Дмитро. Бере сокиру та й «йде затісувати» свій «маїточок», щоб усі знали, що його, а що не його. «Затісує» — зазначує сокирою на деревах межу-хітар, що має належати йому.

Зазначив-затесав від Круглої здовж Річки аж до потоку, що впадає до річки, а звідтам тим потоком ген д'горі — відмежував для себе стільки, що «сегодни» там живе щось із двадцять газдів, потомків Понипайла — велику частину теперішніх Голов із ґрунем Оборотним.

Два тижні зранку до ночі відзначував межі землі з лісами, що від тепер мали належати лишень Богові тай йому. Тепер знає Дмитро, що він тут «газда».

Ніхто йому не заборонював і не противився, міг брати тої землі, лісів і лугів, скільки хотів. От часи були! Лиш жити й Бога хвалити! Не було тої тісноти, що нині. О, варто було тоді в наших горах жити!

Прийшов «горечий чес» — час косовиці. Це гуцульські жнива! Що варт газда без маржини? А для маржини треба сіна — зима в горах довга й морозна, сніжна «завальна» — треба багато сіна, щоб перезимувати маржину.

Кілька тижнів працювали обоє Понипайли, поки придбали кілька стогів сіна. Нема страху, старчить його на всю зиму. Тепер можна було трохи «припочіти», поки не прийде осінь.

Діждалися осени — зібрали все з городців і грядок — славити Бога, є в них буришка, бурачки й капуста й друга яринка, є і ячменець. Дмитро зробив жорна, є чим молоти ячмінь.

Роздобув трохи дворічного жита й посіяв його на новому спалениску — сапами зрушили землю і поміж пняками засіяв те жито, за два роки зіжнуть його — потім прилагодив на зиму дрова сухенькі, живичні, порубав і поскладав поліна під хатою.

«Треба, — подумав Дмитро, — заки прийдуть осінні дощі, спалити ще трохи ліса». Задумав — зробив. Тепер знає — «випробував», що лежаче дерево скорше й ліпше горить, тому вперед зрубував дерева, потім запалював їх.

Нелегка була ця праця — дерева грубезні треба було сили не малої, щоб їх зрубати й повалити на землю. Але Дмитро був завзятий, а праці не боявся. Мусить бути газдов, як ті другі головські багачі. А багатства без праці ніхто ще не здобув — не здобув би й він.

Якось одної днини, коли вже всі полонини опустіли були, пішов Понипайло з пушкою ген туди поза Круглу, може, подибле оленя. Та замість оленя побачив здоровенного «вуйка» — ведмедя. Йде стежкою з Вільшинського, роззирається то сюди, то туди... Щастя, що вітер не від Понипайла на ведмедя, а від «вуйка» в сторону Понипайла віє, а то був би давно, «занюхтів його й пішов би в лісову гушавину — у «вуйка» нюх дуже чуткий...

І ріс той ліс Кривий, пнявся під саму Скупову, старі дерева падали на землю, гнили, а на них виростало молоде «дерево» і росло поки не постарілося і не повалилося на трупи попередніх дерев — так було тут із первовіку, так є і «сьогодні» в тім Кривім.

Зайшов Понипайло в той ліс, у глибину, нема що й думати, щоб дістатися. Станув на одній грубій колоді, яка лежала поперек другої — стоїть досить високо — вище не можна вийти, колода слизька. Чує тріскіт і ломіт, щораз ліпше чує. Ага — це, напевно, вуйко йде — «достименно» він, ніхто другий. Певно шукає вже гаври на зимовий сон — казав же Шкіндя, що зима буде скоро, а вуйко це добре прочуває і знає.

І дійсно — вуйко — великий, тяжкий, ледви йде — нажерся, щоб мати чим перетривати зиму в гаврі.

— О, не будеш зимувати в Кривім — не будеш, «сараку», спати в гаврі, — говорить Понипайло сам до себе, — твоя шкіра мет висіти в мене на поді, а твоє мнєсо зжеруть тут вовки.

Ось він бачить уже добре вуйка крізь дерева. Націлюється і стріляє. Стрілив. Не встиг оглянутися, а вуйко вже коло колоди. Реве й стає на задні лапи, щоб передніми досягнути Понипайла. Понипайло витягає з-за череса пістоль і пускає у ведмедя ще дві кулі... А ведмідь, хоч стікає кров'ю, таки пнеться на колоду. Нема ради, Понипайло «штрикає» із колоди на землю, не дивиться, що воно досить високо. А ведмідь вже на колоді, а з колоди на землю, по ту сторону колоди, де Понипайло.

Тоді Понипайло «в ноги» — втікає, що має сили в ногах, хоч утікати нема куди, хіба «штрикати» з одної колоди на другу. Перештрикнув кілька колод — пристанув, глядить поза себе, наслухує, не чути, ні лому, ні тріскоту. Вилазить на найближчу колоду і бачить, під одною колодою лежить «вуйко». Поволеньки й обережно підходить до вуйка; той увесь у крові, лежить, не рухається уже. Не диво, що він у крові, дістав же три кулі. Подіравив Понипайло ними шкіру, але ж життя вартісніше, як шкіра.

Зняв шкіру, вирізав їдоме м'ясо й пішов д'хаті. Має вже дві ведмежі шкіри, а що одна подіравлена трьома кулями — це ніщо.

Встав рано, виглянув на світ, а там біло-біло, впав перший сніг, хоч це лишень тиждень по Покрові. Не помилився Шкіндя.

До Дмитрія була вже добра зима — багато снігу й тисне мороз. На Дмитра прийшли відвідати Понипайла газди, з якими ходив у Сигіт. Старий Шкіндя приніс берівочку вина, що її привіз із Сиготу. Понипайло не привіз жадного напиту — жалувал грошей, які потрібні були на що інше.

Засіли газди за стіл, Одокія наложила на стіл усяких харчів — їжте й розперізуйтеся, як кажуть. Славити Господа, в Понипайла кліть не порожня — є м'ясо, якого хто захоче, є і вуджені пструги, є солонина й ковбаси, а до них капуста й свіжо спечені буришніки з буришки і ячмінної муки. Харчують газди і попивають з пугарів сигітське вино. При цьому говорять. А говорити є про що. Тай що може бути миліше й дорожче, як зійтися разом і поговорити щиро з душі й від серця?

О, любилися колись наші «горени», сходилися разом, набувалися, веселилися, не знали звад, ні сварок, не знали, що це зависть, що заздрість. Помагали один одному, в біді і в нещасті рятували один одного, один за другим скочив би був у вогонь.

Набулися і наговорилися газди в Понипайла й перед вечером «роздекувалися» й розійшлися.

В тих часах ніхто не засиджувався до ночі — варівко», небезпечно було вночі виходити з хати — ба навіть і в днину ходили люди в горах із топорами й пістолями за чересом. Зимою заходили вовки до людських гражд і витягали вівці з колешень.

Не раз приходили й перед хату Понипайла вовки — та він держався на острозі — завжди були в нього на поготівлі пушка й пістолі.

Раз загостила була до нього ціла тічня голодних вовків і зачали добуватися до овець у колешні.

Понипайло не спав ще, якось не міг того вечора скоро вснути. Почув вовків коло хати, встав, підходить до вікна, ніч була ясна, «звіздяна», — видно, як у днину.

Споглянув крізь вікно й «пуду» дало йому. Вовків повне подвір'я. Вийти д'ним із пушкою — очевидна смерть — роздеруть на кусні, не залишать і кісточки. Відчинив вікно, що було міцно прибите — тоді ніхто не відчиняв вікон — і вистрілив межі ту вовчу зграю. Прокинулася від гуку Одокія, схопився на ноги й Василько. Бачить, дедя ладує пушку, — він до другого вікна — просить неню, щоб допомогла відорвати вікно. Василько за пістоллю і крізь вікно раз і другий вистрілює до вовків. Бачить Дмитро й перелякана Одокія,

що два вовки лишень окрутилися довкола себе й попадали на землю. Добре поцілив Василько вовків. Ще би ні! Чи ж це першина йому стріляти й ціляти з пістолети?

От він ладує вже новий пістолет — добре, що серед хати горить ватра й видно. Стріляє дедя — стріляє і синок. Щось з п'ять-шість вовків лежать на подвір'ю. Були би їх і більше настріляли, але вовки відступилися від хати.

Та шкоду таки зробили, й не малу. Роздерли на кусні Понипайлову котюжку. О, як же плакав за нею Василько й сестрички його! Але потішилися — дедя привів другу, молоду котюжку, що її дістав від Шкинді.

Зима була напrawdę туга. Та Дмитро не дармував і не сидів у хаті при ватрі. Стріляв і ловив у сільця звірину, здирав із неї шкіру й сушив її, вудив м'ясо, та помагав Одокії «кутати» маржину.

А тут уже наближаються і свята — величне Різдво Христове, чи не найбільше поруч Великодня, свято на Гуцульщині.

Вже в повітрі чути, що те велике свято не далеко.

На дворі тихо, не віють вітри й не курить снігом, смереки-ялиці не ведуть із собою голосних розговорів, як перед тим, стоять тихо, ніби щось думають, ніби чогось дожидають. І небо чисте, ясне, густо засіяне зірочками, — зірки, то миготять, то моргають, а мороз тисне, аж скрипить під ногами. І річка, й потічок притихли. Не кричать по ночах і сови, ніби хтось наказав їм замовкнути.

Ба, що найдивніше, вовки перестали по ночах вити — не чути їх і не видно. Не гавкають і котюги з груня на грунь. Люди теж держаться всі своїх хат і гражд. Як каже Одокія: «Пахнет светами». А в неї тепер роботи повні руки, — хатньої роботи, бо всю надвірну роботу виконує Дмитро. Він мусить заглянути в кожний куток і закамарок, усюди мусить бути порядок, усе мусить бути на своєму місці, бо так воно годиться, так повинно бути. Різдво — велике, рокове свято!

Василько, де, чим і як може, помагає дедикові.

Одокія «кутається» в хаті і коморі — дбає, щоб усюди було чисто, гарно й випрятано. Прийдуть же колядники — певно, що прийдуть.

А її доні так, якби знали й розуміли, що надходить щось велике й небуденне, — не докучають нені, сидять тихенько й лише призираються до неї та її кутання. Як дві кіточки сидять, але не «м'яввають».

Ще тільки один день до Святого Вечора — в Понипайлів усе в «передку» — все приготоване до Різдва Христового. Одокія приготує сьогодні все те, що має завтра варити — мусить же бути дванадцять страв! А в неї цього року є вже з чого тих дванадцять страв зварити, до того ще й Дмитро дещо прикупив.

Другої днини з самого ранку Одокія варить і пече, Дмитро, хоч це не його річ, помагає Одокії, Василько доносить дров на ватру, подає нені що треба, а все робить спокійно, притишено, не чути голосних слів. Дівчатка сидять тихенько й призираються пильно до нененої роботи — підростуть же, стануть газдинями, тож мусять усе добре знати.

Сьогодні всі говіють. Старі і малі не сміють нічого взяти в рот — знають це діти й ані гадки про це, що голодні, в них немає.

Не можна сьогодні і курити — Дмитро завісив свою люльку на кілочок, най «відпочіват». Не дай Боже цієї днини що небудь на дворі робити, а вже рубати дрова, так захорони Господи — в літі «рубали би» — дзьобали б птахи зерно з засіяного збіжжя.

Зрештою у Дмитра нема сьогодні жодної надвірної роботи — все вже зроблене — приготоване для маржини зелене сінце — «денькове», в одному дні зроблене в соняшну погоду — приготована й м'яка, як шовк, зелена отавиця. Маржинка має теж знати, що цього вечора сходить Христос з неба на землю, зійде не лише до людей, але й до кожної «живинки». Маржинка дістане цього вечора найкраще сіно й отаву.

Ще нема вечора, а в Одокії вже всі дванадцять страв готові. Але, це ще не все. Мусить тепер узяти з кожної страви одну ложку — дванадцять ложок — замісити це з мукою і спекти з цього хлібчик — це для маржинки, як буде на Св. Юрія виходити в полонину. Про все треба «темити» й про все подбати, нічого не забути.

У Святий Вечір і вечеря не звичайна, вона свята. Оповитий Святий Вечір дивними тайнами, окутана й ця вечеря різними таємницями. Це ж засідають до неї не лише живі — з ними тут цього вечора й мертві — душі предків засідають разом із живими до святої вечері — про це знають добре живі, нащадки померших. Колись і їх душі заходитимуть на святу вечерю до тих, що по них жити будуть.

Цього вечора повна хата тих душ — найдавніших і найсвіжіших.

Тому то треба добре вважати, заки сядеться на лавицю, треба перед тим дмухнути на неї, щоб не присісти якого духа.

Знали й робили це діди й прадіди, не сміють цього забути внуки й правнуки.

Дмитро позатикав усі діри в лавицях отавою і клоччям, при чому примовляв:

«Не дерки зати́каю, але роти ворогам», хоч їх Понипайло не мав, але воно так має бути, «щоб їх напасти мене си не ловили увес рік Божий».

Пізніше, як людей стало в горах більше, й були вже великі села з війтами, брав газда мотуз — курмей, в'язав на ньому гузи й говорив:

«Не гузи зав'язую, але роти всім панам і ворогам, аби мене не побивали й не збиткувалися наді мною. Не гуз в'язу, а рот війтови, аби на мене не ревак і не кривдив мене. Не в'язу гудз, а в'язу роти всім крикунам і гавкунам, аби на мене не гавкали».

А як були вже суди й до них «тегали» людей, тоді газда в'язав ще один гудз і промовляв: «Не гудз зав'язую, а в'язу роти панам у судах, аби не кричали, та мали би руки зв'язані й не били ними людей».

Дмитро вніс у хату зеленої отави й розтрусив її по столі, в отаву накидав усякого зерна й насіння, тоді Одокія накрила стіл білою як сніг скатертю, краями вишитою. Дмитро накидає отави й під стіл, а при тому ричить, як корова, блеє, як вівця, «іржет, як шкап'є»-кінь — все робить він на те, «аби си худібка вела й множиласи». На отаву кладе «ред» із коня, тарницю — сідло та ярмо, аби си нещісте і лихе не чіпляло маржини, аби нічо не нападало на неї в дорозі тай аби ніхто не наврочив її.

Бере ножиці і перев'язує їх волічкою, аби все лихо зав'язалося, промовляє: «Не ножиці в'язу, а в'язу, зав'язую вилиці медведям, в'язу й вовкам їх зубаті вилиці, аби ні ті, ні ці, не мали моци мою маржинку вбивати й розжирати».

Одокія кладе на скатерть хліб, а на середину стола кручений колач з свічкою з ярого воску, кладе й «топку» соли, та все інше — страв ще не кладе.

Василько, що досі бігав по подвір'ю і змерз був, аж ніс від морозу йому посинів, убігає в хату й каже, що вже появилася на небі зізвездочка.

Понипайло виходить з хати й вистрілює з пістолети — на знак, що вже «Светенький Вечір». Голос стрілу пішов потоком, ударився в стіну лісу Кривого, відбився від нього й вернув назад до Понипайла. Входить у хату, бере каганець з ладаном і обкурює ним три рази хату — це на те, щоб відогнати від неї все зло, лихо й нещастя. Одокія поклала вже на стіл усі страви.

Понипайло бере з кожної страви по одній ложці, мішає це й солить, додає отрубів з грису й несе це маржині, яка дістала вже сіна й отави.

Маржинку, не дай Боже на Святий Вечір забути й не доглянути її. Цього ж вечора сам Бог питає маржину чи газда не робить їй кривди, чи добре за неї дбає і пильно доглядає?

Знає Понипайло, тай знають добре всі горени, «як погостив» раз поганий газда, що то забув про свою маржину на Святий Вечер, не покормив, як треба й не дав пити води.

Ото рано на Різдво випустив маржину й овечки з колешні, а ті побігли до потоку шукати води — знали, що в леду був проріз і там можна їм напись водиці.

Як побігли, так і пропали там. Вівців пороздирали вовки, а вся маржина розбіглася світами — газда ніколи вже не бачив її.

Отак Бог покарав злого й недоброго газду. Хто не любить і не шанує маржинку, той не варт її мати. Це знає Дмитро, знають усі люди в горах. А був раз і такий газда, що рано перед Святим Вечором поїхав був волами по «дриви». Наклав дров на сани, закурив люльку та й «гей, соб, цабе»! Приїхав на своє подвір'я, глядись, протирає очі, а в ярмі не воли, а два здоровенні медведі!

Не встиг опам'ятатися, а медведі з саньми й дровами в ліс!..

В днину перед Святим Вечором будяться медведі зі свого сну і виходять із гаврів на світ.

А одна газдиня, що не знала святвечірнього звичаю-«обреду», й дала дітям і сама щось там перед святою вечерею з'їла, вийшла чогось на хвилину з хати й пропала. Аж третьої днини вернула д'хаті. А де була, куди блукала, того не знала. Таке то бувало.

Бере Понипайло маленький хлібець, кокуцик, що його спекла Одокія, і бере ще мак, кладе на один кружок, у другу посудину набирає грані і ладану. З цим обходить три рази всю свою гражду, все газдівство своє, заглядає і до клітей і до колешень, розсіває мак і промовляє:

«Отак, ек цес мак не можуть і не годни позбирати відьми, так аби вони й не годни були пошкодити моїй маржині».

За той час Одокія глядить ще й ще раз, чи все в хаті і на столі так, як повинно бути, та чи лавиці всі застелені ліжниками, чи діточки позачісувані і косочки позаплітані, чи не забруднили біленьких сорочинок, чи попружки добре на них держаться.

А Василько, той увесь час, де дедя, там і він. Хоче все видіти й усе чути.

Понипайло входить у хату, Одокія засвічує свічки на столі. Бере Дмитро в одну руку миску зі стравою, в другу сокиру й виходить знову на двір. Там голосно просить усіх на святу вечерю:

«Градівники, чорнокнижники, планетники, мольфарі, лісні, мавки й другі, добрі й злі духи, тай ви, медведі, вовки й лиси — запрошую вас на свету вечерю»! Говорить так три рази, а потім:

«Отак, ек ви не євилиси сьогодні на Светий Вечер, так, аби ви не євилиси й на Великдень і цілий цей Божий рік. Тай абисте не мали моци-сили, ні волі, що небудь злого зробити мені в хаті, в газдівстві моїм і в цілїм моїм хітари. Ек вас тепер не видко й не чути, так аби вас не було видко й чути цілий рік»!

За цим просить бурю на святу вечерю:

«Прошу те, буре, будь ласкава, приходить до нас на святу вечерю». Це по-

вторяє три рази.

А на дворі тиша — все якби завмерло, заперло дух і дожидає чогось великого.

Тоді Понипайло: «Коли ти тепер не ласкава прийти д'нам і загостити на святу вечереньку, на Божі дари, на ситі страви, на палені напитки, на велике добро й статки, хоть ми тебе й просимо й закликаємо, ти не приходи до нас ніколи, ні в зимі, ні в літі, ніколи тогди, ек тебе не потребуємо»!

Вертає в хату і ще три рази обкурює її ладаном і всіх, що в хаті. При цьому говорить: «Пек му, щез би! Вікурюю тебе, щезнику, оцим ладаном, іди, щезай вон! Иди на ліси, в нетри, ізвори, де кури не допівають, де людських голосів не чути!»

Тепер сідає на покутті, коло нього Василько, а даліше Одокія зі своїми дівчатками. Встають, моляться. Понипайло голосно — решта потихо говорять молитву за ним, після молитви сідають, лиш Понипайло не сідає ще — стоїть і говорить, взявши в руки миску зі стравою:

«Ми всі тут з усього, зі щірого серця із Божої Ласки, з Господної волі кличемо і просимо вас, ви Божі і грішні душі на цю свету вечерю, даємо мак її, абисте й на тім світі вечеряли сегодни так, ек ми тут вечереемо. Даємо вам цесу страву вам усім померлим і погіблим, що жадного поратунку не маєте, най Бог приймет цисе перед ваші душі». Показуючи на скатерть: «Закликаю до нас на вечерю стільки померлих душечок, скільки в цій скатерті ниточок»! Тепер сідає.

Усі горени знають, що до с'єтої вечері сідають не лише живі, але й мертві — не вони, а їх душі, тільки що їх не можна бачити.

Сидять усі за столом — хату освічує свічка на столі, в печі ватра, що горіла увесь день, тепер погасла. У Понипайлів є тепер велика піч — за ватру, що горіла колись серед хати, давно вже забули. Так — є піч, лише що дим із неї не виходить комином, а збирається під повалою і виходить отвором у ній на під.

Перший починає їсти газда за ним другі, з кожної страви потрохи, починаючи кутею. Хоч усі голодні, говіли ж цілий день, навіть води не брали в рот, але їдять поволі, не хапаючись, бо так воно годиться. А перед вечерею Понипайло набрав був у ложку куті і підкинув до стелини, говорячи:

«Аби так єгнета в хаті штрикали, ек штрикат ця пшениця д'горі і держітси купи, аби так бджоли держилиси разом і верталиси до пасіки, ек си вірої, та сідали на землю, ек ця пшениця падет на стів».

Одокія поклала по пів ложки пшениці та інших страв у кутику вікна — у чотири кути хати розкинула варений біб. Це ангели подадуть померлим душам, що загостять цієї ночі в хату. Споживши кутю, «желают» собі «щістя,

здоровля, многих літ» і просе Бога, аби поміг діждати другого светого вечера». Похарчувавши, встали й помолилися.

Посуди по вечері не мила Одокія, цього не можна робити — нічого не вільно й прятати, все мусить залишитись на своїм місці — там, де було, свічка має горіти всю ніч — спати йти не треба спішитися.

Вийшла Одокія на двір, поглянула на небо, а воно чисте і ясне, засіяне густо зірками. Вернула втішена в хату, каже будуть добре курки нестися, бо багато зірок на небі.

Ну й тому, що ясно й видно, не зможе Юда «чітувати» на людей і водити їх блудом. Тепер уже Понипайло може закурити люльку. Сів на лавиці під вікном і курить, «димок прожират», як каже Одокія, що сіла на опецьку, а коло неї її донечка. Приступає до неї Василько й питає, чи й у них були сьогодні душі померлих на вечері? Адже їх не було видно й не чути було? На це каже Одокія, що ті душі були «бизівно» — певно, але душ не можна бачити, ані чути.

Лиш раз було таке:

Була недобра, погана газдиня — не любила й не шанувала свою стару неню. На Святий Вечір не дала їй чистої сорочки й не посадила разом з другими за стіл до Святої Вечері.

Того самого року, десь під весну, вмерла старенька мати лихої дочки.

Діждалися другого Святого Вечора, посідали до вечері...

Повіяв вітрець по хаті... Чують, якби хтось увійшов у хату. Ба, злій газдині виринає хтось ложку з руки й мече її на землю. Погана жінка кричить несамовитим голосом і паде на землю коло ложки. Великий перестрах упав на всіх... Підняли газдиню, посадили на лавицю. Якось поволі прийшла до себе та за хвилину, як закричить, як замахує руками, а очі геть вилізли їй наверх. Кричить і показує руками на покуття під образом Пречистої Диви.

Споглянули туди всі, що були в хаті і остовпіли.

Боже! Там сидить старенька померла мати. А як пишно прибрано! Квітиста хустка на голові, на шиї кілька шнурків коралів, сорочка, біла як сніг із вишитими плечиками, новий киптар і сердак, запаски зі сухозолотом, на ногах новенькі постолі.

Лиш хвилинку бачили її, всі бачили, лиш газдиня не могла дивитися на свою неню і закрила обома долонями собі очі.

По хвилині повіяв знову вітрець і свічка погасла, стало в хаті темно. Газда засвітив знову свічку — газдиня біла, як полотно — мусіли занести її на постіль.»

«Добре їй так!», — сказав Василько, вислухавши те, що неня оповідала. «А чимунь не шінувала свою неню?»

Це сказав і примилився до своєї нені з одної сторони, а з другої прилипили до неї донечки.

Понипайло дивиться на них і посміхається, а потім, сміючись говорить:

«Заждіт-ко, ваша неня почне плакати, що дедя завів її в цю страшну лісову глушу, тоді не будете д'ній тулитися. Забули, ек ваша неня плакала й сварила на дедю, що веде її і вас на край світу, на загибіль і загубу? От, от, пригадат собі тото й заплачет і заруєт».

Розсміялася на це Одокія, а за нею і діти почали сміятися.

Діти знали, що дедя «жертует».

Всім їм тут добре — аби лиш Бог дав, щоби й далше їм було так.

Почали згадувати перші часи свого побуту тут. Тяжкі, не легкі це були часи. Але Господь поміг їх перебути й «перетривати».

А Матінці Божій і маленькому Ісусикові хіба легко було в чужій колешні? І перетривали всю біду й лютого Ірода.

Відозвався Василько: «Нене, ти ж розповідала, що коли Ісусик народився на сні, то до нього прийшли пастушки, що там недалеко пасли вівці. Та це ж була зима, ек же могли си пасти вівці — не було ж травиці, був сніг?

На це не неня, а дедя відповів:

«Там, де народився Христос не було снігу, вівці пасуться цілий рік, там нема зими».

«А отже Ісусикові було зимно», — каже Василько.

«Так, холодно було, бо там уднину тепло, а вночі дуже холодно», — на це йому дедя.

«А чімунь не розіклали там ватри, щоби Ісусика загітіти?»

«Бо там не було дров, там дуже мало лісів».

«Бідні там люди, коли в них нема лісів так, ек у нас», — каже Василько.

«А де той край, де народився Христос, далеко звідси?»

«Далеко, далеко, звідси, від нас, не видно єго».

«А екби так вийти на Говерлю, чи й звідтам не увидів би тої колешні, в якій народився Христосик?»

«Може би й увидів, але ніхто ще не був узимі на Говерлі».

«О, я бих так хотів усе знати про Христосика — все, все!

«Зажди, прийдуть д'нам колядники, будут колядувати і почуєш усе про Христа».

А звертаючись до Одокії, спитав її Дмитро:

«А маєш ти повісмо, ми ж ще не сіяли лєну?»

Замість Одокії відповів Василько:

«Є, є в нас повісмо, я видів в кліті. А нащо воно потрібне?»

«А от на що воно: Прийдуть колядники, стануть опередь вікна — тот,

що напереді, береза, мет держети в руці хрест, ми вийдемо напротів них, я перший поцілую тот хрест, відтак ви всі его поцуєте, а тогди неня маєт перев'язати хрест повісмом.»

«А пощо те повісмо на хресті, для кого воно?» — питає цікавий Василько.

На це дедя: «Це повісмо для Божої Матінки — це для Неї на білі ризи».

А Одокія каже: «А я чула, що з того повісма плете Матінка Божа сіти».

«А на що їй сіти», — питає Василько.

Неня: «Тими сітями ловить Пресвята Діва Марія нечисті, грішні душі й відбирає їх від щезників. Чим більше повісмо, тим більше сітей має з них Мати Божа й может ними вітігати грішні душі з самого пекла».

«О, я не хочу й не буду ніколи грішити, не хочу, щоби моя душа була грішна й нечиста, аби Матінка Божа мусіла виривати її з рук того «щез би» й класти в сіть», — скрикнув Василько.

Понипайло заговорив:

«Одокіє, я піду досвіта до церкви в Довгополе, не можна ж у таке світло велике — Різдво, нам обоім не бути на Службі Божій — ти лишися з дітьми в хаті».

«О, Дмитрику, я так хотіла би також піти до церкви — вийти хоть раз межи людей. Я ж тут, ек у кримінарі, не виджу Божого світа, ні людей», — каже Одокія.

«А, на кого ж залишити діти й усе газдівство?» — питає Дмитро.

На це Василько: «На кого? На мене! Покутаю маржину й напою, нагодю сестрички й буду вважати на них, нічого злого не станеться ні їм, ні мені! Я ж уже великий, тай вже й трошки розуму в голові маю! Бери, бери, дедю, неню з собою до церкви, не бійся, нічого злого не будет!»

Подумав Дмитро й сказав:

«Ну, най будет, підемо обоє до церкви, а ти, Васильку, пазь добре, аби все було в порєдку!»

Зраділа Одокія, почувши це, втішився і Василько — буде сам газдувати, покажет дєдеви, що потрафит!

Поснули діти, Дмитро й Одокія і не думають лягати спати — сидять при горіючій свічці і говорять, пригадують собі минуле — згадують і тих, що їх нема, що повмирили.

Одокія іде потім у кліть і виносить звідтам святочну одежу — треба збиратися до церкви.

Вистроїлася, як пава — треба ж показатися людям. Узяв і Дмитро на себе найкращу одежу — за черес поклав пістолет — «про всеке» — в руки візьме тяжкий, сталевий топір, теж «про всеке». Такі були тоді часи в горах.

Вийшов на двір, розглянувся по небі, вернув у хату й каже:

«Чес, Одокіє, в дорогу, — Довгополе не близько, тай треба бристи снігами».

«Я готова, — єк іти, то іти!» — на це йому Одокія.

Не встигли вийти до дверей, а тут Василько схопився з постелі й каже:

«З Богом гостіте й миром си вертайте!»

«Оставайси й ти з Богом, Васильку», — сказала няня, а дедя додав: «Дивиси, абиси не завстидав, тай шоби було за що похвалити тебе».

«Цим ви си не журіт», — самовпевнено сказав Василько.

Пішли Понипайли в Довгополе, йшли ґрунями й верхами, там не було багато снігу.

Не доходе Перехресного завернули направо й облазами зійшли в Довгополе.

Зайшли в церкву, ще не правилася Служба Божа. А людей набито в церкві. Дивується Одокія — вона й не думала, що в цих горах так багато людей — старих і молодих — «мужчін і челіди».

Відстояли Службу Божу — дуже тут уподобала собі Одокія — шкода що церква так далеко — вона ходила би до неї щонеділі.

«Вісипалися» люди з церкви, як овечки з загороди, то чорняві, то біляві, а всі прибрані святочно, — є на що дивитися, є що подивляти! Усі такі веселі і говірки — з облич сяє радість, як від сонця проміння.

Ґуцульська церква у Головах

Хоч мороз таки добре тисне й певно голод докучає та ж усі йшли до церкви «наше серця, але ніхто якось не спішився до дому.

Стоять коло церкви гуртками — газди з газдами, газдині з газдинями, легіні з дівчатами. Вітаються одні з одними, розпитують про новини. Дмитра обступили газди, питають, як живеться в Головах під Круглою — усім цікавляться. Одокія і не знала, що в її Дмитра стільки знайомих і мають його за газду рівного собі!

Довго-довго не розходилися люди з-під церкви — ледви якось розпрощалися й розійшлися. Не легко було розходитись, говорили би ще й ще, але що ж, день короткий, а тут треба «завидка» добитися д'хаті.

Тож: «Здоровенькі будьте! Майтиси в добрі і гаразді! Светкуйте здорові й за нас не забувайте. Дай Боже ці света в мирі опровадити й других діждатися. На многая літ — від Різдва до Богоявлення, а там до Великодня і до Святої Неділі!

Аби Бог крив вас від лиха й нещастя — вас, вашу челідь і маржинку! Шоби на лихе місце не поступили! Най Бог криє вас своїм добром, щоб телета си родили й овечки си котили! На многі літа, на многі літа — від сегодни й до віка!»

Ледви-ледви розійшлися — пішли, хто куди. Одні дорогою понад ріку, другі облазами, стежками, треті горі потоками.

Дмитро й Одокія поспішають, щоб чимскоріше зайти д'хаті, заки ще ніч наляже на гори — в обоїх та сама думка: «Шо си дієт у них дома з дітьми й маржинков»?

Бог допоміг добитися д'хаті, якраз тоді, коли вечірні сутінки падали на верхи ялиць і смерек.

Василько, покутавши на вечір маржинку й обійшовши кругом гражду, як це робив кожного вечора дедя і заглянувши в хату, що діють сестрички, станув на порозі «до хорім» і виглядав свою «стариню» — дедю і неню.

Побачивши їх здалеку, побіг напроти них сказати, що все в порядку, все так, ек має бути — на дворі і в хаті.

Не заходить Дмитро в хату — йде вперед оглянути газдівство, чи все так, як каже його Василько. Обійшов усе, вертає усміхнений в хату, хвалить Василька, а та похвала підносить Василька високо-високо, здається йому, що він на вершку Говерлі.

Вдоволена й Одокія, що в хаті все миром — розкладає ватру — смажить ковбасу й вудженицю — сегодни можна вже розговітиси.

Скоренько прилагодила вечерю — поклала її на стіл. О, смакує всім — харчують, як косарі, що цілий день тегли косами.

По вечері не сиділи довго — скоро пішли спати. Полягали, а Василько,

заки заснути, спитав дєдю, коли прийдуть до них колядники?

Дєдя відповів, що треба їх сподіватися третього дня свят — бизівно тої днини прийдуть до них.

І так було. Третої днини свят сполудня почули далеку трембіту, а потім голос дзвінків. А через короткий час були колядники на подвір'ю під вікнами. Колядують, грає скрипка, на переді старий Шкіндя — він за березу.

Вийшли до коледників Понибайли — Одокія перев'язала повісмом хрест, коли його всі старі і діти поцілували. Тепер просять коледників у хату. Входять у хату, колядують — газді, газдині і діточкам.

Василько стоїть, вліпивши очі в коледників, слухає, аж рот роззявив, ловить кожне слово колед, хоч і не все розуміє, що чує: Цареград, сад-виноград, Дунай. Але це ніщо — він мусить «затемити» всі ці колядки, щоб потім колядувати їх дєдеві, нені і сестричкам.

Викольдували колядники, що мали «віколедувати», а тоді просять їх Понибайло сідати поза стіл.

Але Шкіндя відказується, каже, що мусить бути ще «плес» — різдвяно-святотчний данец. Заграла скрипка, вдарили колядники постолами в поміст аж хата стряслася — почався плес. Танцюють усі — данцує і Дмитро, і Одокія, це дуже подобалося їх дітям — дівчатка плещуть в долоні. Василько притупцює ногами.

Щойно, потанцювавши, засіли газди за стіл і гостилися, і веселилися, лилися щирі, сердешні слова, як водиця з джерела.

Погостившись, роздекувалися колядники з газдами й пішли дальше. Понибайли відпровадили коледників аж поза потік, там ще раз роздекувалися і вернули в хату. А тут, стає перед ними Василько й починає коледувати. Відколядував усі коляди, що їх сьогодні чув — не опустив ні одного слова.

Понибайли тішаться, хвалять Василька, а той каже:

«Єк віросту й буду газдов, єк дєдя, то мушу бути за березу, єк тот старий Шкіндя! Так, так, буду за березу»!

Сміються Понибайли, дивуються і тішаться, що такого розумного синка мають. А Василько починає данцювати — «плешет» і приспівує так, як коледники.

Одокія каже: «Оце єкийс енклюз, єкає «відміна», не «хлопчіще»!

Покутали маржинку, бо був уже вечір. Посідали, спати є ще час. Василько просить неню розповісти щось про Ісусика і Його Матінку Пречисту Діву Марію.

«Шо ж можу я тобі розповісти?»

«Розповіж, шо знаєш, а ми будемо слухати».

Подумала Одокія і почала оповідати:

«Був дуже поганий і злий цар Ірод, він завзявся був на Ісусика, хотів схопити его і вбити. Не було ради, треба було втікати від того злого царя. Роздобув старенький святий Йосиф, опікун Матінки Божої і Ісусика ослика, такого невеличкого коника з довгими вухами, посадив на него Діву Марію і Ісусика, сам узяв у руку клєбуку, втікають, куди несуть їх очі, аби лишень дальше від лукавого Ірода.

Ідуть чужими землями, незаними краями — всюди чужі й недобрі люди, не хотять дати навіть молока маленькому Ісусикови, не хотять переночувати. Мусіли спати, де попало. Довго, довго блукали, ходили чужими світами, аж зайшли в наші краї — в Карпати дісталися. А було цисе перед самим вечером, екраз думало вже сонце йти спати — прощало гори й ліси. А тут ослик лєдвн ногами перебирає і святий Йосиф лєдвн вже тєгнет за собою старєнькі ноги, а Ісусик измерз, бо це ж була зима й мороз тиснув — звичайно вечером мороз набират більшої сили. Матінка Божа притиснула д'собі Ісусика, дишет на Нєго, щоби хоть трішки Єго огріти. Роззиратси на всі сторони, де би їм зайти, огрітиси й переночувати. Вздрили першу хатинку на горбочку — туди думають повернути й упроситиси на ніч.

Але, що це? От из тої хати виходить газда з газдинєв, і уздрівши подорожних, біжут на дорогу, кланєютси знизька світому Йосифу й просє, аби завертає ослика й ішов до них — у них найдуть подорожні теплий нічліг, ну й дещо похарчувати. Самі вони не багаті, але чим хата богата, тим і рада будєт.

Здивуєваси св. Йосиф, здивуваласи й Матінка Божа й говорит до тих людєй:

«Багато ми країв пройшли, ріжних людєй зустрічали, але таких людєй, ек ви, не стрічали. Це перший раз у нашої мандрівці ми надибали людєй, що самі просять у хату».

На це газдиня: «В нас тут усі люди такі, гостинні і щирі, в нас тут і приповідка є: «Гість в дім — Бог у дім».

А Пречиста Діва: «Подобаласи мені ця приповідка — дав би Бог, щоби усі люди на землі знали її. Але, на жалє, таких людєй ми досі не видали».

«А в нас увидите їх!» — каже газда і бере осла за вуздєчку й завертає его з дороги на стєжку до хати — веде осла й говорить:

«Так, так у нас: «Гість у хату, Бог у хату».

Не знат «біданка», що цей гість маленький на руках у Діви Марії — це і є Бог — Ісус Христос, Божий Син!

Прийшли на подвір'я — газда зняв из осла Матір Божу з Ісусиком, газдиня станула на порозі, кланяєтси й просит подорожних у хату. «Заходіть,

будьте в нас гостями».

Завела газдиня гостей у хату, посадила на лавицю, підоклала дров у піч, щоб було тепло. Хата бідненька, але чиста й мила.

Газда запровадив ослика в колешню і дав йому зеленого сіна, потім напоїть его. Входить у хату, каже своїй жінці спарити скоро молока й дати дитинці і мамі — що це Матір Божа, того він не знає і не буде скоро знати, каже положити дитину на постелі і розповісти, в хаті вже добре тепло, дитина не змерзнет. Помагат старенькому Йосифови зняти з ніг замерзлі «корзани» — саджає его потім на опежку, щоб огрівси.

Ісусика напоїла газдиня теплим молоком — Він, випивши пугар молока, почінат сміятися й шос «жебоніти».

Газдиня готовит для гостей вечеру. За чесок уже на кружку гореча кулеша — пара й запах из неї розходиться по хаті. До кулеші масла й бриндзиці дала й пареного молока.

Прсять газдиня й газда гостей до стола сідати й споживати дар Божий. Харчують гостоньки, смакує їм тепла вечера — віголоднілися, цілий день у дорозі, нічого не їли. Похарчували, подекували газдам за Божі дари, сіли й припочівають.

Кажет газда, щоб газдиня готовила подорожним нічліг — вони трудні, хотять припочіти.

Ладить газдиня постіль, газда застелює піч ліжником, дає заголовник — там буде спати старенький Йосиф — він найбільше продриг — мусит си вігріти.

Молода Матінка мет спати з дитинов на постели. а вони обоє, газда й газдиня, на лавиці — вони домашні, можуть переспати ніч і на лавиці.

Помолилися й полігали спати.

Раненько, подорожні спали ше, а обоє газди повставали, газда вніс дривець, затопив у печі, газдиня готовит снідання, а все потихенько, щоб не розбудити гостей.

Повставали гості — газдиня перше дитинку напоїла молочком, дістала десь і цукру, щоб молоко було солоденьке.

Поснідали гості і хотє збиратися в дальшу дорогу.

А газда до св. Йосифа: «Не збануйте, що вас поспитаю: А куди ж вам так спішно, що вже хочете відходити від нас? Ше раз прошю, не забувайте, шо посмів запитати вас, а ви, ек собі хочете, відповісте мені на мій запит, добре — не відповісте, також добре».

Підсміхнувся старенький Йосиф і кажет:

«Нічого нам скривати, скажу вам всю правду. Там звідки ми, є дуже поганий цар, він завзявся сильно на цю дитинку малу, конче хоче її дістати в

свої руки й убити.

Я опікун дитини і його мами, постарав осла, посадив їх на нього й так ми втекли з краю того лютого царя. Багато країв ми перейшли, тепер хочемо йти даліше.

Оце вся правда. Та одне ще вам скажу, мусю сказати: Куди ми не ходили й де не бували, а таких добрих і гостинних людей, ек ви, нігде не находили».

Віслухав цисе газда й газдиня і аж у долоні сплеснули.

Промовив газда: «А куди ж вам іти даліше? Чого втікати вам від нас? Ні, ні не пустимо вас від себе, щоб ішли знов до якихось злих людей! Не багаті ми, це правда, але ше тільки в нас найдетси, щоб вас і себе прохарчувати. Бог добрий, поможет нам перебути зиму, а там прийде весна і якос воно будет»!

Відзивається газдиня: «А таки так, коби до весни, а на весну, ек у нас кажут «І качка-прачка»! Ні, ні, не пустимо вас від себе! А що на цисе сказали би люди, як би ми не задержали вас у себе, а пустили в світ на сніги й морози? Не могли би людим у очі подивитиси! Лишейтеси в нас і вже! А тут буде вам безпечно — рука злого царя не доцегнет отої крішки, того маленького хлопчика. Най би попробував зайти сюди д'нам! Наші люди тут у Карпатах добрі, шо добрі, але не дай Боже їх нарушити й роздразнити! Тогди вони як один усі на ворога! Наші люди боєві і воєвничі, в кожного пушка й пістолет, тай бартка стальова в руці»!

Намагалися подорожні йти в далішу дорогу, казали, що не хоте заважаєти добрим людім і бути їм тегарем.

Але газди не дали собі й говорили багато. Мусіли подорожні, хоте, не хоте залишитиси в цих добрих людей.

Пішла чутка по селі, що в Івана Гербового екись гості з далеких країв. Почели люди навідуватиси д'нему. Всім дуже си вподобала молода жінка, а від її синка не могла челідь відорватиси, страшно вдавси він їм усім. Желували і Йосифа, що старенький, а мусів перейти далеку дорогу. Почели зносити подоржним усекі подарунки, ні одна жінка не прийшла з порожними руками, хоч газди не дуже раді були цему. Але що мали робити? Не могли ж відганяти людей буком від хати. Діждалися весни, не знали, коли й прийшла.

А весняні води принесли для пдорожних веселу вістку, рознеслася чутка по всіх горах, що лютого царя нема вже, вмер!

Тепер уже не міг газда «сперти» своїх гостоньків, сказали, що вертають у свій край. Довідалися люди в селі про це, збіглиси все село прощети гостей. Два найбагатіші газди привели по одному коникові для старенького і для мами з дитиною, ослик залишитси ту, кривди єму не будет.

Розпрощелиси. Помогли старенькому й мамі сісти на коней.

А тут від її синочка вдарила така єсність, екби нараз хтос сто свічок засвітив, блиск вдарив на людей такий, шо на хвилину осліпив їм очі. Чудо, чудо, ци єкісь чари.

Нараз один, найстарший в селі газда закричев на ввесь голос:

«Людкове — таж це Матінка Божа, Пречиста Діва Марія зі Сином Божим, Ісусом Христом! А старенький чоловік — це ж їх опікун, святий Йосиф!» Люди, почувши це, впали на коліна, хрестеси й молеси...

«Боже, Боженьку наш, а ми не знали, єких ми дорогих гостоньків мали!» Довго клечіли й гледіли за від'їжджаючими. А Матінка Божа все си назад огледала і светов руков махала...

Велика ласка спала на Горбових і на все те село — ласка й благодать. Горбові стали дуже багатими — самі не знали, відків то багатство до них прийшло. Тай усе село дуже забагатіло, стало найбагатшим у горах. Горбові мали лиш одного сина, вродивси їм того самого року, коли від'їхали від них Божі гостоньки. Назвали єго Йосифом.

Вони дожили великої старости діждалиси й унуків. Обоє одного тижня повмирали — легку мали смерть. Син справив їм такий похоронок, єкого ше доси не виділи в горах.

А потім побудував собі гражду на иншому горбику, а тут, де була стара хата, збудував церкву.

Єк церква була вже готова й було в ній все, єк має бути в церкві, прийшли свещеники посветити її, зійшлося ціле село.

Відчінили церкву, лишень увійшли в неї, а тут засвітилиси самі від себе всі свічки, шо були в церкві.

Гледє, а на одній стіні великий образ — Пречиста Діва з Ісусиком на ослі, осла веде святий Йосиф. А під образом золотими буквами написано: «Гість у дім — Бог у дім».

* * *

«Оцисє розповідала мені колись моя бабка. Та церква стоїть там і до сегодни», — закінчила своє повістування Одокія.

Та цього не чув уже Василько, він лише сонним голосом тихо прошептав за ненею «Гість у дім — Бог у дім» і вснув, припершись до плеча нені, дівчатка давно вже поснули були.

Не давав Василько спокою своїй нені, все хотів почути щось від неї. Бувало, неня пряде, чи шиє щось, або вишиває, а синок пригорнеться до неї, глядить примильно їй у очі, та й все «свої»:

«Розповідж, розповідж щось, ненечко, твоєму Василькові».

А неня усміхнеться д'ньому, погладить кучерики на його головці і по-

чинає «повістувати».

Легко пливуть з її рота слова, а ще легше слухається їх Василькові.

В хаті тихо, лиш дрова в печі тріскотять і палахкотять, сухі, живичні дрова, що разносять по хаті тепло й пахощі, десь заспіває сверщок, на опецьку муркоче котик, а під лавицею дрімає котюжка, дедя кутається десь на дворі, де мороз, як лютий вовк, скрегоче зубами, а світ завалений снігами. В хаті ж тепло, затишно й мило...

Неня повістує своєму синкові:

«Давно, не тепер, було це, жив над одним потоком поміж старезними буками багатий газда, не старий, молодий ще, на порекло було йому Іванюк, на ймено Михайло.

Знали й шінували його люди, хоч молодий був, на почесне місце за стіл саджали. Не лише люди, але, виділося й Бог любив його.

Його забудови видно було здалеку, а в них було все, чого забажає душа. Всеке добро було в нього. Кілька пар сірих волів, багато красих коровок, а ще більше ялівнику, не малий ботей овець, та й коники, що лиш дивитися на них, а все те вилискувалося до сонця — добре вигодуване й сите, була в нього своя полонина й багато царинок із буйними травами — сіна старчило від старого до нового. А що було в його клітях, того, напевно, й сам не знав — кліті були набиті достатками. Здавалося, що це сам Господь метав йому рукою усяке добро й сокотив від лиха й нещастя.

Ще й жінку дав йому таку, що другу таку найти не легко. Його Анниця була розумна, статечна, розсудлива й згідлива, кожному добре слово дала, з кожним згідлива, була й запопадлива й працьовита, як мурашка.

Дітей було в них п'ятірко — хлопчики, як баранчики, дівчатка, як ягнички — притульні, примильні й послухні — для старині потіха, Богові і людям слава.

Певно, що Іванюк заслужив собі в Бога великої ласки, бо був дуже по-божний, не зробив нічого, що не подобалось би Богові — такою самою була його Анниця, та й діточок виховували в любові до Бога. Не опустили ні одної Служби Божої, все одно, чи падав дощ, чи тиснув мороз — для других був мисосердний — старця обдарував, бідного порятував, немічному допоміг.

Він ще й других навчав, як по-Божому жити й не переступати Божих законів і заповідей, щиро й вірно служити Богові й не ображувати Його.

Не раз казав: серце, в яким нема Бога, ялове й порожне, як лупина з горіха. Ялової корови ніхто не любить і не цінить, а порожний горіх вимітується на сміття.

В серці ж чоловіка мусить поміщуватися дві великі любови: одна до Бога, друга до землі, якою його Господь обдарував — людське серце не сміє

бути, ні ялове, ні порожне.

Не лише багатий і побожний був Іванюк, він був і розумний.

Говорив: «Людям треба вчитися і набирати розуму з усього того, що видять ічують. Навіть і від звірів можна багато навчитися.

Медвідь учить людей: Хочеш жити, мусиш бути сильний! На похиле дерево й коза віштрикне, а слабого й миші загризуть.

Від вовка можна навчитися, коли треба бути лютим і коли й кого кусати, від лиса хитрощів, від котюги чуйности, від білички дбайливости, від вірла високо літати й далеко видіти, від рися, коли й на кого нападати»...

В усьому велося Іванюкові добре, його життя плило спокійно, як вода в потоці посушного літа.

Бувало, що вже не раз і страх збирав його: чи не забагато щастя і гаразду дав йому Господь, чи не надуже обсилав його своєю ласкою, чи справді заслужив собі на неї?..

Звіялася ото раз страшна буря з громами й блискавицями. Грім ударив у старого бука за його хатою і запалив його.

А якраз зараз потім його Анниця привела на світ дитину — дівчинку, як мале ангелятко. Радість і втіха в хаті Іванюка.

Та не довго... Анниця почала хворіти. Не помагає ні зілля, ні коріння...

Не довго хворіла — одної ночі зачинила очі на віки, залишила Михайла вдівцем, осиротила своє маленьке ангелятко, Марічку, бо так охрещено її донечку. На голову Іванюка спало страшне нещастя — приголомшило й прибило його — не знав, що діється з ним...

Але все таки не попадав у розпуку й не нарікав. «Що Бог дав, те треба приймати», — казав собі.

Не знав лише, що йому діяти з маленьким дитинчам? Воно ж потребує мами... Дораджували йому оженитися і привести в хату дітям маму.

На це він гірко кривився: «Жінку для себе, а для дитини маму мав би привести в хату? Ні, ні, такої жінки, як була його Анничка, другої не найде, а для дитини була ж би вона не мамою, а мачухою. Ні, цього він не зробить. Лише, що буде з його Марічкою? Журиться, зісох, почорнів — світ йому не милий, від людей втікає, робота не береться його.

Йде раз понад потоком, жура заслонила йому очі, світу не видить перед собою. Нараз, що це? Перед ним старенька бабуса, як би з-під землі вийшла й застала йому дорогу. Стоїть сперта на бичику й глядить Іванюкові в очі...

«Що, чорна жура обсіла твою голову, як темна негура Говерлю? Звернися, Іванюку, до Матінки Божої, а Вона прожене журу від тебе, здойме з твого серця тяжкий камінь, потішить тебе й врятує твою Марічку.

На Матінку Божу уповай, лише на Неї здайся — Вона не опустить

тебе й твоєї дитинки». — Сказала це й зникла, як би її не було.

Іванюк перехрестився три рази й пішов у свою хату. Найняв три Служби Божі, припав на коліна в церкві перед образом Матері Божої, молився щиро й гарячо, благав у Неї помочі з вірою, що Вона допоможе йому й потішить у нещастю.

Прийшла ніч, позасипали всі, лишень він не спить. У хаті тихо... Аж чує хтось над колискою його Марічки співає тихим голосом. Це чує він добре... А рано бачить, Марічка в чистих пеленках лежить і крізь сон усміхається, другі його діти помиті й почесані, в чисті сорочки убрані.

І так воно діялось довший час. Марічка росла, як на дріжджах і була зовсім подібна до ангелика над престолом у церкві.

Виросла пишна й гарна, як пава, хоч дивитись на неї, хоч малювати її. Щонеділі ходила на гріб нені і дбала, щоб на ньому росли й цвіли квіточки, щоби барвінок зеленів і взимі, не в'янув і не всихав.

Іванюк побудував над потоком каплицю і завісив на її стіні великий образ Матері Божої — перед ним горіли все свічки з ярого воску.

Перші діти — синів поженив, дочок подружив Іванюк, до Марічки прийняв зятя, сина годного газди з Яворова, Якіб'юка.

Усіх дітей обділив ґрунтом, маржиною, грішми й другими статками.

Тут, при них, дожив глибокої старости. Похований на цвинтарі побіч гробу його Аннички.

Гражда Іванюка стоїть і нині над потоком, а в ній газдує його внук, син Марічки. Стоїть і каплиця з образом Матері Божої з Ісусиком на руках, а перед нею горять свічки...

Скінчила Одокія своє повістуннячко.

Василько, пригортаючись до неї близько-близенько, промовив стиха:

«Ненечко, це Матінка Божа опікувалась сиріткою, Марічкою, певно, що це Вона заступала сирітці неню.

О, я дуже-дуже люблю Матінку Божу!»

Погасла ватра в печі — неня казала Василькові йти спати. Послухав неню, але вперед прикляк перед образами й помолився до Божої Матері.

* * *

Минув якийсь час — я знову відвідав Понипайлека. Цим разом розповів він про предків Понипайла.

Оце одної неділішної, зимової днини пригадав Василько дедеві обіцянку, оповісти про предків Понипайлів.

Деда підкрутив вус, що вже почав трохи сивіти, поклав у люльку свіжої грані, роздмухав і розкурихав її на добре й розповів Василькові те, що сам чув і запам'ятав, що ще не вивітрило з його голови...

Розповів, що предки не лише Понипайлів, але й других горен, жили давно, коли цього ніхто вже не знає, деє дуже-дуже далеко від гір, де, цього теж ніхто не вміє нині сказати. Досить того, що деє, де нема зовсім гір, над широким та глибоким морем. Плекали там багато худоби й мали городи та виноградники — кохалися дуже в конях. Але ті часи були дуже бурхливі, неспокійні і небезпечні. Дикі племена з різних сторін нападали на наших людей — грабували й убивали їх. Наші люди були там садівниками, огородниками, пастухами худоби, але при цьому й добрими воївниками й обороняли себе й своє майно, й свою землю перед набігами грабіжників із чужих країв.

Так воно було давно. Потім ті грабіжники дещо присіли, чи вигинули, але замість них почали нападати на наші землі турки з-за Чорного моря.

Один із перших предків Понипайлів був, але він не називався Понипайло, звався, як оповідали, Поникло, а на ім'я мало бути йому Дмитро. Цей то Дмитро був дуже завзятий на турків і був великий воївник — відважний і завзятий був, а до того Бог не поскупив йому й розуму. Другі люди шанували його за відвагу й розум. Не ждав він доти, поки турки нападуть на них, а розвідував наперед, коли мали наблизитися, збирав своїх вояків і бив турків. А мав він слух, чи такий дар від Бога, що, приклавши вухо до землі, чув, чи йдуть, чи ні, турки, та чи далеко, чи близько вони. Раз у війні з турками, впав під ним кінь, а він тяжко поранений, потрапив до турків у неволю. Рани загоїлися і він був як невільник у дуже багатого турка, мусів робити, що турок наказував. Вибухла в тому турецькому місці, де жив Поникло, страшна зараза на людей — турки падали, як мухи пізно восени.

В того багатого турецького пана була дочка, яку він дуже любив і трясся над нею, боявся, щоб і її не вчепилася зараза й не поклала до гробу. Ходив, журився, гризся, напів мертвий став був із жури. От підходить до нього наш Поникло й каже так і так, я можу відогнати заразу, але мусиш дати мені твоє слово, що звільниш мене з неволі, я не буду тоді твоїм невільником — буду вільним, як і ти сам. Що мав робити наляканий турок? Погодився на це, чого вимагав від нього невільник, дав своє слово, що зовсім звільнить його, як лише прожене геть заразу.

Але турок якось, чи не міг, чи не хотів, не дуже то вірив своєму невільникові.

Поникло знав, чи може лише догадувався, хто це сіє тут заразу. Ото в тій частині турецького краю, де він пробував, жили недалеко турків вірмени, такі, як у нас в Кутах.

Турки дуже завзяті були на вірменів, нападали на них, палили їх села, забирали маєтки й мордували їх у страшний спосіб.

Вірмени ненавиділи турків і як могли, так мстилися на них — відплачувалися їм. А мали вірмени великого ворожбита-знахаря. Він міг усе зробити. Умів теж робити себе невидимим. Брав на голову шапку-невидимку і вже ніхто його не бачив. Міг іти, куди хотів, і робити все по своїй волі. Ото взяв він свою шапку-невидимку на голову, в кошіль набрав зарази й пішов межі турків. Куди зайде зі своєю заразою, там гинуть турки, ніхто не врятується.

І не можуть турки оборонитися від тої зарази — вірменина не можуть зловити — його ж не видно. Знає і Поникло, що не зможе побачити вірменина з заразою.

Так — побачити ні, але почути його кроки вухом — це він потрапить. Знає, що вірменин розносить заразу вночі — турки вмирають завжди ранком.

Йде Поникло, ходить вулицями й наслуховує. Аж ось чує якісь кроки. Йде туди, куди несе його вухо. Чужі кроки щораз ліпше чути — другий хтось певно не дочув би їх, але він чув. Сам він ступає босими ногами. Кроки вірменина чує вже добре. Підносить дубовий дрючок — сюди, туди ним махнув і чує, ударив когось, чи щось. Почув крик, хтось, чи щось, упало на землю. Приглядається Поникло й бачить — вірменин лежить з розчерепленою головою. Збив із його голови шапку — тепер уже видно його.

Зі смертю вірменина вмерла й зараза — турки відотхнули.

Поникло — вільний чоловік, уже не невільник у багатого турка. Турчин сказав: «Від сьогодні ти свободний, можеш робити, що хочеш і можеш іти, куди тобі забажається».

Але Поникло якось не дуже квапився відходити від турка. Знав він, що його тут держить, але не знав цього турок.

Ото Поникло й дочка турка полюбилися так, що вже жадна сила не розлучила би їх! Але Поникло сказав турчинці твердо, що він тут не залишиться ніколи! А як би й залишився, то що з того, старий не дозволить ніколи, щоб Поникло став його зятем, а якби й на це погодився, то зажадає відректися християнської віри, а цього Поникло не зробить!

Почали обоє, Дмитро й турчинка, лагодитися і приготуватися до втечі. Турчинка хотіла взяти зі собою золото й срібло — казала, що це належить їй, але Дмитро не згодився на це.

«Нічого не бери! — казав. На дорогу вистарчить нам те золото, що мені надавали турки за те, що прогнав заразу. Більше нічого нам не треба. Ніхто не скаже, що я злакомився на твоє, чи твого батька, скарби».

Одної темної ночі втекли обоє. Втекли так, що ніхто не знав, куди поділися — як у воду впали.

Дісталися на корабель і заплили на Дунай. Дістався Поникло до своїх.

Але довго не побув тут — не хотів далі жити над Дунаєм. Усе тут було, чого душа забажала, але не було того, що найдорожче — свободи, волі не було! Тут панували тепер турки.

Зібрав Поникло гурт таких, як він сам, сильних і відважних і подалися зі своїми статками гори рікою Прутом.

Далека, не легка, тай не дуже безпечна дорога. Посуваються понад ріку все далі й далі, а куди зайдуть, де припиняться і осядуть, цього не знають.

Ще й мусіли по дорозі відбиватися від диких молдаванів і волохів, що нападали на них і хотіли ограбити їх.

Бог знає, як довго так ішли, аж прийшли на те місце, де наш Черемош передає свої води Прутові.

Тут гурт мандрівників поділився. Одні залишилися над Прутом і Черемошем, другі пішли далі понад Прутом і зайшли аж у Карпати й там осіли — кожний де сам хотів, де йому було до вподоби.

Найшли те, чого шукали: скарби волі і свободи!

Поникло з другими подалися понад Черемош, а дійшовши до гір Карпат, задержався там.

Осіли й заложили село Кути. Тепер це Старі Кути. Поникло розжився тут і став найбагатшим на всі Кути. Мав велику пошану в газдів, мав у них і великий послух. Ішли за його розумом і не виходили зле на цьому.

Коли ж стало в селі тісніше, порадив Поникло людям не сидіти на місці, а «пхатися» в гори, здобувати їх, не боятися лісової пущі і дикої звірини в ній.

І люди слухали Поникла — здобували гори, посувалися в їх глибину.

Мав Поникло лише двох синів — один удався був у нього — сильний, здоровий, що міг боротися з ведмедем — другий, снісько неня — турчинка — низький, присадкуватий, чорнявий. Цей другий перейшов потім на Буковину, оселився там у далеких горах, під Плоскою. А той старший перейняв по смерті батька газдівство в Кутах. Але довго не газдував тут, перенісся в Розтоки.

«Це був мій прадід», — додав Понипайло.

Прадід забагатів був у Розтоках не менше, як колись його батько в Кутах, але спало на нього велике нещастя.

Він мав гражду на долині близько Черемошу. Черемош, хоч не раз у часі повіней виходив із берегів, але ніколи не досягав гражди Поникла, чи як уже тоді казали, Понипайла. А одного року прийшла така страшна повінь, що не лише залила, але й забрала гражду з усіма будинками й усім, що було в них. Щастя, що він урятував себе й свою родину лише з тим, що на них було. Все

інше поплило з водою.

Побудувався потім подальше від ріки й на горбі. Але не міг переболіти нещастя, яке на нього спало, й скоро помер. Залишив чотирьох синів, але лише один, найстарший остав в Розтоках, другі розбрелися по горах.

Цей, що залишився в Розтоках, був мій дідо і від нього то я чув про предків нашого роду.

Один із його синів, а було їх багато, це мій дедя, Іван. Дедя переселився з Розтік у Рожен. Зразу велося йому там добре. А потім, як грім з неба, спало на нього нещастя. Пропала йому жінка — не знати, куди ділася. Пішов шукати її, і як пішов, так тільки й бачили його.

Лишилися ми, діти, а було нас п'ятеро, круглими сиротами. В хаті не було чого сидіти — малих забрали до себе добрі люди, старші два, між ними і я, пішли на службу.

Я оженився в Білоберезці, перейшов потім до Устерік, а звідтам занесло мене сюди під Скупову. Оце і все. А той з Пониклів, що перейшов жити на Буковину скоро дуже забагатів — слава про його багатство рознеслася по всій околиці. Аж раз напали на нього волоські грабівники-зłodії. Не лише що заграбили його майно, але й спалили гражду, й усе, що в ній було й забрали зі собою його сина. Сина того він дуже любив. Не так маєтку, як сина було йому дуже жаль. Пішов його шукати. Але, як найти, де шукати й питати, Волощина велика, до того й не знає, звідки були опришки й куди пішли з його сином. Зійшов усю Волощину, питав, шукав — ні опришків, ні сина не найшов. Зайшов до того міста, де жив волоський князь, чи, як казали волохи, господар. Це було третього року його блукання по Волощині. Аж тепер тут довідався, що його син на службі у волоського господаря — його продали, чи подарували опришки тому господареві. Що робить Поникло?

Ото перебирається на великого пана волоського — їх там називали боярами. Купив дорогого коня і на ньому заїхав у замок господаря, сказав, що приїхав з Сучави поклонитися господареві, по волоськи вмів добре говорити. Господар прийняв його з почестями й казав йому замешкати в своєму замку. Влаштував на честь гостя з Сучави велике полювання на грубого звіра. Поникло вбив три ведмеді, чим здобув собі славу між волоськими панами й ласку у господаря.

Поникло дав себе розпізнати синові, що був уже в великих ласках у господаря, але все таки тужив за своїми, волохів не любив до цілої душі, знав же, що то волохи ограбили його батька, а його забрали з собою і віддали на службу господареві — його вільного карпатського вірла. Порадилися оба, дедя і син, як їм утікати з замку господаря. Все уложили собі наперед. Дедя буде ждати в ліску за містом, син приїде туди на коні — дедя має свою

зброю і коня, син приїде теж на коні і буде озброєний.

Жде ввечері Поникло під буком в ліску, наслуховує. Чує, їде хтось на коні... Слухає... Ні, це два коні, не один... Напевно, два... Що це має бути? Може яка зрада? Стискає в руці зброю, нагострює слух і зір... Так, два їздіці... Хотів скрикнути, задержати їздіців, не припускати їх до себе. А тут чує: «Дедю, це я, Лесьо!» «А хто другий той, що з тобою?», — питає Поникло. — Не питай, дізнаєшся пізніше, сідай на коня і в дорогу! Говорити буде час, як будемо далеко відси! — сказав син.

Поїхали... Над ранком були далеко від замку господаря. Увесь час мовчали, ніхто не відзивався.

Рано задержалися — були голодні й коні змучені були. Пустили коні пастися, самі сіли відпочивати й дещо перекусити. Тепер став Поникло призиратися до того другого їздця. Убраний, як боярин, але, це не молодий боярин, ні, це — дівчина. Допитливими очима глядить Поникло на свого Леся. «Що, дедю, подобався тобі цей молодий волох? Ні, ні, це не він, а вона! Це дочка одного бояра на замку господаря, так — Домною її кличуть. Ото ми подобалися одне одному, полюбилися і сказали собі, що жодна сила, ні огонь, ні вода не розлучать нас! Але я сказав їй ще давніше, що не я з нею тут залишуся, а вона піде зі мною в мій зелений край, між наших горен, де ніхто нікому не служить, лишень Богові і собі. Вона на це погодилася. Ми були б обоє втекли звідси й без тебе дедю, ждали лише нагоди.

Сказав я тобі дедю, правду, а що ж ти на це?»

«Я, що скажу? Коротко скажу: Полюбилися, той любіться! Любіться щиро й будьте вірні собі!»

А поки поблагословить вас і звяже священник у нашій церкві, я тут вас благословлю! Нехай і Господь вас благословить!» Чи можна переповісти радість тих обох, коли почули таку мову Поникла? Домна обняла старого за шию і з радости заплакала. А як тішився Поникло, коли почув, що Домна говорить по-нашому! «Це мене Лесьо навчив вашої мови», — сказала.

Відпочивши, пустилися в дальшу дорогу. Не боялися, що заблудять, або що зловить їх погоня — Поникло знав Волощину, як плай на свою полонину.

Другої днини натрапили на циганів у лісі. Цигани окружили їх, а одна стара циганка накидувалася з ворожбою. Глянула на Леся і Домну. «Цим двом... та ні, не двом, а двоїм, — говорить і лукаво сміється, — не треба ворожити! Перед ними довге й щасливе життя. Але тобі, старий, до Поникла — я таки поворожу!» І вже зловила його за руку, глядить, на неї і говорить:

«Багатство, багатство велике перед тобою! І то не далеко, ні, зовсім близь-

ке. Де була вода, там знову буде вода, аскже! Був багатий, будеш ще багатший».

Ледви якось вирвалися з циганських рук, поїхали далше. Перед вечером зайшли в таку лісову гущу, що мусіли злізти з коней і вести їх за собою. Стелився вже морок на землю і сутінки лягали на дерева. А небо захмарене було. Поникло казав задержатися, а сам пішов шукати місця, де могли би відпочити й хоч на годинку-дві заснути. Пішов і довго не вертався. Вернувши, казав прив'язати коні до дерева і йти за ним — уважно, тихо ступати й не говорити. Пістолі держати на поготові.

Йдуть, уважають, щоб не ступити на яку суху гіляку й не наробити тріскоту, йдуть, не як люди, а як духи, чи людські тіні. Аж бачать крізь гущу дерев світло. Йдуть крок за кроком на те світло. Це ватра. А довкола неї якісь люди. Підходять ближче. Пристанули, вп'ялили свої очі в людей коло ватри. Нахилється Лесьо до уха деді. «Дедю! Та ж це ті опришки, що нас колись ограбили! О, о, той там, що випростувався і щось говорить, руками розкладає — це їх ватажок! Це той, що мене завів до господаря і передав йому! Я пізнав би його в темноті, а не при такій ясній ватрі! Що ж нам тепер робити, дедю?»

«Нічого — підійдемо ще трохи ближче. А тоді нараз із пістолів на них, але не в них, а їм понад голови. Волохи, я їх знаю добре, боязливі — вони відважні на безборонних і слабих», — прошепотів Поникло.

Підійшли ближче до ватри. Вистрілили нараз із трьох пістолів і зараз же знов їх наладували й ще вистрілили... ті, що могли, втікають. Тільки один не втікає — лежить коло ватри. Це ватажок. Лесьо вистрілив йому просто в голову. Казав дедя стріляти понад голови опришків, але Лесьо не послухав і заплатив ватажкові, як йому належалося заплатити.

«Котюзі по заслугі»...

Волохи відбігли всі. Онтам великий бордюг — повний чогось. Підійшов до нього Лесьо і копнув бортюг ногою. Ов, щось тяжке в ньому! Бере бордюг у руки — є що піднести. Розв'язує його, а там саме золото й срібло. Дас бордюг зі скарбами дєдєві:

«Бери, дедю, це твоє добро. Що забрав тобі отой, що там лежить, те сьогодні віддав. Добре ворожила стара циганка — будеш дедю багатий». «Всі, всі, не лише я, будемо багаті, як на це зізволить Господь», — сказав Поникло.

Прив'язав бордюг з грішми до сідла на коні, позбирали зброю, що її залишили опришки, бо, як казав Поникло, зброя, це також скарб, часом стане ліпше в пригоді, ніж гроші.

Не затримувалися довго тут, добре, що вітер розігнав хмари й прояснилося. Йшли цілу ніч, помучилися і вони, і коні, але Поникло все підганяв —

по зіздах пізнавав, куди їм іти.

Аж коли вже робилася днина, задержалися. Пустили коні пастися, а самі, перекусивши дещо, положилися спати. Лише Лесьо не спав — сидів і дивився в зарум'янене личко Домни та вслуховувався в її спокійний віддих. Думав, яке то буде їх життя, чи Домна звикне до горенського життя, воно ж таке тверде, тверде...

Десь коло полудня прокинувся Поникло й казав сідлати коні. Дорога ще далека, а тут уже пізна осінь, може ненадійно впасти сніг, а тоді не легко буде дістатися на Плоску. А вона далеко ще. Перед вечером, коли думали, де їм підночувати, побачили перед собою багно — трясовину, що її треба було виминути направо, або наліво. А тут і по цю і по ту сторону багна густий ліс. Ще не надумався Поникло, куди скеруватися, а тут вовки! Ціла тічня вовків! Коні стають на диби, форкають, вириваються з рук, хочать утікати. Поникло стріляє у вовків, стріляє і Лесьо, і Домна. Але вовків багато, всіх не постріляти. Один кінь вирвався з рук Домни і скаче просто в трясовину, за ним Домна. Та Лесьо випускає свого коня з рук і скаче за Домною, щастя, що не дала себе затягнути коневі в багно — дала йому вирватися з її рук, а Лесьо вхопив її і поставив під дерево. Його кінь побіг у ліс. Тільки Поникло не випустив свого коня з бордюгом із рук.

Але в нещастю мали таки щастя. Одні вовки кинулися на коня, що погруз у багні, другі побігли в ліс за конем Леся. Наші мали час наладувати пістолі, і тримаючи їх у руках, почали відходити від вовчої тічні щораз даліше, аж на одній поляні розложили велику ватру й при ній пересиділи до ранку.

Залишився їм лише один кінь Поникла з бордюгом, а в ньому скарб. Та, нічого, добре, що живі — хоч коней їм дуже жаль. Але вони вже в Бродині — це так, як би на Плоскій. Перед вечером було, як добилися на ту Плоску. Таки тої ночі випав перший сніг.

Пониклиха за той час, як Поникло шукав Леся, вибудувала нову хату, хоч певно не таку, як та, що її спалили волохи.

Перше, що зробив Поникло — це те, що пішов із Лесем і Домною до священика, щоби не було «поруганства», щоб обоє побралися, як Бог приказав. А весілля справив таке, що всі гори дивувалися і надивуватися не могли. Забавам, та набуткам, співам і танцям не було кінця. Співали й танцювали всі доволішні гори і люди, що в них тоді жили.

Поникло став багачем, що йому не було пари.

«Все це розповідав той старий Поникло буковинський своєму братові, моєму дідові в Ріжні, а дідо переповів це мені», — закінчив Дмитро Понипайло.

«Лесьо і Домна дожили великої старости — мали сімох синів і чотири доньки — вони розбрелися по Буковині, але все держалися таки гір». Один зі синів Лесья був великий забіяка — називався Порфірко. Він дуже ненавидів чужинців — зайдів, що лізли в гори і хотіли панувати над нашими людьми, а волохів то й на очі не хотів бачити. Казав: «Оці гори завоювали наші люди — люди з руського роду і вони їх, ніхто не має права до них! Гори Божі та й наші, а більше нічий!», — говорив. Аж зібрав дванадцять таких, як сам і пішов з ними горами проганяти зайдів.

Що тоді діялося в наших горах, нелегко переповісти. Як орел на птаку й звірину, так спадав Порфірко зі своїми легінями на зайдів. Не боявся, що це пани, які мали силу, мали гайдуків і «шандарів». Вдаряв на них, коли того найменше сподівалися. Але цікаво: не вбивав і не позволяв легіням убивати тих зайдів — панів. Казав лише їм забиратися туди, звідки прийшли, а їх дома палив, щоб вітер розвівав попіл із них і сліду по них не лишав.

Великого страху нагнав на тих зайдів. Але пани завзялися були дуже на нього. Збирали ровти, узброювали їх і пробували дістати Порфірка в свої руки. Та це нелегко було зробити. Порфірко нині тут, а завтра вже там. Справді вірлом по горах літав. Загнався був раз під Кірлібабу, не знав, що там панські гайдуки вже чекали — зробили засідку на нього. Просто, як риба в сітку, так попав він із своїми легінями в ворожу засідку. Не давався гайдукам, боровся з усіх сил — були б його там убили, але гайдуки мали наказ живого передати його в руки панам. Згинуло там багато гайдуків, понесли смерть і кількох легінів Порфірка, але в кінці дістали Порфірка в руки, зв'язали ремнями і везуть у Селетин. А Порфірко перегриз реміння зубами і втік. Мав такі зуби, що гриз ними залізо.

Зібрав знову легінів і нападав далі на зайдів. Але тепер то вже не забороняв легіням убивати їх. Казав: «Полюбили наші гори, то нехай лежать у них!»

Раз уночі напав на Селетин — засвітив там так, що навкруги було ясно — спалив усі дома зайдів — вичистив від них Селетин. А тоді справив там легіням і всім селетинцям нашим забаву. Набувалися до самого ранку — співам, музиці і танцям не було кінця. Але за той час пани — зайдеї підсунулися зі своїми вояками під Селетин і вдарили раненько на Порфірка і його легінів усею силою. Мало хто з легінів урятував своє життя, а Порфірка зловили живим. Возили його по всій Буковині і показували людям, як казали, на покаяння. А потім завезли в Сучаву й повісили на шибениці. Коли станув під шибеницю, заговорив на весь голос:

«Не тіштеся пани-зайдеї, що мене повісите. На моє місце прийде другий Порфірко! А гори як, були, так будуть наші — не будуть ніколи ваші! Не

діждете цього!»

І повис на шибениці, а буковинські гори й досі співають про нього пісні.

Про предка Понипайлів, Поникла на Плоскій, оповів Дмитро ще таке: «Нема й тепер у наших горах злодійства, а давно то й ніхто про зlodіїв у нас і не чув. А як десь трапився хтось, що мав зlodійську жилку й любив потягнути чуже, для того не було милосердя, ні помилування, зловили на крадежі, то били люто, а то й убивали.

Пішов раз оцей Поникло з Плоскої в Путилів — мав там якусь орудку. Вертає, а тут як ударить дощ! Ніде сперед нього схритися. Аж бачить, трохи даліше від дороги гражду — багатські забудівлі. Біжить туди й стає на піддаші — тут сухо, за вітром і дощ не досягає. Виходить з хати газда й просить до середини. Заходить Поникло в хату — газда просить сідати. За якусь хвилину є вже на столі перед Пониклом смажена ковбаса і буджениця, ба, є і пляшка вина. Газда наливає вина в пугарі, п'є до Поникла й просить пити й харчувати. Приглядається Поникло до газди — здається йому, що десь-колись він бачив його, а коли й де, не може пригадати собі. Аж бачить, той газда не має двох пальців у правій руці. Нараз стало йому тепер ясно, звідки знає цього газду. Пригадав собі, як це було раз давно перед роками: Ото одної ночі почув Поникло, що хтось «газдує» в його коморі. Тихенечко на пальцях іде в комору. А там — зlodій! Молодий легінь. Кинувся на нього Поникло, здавив руками, як кліщами, завів у хату, засвітив скіпкою і приглядається пташкові, що залетів у його комору. Мовчать — ні він до зlodія, ні зlodій до нього, не відзиваються. Веде Поникло легіня в хороми — в руці скіпка, щоби було видно. Бере в руки сокиру, каже зlodієві класти праву руку на ковбок. Раз сокирою і відрубав легіневі два пальці. Легінь лише зойкнув і повалився на землю коло ковбка. Поникло приніс якесь катрання і затамував кров, що текла легіневі з руки, ще й павутиння приклав до неї. Приніс пугар горівки й дав зlodієві випити. Коли ж той очунав і прийшов до себе, випровадив його Поникло на стежку й сказав:

«Іди, й більше не кради»!

Це було давно — багато років і з того часу проминуло. А тепер він у хаті того, кому відрубав два пальці — тепер він у його руках. Чи не схоче заплатити йому за ті пальці?

Пізнавши того колишнього нічного гостя свого, Поникло перестав їсти, не хоче й вина пити, тільки дивиться на газду й думає, що тепер буде? А газда всміхається і каже:

«Що, пізнали? Я зразу пізнав вас. Пийте вино й не думайте того, що думаєте. На здоров'я»!

Випили вино з пугарів — газда наливає вина знову й говорить: «Так,

гостю мій, на лиху дорогу зійшов був я, легінем бувши. Вдалося раз і другий залізти в чужу комору й украсти чуже добро і я став злодієм. І був би ним далше, якби не ви, хто знає, що було би зі мною? А ви, відрубавши мені два пальці, завернули мене зі злої дороги й навели на добру. Я перестав красти, вженився і тут газдюю! Це завдячую вам! Дай Боже здоров'я».

Довго гостив Поникла, не хотів скоро пустити зі своєї хати, хоч дощ давно перестав падати. А потім запряг коні до воза й відвіз Поникла на Плоску. Там теж довго гостилися — набувалися і розійшлися, як найліпші приятелі.

Про предка, плосківського Поникла, треба ще додати, що був він дуже розумний, Бог поклав у його голову багато розуму, яким славився він на всі гори й за який славили й шанували його верховинці. Довго-довго оповідали собі люди те, що говорив Поникло перед своєю смертю.

Дав йому Господь довгий вік, дав діждатися внуків і правнуків. Вмирає, зійшлося в його хаті багато людей, щоб розпрощатися і роздекуватися з ним і побажати йому добра на тому світі. А він, поглянувши на людей в своїй хаті, розповів їм таке, що на довго залишилося в їх пам'яті, а потім розійшлося по всіх горах наших. «Як прийде людина на світ — так мав він говорити — Господь дає їй бесаги життя, завдає їх на плечі й каже нести дорогою, їй визначеною, поки аж не зайде до свого гробу.

Й говорить Господь: «Неси це, що даю тобі, — це життя, що в бесагах, воно від Мене, не тяжке. Маєш ось від Мене: Золото — та воно не зтяжить тобі, бо це золото соняшних промінів у днину, а срібло — це сяйво місяця вночі, до цього прийдуть ще зірки, що часом у ясну ніч падатимуть у твої бесаги з життям. Дальшекладаю в твої бесаги щебет пташок, гомін співа-ночок по горах, голоси скрипок і сопівок і серця, щоб ним любив добро й ненавидів зло. Даю зір очей, щоб відрізнив красу від погані, слух, щоб чув радісний весняний шум лісів і гру звільнених від леду потоків, додаю ще дещо квіточок, червоні рожі, жовті бриндуші й сині незабудьки, щоб їх пахощі влегшували тягар життя, та й тугу, за тим що було й повинно вернути, надію на краще й віру в те, чого хоч нема, але буде — додаю.

Зверхукладаю в бесаги те, що ніколи не пропаде: Красу землі і неба над нею! А крім цього даю в бесаги з життям розум і волю, щоб умів і хотів добирати до того, що Я даю, ще й другі речі, щоб знав, що потрібне, а що ні, тай не брав більше в бесаги, як можеш унести». Взяли деякі люди від Господа бесаги з життям і забули за дари, що в них, подякувати Господеві, завдали собі їх на плечі й ідуть дорогою, що їй визначив Бог, не думають навіть, що та дорога веде до гробу — про це не люблять і не хочуть думати. Ба й нарікають на Бога за те, що у бесаги дав — воно їм непотрібне й непридатне. Роз-

зираються люди на обі сторони дороги за чимось іншим, щоб його покласти в бесаги, а якщо забракне в них на це місця, тоді вивергти з них дане Богом і місце буде. І знаходять те, що на їх думку єдино на потребу: гроші, золото й срібло. Оце скарби, що варто їх класти в бесаги життя і нести хоч би й угинатися під їх тягарем і падати — так думають.

Збирає чоловік і кладе в бесаги все, що найде, збирає тільки те, що вартісне й корисне — на його думку. Під тягарем призбираного майна в бесагах зі життям уже геть пригнувся до землі, вже тільки в неї — в землю — вляпав свої очі — не може піднести себе й відорвати від землі, ні піднести свої очі на небо й на Боже сонце. Майно в бесагах убило розум, що не може вже відрізнити добра від зла, краси від погані — відобрало зір очам, не бачить краси, що нею засіяв Господь світ — оглушило, не чує вже ангельського співу й гри, що землею несуться.

В його бесагах життя нема вже нічого з того, що колись Господь у них поклав, там уже тільки те, що сам своїм власним розумом придбав, своїми руками призбирав. З цим над гробом став...

«Були раз два брати. Оба дістали від Бога бесаги з життям і його скарбами. Один із них дуже цинив і шанував усе те, що йому Господь у бесаги поклав, нічого з них не згубив — усе те не лише до гробу доніс, але зі собою і в гріб узяв. Тому то на його могилі чічки цвили, стелився зелений барвінок, на весну черемха цвіла й пахощі розносила — на ній сідали пташки і кожної днини зраненька щебетали вмерлому стихенька. Як не було йому нести тяжко дари від Бога за життя, так і легко було потім лежати під ними у гробі.

А брат його? Той викинув із бесаг усе, що в них поклав Господь — і назбирав скарбів, ще ледви доніс їх до гробу.

О, як же тяжко було йому тепер залишити їх! Повитягав їх із бесаг і потолочив ногами. Бесаги зовсім порожні. Не були би порожні, як би був задержав у них те, що Господь дав. Тепер же порожні, як порожня його голова і серце його».

«Не раз чули ви годні газдики й газдиньки від мене не одне, що вам повістував, а це що сьогодні ви чули, це мій вам «дістамент» — відказ... Зате́мте собі єго!»

Це були його останні слова. Зараз потім закінчив своє довге життя.

* * *

Це переповів Дмитро Василюк, а потім додав:

«На цес раз буде вам досить того, шосми сьогодні наповістував про Різдвені Света, ек тогди їх у нас опроваджували й про предка Дмитра. Тепер то вже дещо змінилось, але не в нас, не у Понипайловім роді, ні, в нас задержелоси й по сьогодні все так, ек колись було — свята обходимо по давньому,

по старовістки — вважаємо, аби в нічому не схибити — нічого не забути.

Не дурно ж і моя хата стоїть на тому самому місці, де стояла колись хата Понипайла Дмитра і все в ній так, як було в його хаті, лишень, що дим из печі не стелитси попід повалу, а виходить надвір комином».

* * *

Подєкував я Василюкові за його повістунєчко й хотів відійти. Але Василюк не хотів і чути про це.

«Куди ви си взєли, сліпати вночі поточінами! А ци я єкийс кальвін, щоби вас пускати вночі з хати, ци що? Ци ж нема в мене де переночувати. А що сказали би на цисє люди, єкби си довідали, шо я не переночував вас у себе?»

І не пустив мене з хати — мусів ночувати в нього.

Полягали ми, але не зараз уснули.

Довго говорили ще, а все про давнину гуцульську, про карпатську старовіччину, про те, що колись було й минуло, прогуло, з водами рік і потоків поплило...

* * *

Одної неділі оповів Дмитро Понипайлек-Василюк про сина Дмитра Понипайла Василька, що то від нього почали називати рід Понипайлів Василюками-Понипайлеками.

Почав своє повістунєння сполудня, а скінчив пізно вночі.

Василько, була це дивна дитина. Вже змалку був до всього дуже цікавий тай дуже непосидючий. Як був ще зовсім малий, любив дуже казочки й всякі оповіданєчка. Не давав спокою дєдєві і нєні — все, розкажіть і розкажіть шось Василькові. І ті розповідали — повістували, а він слухав.

Довгими зимовими вечорами, при палаючій ватрі повістували. Дєдя про давні війни з песиголовцями — про силу наших людей, шо ніколи не боялися ворога й поконували його та перемагали — про мужність і відвагу предків повістував, а Василько дуже любив це слухати.

Нєня оповідала про Лісних і Мавок, Водяників і Лісовиків, про лихих і добрих духів у скелях і зворах. Усе це «карбував» Василько в своїй голові і запам'ятував.

Заходили до Понипайла старі газди, й покурюючи люльки, згадували давні часи в горах і похитували головами, жаліючи, що вони минули й «відєв» не вернуться вже ніколи — забрали їх бурі й вітри та занєсли за ріки широкі, за моря глибокі.

Але — потішали себе — добре, шо хотя й згадки про ті давні, добрі, часи свободи й буйности, не пропали — горєни пам'ятають, не забувають їх — діди передають їх унукам, батьки синам.

Один із газдів додає: «А ци, братчіки, може бути шос приємніше, єк

згадувати в зимі літо, а в осені весну»?

Чує Василько, що повістують старі та старається затамити все те. «Щуріт» уха, щоб ні слова не прослухати.

Про все розпитував дедю — все цікавило його — все хотів знати — чому це так, а там те не так? Питав тих «чому» було в нього дуже багато. Чому вдень світить сонце, а вночі місяць і зірочки, де ночує сонце, що робить місяць у день? Чому люди на двох, а звірі на чотирьох ногах ходять, куди біжать річки й куди несуть води, чому люди й звірі по землі ходять, а птахи понад землею літають? Звідки беруться хмари, чому з них раз паде дощ, раз град, а раз сніг? Звідки блискавиці і громи? Звідки взялися люди в горах, пощо й коли зайшли сюди?

Дуже хотів знати, звідки взялися гори, а на них ліси, — в лісах звірі і птахи? Звідки верхи гір, кичері і ґруні, скали й шпиці?

На це сказав йому дедя, що тут, де тепер гори й ліси була колись велика, зелена левада з травами, зіллям і квітами, а на ній жили велитні-великани — жили мирно-спокійно, як колись Адам і Ева в раю. Але, як у нас кажуть: «Біди терпимо, бо мусимо, а гараздови не хочемо терпіти, бо не мусимо». Таке було й з тими великанами на широкій, завітчаній леваді — задообре жилося їм тут! До того ще й «вселивси» в них поганій Арідник і почав на-троювати одних на других — посіяв поміж них незгоду, зависть і ненависть.

І от одної днини почали великани страшну бійку між собою, полилася кров, а левада перестала зеленітися, квітки на ній зів'яли, зілля зісохло — сонце над левадою потемніло. А великани б'ються. Не подобалося це Богові! І що зробив, щоб покарати нерозумних великанів за їх незгідливість і завзяття?

Оце перемінив їх у гори! А мали ті великани й свого короля і королеву. Це сьогодні гордий Піп-Іван і запишнена Говерля.

А Арідника наказав Господь святим Юрієві і Михайлові зловити, завести в скали у Чорногорі, посадити в темну печеру й прикувати ланцюгами до скали.

Коли ж гори покрилися лісами й наповнилися звірами й птахами, подарував їх добрий і ласкавий Господь нашим людям — по Божому наказові привів їх у гори святий Юрій. Але в горах живуть не лише люди, звірі і птахи — в них і багато різних, добрих і злих духів — тут і Мавки й Лісні, Водяники й Лісовики. їх треба добре «сокотитися», можуть накоїти багато лиха — вони страшніші від диких звірів.

Питав Василько, де пробувають ті погані духи, а дедя казав, що вони заховані в глибоких лісоких нетрах, у нетрах і печерах, але нераз виходять з них на світ, найчастіше в часі блискавиць і громів, у зимові бурі і «фуфе-

лиці» — тоді можна почути їх «жесні» голоси. Кричать, виють, плачуть і голосять. Тому то в часі громовиці і бурі добре сидіти в хаті і не виходити на світ. Треба теж сокотитися заглибин у ріках, бо там сидять водяники і можуть затягнути в воду. Було раз так, що один хлопець заблукав був над глибоку водяну прірву й у неї затягнув його водяник. А був він у своєї матері одинак і вона його дуже любила.

Йшла назирцем за ним і коли побачила, що потонув у вирі ріки, кинулася туди за своїм синком і теж утопилася. З того часу чути там у темні ночі плач матері і її синка.

І лісних треба сокотитися... а то заманить, загулить легіня в лісову гущу і пропав — ніколи вже з неї не вийде.

Був раз легінь — його знав старий Шкіндя — дав себе загулити Лісній у Кривий і з того часу ніхто його не бачив. Але в літні, ясні ночі чути, як у Кривім співає, але завжди лишень сумних пісеньок виводить. Раз, здається, Черлено, зачув ці співаночки й хотів побачити того, що їх співав — зайшов у Кривий за голосом. Зайшов у ліс, лишень з красечку, а воно щось тягне його все глибше в ліс. А там нараз «опередь» нього дівчина, молодиця-не молодиця, а така пишна, що Черлено від коли живе, не бачив такої краси. Сміється до нього й моргає бровами. Пішов у ліс за нею — пішов, бо не міг не піти — куди вона, туди й він. Так водила його по Кривім від вечора до ранку. Від тоді Черлено не пішов би в Кривий за жадні скарби світу!

Батько знав цікавість Василька, а щоби її заспокоїти, розповідав йому «всечіну» про те, що сам знав і брав його з собою всюди, куди сам ішов. Любив Василько ходити з дедом, але ще більше любив сам блукати у лісі і понад річкою, зривати квіточки, ловити метелики, збирати гриби та ягоди, хоч дедя все наказував йому не йти далеко від хати. А раз удалося Василькові побачити Водяника — говорив із ним, але не підходив близько до нього. Бачив його добре. Весь порослий зеленим водоростом і жабуринням — зелена борода й вуса — підперезаний перевеслом з зеленої трави — сам невеликий, здається, добродушний. Але Василько не довіряв йому, не забув, що говорив дедя про Водяників. Ось Водяник просить підійти ближче, а Василько лиш головою киває і каже: «Ходи ти д'мені — запроваджу тебе в нашу хату й погоду. Ти певно, звик їсти пструги — в нас є вони — яких захочеш, смажені, варені, сушені і вуджені. Ходи!»

Але Водяник не йде — видко боїться заходити в хату до людей. Це лише Домовики люблять держатися хат і людей. Він знає, хоч цього не говорив йому дедя, що й у них є Домовик. Він сидить на поді — туди подає йому неня в мисочці молоко. Знає, що він є в них, але його ніколи він ще не бачив. А варто було б хоч раз подивитися, який він!

Вдалося раз Василькові підглянути, як купалися Мавки в річці в тому місці, де з малого гука-водопаду спадаюча вода вибила глибоку яму. Мавки купалися, поринали в воду, плюскалися, як пструги до сонця, підштрикували й бризгали на себе водою, сміялися й реготали. А всі такі красні, що лиш стояти й глядіти на них. А потім повилазили з води, побралися за руки й почали, співаючи, танцювати.

Був би Василько не знати як довго стояв і приглядався танцеві Мавок, як би не Чугайстер! Ото виліз він із гущавини й почав скрадатися до танцюючих Мавок. Одна з них уздріла його й у крик. Мавки шубовсть у воду. Василько теж утік — не хотів, бо боявся, стрічатися з тим «пудним і жесним» Чугайстром, оброслим шерстю, чи може вовною.

А раз навесні, коли доходив до одної поляни в лісі, побачив на ній танцюючих Лісних. Боже, що за краса! На головах віночки з різних квіточок, розпущені коси сягають до ніг, одежа на них з листя всіх дерев, що ростуть у горах, — ручки маленькі, як у дітей, ніжки, як у сарен, і звинні, як сарни. Танцюють, а їм приграє звідкись музика — чути її, але музикантів не видно. Задивився на них Василько — не знає, де він і що з ним — як би вкопаний у землю стоїть, не порушиться, кроком не поступить. Певно причарували й заворожили його Лісні! «Бизівно» що так.

Не знати, що було би з ним тоді сталося, як би не вирятувала його одна з тих Лісних — здається, наймолодша з них. Вона, певно, подумала: «Він, отой «хлопчіще», ще малий, шкода затягати його в лісову гущу й нетри» — підійшла д'ньому, взяла за руку й вивела на край лісу. «Желіслива» якась була та молоденька Лісна. Певно, що так.

А раз було не мало сміху з Василька. А було воно так: Дедя застрілив величезного вірла. Орел лежав з розпростягненими крилами під буком. Дедя пішов кудись, неня поралася в хаті.

Василько взяв гострий ніж, повідтинав вірлові крила, прив'язав собі їх міцно до тіла, видрапався на смереку, а з неї на — землю. Був певний, що маючи вірлині крила на плечах, буде літати як орел. Щастя, що не дуже високо підліз був на смереку — могло бути погано. А так лише трохи потовкся, бо впав на сухе чатиння. Смарувала неня потовчене тіло Василька, а дедя сміявся. Сміялася і неня, сміялися і дівчатка. Посміявшись, сказав дедя:

«З Богом нема жартів — усе має бути так, як хоче Господь: — люди і звірі мають ходити, а птахи літати — це мусить кожний знати й цього держетиси».

* * *

З того часу не пробував Василько літати, але ж усе тягнуло його щось вище-вище, на кичери й на верхи, на високі шпилі, любив вилазити на вер-

шки ялиць, звідки міг видіти далеко. Такий він уже був: любив вершини. А чим тяжче було йому піднятися і видрапатися вгору, тим більше радів і тішився тим. Знав: чим вище, тим ближче Бога та його «сєтого» ока — сонечка злотного.

О, те сонечко, Боже очко! Все, все пнється до нього — і дерева, і квіти й люди! Навіть і вода в річці, розбризкуючись на камінні «підштрикує» угору й перлиться в проміннях сонечка. Тому то й дєдя, як молиться до Бога, то все звертається до сонечка. Так, так — усе від Бога, але почерез Його сонце.

* * *

Оповіла йому раз неня таке: Був час, що люди стали були злі й дуже прогнівили Бога — стягнули на себе Його гнів, а потім і кару. Бо наш Госпідко справедливий: за добре дає нагороду, а за зле карає. Так сталося і тепер. За кару позбавив Бог людей сонця — його світла й тепла. Загнав сонце далеко й глибоко в темні скали, в такі пропасті, що звідтам не могли продістатися на світ його золоті проміння. Стало зовсім темно, аж чорно. Ба, коли б лишень це. А то зробилася така студінь і потиснули морози такі, що все зморозили й умертвили все, що досі жило, лишень людей ще не зморозило.

Та найшлася одна дівчина, безгрішна, чиста серцем, ясна душею.

Вона постановила просити Бога, щоби дозволив їй взяти на себе всі людські гріхи й проступки, а потім і спокутувати їх, щоб лиш зболив привернути людям сонце.

Знала, що десь там на роздоріжжі стоїть капличка, а в ній образ Матінки Божої. Не легко було найти в темноті ту капличку! Але дівчина потрапила таки найти її і увійти до неї. Там припала на коліна й почала щиро-щиро молитися, щоб ублагала Діва Марія Свого Сина, а Той, щоб умолив Бога змилосердитися над грішними людьми, щоб дарував їх провини й дав їм сонце, щоб наказав йому вийти з нетрів знов на небо й світити, як світило передше, щоб гріло й давало всьому на землі життя й радість з нього.

Молилася, плакала, ридала, гарячі сльози з очей проливала. Довго, щиро, гаряче молилася, поклони перед Матінкою Божою біла.

А коли вже геть ізнемоглася була, побачила, як у каплиці прояснилося, а її сльози почали замінюватися у дорогі перли — і нанизуються на шовкові ниточки й зависають на шиї Божої Матері.

А Матінка Божа всміхнулася. Але ж той усміх, не усміх, а промінь золотого сонечка! І вся каплиця сяє блиском — той блиск сліпить очі дівчини.

Вибігає з каплиці — протирає очі, глядить, а на небо випливає огнистою кулею велике-велике сонце й сипле на землю гаряче проміння.

Обмінився увесь світ — збудилося на землі життя. Все, все ожило...

Зашуміли радісно ліси, заграли весело потоки, зацвіли луги й царинки різнобарвним квіттям, над ними метелики літають і комашки бринять, співають пташки, високо літаючи, грають скрипки й флюєри... Всюди радість і втіха.

А дівчина? Вона й досі поміж людей ходить і їх накликає, щоб не грішили й Господа не гнівили, а Матінку Божу та Її Сина, Ісуса Христа, всім серцем любили, уникали зла, добро робили.

Але тої дівчини не може ніхто з людей бачити. Дуже щасливий був би той, хто побачив би її.

А вона за покуту, яку приймила на себе, буде ходити помежи людей, аж спокутує усі їх гріхи.

* * *

Раз пішов Василько горі рікою — цікавість понесла його туди. Дуже тяжко було дістатися до джерела — головиці тої річки — треба було штрикати по каменюках і спадати з них у воду. Василько був не лише цікавий, але й дуже завзятий і впертий. Добився до головиці річки. А там із правої сторони джерела величезні каменюки, один на одному, а між ними як би якісь хори й кімнати.

А нараз — Господи, а це що таке? З «хорім» виходить щось, чи хтось! Не чоловік і не звір! Голова велика, волохата й кудлата, тіло покрите шерстю, руки й ноги з довгим волоссям. Більше від ведмедя — пристануло й почало щось воркотіти. Василько в ноги! Біжить, паде, встає і далше скаче по камінню. Кілька разів «перекицнувся», біг, і все оглядався позад себе — біг, мало не погубив постолет.

Задиханий і мокрий від поту ввійшов у хату. Не міг зразу й слова видати з себе.

Щойно пізніше оповів, де був і що там бачив.

На це почув від деді ось що:

Був у газди син-одинак. Не мав газда потіхи з того сина. Дуже поганий і лукавий вдався. Батька не слухав, мамі корив, усе наперекір робив. Знюхався був із мольфарами, потім і з щезниками, волочився з ними по горах і шкодив людям. А пізніше взявся ще до гіршого! «Напуджував» на людську маржину ведмедів у літі, а взимку вовків.

Цьому не міг стерпіти святий Юрій, опікун маржинки в горах. Попросив Бога дозволити покарати того негідника-виродка.

І Бог дозволив, а св. Юрій покарав, «нехар»-погань.

Перемінив його в півчоловіка й упівзвірину і загнав між каміння коло головиці нашої річки, але відобрав йому силу шкодити людям. Тому нема чого лякатися його.

Він буде там сидіти, поки того захоче св. Юрій.

«А, може, й до судного дня», — спитав Василько, що вже прийшов був до себе й охолов від страху.

«Може», — сказав дедя і додав:

«За тяжкі гріхи й злі проступки мусить бути кара й покута».

Знав Василько багато дечого, знав що вітер — це Божий дух, а буря — це дух Юди, того, що продав Божого Сина, Ісуса Христа, а грім — це той камінь, що його ангел Божий мечет у Юду проклятого, а блискавка-фискавка — це лискучий меч у руці ангела, що біжить за Юдою. А град? — Це кусні леду, його розбивають грішні душі в мішки, біжать за Юдою, беруть кусні з мішка й мечуть у христопродавця, в Юду. Все, все це знав Василько. Він знав теж, що річка не шумить і не клекаче — вона говорить, а часом то й співає. Раз говорить стиха, а другим разом голосно. Сідав над нею і слухав. Казав, що річка повістує казку, ту саму, що її повітувала давно-давно, коли ще тут не було людей.

Дуже бідкався, що не знає і не розуміє мови річки й не може зятимити собі її казок. Але слухати її, слухав би цілу днину.

Раз збирав Василько на зрубі над потоком ягоди, а назбиравши їх повний кошіль, присів під буком за зрубом.

Аж тут підходить до нього стара бабуса, що теж збирала ягоди.

Василько привітав її, як годиться, а старенька оповіла йому про бука і смереку, що недалечко росли зовсім близько поряд так, що їх гіляки помішалися між собою. Ось що оповіла вона йому про того бука й смереку:

— Ці два дерева — бук і смерека — це, — не думай, — звичайні собі дерева, яких так багато в наших горах — ні!

Цей бук — то Юрійко, а смерека — це Єленка. Дивно почути таке, що, неправда?

Ти, певно, подумаєш, стара зійшла з розуму й плете, сама не знає що. А воно не так: «Жили колись два газди — один на одному, другий на другому ґруні. В одного був син Юрійко, в другого дочка Єленка. Їх діти зналися змалку, разом зростали, по царинках бігали, метелики ловили, квіточки збирали — ще малими були, а вже любилися. Росли й росла їх любов до себе — велика любов, щира й гаряча.

А їх батьки не забороняли їм любитися, ще й раді були з цього — вони вже й договорилися були, коли дітям справлять весілля. Восени, після всіх робіт.

Про своє весіллечко говорять і обоє Юрійко і Єленка, стоячи вечером під буком. Шумить вдалині потічок, шепчуть листям дерева, миготять на небі зірки, а місяць в очі обом зазирає й стиха до них промовляє: «Любіться, кохайтесь, діточки — кохання це ж осолода життя, це найбільший скарб молодости! Так, це скарб, що його людям сам Бог дав і в їх серця поклав»!

Стоять на ґруні Юрійко і Єленка й при сяйві місяця в очі собі глядять, про своє весілля говорять, про спільне життєчко мрії снують. А біда не спить. Чигає на цих двох, як вовк на серну в лісі. Ось, ось кинеться на неї і розірве на кусні.

Он там під верхом живе теж не бідний газда, а в нього дочка Гафія. Оця то Гафія влюбила у Юрійка не на життя, а на смерть таки! Постановила відбити Юрійка від Єленки. Коли ж бачила, що це не вдасться їй, сказала собі: «Не буде мій, не буде і Єленчин, Юрійко!» І почала ходити по ворожби-тах і знахарях, закликала ріжних духів, свою душу хотіла віддати їм, щоб Юрійка, як уже не прихилити до неї, то позбавити життя Єленку. Але й це нічого не допомогло. Знає вже, що Юрійко ніколи не буде її.

Почула що десь там «за горов», у Рускові, є великий знахар — він може зробити все. Відогнала йому з полонини пару волів — своєму дедеві сказала, що їх повбивав ведмідь.

Розповіла все тому знахорові й сказала, чого від нього хоче.

Але й цей знахар нічого не зробив і не вдіяв.

Аж знайшлася одна, найстарша на всі гори, відьма-чарівниця. Відьма над відьмами, чарівниця над чарівницями! Ото вона сказала Гафії, що зробить усе, як та хоче, але мусить записати щезникові, щоб був в неї коханцем, свою душу.

«Душу, тіло, голову, руки й ноги віддам», — сказала Гафія, — «тільки, щоб ті двоє, Юрій і Єлена, не побралися».

— Добре, — сказала на це відьма, — зроблю, як хочеш.

І зробила. Одного вечора, коли Юрійко і Єленка стояли тут, де бук і смерека, підкралася до них відьма так тихо, що вони цього не чули. Що відьма тоді робила там, того ніхто не знав тоді, не знає і нині — ніхто про це ніколи не довідається.

Досить того, що Юрійко і Єленка не вернулися до своїх батьків — н і тоді, ні потім.

А раненько побачили люди тут, на тому місці, де стояли Юрійко і Єленка, двоє деревець, сплєтених між собою гіллям, — оці, бук і смереку.

Сьогодні це вже великі дерева. Але ніхто з людей не поважиться і не посміє підойти до них з сокирою, чи пилою. Ніхто й ніколи цього не зробить!

Але, що ще цікаве — на жадних деревах не гніздиться стільки птиць, що на цих двох, і ніде так, як на них не кує голосно зазуля навесні. А були й такі, які чули, як ті девера говорили з собою: «Юрійку, Єленко», — ці два слова можна почути в місячну ніч, приклавши вухо до бука або до смереки.

А Гафія? Вона пропала! Ніхто її не бачив. Певно, забрала її відьма-чарівни-

ця в Чорногору й віддала її щезникові»!

Вислухав це повістуння бабусі Василько й призадумався. Не розумів він ще тоді, що то любов-кохання, але все таки подумав:

«А чи лише ці два дерева, цих двоє людей, що колись тут стояли? А чи всі дерева в лісах, чи це, може, не діти й внуки тих великанів нерозумних, що то їх Господь перемінив у гори?

* * *

Ішов раз Понипайло за якоюсь орудкою до Сапріяна на Чорну Річку — Василько впросився, щоб узяв його з собою. Зайшли до Сапріяна, зорудував Понипайло що мав зорудувати, а потім посідали оба, закурили люльки й почали говорити про це й про те. Було це якесь «світце», мали час поговорити.

Між іншим розповів Сапріян, коли зайшла мова про те, як то раз пропали в Чорногорах два легіні — пішли туди й тільки їх бачили! Шукали за ними, перейшли всю Чорногору, заглядали в найменшу щілину й ні сліду по легінах не найшли, він розповів те, що колись чув від свого деді:

«В Чорногорі була велика, темна печера, а в ній страшна-жесна потвора, смок, чи змій. Був він величезний — мав двадцять пар ніг, дванадцять очей на голові, шкіра на ньому була така тверда, що найгостріша куля не могла її пробити. Лежав у печері й спав. Лишень раз у рік виходив із печери, ловив звірину, яку де подибав, і жер, і жер, щоб нажертися на цілий рік. А цікаве, що він притягав звірину д'собі очима. Багато звірини попадало тоді в його пащеку... Нажершись, залазив назад у свою печеру й там, то спав, то дрімав.

Дихнув, розвіяв із Чорногори вітер, а позіхнув, зривалася буря, відчинив око, блиснув ним, почало блискати так, що здавалося, що всі гори загоряться від тих блискавиць, а порушив собою, роззявив рот, зараз починали бити громи, а з рота виходив град великими кусками. Та це б ще ніщо, а то та потвора загадала вийти з печери на світ і кинутися на людей!

Довідався про це св. Юрій — буде, що буде, а він мусить рятувати людей від того змیا!

Святий Юрій любить дуже наших горен, і де може, там їм допомагає і рятує їх. Просить він Бога, щоб дав йому силу поконати того смока, чи там змию і допомогти звільнити гори від жесної, лютої потвори. Помолився щиро, сів на коня і поїхав у Чорногору шукати печеру зі смоком, а був добре узброєний! Що ж, без зброї не поконати змیا! Але дістатися до його печери, це не так легко, як би хтось там думав! Треба було пробивати стежку до неї і відважувати великий камінь. Та св. Юрій все це за Божою допомогою зробив і таки дістався до печери. Тут почалася боротьба Юрія з потворою. Не-

легка була вона. Ой нелегка! Дванадцять гострих мечів вищербив святий Юрій, дванадцять списів поломив, заки поборов смока! Відрубав йому голови.

Смок розлився мазюкою по печері. Тепер там велике підземне озеро. Ніхто не може наблизитися до нього — страшний сопух б'є від нього і воняє сіркою. Найшовся був відважний, що підійшов до того озера, але перемінився там у стовп жовтої сірки й стоїть там до нині».

Все це вислухав Василько й поклав собі в голову.

* * *

Але, що ж, він перестав уважати дійсне за недійсне, здумане за здумане, не міг відрізнити правду від казки, казку від правди, небуденне від буденного, земське від небесного, мертве від живого — щораз більше й глибше тонував і губився в світі чарів, див і казок, які для нього не казки й не чари були... Саме ж життя, чи це не казки й не чари?

* * *

Було Василькові дванадцять літ. Однієї весни перед св. Юрієм, мала вже маржина виходити на полонини. Чує Василько, що дедя дає свої вівці і маржину, корови, ялівник і воли, а було в них тоді три пари воликів, на Скупову.

Захотілося Василькові йти на Скупову на все літо. Просить, «молить» дедю, щоб дозволив йому перелітувати на Скупові. Та дедя не хоче чути про це, каже, що Василько ще малий, що буде робити на Скуповій, пастухом-

Святий Юрій — опікун Гуцульщини

вівчарем не може ще бути!

«За спузаря буду — в стаї буду порядки робити», — говорить Василько. — Але дедя все тої самої — ні, тай ні!

Прийшов полонинський «вихід». Удалося якось Василькові впросити дедю, щоб узяв його з собою помагати гнати маржинку на Скупову. Вийшли скоро на полонину — з Голов на Скупову «близічко-недалічко». Подоїли овечки й корови «на міру» й дедя каже: «Підемо, Васильку, в село, щоб за-видка бути в хаті».

Заговорився дедя з кимось там, озирається, а Василька нема — щез, як би його тут і не було. Допитувався за ним у людей, але ніхто не вмів йому сказати щось про Василька — ніхто не знав, де він і що з ним. Понипайло сплюнув кілька разів крізь зуби, помахав головою, попрощався з ватагом і другими в стаї, натягнув кресаню на голову, взяв бартку в руки й пішов у село без Василька. Бідкалася Одокія, побачивши свого Дмитра без Василька. Та Дмитро сказав: «Не бійси, лихе не загинет».

Минуло кілька днів, донесли Понипайлові, що його Василько живий і здорорий — ватаг прийняв його за спузаря.

А це сталося не так то легко — ватаг не хотів без дедевої згоди прийняти Василька за слугу в своїй стаї. Але Василько так щиро просив його й запевняв, що дедя не буде гніватися, що вкінці той погодився, щоб залишився в нього як спузар. О, як тішився цим Василько! В руку поцілував ватага. А дедя нічого, лишень переказав до ватага, щоб сокотив добре Василька й не пускав його далеко від стаї.

— Ага, не пускай далеко від стаї, — сказав до себе ватаг. — хіба би присилив його в ній!

Василько, попрятавши все в стаї, позамітавши «спузу» й поклавши все на своє місце, біг на полонину, вибігав на її верх і розглядався по світові гір і лісів. Щойно звідси побачив, який той світ великий і безконечний, який прекрасний і чарівний. Бачив звідсіль Голови, Красноїлю, ба, навіть і Устеріки, де обі Ріки, Чорна й Біла, зливаються разом, бачив Жабе по одній стороні, а Буковинські гори по другій. А там, як поглянув в сторону Мадярщини — Боже — ліси й ліси, а полонинам не видно ні початку, ні кінця! Видно й усю Чорногору з Говерлею і Піп-Іваном. Коби скорше підрости йому, не буде сидіти в хаті! О, ні, ні, він мусить перейти всі ті ліси й полонини, мусить усюди бути й усе бачити!

Не проминуло багато часу, а Василько збігав уже всю Скупову! А вона не мала, ні, є куди по ній ходити! Він знав уже всі джерельця води на ній, чюркальця, знав, де і яка вода в них — у одних гіркава, в других солодкава — знав у котрому лісі, що довкола вінком Скупову обвили, найбільше вуйків-

ведмедів, звідкіль вони виходять і вбивають маржину, куди затягають з неї м'ясо й де переховують його.

Правду казав ватаг, що хіба треба би було його присилити, щоб не вибігав зі стаї. А то, не оглянувшись, а його вже нема! Ніхто не знав, коли він і спав. Зривався рано-ранесенько й біг до корита митися. Там і стояв, ждав сходу сонця. Коли ж воно вистрілило з-за гір свої перші проміні, хрестився і молився. Любив дивитися, як зі сходом сонця усе оживало, починало жити й радіти життям.

А сонце підходило вгору й проганяло з полонини «мреч», що за ніч устигнула покрити й окутати її сивою пеленою — на допомогу брало собі сонце й ранній вітрець. Вітрець послухний і услужний, підносить мреч угору й розносить по горах.

А потім береться сонечко до роси холодної, що перлиться на травах. «О, як би то так можна було назбирати багато тих росяних перелок, покласти їх у пазуху й занести нені!», — думав Василько. Але роздумувати нема коли, біжить у стаю. А там — «Васильку, зроби це, та й те, подай це, принеси там те, а там побіжи сюди, сходи туди». Поснідали вівчарі і бовгарі — й пішли з вівцями і маржиною по полонині, граючи у фльоери й приспівуючи.

А Василько теж уже на полонині — слухає, як жайворонки співають, як у лісі кує зазуля — зриває полонинські квіти й кладе собі за кресаньку — співає теж, як і вівчарі. А все споглядає на сонечко — в полудне мусить бути в стаї, а то ватаг «гнівав си би».

Понад усе любив Василько вечір на полонині і в стаї. От вівчарі пригнали овечки — загнали їх у загороду й доять, бовгарі доять корови — приносять у стаю молоко в дійницях, зливають у великий котел, допомагають ватагові завісити його над ватрою. Ватаг, підогрівши молоко, «гледжіт» його, дає «підпустку», щоб стялося на сир — витягає мішком сир і завішує, щоб стікала з нього жентиця — це будз, а з будза буде бриндзя.

Потім варить велику кулешу, сідають довкола неї і харчують її з бриндзею та попивають жентицею, чи то молоком. Моляться і виходять зі стаї до овечок і маржинки. Кричать, б'ють у бляхи й стріляють, щоб відстрашувати медведів, вовки рідко літом заглядають до загород із вівцями.

В стаї є ще багато роботи — треба все помити, попрятати, позамітати. Щойно тоді Василько вільний — може вийти зі стаї на двір, хоч це не дуже подобається ватагові — він волів би, щоб Василько лягав спати. Але Василька не вдержати в стаї!

Он він уже на полонині! То з вівчарями коло загород пожартує, то з бовгарями поговорить. А потім сідає на колоді за стаєю і слухає нічних шепотів. О, він дуже любив слухати те, що говорила полонинська ніч! Шумить

стиха ліс, клекотять удолі потоки, десь у глибині лісу зареве звір, закричить сова. Василько чує навіть, як роса паде на траву. А зірки миготять, моргають, ніби всміхаються до всього, що з небесних висот бачать. Он одна відорвалася від небесної повали й упала на ліс, за нею друга, а потім і третя, полетіли, й десь на Чорногорі впали. Кожна людина має свою зіздочку, а вмере, тоді і та його зіздочка вмирає і паде на землю.

Василько хотів би дуже знати, котра з тих зіздочок на небі його? Але цього не можна знати.

Нічні шепоти полонинські були для Василька найкращою музикою і співом.

А які тут пахощі — все тут дихає пахощами: земля, трава, квіти й ліси. Так, так — полонина, це окремий гуцульський світ — найкращий з усіх світів! Манить і тягне до себе просторами зеленими, вітрами буйними, пахощами п'янкими, життям веселим, свободним, безжурним! Не знав Василько, як і коли минули йому серед радощів і втіхи весна й літо! Наближається ось уже заплакана осінь — ночі вже довші, сонечко пізно встає зі свого сну й ледви пробивається крізь мряку і густі негури, що полонину залягли й закрили ліси. Ватаг наказує вівчарям, щоб добре сокотили овечки перед вовками, а бовгарі берегли маржину перед ведмедами. Медведі дуже пажерливі восени!

Одної днини вийшов Василько зі стаї, поблукав полониною і зайшов у сиглу. А там медвідь! Убив вола й тягне в гущавину! Хотів Василько кричати, але спам'ятався, криком нічого не вдіє, а до того медвідь може зробити з ним те, що зробив із волом! Убити! Біжить до стаї — кричить: «Величезний медвідь убив вола в сиглі! Беріть пушки, біжіть у сиглу, він там певно ще є! Скоро, скоренько ходіть»!

І біжать туди, де Василько бачив медведя. Біжать ватаг і бовгар з пушками. Забігли в сиглу на те місце, де Василько бачив медведя і вбитого вола. Та медведя нема вже. Він напився крові з вола, зжер трохи м'яса, а решту затягнув під колоду й прикрив сухим гіллям.

— Нічого, — сказав ватаг, — він ввечері прийде сюди, щоб жерти м'ясо. Але не діждет цього!

Вернули в стаю.

А ввечері сказав ватаг, щоб один бовгар покутав усе в стаї, а він із другим ватагом, узявши на плечі пушки, пішли в сиглу. Пішов і Василько крадькома за ними. Мусить бачити, що буде з «вуйком», чи буде покараний за вола? Що ж, він знає добре й чув це нераз від старих: «Смерть за смерть, кров за кров, зуб за зуб, а око за око»! — такий закон!

Ватаг і бовгар причаїлися за ялицею — ждуть — медвідь бизівно прийде, лишень не знати коли?

Та все одно, будуть на нього ждати хоч би й усю ніч! Ждуть, не відзиваються до себе — в сиглі тихо, нічого не чути. Ждуть не знають, що за колодою сидить Василько і теж «ждет». Як довго там ждали, того не знали, лиш по зірках на небі догадувалися, що ще нема півночі. Аж чують, хрупотить щось — щораз ближчий і голосніший хрупіт. Це медвідь іде до «свого» м'яса. О, ні, ні — не діждеш його жерти.

Затримали стрільці дух у собі — в руках пушки націлені в сторону, звідки наближається «вуйко». Ось він уже коло м'яса. Понюхтів, помуркотів і тягне м'ясо з-під колоди. Нараз два стріли! Вистрілили одночасно ватаг і бовгар! Страшний рев «вуйка» перервав нічну тишу. Вуйко піднявся на задні лапи, ще раз заревів і повалився на землю коло колоди. Бовгар — гарячої крові чоловік — штрик до мертвого — так думав — медведя. А той піднявся з землі і «помацав» його лапою так, що бовгар «зойкнув», відбіг кілька кроків від «вуйка» й упав на землю. Скочив до нього ватаг, питає, чи дуже сильно «помацав» його вуйко? Відповідає ватаг постогнуючи:

«Ой помацав, помацав — по плечах ударив, коли я нахилився був д'нему. Болить дуже праве плече! Ой, і болит же».

«Нічого, нічого, поболит і перестанет боліти», — потішив його ватаг і поміг устати на ноги. Бовгар стогнав далше і «йойкавси».

Тепер щойно дався Василько видіти, коли ватаг оглядав убитого ведмедя, він вийшов з-поза колоди й станув коло нього. Посварив на нього ватаг, але не дуже. А Василько обійшов ведмедя з усіх сторін, та ще й погладив його руками по голові.

Вернули поволеньки до стаї — бовгар стогнав увесь час і скаржився на біль у плечах.

У стаї зняв ватаг із нього сорочку — праве плече було синє аж чорне. Посмарував його якоюсь мастею і сказав іти спати.

Зробили двоє ношів пішли в сиглу. На одній принесли медведя, на другій м'ясо з убитого вола.

На другий день зняв ватаг шкіру з ведмедя, м'ясо з вола завудив, а решту зготовив у кітлі — був добрий і смачний обід. Василько дістав від ватага присмажену лапу з ведмедя — смакувала ж вона йому — смакувала! А, може, була це та лапа, якою вуйко помацав був бовгара? Хто це може знати?

Прийшло «розлучіне»... Полонину щораз більше покривала негура, травиця вже пожовтіла, тай дуже бійно тепер перед звірем, то ж прийшли газди вилучити свої овечки й маржинку та забрати у село.

Прийшов і дедя Васильків. Трохи кривим оком дивися на свого непослушного й «коравого» синка, але коли почув, як ватаг його «віхвалює», не може нахвалитися Василька за його пильність, проворність і розум, тоді пе-

рестав кривитися і хмуритись. Тішився тим Василько, тай радів, що скоро вже побачить неню і сестричок. Але полонинки було йому дуже-дуже жаль! Не міг розстатися з нею — брала «охіть» припасти д'ній і цілувати її. Бідненька, осамотніє, осиротіє — ні овечок, ні вівчарів, ні їх співів, ні голосу флює-ри-трембіти. Пусто й глухо буде на полонинці. Поллють дощі, повіють холодні вітри, наляжуть густі негури, завиють вовки. А там посипле сніг із темних хмар, звіється несамовита буря-сніжниця, а потім, покрита снігами полонина всне і спатиме аж до св. Юрія.

З жалем у серці вернув до дому Василько — кожної ночі снилася йому Скупова.

* * *

Але роботи під зиму було багато, а він помагав у всьому дєдеві, хоч той не заставляв і не силував його до цього. Одного вечора взяв його дєдя на засідку на оленів. Зайшли за Круглу, там була простора царинка — засіли на її краю у лісі. Сюди прийдуть, напевно, олені — сказав дєдя.

І не дуже довго ждали — олені прийшли — ціле стадо прийшло — рогаті олені і бистроногі лані. Любо було дивитися на них.

Але дєдя не дуже то тішився їх виглядом. Націлився — стрілив і рогатий олень уже лежить. Стадо втекло — Понипайло не міг скорше наладувати другий раз пушку. Зате, як вертали додому, застрілив дикого kota. Забитого оленя привіз потім на коні.

Василькові було дуже жаль оленя і взагалі він жалував усю звірину, яку дєдя стріляв і ловив у сильця. Усю зиму ходив лісами з дєдем і помагав ловити звірину, хоч його серце стискалося з жалю за її життям. Знав же, що кожна живина хоче жити, але знав і це, що ліс годує звірину, а звірина мусить годувати людей! А до того, що було би, як би дєдя не завіз шкір «за гору», а звідтам не привіз

би всего, що потрібне в хаті і газдівстві? А звірину любив Василько дуже, не менше від людей. Зрештою, він не добачував великої різниці між людьми й звірятами. Що вони не говорять людською мовою, це ніщо — вони мають теж свою власну мову, а людей розуміють, може, краще, як ті розуміють себе і звірят!

Він придбав і освоїв собі вже не мало звірят — любить їх, а вони його. Знайшов раз у хащах заблуканого малого медведика, певно вбив хтось його маму й він тепер сирітка блукає по лісі, шукаючи ягідок. Задумав Василько зловити того медведика, щоб там не було. Бігав за ним по лісі, що аж упрів був. Удалося якось загнати того медведика в таке місце, з якого не було йому куди втекти.

Зловив його й поніс у хату. Подрапав його той маленький «вуєчко», що

аж кров ішла, але Василько сміявся з того й не випускав його з рук. Не легко й не скоро присвоїв медведика, але прийшов час, що той ходив за Васильком, як котюжка, й нікуди не пішов би був, хоч би його хто хотів прогнати в ліс.

Медведик став вірним другом Василька.

Придбав собі Василько й дві куниці і видру. Вони держалися хати й хоч би були двері відчинені, не виходили з неї на двір. А хто би був зачепив Василька, чи лишень поклав би руку на його плече, то мигом скакали на того й готові були видряпати йому очі.

Ба, Василькові вдалося освоїти й молодого вовчика. Лише котюжка не терпів його, вурчав, залазив у буду й вив, але пізніше успокоївся. Медведик теж кривим оком дивився довший час на вовчика. Та пізніше стали оба приятелями.

По подвір'ю ходив у Василька олень, а в пастівнику паслася сарна. Якось раз побачив Василько дику курку з курятами — йому вдалося зловити одно курятко й принести до хати. З того курятка виріс великий готур — дикий когут — ходить тепер із домашніми курками — ніхто би його від них і не відогнав.

Сміявся Василько й казав, що в них тут так, як колись було, як про це оповідала йому раз няня — снісько так, як у раю, де звірята жили в згоді між собою й не боялися Адама і Еви — не втікали від них.

А Василько мав ще і освоєного лиса! Лиш той не хотів дуже держатися хати, любив ходити лісами. Але, як Василько свиснув у пальці, зараз лисок був коло нього.

Василькове домашнє газдівство збільшилося. А сталося воно ось як: Пожовкла трава на полонинах, завили вовки, сумно заграли вівчарі у флєорі, тужно затрембітали бовгарі. Осінь зійшла на полонини з Говерлі і заснувала їх і сповила павутинням жалю і смутку, позолотила букові ліси, окутала верхи густою негурою, дихнула холодним вітром і зігнала з полонин маржину.

Василько вийшов на ґрунь і став при плаєві. Ідуть плаєм воли й корови, ідуть ситі баранці і вовнисті овечки, попереду них бовгарі і вівчарі, ватаги на конях їдуть.

— От, яке велике горєнське багатство, — думає Василько, а його очі світяться радістю і гордістю.

Довго стояв на плаєві, поки перейшли табуни коней і маржини, та ботєї овець. Стало тихо — вітер розвіяв негуру, показалося сонце. Але не довго світило. Осінні хмари закрили його.

А попід хмари летять дикі гуси, чути їх сумовитий крик.

Василько знає, коли вони летять у вирій. Але, що це той вирій і де він, цього Василько не знає, того не сказала ще його няня.

Пригадує собі тільки те, що розповідала няня про хлопця Іванка і диких гусей:

«Ото в одному гірському селі жила вдовиця, що мала синка Іванка. Його вона любила, за ним пропадала, у ватру за ним штрикнула би була. В її сусідстві жила погана баба-відьма.

Вона дуже ненавиділа вдовицю і, як лише могла, так їй докучала й пакостила.

Оце одної осені порвала вона Іванка на свою мітлу-віник і занесла в Чорногору й на скали звергла.

Заплакала вдовиця, заламала руки, залилася гіркими сльозами — нема Іванка й не знає, де його шукати, звідки виглядати.

А Іванко плаче на Піп-Івані, знає, тут він пропаде, загине й своєї нені уже не побачить. Аж ось бачить угорі, попід хмари, летять дикі гуси, чує їх сумовитий крик. Штрикає на найвищий камінь, підносить угору руки й кричить благальним голосом, що має сили в горлі:

«Ой, гусоньки, ой, любенькі, візьміть мене на крилоньки й занесіть до моєї неньки!»

Та гуси пролетіли, може, його й не чули.

Заплакав Іванко, заломив руки.

Аж тут летять другі гуси — чути, як кричать.

Просить і цих Іванко, щоб узяли на крилоньки та занесли до ненечки. Але й ці Іванка не чули, крилоньками злопотіли й полетіли.

Іванко до холодного каміння припадає, слізеньками його поливає.

Пропаде тут.

Аж ось летять ще одні гуси, багато їх.

Іванко благає, просить їх: «Ой, гусоньки, ой сіренькі, ой, любенькі, змилуйтеся наді мною, над нещасним сиротою, на свої крилонька мене візьміть й до ненечки занесіть».

І бачить: Гусоньки на Піп-Івана сідають, Іванка на крила забирають і попід хмари летять.

У рідне село його занесли й нені передали.

А лиху бабу-відьму заклаювали й аж тоді у вирій полетіли».

Оце оповідала Василькові раз няня і це він собі нині пригадав.

А, може, би й він отак попросив тих гусей, що летять над ним, щоб його на свої крила забрали й у вирей занесли, — подумав.

Ну, добре, але тоді не бачив би вже ні деді, ні нені, ані сестричок. А до того, хто знає, чи в тому вирію є гори й ліси, а без них же він не міг би жити

— з туги й жалю за ними вмер би.

Аж тут, що це?

З гурту гусей, що над ним, відривається одна гуска і паде на землю, таки не далеко від Василька.

Впала на землю, біжить, але підлетіти не може.

Василько біжить за нею, хоче зловити її.

Не скоро й не легко здогнав її і зловив. Пручалася, не давала взяти себе в руки.

Василько побачив, що в неї було надломане одне крило — не дуже, але летіти не могла й тому впала на землю.

Мав Василько що нести — гуска була важка. Приніс її до хати. Неня вилікувала крило гуски, але не випускали її з хати, щоб не втекла. З часом присвоїлася так, що ходила по дворі і не втікала, не пробувала навіть підлітати.

Василько тішився нею дуже й дбав, щоб не знала голоду, а гуска бігала за ним — були обоє великими приятелями. Минула довга зима, прийшла в гори радісна весна.

* * *

Вертають з вирію дикі гуси, летять над горами, чути їх крик.

Почула його і Василькова гуска і занепокоїлась.

Нараз знялася на крила й підлетіла вгору до тих гусей, що попід хмари летіли на північ.

Лиш, як би, прощаючись з Васильком, закричала кілька разів і зникла. Засмуткувався Василько, нема вже гусочки.

Не міг ніколи забути її.

Минуло літо, прийшла осінь.

Летять знову дикі гуси у свій вирій, несеться попід хмари їх крик. Василько стоїть перед хатою, підняв очі високо, ану ж побачить там угорі свою гусочку.

А тут нараз, що це?

На подвір'я злітає гуска. Одна, а за нею ще три.

Пізнав Василько свою гуску, о, як же би не пізнати її? Вона теж пізнала його, підійшла д'ньому зовсім близько, щей «гегоче», як би хотіла заговорити. А ті три, це «бизівно» її діти.

Тут вона перезимувала, тут уже її «вирій», сюди привела й своїх дітей.

А Василько знову «забагатів».

Перезимували в нього гуси, прийшла весна, а його гуси лише крилами злопотіли, піднеслися вгору й полетіли.

Жаль було Василькові за ними.

Та прийшла знову осінь — його гуска прилетіла на подвір'я, а з нею чотири молоді гуски. І мав Василько знову втіху.

Але на третю осінь даремно дожидав гусей.

Не прилетіли.

Певно, хтось убив його гуску, або десь загинула, а її діти не знали дороги в Голови до Василька.

* * *

Минула якось довга зима — Понипайло настріляв і наловив стільки звірини, що шкір із неї ледви занесе на двох конях у Сигіт.

Лише зліз сніг, а вже в газдівстві нова робота. Перше — треба зачистити й «загромадити» царинки, направити огорожу, а потім скопати землю, засадити ярину й посіяти дещо. А тут уже св. Юрій — треба вигнати вівці і маржину в полонину.

Василька не тягне вже на Скупову. Що там для нього Скупова! Він думає про ті великі полонини, що їх бачив із Скупової!

От дедя піде «загору», а він на ті полонини! Що буде, те буде, а він мусить побачити їх і побути на кожній! Він же «верховинець» — «горєн», як це чув не раз, то ж мусить пізнати всі верхи гір і полонини! Щоб лише дедя вступився з хати!

Натерхав Понипайло сухих шкір на коні стільки, що ажгнулися під ними, розпрощався зі своїми й подався за Чорногору.

А другої днини Василько зник із дому. Вернув д'хаті, коли дедя давно вже, поорудувавши в Сиготі, був удома.

Не дуже «хвалив» Василька за його волокитство, гнівався на нього й сварив.

А Василько на це:

«Дедику, не гнівайси, не сvari! Я не винен, що якась сила, ци біда сидить у мені і гонить мене з хати в гори, в ліси й на полонини. Просто, берет за руку й веде т усе дальше й усе вище! А я не могу ніяк опертися тій силі!

Тай ще та сила якась, шепче мені в вухо:

«Васильку, ти ж верховинець, ти син гір, верхів і полонин, ти хочеш бути колись газдов, та й не малим, а великим! А газдівство доброго й багатого газди, ек ти думаєш, це лишень його гражда, хата, колешні і маржинка в них, кішниці-царинки й толоки? Ні! Газдівство правдивого верховинця, це всі гори з лісами й полонинами! Всі!

А що ж це за газда, що не знає газдівства свого? Ні — це не газда!»

Отак говорить д'мені та екас сила й тегнет огледати гірське «газдівство»! Всюди побути й усе побачити.

Слухав Понипайло, що говорив його Василько, слухав, кивав головою і

мовчав. Не знав, що сказати синкові.

А потім пішов у комору й приніс звіттам позолочуваний і посріблюваний пістолет і дав його Василькові, кажучи: «Це тобі за твою допомогу взимку».

Зрадів Василько, мало не розплакався з радости — з тим пістолем і спати пішов, не випускав його з рук.

А сестрички показали Василькові все, що приніс їм дедя «з-за гори — неня теж похвалилася дарунками від деді.

Понипайло сказав: «Усі дістали, що собі заслужили. Ми з Васильком лісами блукали, а неня з дівчатками дозирали газдівства й кутали маржинку».

Прийшла косовиця — було багато роботи — Понипайло ж розбагатів — овечок і маржини намножилося багато, то ж і сіна на зиму треба не мало. А все ж таки треба буде під осінь продати кілька пар волів, бо всіх не зможе перезимувати. Баранів і старі вівці поріже, буде м'ясо-буджениця і шкіра на кожухи й киптарі.

У хаті Понипайла є вже верстат, на ньому тче Одокія сукно й ліжники — пряжу з лену дає ткати ткачеві в Дідушковій Річці.

По косовиці прийшла нова робота для Понипайла.

Досі не було, ні в Головах, ні в Дідушковій Річці церкви. А без церкви не можна ж жити!

Порадилися газди — врадили збудувати церкву, але не в Головах, тут же мало людей — збудують її в Дідушковій Річці, туди не буде дуже далеко головцям ходити.

Як урадили, так і зробили.

До місяця стояла вже церква в Дідушковій Річці! Потім побудували при ній хату для священика, а пізніше й школу — першу в цій частині Карпат.

Довго-довго стояла ця церковця в Дідушковій Річці, названий потім Красноїлею.

Коли ж намножилося багато людей і треба було будувати нову, велику церкву, найшлися на тамту стареньку, купці.

Її купили люди з Черганівки й перевезли в своє село. Стоїть там і до «сьогодні». Коли її розбирали, не могли надивуватися, з якого твердого й сильного дерева була вона збудована. Дерево тверде, що сокира не бралася його! І ні одного червачка в ньому!

Інші були тут давно ліси й інші дерева в них!

Дуже тішилися красноїльці і головці, що мають вже свою церкву й свого свещеника.

Діждалися Понипайли Різдва Христового. Досвіта покутали скоренько

маржину й усі, прибравшись святочно, пішли в Дідушкову Річку на службу Божу. Це перший раз був Василько і дівчатка в церкві.

Чи міг хто зрозуміти, що діялося в їх молодих душах і серцях? Ні! Вони не знали, чи їм дивитися, розглядатися, чи слухати церковних співів. Просто були осліплені тим, що бачили й оглушені тим, що чули. А коли вернулися д'хаті, то не було кінця їх запитам:

«А що це, а що тамте, й чому це так, а не так, що означає це, а що те, а хто він, той «свещеник», а що він має на собі, що співає і говорить до людей, а чи святим, що в церкві, не зимно в зимі, там же нема печі? Чому люди не подумали, щоб була в церкві піч так, як у людських хатах? Довго вночі не давали діти спати батькам своїми запитами...

Напричуд тепле, соняшне літечко було в горах цього року. Крив Бог від громовиці і тучей. Стогами сіна покрилися царинки, буде чим перезимувати маржину, хоч би яка довга зима була. Городовина теж зародила, старчить людям на всю зиму.

Зійшла вже маржина й овечки з полонини — випасені, ситі гладкі, любо глядіти на них. Одної днини пішов Василько на мандрівку по своїх горах. Осіннє сонечко не дає йому всидіти в хаті — кличе на ґруні і верхи. Сидітиме в хаті, як гори «залежеть мреч», а негура заступить світ — із темних хмар поллють дощі.

Блукав довго по своїх горах, щойно, як зголоднів подумав, що треба вертати д'хаті.

Похарчував, а тоді починає повістувати нені, що бачив сьогодні. Це ж уже осінь. Зовсім зблизька бачив її і добре приглянувся до неї. Не вподобав собі її — не гарна вона. Чув не раз, як то люди «віншували» собі: «Абисте були веселі ек весна, а багаті, ск осінь».

Але, де там багатій осені рівнятися до веселої весни?

Василько не дав би весни за всі багатства осені! Ні — не дав би й не проміняв би! Що з того, що осінь несе на своїх плечах усяке добро й багатство, що, як він бачив, під ними аж угинається, що з того, що щедра, не скупа й усіх своїм добром і гараздом наділяє, коли вона сама й не вмила до весни?

Старкувата, пригорблена, лиця у неї поморщені й перекивлені, чоло насуплене, як у сови, непривітна, завірена, а очі в неї холодні, заплакані. Нахмурена, завірена, нелюдяна — вся в сірій одежині, без усміху й без принади. Дихне на ліс, зелений лист жовтіє, погрозить пальцем, лист на землю спадає. Гляне, все довкола неї в'яне, пташки мовкнуть, квіточки всихають, до землі припадають, літні, пишні головки перед нею клонять, метелики й комашки в щілини залазять. На вид тієї в сірому одязі осені все тихне й

мовкне, втікає і ховається. Навіть і ліс якось глухіше дихає, притишеним голосом дерева в лісі між собою говорять, у дрімоту впадають, тяжко задумуються, ніби чогось тривожного дожидають. Увесь гірський наш світ, як чоловік перед смертю, тихне, впадає у важку задуму й тривогу й безнадійність. А осінь, певна своєї влади й сили йде повільним кроком — не минає сіл, ні лісів, ні верхів, ні полонин.

Поважним кроком ступає. Часом мрякою перед людьми себе закриває, найрадше ступає по килимах із золотого і багряного листя лісів — не любить по голій землі ходити.

Не дуже любить над собою сонцем позолочене ясне небо — воліє темні, клубисті хмари дощові. Вечорами й ранками приморозками тисне, дерева, з яких листя позривала й собі під ноги кинула, білим інеєм, як молодичку переміткою вкриває.

Ні, Василько не любить осені! Вона смутком і жалем гори засіває — вона нічого доброго й веселого не віщує. Вона рідна сестра тої, що прийде по ній — Зими.

Її дощові сльози замінюються в платки снігу, на місці її мокрого подиху прийде подих морозний, дощ заміниться у сніг, осінь утече геть, заховається перед сильнішою і грізнішою від неї панею — Зимою.

* * *

Каже Василько, що хотів би дуже побачити раз ту Зиму зблизька так, як бачив сьогодні Осінь. Чи можна побачити її — питає неню.

На це почув від нені, що й Зиму можна побачити, чому би ні? Але вона не приходить сама. Вона, як це Одокія бачила ще колись молодою, це стара, але все здорова, сильна й кремезна баба — ходить завжди разом зі своїм, кремезнішим від неї Дідом.

Обоє разом держаться і разом ходять — баба, Зима й дід Мороз. Але ти, Васильку, замалий ще, щоб їх побачити зблизька. Треба вибрати відповідну днину й підойти десь так на Креницю, а там можна би їх зблизька вздріти й приглянутися їм.

Баба Зима вся і завжди в білій-білесенькій одежі від голови до ніг, все насуплена й нахмурена, в розмову з ніким не заходить. Але як уже часом заговорить, то так голосно, що чути її на всі гори. Її голос, це вітер, а в її лютості, буря.

Махне одною рукою, починає малий сніг падати з небес на землю, махне другою, паде сніг, що світу не видно, все закриває і застелює, гори зарівнює. Замахає обома руками нараз і затупотить ногами, піднесе вгору голову, тоді буря-сніговиця, метелиця-заметіль, завірюха. Буря починає співати-ревіти різними голосами заводити, а їй приграють невидимі музиканти, зима

йде тоді у танець. Буря грає-завиває, у грубі труби дме, на села з верхів іде, страхіття людям несе.

В хати, в колешні кулаками б'є, щораз більше й лютіше, аж скаженіє, покрівлі з хат зірвати хоче. Скриплять тоді бервена в стінах, дрижать крокви на дахах, валиться світ. Рев, гуркіт, стукіт, несамовита музика, жахливий спів і нестямний сміх, це так сміється Зима — сміється, реве й танцює. Разом із нею танцюють всі гори наші, танцюють усі духи, що їх вигнала зимова буря — фуфелиця з найдальших закутин, із найглибших нетрів.

Усе, верхи й долини, ліси й полонини танцюють — то вправо, то вліво, то взад, то вперед. Свій осідок має Зима в Чорногорах — найрадше перебуває на Говерлі. Там вона своя пані — там її Дід-Мороз перед нею «маленький» — вона йому, не він їй, дає там накази. Звідтам вона й висилає на гори й на села сніжні бурі й метелиці.

Дуже не любить, щоб хтось з людей заходив у її зимове чорногірське царство. Якщо ж знайдеться сміливець, вона не випустить його живим із своїх твердих рук. Її вірні слуги, вітри звалють його з ніг, мороз заморозить, сніг присипле й ніколи вже не встане. Бо Зима має дуже послушну наймичку — слугу, смерть. Скажет, чи це, чи то, чи того, чи тамтого вмертвити, смерть уже наготові.

А Дід-Мороз не ліпший від своєї Баби-Зими. З очей його гострі, як шпильки й холодні, як соплі леду, витріскують іскри морозні. Куди не гляне, там зараз усе холодне й мерзне, навіть і вода в потоках замерзає, замінюється у лід. О, цей поганий Дід-Мороз потрапить свої холодні руки людям і в пазуху впхати. Діткнеться людського носа, той зараз синіє, уха, воно біліє. Навіть у постолі залазить, пальці ніг морозить, руки треба перед ним ховати в рукавиці.

Перед нічим і перед ніким, здавалось би, ні Баба-Зима, ні Дід-Мороз не мають страху.

Так воно здавалось би.

А насправді, і Зима, і Мороз бояться обоє Сонця і його ясних, теплих променів. Мороз боїться ще й ватри. Ватра, це великий дар від Бога — вона — це світло й тепло.

Де ватра, там нема Морозу, ні його сили, від ватри втікає він геть. А вже найбільше бояться вони обоє, Зима й Мороз, весняного соняшного усміху, теплого вітерцю, веселих шумів і радісних співів, пошуму рік, журчань потоків, співу і крику її пташенят у лісах.

Надійде Весна, Зима починає плакати, а її слюзи спливають у потоки, філями несуться у світ, про слабість і неміч Зими голосять.

Слабне Зима, ба й завмирає, відходить, робить місце Весні.

А Дід-Мороз лютиться — «мечет» собою на всі сторони, бо чує, що слабне й завмирає.

Не може стерпіти, що все те, що він заморозив, за подувом весняного вітру, підносить голови, оживає, сміється і радіє, йому на перекір і на злість діє. Воно ж і зрозуміло: Як злий не любить доброго, поганий гарного, як ясність не любить темноти, а тепло холоду, так і Зима й Мороз не люблять тепла, не люблять Весни.

Але, що ж, не їхня, а Божа воля! Так хоче Бог: після Зими й Морозу мусить прийти Весна! А Бога, все і всі мусять слухати і коритися Його святій волі.

Баба-Зима й Дід-Мороз, теж! Аєкже!»

* * *

Отак говорила Одокія — оповідала Василькові про Бабу-Зиму й Діда-Мороза й не зчулися обое, як минав їм «чес».

Наближається довгий, осінний вечір. День скинув з себе білий одяг, і надыг темний, почав завмирати, до дверей хати застукала ніч.

Тихим кроком наблизилася і зайшла в хату. Одокія привітала її світлом сухих скіпок на «опецку», в печі розложила ватру, зажигла сухе, смерекове поління, — стало в хаті відрадніше й веселіше. Треба готувати вечерю, незадовго верне з роботи Дмитро.

Минула осінь, не знати навіть, коли.

Прийшла довга зима. Але і їй прийшов кінець. Мусіла зробити місце весні.

Перебули зиму — прийшла Божа веснонька, а з нею багато-багато роботи — не знати від чого починати. Велике газдівство вимагає і великої праці!

Але якось допоміг Господь — обвеснувалися.

А одної днини пропав Василько. Вже кілька днів перед тим був дуже неспокійний — не міг найти для себе місця — їжа не смакувала йому, ходив задуманий, вночі говорив щось крізь сон.

І пішов, нікому не сказавши, куди йде й коли вернеться.

А він пішов просто в Чорногору! Вийшов на Говерлю, з неї на Пін-Івана, а звідтам помандрував полонинами, що їм і краю немає. Був на Чівчині і на Лустуні, звідки подався до джерел Білої Ріки і понад неї зайшов у Яблоницю. З Яблониці вернув у Голови. Було це перед самою косовицею.

Дедика просив, щоб не гнівався на нього — він мусів іти! Це та несамо-вита сила, що сидить у ньому, вигнала його з хати й пігнала на полонини.

Що ж мав казати на це дедя? Мовчав — лиш більше димку пускав із люльки. В неділю почав розповідати Василько про свої мандри полонинами. Розповів, як то він ішов на Чорногору й заблудив. Зійшов зі стежки на

якийсь потік. Не було ради мусів іти горі тим потоком. Штрикав із одної каменюки на другу, зісовгувався з них по коліна у воду й штрикав далше. Сто потів вийшло з нього, поки дійшов до джерела того потоку. Мусів ще далше продиратися крізь лісову пушу, аж вкінці вийшов на зелену леваду й побачив сонце. Розглянувся — бачить стадо оленів пасеться — олені і лані. І цікаво: Вони, хоч бачили Василька, але не втікали від нього. Піднесли були лише голови, подивилися на нього й паслися далше.

Були це мабуть олені, які не бачили ще людей, тому не боялися їх і не втікали.

Вийшов на Говерлю. А вона приворожила його й зачарувала, що не знав зовсім, де він і що з ним! Боже, який же світ великий — перший раз побачив його Василько з Говерлі. Це, що він бачив зі Скупови, частинка лише того великого світу.

І який прекрасний той світ.

Був би не знати доки сидів на Говерлі і подивлявся світ краси і чарів, але побачив, що сонечко вже сходить з Говерлі в долину. Мусів попрощати Говерлю.

Зійшов із неї. Аж бачить, а там на лісі, що вдалі, сідають уже вечірні сутінки — скоро й потемніє. Думав зайти в якусь стаю на полонині і там заночувати. Іде. А тут з лісу напроти нього — хто? Лісовик. Підходить до нього, бере за руку й веде кудись. Куди, цього не каже. Але бачить Василько, що Лісовик іде назад у сторону Говерлі, а там починає сходити все нище й нище. Перед стрімкою скалою затримався. Заговорив щось своєю мовою, якої Василько не розумів і нараз відчинилися двері, що були в скалі, але їх не було видно. Лісовик іде крізь ті двері і веде за собою Василька.

Зразу не бачив Василько нічого, але потім побачив таке, що з дива остовпів: Він у великій-великій кімнаті. Вона щораз більше й більше ясніє — стільки в ній ясності, що здається від неї можна осліпнути.

А Лісовик не відзивається — мовчить.

Василько роззирається по кімнаті. Його очі привикли поволі до сліпучого світла. Бачить: всюди тут золото і срібло. Стіл із золота, лавиці — срібла, а від чого таке яскраве світло? Від якихось камінців, що висіли на шнурочках під повалою довкола кімнати. Під стіною напроти дверей стояв, як у церкві престіл, великий стіл з поруччям із високим опертям, припертий до стіни. Все це було з золота і срібла, з повали звисали, як у церкві великі золоті свічники, на столі стояли дві трійці з срібла.

О, чого там не було, в тій кімнаті, в скелі під Говерлею!

Коли Василькові очі привикли до яскравого світла й він розглянувся по чудній кімнаті, сказав йому Лісовик:

«Це, щоб ти знав, палац Царя карпатських лісів. Тут живе лісовий Цар. Тепер нема його тут, пішов оглядати своє лісове царство й ще не вернув. Це, що сліпить твої очі, дороге каміння, самоцвіти, діаманти й бриліанти — називаються вони. А те, що під стіною напроти дверей, це його трон — на ньому він сідає, як приходять до нього Лісовики й Лісні.

Лісовий Цар — це могутий володар лісів у Карпатах.

Ти, певно, дивуєшся, чому я запровадив тебе в цей палац? Чому? А тому, що ти вірний син гір і лісів, любиш їх і подивляєш їх красу й чари — це раз, а друге, щоб ти дізнався тут від мене, Лісовика, слуги Лісового Царя — дізнався б і другим сказав, що Цар Лісів, боліє дуже тим, що люди нищать його царство — вирубують ліси, а то й палять їх.

А йому жаль кожної деревини — не може терпіти, що його царство лісове стає щораз менше.

Я сам бачив, як він, дивлячись на спаланиська й корчунки, плакав. Іди й скажи це всім людям. Лісовик випровадив Василька з царського палацу й показав найближчу стаю, де міг переночувати.

Та Василько не прижмурих тої ночі ока. Був думками в палаці Лісового Царя.

* * *

А що чув Василько й про що довідався, коли зайшов у ті сторони, звідки беруть свій початок обі Чорна й Біла, Ріки? Мусів, щоб дістатися до «головиць» джерел обох Черемошів, перейти всі полонини по ту сторону Чорного Черемошу й зайти в густі лісові хащі. Стрінув там старого-старенького стрільця. Той стрілець прожив у тих сторонах свій довгий вік — жив зі стрільцтва — сам говорив, що вбив більше сотні медведів, а скільки другої звірини, того не знав. «Багато-багато», — казав.

Оцей то старий оповів Василькові таке:

«Отут, звідки випливають обі наші ріки, було давно-давно велике озеро — з одної сторони були при озері гати, не з дерева, а були це величезні каменюки, які задержували воду озера в часі зливи-плови. Тих каменюк сторожив і сокотив легінь. Був поставлений тут св. Юрієм — мав твердий наказ не відходити ні на хвилину від гаті. Той наказ був для нього святий.

Але одного разу побачив легінь-сторож дівчину незвичайної краси. Побачивши її, забув гать, забув і наказ св. Юрія. Пішов за дівчиною, за чарами її краси.

Водила вона його днями й ночами — забув він і рахубу часу.

А тим часом полили буйні дощі й підняли вгору воду озера. А тут звіялася ще й буря. Почала бити філями води озера в обі гаті. Звалила каміння і прорвала одну гать, а потім і другу.

Не довго це тривало. Зникло озеро, зате з його колишньої глибини почали бити два джерела. З одного Чорна Ріка, а другого — Біла. Так то повстали в наших горах Чорний і Білий Черемоші.

А в місячні, зоряні ночі можна побачити тут і легіня-сторожа, і красу.

* * *

Тяжка й довга праця була в Понилайлів влітку. Прибувало маржини, прибувало й роботи — більше маржини й більше треба сіна. Прибувало більше царинок і городів, ставало менше лісів довкола їх гражди. Скінчилося літо, наближається осінь. Василькові жаль соняшного літа. На його очах жовкнуть і висихають трави, в'януть квіти, похмурі хмари закривають небо й опускаються щораз нище над землею. Починається боротьба осені з літом, а їй прийде незадовго на допомогу зима.

Думає Василько: «Боротьба, що її вели колись тут великани між собою, не закінчилася з їх переміною в гори — ні, боротьба триває тут і даліше. Провадить її зима з літом, ведуть її злі духи з добрими — раз перемагають одні, раз другі. Переможуть добрі — радіють гори, веселяться, пісеньок співають, у фльоєри грають.

Переможуть злі, візьмуть гори в свої погані руки, тоді несеться по горах виття голодних вовків і рев звірів у лісах, мовкне спів по ґрунях, лиш трембіти тужать і жалісливо плачуть».

Підростав Василько, вrostав у тверду гірську землю — вrostав у неї серцем і душею, втягав у себе її красу й чари. Для нього не було нічого мертвого — все жило й мало свою душу і мову, тією мовою говорило й славило Творця гір із їх красою.

Звірі славили Його за ліси, в яких жили й множилися, славили дерева в лісах, що могли тут вільно рости й пнятися до сонця, славили ріки й потоки за силу, яка не знала перешкод і перепон, за шалений біг і рвучкість їх вод, славили й чічки-квіточки за барвистість, за ранні роси, що їх личка мили, за сонечко, що їх голубило, славили бджілки за медок солодкий в квіточках.

Все тут славило Бога-Творця за зелені простори, за вільність життя, за багатства, якими наділив тут усіх і все. Нікого не скривдив, за нікого не забув. Однаково для всіх сонце вдень світить і всіх гріє, вночі місяць і зірки на всіх однаково своє срібне світло сіють — перед ніким не закрив Господь краси гір.

* * *

Ріс Василько, мужнів, набирався сили — неня вже говорила: «Мій легічник». Але та сила, що тягнула його в ліси, на верхи й полонини, не опускала його й не відступала від нього. Як лишень не було пильної роботи дома, брав за черес пістолю і ніж, у руки бартку, й ішов, куди очі й думки несли.

Вертався зі своїх мандрівок як би перемінений, не той, що був. Його очі світилися, в них тліли дивні іскорки, як святоіванські червачки світили. Вертав і оповідав, що бачив і що чув. Оповідав щось веселе, ставало в хаті ясно, а коли говорив щось сумне, робилося темно.

Він, не лише це — так видавалося, але й справді так воно було, пізнавав і зглиблював усі таємниці гір, а потім помагав другим вглиблюватися в них.

* * *

По довгій і тяжкій зимі діждалися верховинці знов весни. О, як же радіють нею! Веселиться земля і небо. Земля вдягає на себе зелений одяг і прикрашує себе квітами, голубими й жовтими, біленькими й рожевими — дихає подихом щастя, радощів і блаженности — вся прибрана в святочний одяг, викликає і в людей святочний настрій.

Сонце на небі, сонце і в очах людей, ясністю сяють і обличчя людей. Обновлюється світ, збуджує в людей нові надії — надії щастя і гаразду, родить віру в краще майбутнє, віру в Бога та його доброту для людей.

Весняний вітер несе нове життя — молодим підростати каже, старим молодніти, а всім каже руками радість щастя ловити й міцно тримати, з рук не випускати. Тепле повітря над горами повне пахощів, що груди розпирють, до серця сягають.

* * *

Неділя, Василько пообідавши, пішов блукати горами. Жодна сила не затримала б його в хаті. Весна кличе на верхи, на кичери.

Перед вечером щойно вернув до хати. Лице промінює, очі сяють. Розповідає нені, що бачив весну, своїми очима, бачив Її і то зовсім зблизька...

Йшла з золотою короною на голові, в білій шаті, мережаній зірочками, а на ногах срібні постільці мала. В руках в неї кіш, повний квітів і зелених листочків. Йшла в гори, але не звідти, звідки як думав Василько, прийти би мала. Василько думав, що весна взимку певно десь у Чорногорі перебуває, спочиває, спить, а може злі духи держать її там і з поганих рук не випускають, поки не набере сили, щоб вирватися з них і йти до людей, нести їм тепло і радість. А сьогодні побачив, що не з Чорногори, а з долів іде весна в гори. Це бачив він з Кремениці, на якій був нині.

Тепер знає вже, що весна, йдучи з долів, спинається на ґруні і кичері, потім виходить на верхи і полонини, а щойно потім на Говерлю. Коли ж стане на Говерлі і з неї спогляне на ліси й гори, тоді вона вже їх пані, тоді вона володарка гірського світу.

Співає веселих співаночок, ними будить усіх і все, що досі спало. Її спів підхоплює вітрець і несе в ліси і потоки. Ліси починають теж шумами співати, а потоки водами грати.

Усміхнеться, а з Її усміху бриндуші з землі на світ вилазять, куди ступить, Її сліди зеленою травичкою покриваються, махне рукою, на деревах зелені листочки появляются.

Дихне — пахоші по горах несуться.

О, бачив він добре Весну, на Кремениці стоячи.

Каже, що вона подібна дуже до Пречистої Діви Марії, що Її бачив на образі в церкві.

Питає неню, що би то було, якби так весна не прийшла в гори, що було би тоді з людьми й маржинкою?

* * *

Замість відповісти на це, розповіла неня те, що чула колись від старих людей:

«Зачали були люди забувати за Бога, падали щораз глибше в гріхи. Забавато цього було Господеві — розгнівався на людей.

І що зробив?

Щоб покарати людей за їх гріхи, запер весну, не дозволив їй іти в гори. Минув час приходу весни, проминув день св. Юрія, а весни, як не видно, так не видно. На горах сніг, на ріках лід.

Бідкаються люди, ломлять руки, плачуть, а маржинка реве, страшно стає. Замість весни гори вкрилися смутком і жалем.

Один одного питає, що буде з маржинкою, як не стане сіна? О, його вже так мало-мало. Рятують один одного, в кого є ще трохи сіна, той дає тому в кого ні стебельця сіна вже нема. Не так газди, як його маржинки жаль. Це ж Боже сотворіння, хоч і німина, — не заговорить і не випросить сіна, лиш сумним риком жаліється на голод. Ну й правда, люди нагрішили, най тепер терплять, але маржинка нічим не провинилася супроти Бога.

Наслухують люди — може, затрубить св. Юр у зотолій ріг свій і збудить весну з її твердого, довгого сну. Але голосу рога не чути.

Почали люди сходитися і радитися, що робити, щоб весна прийшла? Вислали найстарших віком, повагою і розумом газдів шукати св. Юрія і просити його, щоб у свій ріг затрубів і весну збудив.

Довго горами ходили, св. Юрія шукали, аж укінці найшли його. На коліна перед ним упали, руки складали, просили, благали, щоб у ріг свій заграв, весну з долів у гори прикликав.

На це св. Юрій їм сказав:

«Жаль мені вас люди, великий, а ще більший жаль вашої маржинки й овечок, але сам не знаю, що мені робити, щоб вас у нещастю порятувати, щоб вам допомогти вийти з біди. Згрішили люди дуже перед Богом і сильно Його розгнівали, тож зіслав на них кару, весну запер, а я не можу без Божого

дозволу в ріг заграти й весну в гори прикликати. Не мене, а Господа просіть-благайте, поправу Йому обіцяйте, прирікайте злих духів відректися, до Господа навернутися, а Господь певно обернеться до вас ласкавим оком і змилосердиться над вами й вашою маржиною».

Вернулися посли від св. Юрія — зійшовся весь гірський нарід, цікавий почути, що принесли посли від св. Юрія — смуток, чи радість.

Розповіли газди-посли, що чули від св. Юрія.

Вислухав нарід і похнюпив голови.

Постановили молитися, щоб Господа за гріхи перепросити, говіти, сповідатися і причащатися, церков не забувати, Богослужень не пропускати.

На це відізвався найстарший віком між ними:

«Добрі людокове, молитися, говіти, з гріхів сповідатися, церкви не минати, це потрібне й конечне, певно, що так!

Але чи це вже все, що Богові миле й угодне, все чим можна Його перепросити, за що може гріхи наші нам дарувати й замість гніву, ласку нам післати? Ні, цього замало! Треба нам твердо постановити більше не грішити й гріхами далше Господа не ображувати. Не тримати в собі гніву одних до одних, носити замість ненависті любов у серцях, викинути зі себе зависть і заздрість, чужого не рухати, любити правду, гидувати неправдою, в біді рятувати, в нещастю взаємно собі допомагати. Ось чим перепросимо Господа за це, що нагрішили!

Послухали люди старця, стали зовсім інакшими, як були досі — не словами, а ділами, добрими вчинками, почали Богові вірно і щиро служити. І, що сталося?

Оце одного ранку, ще всі люди спали, ще й сонечко не думало вставати, а нараз голос труби по горах лунає. Грімкий голос труби з верхів на села йде, крізь вікна до людських хат продирається, будить сплячих. Зриваються зі сну старі й молоді, за ними діти — вибігають на подвір'я, хрестяться, падають на коліна, моляться, б'ють поклони.

А як тільки виглянуло сонечко з-за гір, почала зима втікати. Спливає водами сніг із гір, ріки й потоки філями грають, водою гримлять, теплий вітер колише верхами дерев, уже пташки щебечуть, співають... Чудо!

А там, о там, із долів пишна, завітчана, промениста пані, йде.

Це — Весна! Одним голосом закричав нараз народ: «Весна! Весна»!

А он там попід облаками на білому коні мчиться св. Юрій! У золотий ріг трубить, грає — щораз голосніше, грає — радість людям звіщає: «Весна! Весна!»

І ось, не минуло кілька днів, а вже всі гори й долини зазеленілися й квіточками забарвилися. А люди маржинку на полонини гнали.

І був той рік напричуд урожайний і багатий. Найстарші люди такого року не тямили. Городини зародили, як ніколи досі, на полонинах була трава дуже манниста, на царинках трава до пояса, не було тучі, ні граду, ні пловини й звір не дуже нападав на маржинку в полонинах.

Ще й сьогодні оповідають собі люди про той рік у горах...

* * *

Одного вечора сиділа Одокія при ватрі й шила сорочечки для своїх дівчаток. Василько примостився при ній і просив, аби розповіла йому, шось про давнє в горах.

Одокія подумала й розповіла йому те, що повістували колись старі люди:

«Давно-давно не можна було вийти на Чорногору. Не тому, що вона висока — не була й давно вища, як нині, але довкола неї росли предвовічні ліси зі зломами й вивертами, крізь них не можна було продертися на Чорногору. Темні, непролазні ліси були по цю і ту сторону Чорногори, а в них було дикого звіра видимо-не видимо — по цю сторону жили звірі, що їх звали зембрами, або дзембрами (зубри!), від чого пішла назва Дземброня, а по ту — були дикі буйволи — тут були ліси кедрові, там тисові — від них назва ріки Тиса.

Чорногора була в руках Арідника — там було його царство — він не був ще прикутий до скали в печері. З Чорногори давав він накази своїм «підручникам» — щезникам, відьмам, мольфарам і другій погані.

Щезників розсилав поміж людей, щоби робили їм різні шкоди й не давали жити по-Божому.

Пробували люди будувати дім Божий, церкву, щезники притуплювали сокири, ломили топористища, крутили майстрам руки.

А побудували церкву, щезники не давали людям до неї заходити й молитися — метали в потоки бери (кладки), що були над потоками, а до церкви можна було дістатися лише понад потоки й річки. От на Білій Річці з-під Кремениці до Красноільської церкви сімнадцять берей-кладок, о, як забере їх вода, не дістатися в Красноїлю.

Знали це добре щезники.

Було давно в наших горах дуже багато всякої погані і злих духів, були не лише щезники, які робили, що самі хотіли, але й були відьми, чарівниці, водяники й планетники, в лісах повно було Лісовиків і Лісних, а над водами Мавок, а Чугайстер чув себе в горах, як у себе вдома — кого подибав, того брав у танець.

Була ще якась Мара, якої дуже боялися люди. Була вона дуже зла й не любила людей, шкодила їм, де і як могла. Казали, що та Мара зсилала на гори помір. О, тоді ставало страшно-лячно. Помір косив людей, як косар

траву, мало-хто лишався живий.

Мара посилала до людей свою посестру Смерть, а там, де лише появилася, вмирили люди, як гинуть восени мухи.

Арідник так був розпаношився в горах, що думав, нема вже понад нього, йому здавалося, що вже старший від Бога. Він закликав не раз до себе в Чорногору всі злі сили й погані духи.

Що тоді там діялося, того не переповісти словами.

Чорти-щезники приходили сюди перемінені то в рогатих козлів, то в цапів або в драпіжних птахів, яких ніхто не бачив у горах, відьми й чарівниці були до пояса голі, на головах мали вінки з жабуриння, лиця почорнені вуглям.

Усе те кричало, ревкало, пищало, свистало, співало, скакало, танцювало. А Арідник глядів, реготався і плескав у долоні.

Лиш раз удалося було одному чоловікові, казали, що був він із Лугів, дістатися у Чорногору й побачити «чортівський набуток». Про це, що там бачив і чув спробував оповідати людям. А зараз другої днини занімів і до смерти вже не говорив».

* * *

Аж умерла на Жабю дуже богобійна жінка. Нарідили її і положили в деревище. А вночі пропало деревце з покійницею. Вдовець пішов до знахаря, той боявся сказати правду, хто порвав покійницю і де вона. Аж як удовець обсипав його червоними, сказав, що це щезники на приказ Арідника порвали вмерлу й занесли в Чорногору.

Взяв тоді вдовець кількох годних газдів і пішли до св. Юрія прохати, щоби прикоротив сваволю Арідника і його підручників.

А св. Юрій вислухав їх і за Божою допомогою, перше, що зробив, то зловив Арідника, завів у печеру й там прикував його до скали.

Щезникам загрозив, що витопить їх у Черемоші, а злим духам казав заховатися у дебрях і нетрях. Відьмам наказав не докучати людям і не шкодити їм.

Але вся та погань є ще й тепер у наших горах, лише, що не має вже тої сили, що колись мала.

Одне тільки треба знати й пам'ятати:

«Хто з Богом день і ніч пробуває і Йому вірно служить, той не має чого боятися злих сил і поганих духів».

Вислухав це Василько й добре закарбував собі його в своїй голові.

* * *

Був вечір перед святом Покрови Пресвятої Богородиці. Надворі потискає вже мороз, смереки й царинки покрив білий іній. На газдівстві Пони-

пайлів усе миром.

Маржинка покутана, котюжки бігають довкола гражди, сокотять її від поганих людей і злих звірів. Понипайло пішов на розмову до сусіди, в хаті Одокія з дітьми.

Горить в печі ватерка, від сухих смерекових полін розноситься по хаті запах живиці. Одокія пряде кужіль, діти сидять біля неї. Вона пригадує їм, що завтра велике осіннє свято Покрови.

Василько просить неню, щоб розповіла щось про Матінку Божу — він її дуже-дуже любить і хотів би багато про неї знати.

Оповіла Одокія дітям таке:

«Давно це було. В одному гірському селі на його краю, над бистрим потоком, під темним лісом, стояла хата, а в ній жили газда з газдинею і синком.

Називався той газда Лесьо, а яке було його порекло, забула вже, Газдиню кликали все Лесиха, либонь було їй на мене Марія, синок звався Михайлик.

Не були ці газди ні бідні, ні багаті, отак «посередині».

Але були працьовиті й запопадливі, тож мали все, що їм до життя потрібне було — біди не знали.

А були вони дуже побожні — жили по-божому. На стіні в них висів образ Пресвятої Діви Марії — перед ним укліяли ранками й вечорами й щиро молилися — вчили молитися й синка свого, Михайлика.

Та, як то кажуть, біда не ходить по лісі, а по людях.

Дерево в лісі вбило Леся — принесли його мертвого до хати. Поховала Марія свого газду й лишилася вдовою з синком, сиротою.

Але ж, не даром то говорять: одна біда йде, за собою і другу веде. Минуло щось із десять літ від смерті Леся, Михайлик підріс, має Лесиха вже поміч у газдівстві. Аж тут приходить «бола» на маржинку. В одному тижні вигинула в Лесихи вся худібка, залишилася їй тільки одна кізонька.

Туго, дуже туго, прийшлося тепер жити Лесисі з Михайликом.

Та й Михайлик став не такий, як був досі — змінився дуже. Як би якийсь злий дух уступив у нього. Ходить захмурений, мовчазний, не відзивається і до нені. А цим вона дуже журиться — єдину потіху знаходить у молитві до Пречистої Діви Марії.

Перебула зиму, прийшла весна — «передновок».

От одної днини каже Михайлик до своєї нені:

«Не буду дальше тут жити й біди та нужді терпіти. Піду в чужину шукати кращого життя! Може й щастя там найду!

Бувай, нене, здорова!»

Просила й молила неня свого сина, щоб не йшов від неї, не залишав її саму-саміську, як суху билинку на царинці. Та Михайлик був упертий і зятий. «Іду геть, у світи чужі йду! Ще раз кажу: Бувай здорова, нене!»

Бачить Лесиха, нема в неї сили задержати сина при собі. Виймає зі скрині образок Божої Матері, дає Михайликові. «Візьми сину, оцей образок, носи його з собою, і сокоти його, як ока в голові.»

Пішов Михайлик у чужі краї далекі. Плакала, побивалася за ним мати. Жила з того, що заробила своїми руками — жила тим, що люди дали. Днями й довгими вечорами пряла то вовну, то льняні і конопляні повісма, що їх приносили до неї багаті газдині.

Зимовими вечорами, коли на дворі шаліла сніжна буря, або іскрився лютий мороз, сиділа коло печі і пряла. Її тіло гріла ватра, душу згадка про Михайлика, а серце — надія, що він верне ще до неї, що побачить ще його. У днину сиділа при віконці хати. Віконце, а з ним і Лесиха гляділи на ліси, що граючись із вітром ворушили гірську тишу й повістували казку віків.

Якось потім умерла в селі ткаля, а вдовець, милосердний чоловік, подавав Лесиці ткацький варстат. Це, напевне, Матінка Божа дала йому цю думку.

Від тепер могла Лесиха не лише прясти, але й ткати й більший заробіток мати. Але не за себе думала вона, щоб ліпше похарчувати й краще вбратися, ні вона думала за свого Михайлика.

За якийсь час показувала людям: «Оце придбала для мого Михайлика сердачок з кутасами, киптарик із саф'яном і крашені гачі, є і кожух-нарукавник, і кресаня з павиними трісунками, є і новенькі постільці і капчурі. Все маю для нього. Прийде, приберу його, дам бартку в руки й піду з ним до церкви подякувати Матінці Божій за те, що повернула його до мене.

Слухали люди, що говорила Лесиха й лише головами кивали — ніхто не вірив, що Михайлик верне до неї. Хто знає, чи він ще живе? А вернути? До чого сюди вертати йому?

Ніхто не вірив, що Михайлик вернеться до своєї нені — але Лесиха вірила.

І самота не була для неї самотою — вгорі шуміли ліси, вдолі журчав потік, а в шумі і в журчанні чула Лесиха: «Прийде Михайлик, вернеться синок.»

І цим вона жила — жила надією і вірою, що їй давала Матінка Божа.

Прийшло свято другої Матінки Божої, Богородиці.

Позбиралася Лесиха, зачинила хату й пішла до церкви. Щиро молилася там до Матері Божої і весь час гляділа на Її образ.

І, от здається Лесисі — ні не здається, а таки напавду, Божа Мати звер-

тає свої очі до неї і лагідненько, миленько всміхається. Як би фіялочки зацвіли в очах Десихи від того усміху. Скінчилася Служба Божа, вийшли люди з церкви — вийшла й Лесиха. Але не стає, як це бувало, на розмову з людьми. Щось каже їй іти скоренько д'хаті, щось ніби тягне її, кличе, підганяє. Не йде, а таки біжить — випредила всіх людей.

Вернула в свою вбогу, самітню хату. Розглядається по ній. Глядить на образ Матері Божої на стіні і радістю засіяли очі в неї. Ні, вона не сама в хаті, з нею Матір Божа — дві їх тут.

Матір Божа втратила була свого Сина, але Він воскрес і потішив її, Втратила й Лесиха сина, але він вернеться і потішить неню. Він не загине й не пропаде на чужині, до цього не допустить Матінка Божа. Вона врятує його й приведе до неї. Неня побачить його — буде жити разом із ним — він зачинить її очі, як помре — він поховає її.

І впала навколішки перед образом Богородиці та ще, й ще просить її:

«Матінко Христова, приведи д'мені мого сина, дай ласку вздріти його і тішитися ним.»

Стало сутеніти, надходить вечір.

Зготовила Лесиха кулешку, похарчувала, сіла на лавці й задумалася. Тихо, ніщо й не шелестить — вітер утих і потік не дуже голосно журчить. Нараз чує ніби хтось іде, а, може, це причувається їй? Хто би сьогодні, та ще й ввечері, ішов до неї?

Та, ні — таки йде хтось. Людські кроки щораз ближчі, щораз голосніші. От уже й стукіт у двері. Вже й відчиняються двері. А на порозі хати високий, стрункий молодець, в одежі, якої в горах ніхто не носить і не знає.

«Михайлику!», — закричала Лесиха й кинулася на шию тому молодцеві.

Так — це, був її син, її Михайлик. Ніхто не пізнав би його. Але мамине око пізнало! Око і серце.

Не випускає його з рук — пригортає до себе, обіймає, цілує. А синок припав до ненених рук, цілує їх і поливає сльозами. Сльозами радості, що застав її живою і здоровою. Випустила Лесиха свого Михайлика з рук: «Синку мій, та ти ж голодний, сідай отут на лавицю, я, зараз щось зготую для тебе.»

«Нічого не треба готувати — дай мені нене, як маєш, буришінника й бриндзі до нього, — каже син. — Це буде смакувати мені ліпше, як усі присмаки, що їв я на чужині.»

«Є, є, синку в мене і буришінник, і бриндзя, є і масло», — каже неня. — Є ще й ковбаска з чісничком.»

За хвилину було все це на столі перед Михайликом.

Неня зготовила для нього ще й кулешу й гарчик із гусленкою поклала перед нього. Сама не їсть нічого — з радості й утіхи втратила геть охоту до їжі.

Подякував Михайлик нені за вечерю та й став повістувати, як то було йому на чужині. Оповів, що найшов був на тій чужині срібло й золото, найшов багатство велике, не мале, можна було в ньому й купатися... Але, що з того, коли не найшов там щастя! Ні щастя, ні радості, ні втіхи, ані спокою. Плакали очі, ридала душа, щеміло серце... За чим, питаєш мене: За тобою, за цією хатиною, за шумом лісів і потоків, за нашими верхами зеленими, за завітчаними ґрунями, за нашими людьми, за нашою мовою, за співаночками нашими, за голосом сопілки — за рідною, предківською землею.

За всім, за всім, що наше, що рідне, що серцю близьке й дороге. О, якже часто пригадував собі те, що колись ти мені малому співала:

На чужині тяжко жити, Єк тот камінь підоймити...

Тямиш це, нене?

Брав у руки образець Матері Божої, вдивлявся в нього і зараз ставала ти, нене, перед моїми очима.

А вночі приходила часто до мене Пречиста Діва, нахилилася і шептала: «Блудний сину, вертай у свій рідний край, у рідні Карпати йди, до рідної неньки спіши. Не шукай того на чужині, що найти можна лишень у своїй батьківщині: щастя і спокій, соняшні дні, місячні ночі, квіти на землі, зірки на небі — й тепло, що в найбільшу стужу гріє — тепло материного серця, жар материнної любови.»

І я послухав Матінку Божу — лишив чуже багатство й вернув до тебе, нене.»

Не довго припочивав Михайлик по далекій, тяжкій дорозі, взявся за роботу: корчував старі пні, очищував землю з каміння, робив городи й царинки-сіножаті, шукав праці у багатих газдів, щоб заробити грошей. Коли ж у неділі, чи свята, вдягнувши на себе «гоярський» одяг від нені, пішов до церкви, то всі люди зглядалися на нього — дівчата й молодиці зиркали крадькома очима на рослого й гарного легіня.

Не минуло року, в Лесихи є вже коровка з телятком, є вже й овечки. Михайлик працює, ночей не досипляє і за Матінку Божу не забуває, разом із ненею перед Її образом клячучи, просять, щоб давала силу до праці і благословила їх труд.

І Матінка Божа вислухала їх молитви, так, як у церкві говорив не раз старий священник: «Хто на Божу Матір уповає, того Вона ніколи не забуває і не опускає.»

* * *

Попри хату Лесихи переходив не раз багатий газда — Гріздак звався. Ставав на розмову з Михайликом. Подивляв його роботу, його пильність і працювитість — видно було вподобався йому Лесишин Михайлик.

А раз, було це якраз на Матінки Божої, відкликав цей багач Михайлика по Службі Божі подальше від людей і таки так «просто з моста» питає його: «Михайле, скажи мені по-щирости, хотів би ти стати моїм зятем? Моя дочка, Васютка, казала, що ти подобався їй, але не знаю, як вона тобі?»

На це йому Михайлик: «Не знаю, що сказати вам, чесний газдо? Ви багач, дочка ваша багачка дитина, а я бідак. Над цим треба мені подумати, — відповідь дам вам на другу неділю.»

«Добре, — подумай, — а цього, що я багач, а ти бідний, не май і в гадці. Мені не багатого, а чесного і поредного зетя треба.»

На цьому розійшлися.

На другу неділю зійшлися знову — газда з дочкою Васютою і Михайлик із ненею. Поговорили і домовилися.

Став Михайлик зятем у багатого газди Гріздака. Мав доброго тестя, а тесть ще ліпшого зетя мав.

Маючи багатого тестя став і зять Михайлик багачем. А все те, як казала Лесиха, зробила Матінка Божа, тому то щонеділі ставила вона перед образом Матері Божої в церкві дві великі воскові свічі, а Михайлик наймав щороку на Покрови Службу Божу.

Лесиха пряла й даліше вовну й повісма, але вже не людські, а свої — і ткала сукно й ліжники для Михайлика.

А потім «кутала» внуків... Любила й тішилася ними, — натішитися не могла. Довгого віку дожила.

А вмерла перед Покровою. На саме свято Покрови похоронив Михайлик свою ненею.

Щороку справляв поминки за неї і наймав Служби Божі за її душечку, а завжди на св. Покрови.

* * *

Вислухав Василько все те, що повістувала неня, запам'ятав собі, те, а потім переповідав другим.

Оповідав і про свої власні пригоди — одні вірили, що це правда, другі сміялися з його оповідань.

Коли так раз жалівся на це Василько перед дєдем, той розповів йому ось що:

«Давно-давно жив у одному селі газда Курч, а в нього була жінка Гафія і син Іванко. От раз десь так перед св. Іваном прибігає той Іванко д'свому

дедеві і каже:

«Ой дедику, ти не знаєш, наша неня відьма!»

Видивився на нього Курч, не знає, що на це казати — взяти може бича й набити синка, що таке на свою неню говорить?

А Івавоко даліше:

«Був я в лужку, що в лісі над потоком і що там уздрів? Ото дві жінки запряжені в плузі, за плугом ходить один щезник, а другий поганяє жінками. Я зараз догадався, що ті жінки це відьми, а щезників легко розпізнати по різьках на голові і по хвостиках із задку.

Підходжу ближче, ховаюся в корчах і дивлюся та наслуховую. І що ти, дедю, на це все скажеш, одна з тих жінок, наша неня! Пуду дало мені, але сиджу даліше в краках — хочу дізнатися, що буде даліше.

Зорали жінки зі щезниками лужок.

Один із щезників пішов у корчі тай приніс звідтам чогось повні бесаги. Набирає того чогось у жменю і сіє на зоранім лужку. Сіючи, приговорює:

«Оце насіння ненависті, ворожості й незгідливості, це зависті, ненаситності й лакомства на чуже, а це сварливості й непогамованості, обмови й брехливості, заздрощів й шахрайства, а це зухвальства й здуфалості, злоби й підлості, фальшу, підзорливості й недовір'я, нелюдності, підступства тай безвірства, богохульства й розпусти та всякої нечесті.»

Ще й ще приговорював той щезник, але не можна було всього запам'ятати. А, посіявши все це, казав регочучись:

«Ото з того, що посіяв, виросте зілля, виросте й зацвіте. Будуть горени збирати цвіт, сушити, а потім варити й вивар з нього пити. Тоді всі вони будуть наші!»

Зареготався так жесно, що аж лист на деревах залопотав і зашумів.

З радості затанцювали оба щезники з відьмами. Потім наламали зі смекрек пластів і казали відьмам заскородити зораний лужок.»

Вислухав усе це Курч, але не дуже вірив свому Іванкові. Почав випитувати свою жінку, чи вона справді відьма? Але, де би вона призналася. Запер він її у кліти й не дав їй три дні їсти, ні пити. Жінка призналася, що вона відьма й знається зі щезниками — сказала, що дійсно на лужку засіяна всяка погань і паскудство. Все сказала. Курч прогнав її геть від себе — казав, щоб ішла до своїх щезників.

Попросив священика, щоб покропив хату свяченою водою і обкури ладаном, щоб не було чути відьомської вони ні в хаті, ні на подвір'ю.

Зібрав людей, пішли на лужок, позбирали все зілля, що вже було підросло, підсушили й спалили, а попіл із нього занесли в потік.

Лужок заорали, а челядь засадила там барвінок і засіяла різними запашними чічками.

А що було би, як би Курч не повірив був своєму синкові, ще й висміяв би був його?

Ні, ні, людям треба таки вірити. Кажуть же, що навіть і брехун скаже часом правду.»

* * *

А вже раз, то таки добре сміялися з Василька, коли оповів, як то він стрілив до сарнюка в лісі. Сарнюк зловився був на сильку й задушився — Василько не знав цього, був певний, що сарнюк живий. По вистрілі підходить до сарнюка, а той зовсім холодний, певне ще вчора заліз у сильку.

* * *

Вертає раз Василько зі своєї мандрівки і не сміється, ні, а таки регочеться.

Питає дедя, що його так розсмішило?

Василько сміючись відповідає:

«Як же не смієтиси й не реготатися? От ти сам і другі оповідали, що той «щезби» — «нетрудник» — ци, ек его там звати, дуже небезпечний для людей і его треба си бояти й утікати від него.

І люди, як це й ти знаєш, боєси щезників більше, ек самого Бога.

А воно — так я думаю — не щезника, а Бога треба си бояти.

Щезника, а навіть і Арідника, можна обійти, перехитрити й висміяти — можна й одурити й ошукати, а з Богом не можна цього робити — не можна про це й думати — грішка, ще й велика!

* * *

От, слухай, дедю, що я тобі оповім:

«Іду я попід Круглу, по ліву руку журчіт потічок. А над потоком — він — щезник.

Киват руков, кличет мене д'собі.

А я в него камінем мечу й показую язык. Розлютивси щезник і пробує викарабкатися з потоку д'мені. А я дальше показую ему язык і сміюси з нього. Він, от-от будет на стежці і схоче, певно, зловити мене. Я втікаю, він біжить за мною. Я поза буки, то направо, то наліво — граю си з ним, як кіт из мишев. Потім — нема ради — треба втікати від проклятого! Біжу, збираю каміне і все в пазуху та в пазуху. А тогди на смереку. Щезник уже під смереков. А я каміне з-за пазухи, та в него, а все цілею в його рогату голову.

Змучів я его й потілк ему голову камінем, шо він присів під смереков і втират піт из чола.

А я зі смереки д'нему — показую ему язык і сміюся. А він нічого — сидить і лиш очіма кліпат.

Потім кажет, шо я си ему дуже вподобав — він хотів би приятелювати

зо мнов. Говорит, що радо поданцував би зі мнов — він любить данцувати.

«Та я не вид того, шоби поданцувати, але не вмію і не звик данцувати без музики, — кажу. — Пожди-ко тут, я збігаю д'хаті, принесу фльоєру, заграю і будемо данцувати».

«Добре, — каже щезник, — біжи по фльоєру, а я му тут ждати».

І так я відорвався від щезника. Обдузив і перехитрив его!

Чи ж нема з чого сміятися?»

* * *

Раз зник Василько знову, не сказавши, куди йде.

Кілька днів не було його. А була це осінь — Одокія журилася, щоб її Василько не «попажив» якого нещістя.

Її Дмитро, всміхаючись, сказав:

«Не бійси, не журиси — я ж казав уже, що лихе не загинет.»

Але воно не далеко було від того. Міг Василько як не загинути, то на довгий час пропасти. Вернув Василько в неділю ввечері. Вийняв із череса «червоного». Був це золотий таляр, чи може дукат, показує його старині і розповідає, де був і що діялося з ним:

Чув, що у Чівчині є срібло — дуже його там багато — можна набрати повний бордюг і принести д'хаті. Пішов, отже, на той Чівчин, ходив сюди й туди, був і на самому версі Чівчину, заглядав там у всі щілини величезних каменюк на ньому, але срібла не найшов. Находив лише срібні зеренця, помішані з піском.

А тут уже вечір — сходити вночі довгим, стрімким плаєм на ріку, про це нема що й думати. Є ж тут на Чівчині стая — тепер порожня. Зайду в неї, розложу ватру й при ній переночую.

Іде до стаї — підходить до неї. Диво, зі стаї виходить дим, крізь щілини в стінах продирається світло. Видно, хтось там у стаї є. Але Василькові не лишається ніщо друге, як зайти в стаю. Заходить до середини. Горить велика ватра, а довкола неї сидять люди, самі чоловіки, щось із десять їх. Сидять, курять люльки й жарять над ватрою цілого оленя.

Василько привітав їх, як годиться. Один питає, звідки він і чого зайшов сюди?

Василько сказав правду, чого зайшов на Чівчин, а тепер у стаю.

Коли ж розглянувся по стаї і приглянувся до тих, що в ній були, догадався зараз, що це опришки. Їх лиця страшні і грізні, а ще грізніші в них очі і їх позір. Але їх ноша багата, люльки в них з чистого срібла — і пістолі позолочені.

Один із них — видно їх ватажок — поглянув грізними очима на Василька й процідив крізь зуби:

«Знай — ти попав сюди між опришків — а в нас такий закон, що хто зайде д'нам, тот уже мусит залишатися з нами — все одно, живий, ци мертвий. І ти також залишишся в нас! Такі, як ти додаються нам — ти також придашся! А спробуєш утікати, так куля в лоб! Оце затям собі добре!»

Почав Василько проситися в нього, щоб пустив його д'хаті — там у нього стариня і дві сестрички. Та опришок не хотів цього чути — сміявся з Василька.

Спеклося м'ясо — опришки краяли його великими ножами, брали кусні в руки і їли. При цьому пили горілку з бордюгів.

Дали й Василькові спорий кусень м'яса — не до харчування було йому, але гриз те м'ясо — був же голодний.

Давали опришки й горілки йому — намовляли, щоб пив. Але Василько лише вдавав що п'є — не пив.

Із розмов опришків довідався Василько, що вони вернули з Мадярщини з грабунку — принесли багато золота й срібла. Але щойно завтра будуть ділити поміж себе награвовані скарби. Сьогодні вони забавляються — набувають. П'ють, співають, веселяться.

Василько сидить і думку думає. Не легко йому на душі, тяжко й у серці. Ватажко вийняв із широкого зі срібними ретязями череса червоного й дав його Василькові, кажучи, щоб не смуткував — усе буде добре, звикне до опришківського життя, побачить, що веселішого від опришківського життя нема на світі.

Здорово пили опришки — попилися до безтями й послули.

Василько теж приляг коло них. Сплять опришки твердим сном і храплять на всю стаю. Всі сплять — не спить лишень Василько. Жде й прислухується до хропоту опришків.

А потім підноситься, іде на пальцях до дверей і відчиняє їх уважно, поволі, щоб не скрипіли. На дворі осінний вітер свище — ніч темна. Василько біжить наосліп у ту сторону Чівчина, де плай. Біжить, змагається з вітром, що запирає дух і хоче звалити на землю.

Поміг Бог дістатися на плай. Плаєм у долину біжить, не чує ніг під собою. От він уже на Ріці. Тепер горі плаєм на Бабу Лудову, з неї на Тарночку й потоком на Пробійну! Тут він уже, ек удома...

* * *

Раз розповів Василько таке:

«Був під Лустуном — зайшов потоком у темний ліс, що там над рікою. Між великі каменюки зайшов. А там чоловік. Не старий ще видно з лица, але цілий порослий волоссям. Василько хотів утікати, але той чоловік затримав його, сказав, що не має чого боятися.

Він розповів Василькові про себе:

Був він у своєї старині одинак — дедя і неня дуже пестили його. Умер дедя, він залишився на газдівстві з ненею.

Та незадовго вмерла і неня.

А він «віпещений» синок, але «віродок», не справив нені похоронку, як цього варта була, не справив і тризни й не дав бідним нічого на «поману» за її душу.

Зате спала на нього велика кара. Лишив газдівство, якась сила казала це зробити й пішов блукати по горах. Блукав, аж зайшов у це каміння. Тут почув уночі:

«За кару, віродний сину, будеш сидіти в цім камінню, поки не спокутуєш свого великого гріху. Хіба, що найдеться хтось, піде на гріб твоєї матері, помолиться щиро за її душу й попросить, щоб дарувала своєму синові провини й гріхи.

Він, отой нещасний, так щиро просив Василька, щоб змилосердився над ним і пішов на гріб його матері, — сказав, де він і як його найти.

Василько прирік йому зробити це.

І зробив.

* * *

Не минуло й року, а той «віродний син» з'явився одної днини в гражді Понипайла. Подякував Василькові і подарував йому карого коника. Мусить прийняти від нього того коника, як подяку за порятунок і за велику прислугу.

* * *

Був Василько, як казала неня, дитиною сонця і щастя — душа його була соняшна, а серце голубине.

Так, але Понипайлові морщили чоло журливі думки: «Чи буде з його Василька газда? Його газдівство велике й буде ще більше. Він постаріється, дівчата підростуть, повіддає їх, відвінує, він буде щораз ближче смерті, а потім вона прийде й скаже: «Ходи! А газдівство лишиться кому? Кому ж би, як не Василькові?»

Але ж до газдівства треба газди й газдівської голови і рук! А чи буде мати їх його Василько?

Ану ж та якась чудна сила скаже йому йти геть і дозирати не дєдеве, а те гірське газдівство велике? Ці думки не раз приходили йому до голови й наповняли серце тривогою, що буде з його газдівством, як його не стане, як переставиться з цього світу в другий?

А Василько, хоч уже він от і легінь, а все той самий, ані трохи не змінюється. У нього все якось інакше, як у других людей. Усе, що бачить,

що чує, переробляє, перемінює на свій лад і на свій спосіб. Одне, радісне ясне, соняшне, друге сумне, похмуре, темне. А там, не раз усе помішається, що й розібратися не можна — це одне, а це друге, це земське, а це небесне. Бачив, чого не бачили другі — дивні особи й речі, та ще й духи в темних лісах, і печерах, яких анітрохи не лякався, вів розмови з ними, вмів їх заклинати — на світ Божий виводити. В усьому бачив життя, все на його думку мало свою душу.

З усім, що стрінув, говорив, розумів мову лісів і потоків, любив говорити з овечками й коровками та з другими звірятами, з пташками, а навіть і з квітками на царинках, кожній давав якесь ім'я і гладив її ніжно рукою.

Створив він собі свій власний світ і був у ньому, як газда в своїй хаті. Умів завжди оповісти, що бачив у глибоких нетрах, що чув уночі в темному лісі, знав навіть, де заховані великі скарби, але й знав, чому не можна їх порушувати, хто їх сокотить і не дає доступу до них — умів відрізнити голоси, що їх було чути в часі бурі, знав, хто плаче, хто виє, а хто стогне-ридає.

Багато є тих, що слухали його оповідань і вірили йому. Він очаровував їх так, що не могли відрізнити видумане від дійсного.

І. Меліка. Кізії потік у Чорногорі

* * *

Був Василько дуже м'якого й жалісливого серця.

От одного вже доволі холодного вечора, коли іней покрив дерева й царинки, в хаті горіла ватра, Понипайлиха пряла вовну, а Понипайло курив люльку й направляв упряж на коней, відчинилися хатні двері й увійшов Василько.

Не всміхнувся, як часом, чоло в нього захмурене, очі невеселі.

Зверг з себе сердак, сів, задумався. Потім говорить, що був у Кривім. Там побачив Лісних, що бачив їх у літі, як танцювали на лісній поляні.

А сьогодні їм, напевно, не до танцю — квітисті віночки на їх головах геть зів'яли й зісохли, замість них на головах Лісних білий іній — їх личка бліді, а усточки з холоду посиніли.

Вони шукали для себе, як вуйко шукає собі зимової гаври, якоїсь печери, де могли б перебути зиму, її бурі і морози.

Василько був би дуже радо привів їх до хати, щоби тут погрілися, але знав, що Лісні не послухають його — їм вільно лише в лісах жити, заходити до людей їм заборонено.

Дуже-дуже йому жаль бідненьких Лісних...

* * *

Хоч би яка зима була, хоч би й як курило й мело снігом, хоч би яка сніжна буря шаліла й ревіла, він не боявся виходити з хати. Любив дуже страх і грозу зимової бурі в горах! Чи можна було цьому дивуватися? А чи не з'являлася нераз буря і в його душі? Чи не вона то гнала його на кичери, на верхи, на полонини, заганяла в дебрі, виносила на верх Говерли, де як, казав його дедя, ближче неба й пана того неба й землі і всього, що на ній, Господа Бога.

В найбільшу сніжну завію, коли здавалося, що буря завалить гори і змете з них усі ліси, виходив із хати й слухав голосів, що їх несла та страшна буряна сила. У ній були плачі, ридання і голосіння, наче б тисячі плачок заводили над умираючим світом гір і лісів, що його от-от порве буря і занесе на своїх могутніх крилах у глибоку пропасть. А може це злі духи і щезники завели танець смерті й загибелі усьому, що живе в горах?

От знову чути дикий рев, несамовиті крики, довге, протягле виття, не-світський сміх, а там знову похоронне голосіння, а за ним новий регіт.

Василькові здається, що густі платки снігу несуть на своїх крилах темні духи — певно духи всіх тих, що колись жили в горах і повмирали, але не відійшли звідси, не можуть розстатися з тим, чим колись жили й що любили.

* * *

Раз вийшов Василько в таку снігову бурю з хати — далеко не міг іти —

сніг сліпить очі, буря валить з ніг. Не взяв з собою нічого, лиш важкий, сталевий топір — знав же, що далеко в ліс не піде. Став під старою, грубезною ялицею — її буря не звалить — стоїть, вдивляється в густий, білий морок сніговію, вслухується в голоси бурі. Сніжне море, що залило світ, крутиться, вертиться, филує і несеться кудись у невідомі світи.

Аж тут у тому сніжному морі, в його крутіжі, щось рухається, скаче, біжить... Може це нічний привид?

Але ж ні, це не привид! І не сірі тіні! Якись живі, мабуть, сотворіння. Їх багато — вони щораз ближче до Василька. Запізно йому втікати. Опирається плечима в ялицю — стискає в руці топір, підносить його в гору, готовий до стрічі з ворогом. А «ворог» уже зовсім близько. Ах, та це вовки! Світіть зеленкуватим огнем очей. Один з них завив, за ним виють другі... Ось один вже коло Василька — готовий до скоку на нього ... Василько топором у його голову! Добре вцілів! Вовк упав! Але, тут уже другий світіть очима й хоче скочити на Василька. Паде на сніг і цей від удару топором!

Але Василько бачить перед собою багато зеленкуватих світел, це очі голодних вовків — їх тут ціла тічня — не дасть їм Василько ради — розірвуть його на кусні.

Не роздумуючи багато, лізе на ялицю, підлазить щораз вище, чіпається гіляк ялиці, але чує, як клякнуть йому руки, деревіють від морозу пальці.

Оскаженілі вовки скачуть довкола ялиці, присідають на задні лапи, підносять голови, світіть очима й виють.

Виє буря, виють вовки. А Василько на ялиці, ледви закладими руками держиться її гіляк. До того буря дме, на всі сторони ялицю гне... О, що було би з ним, як би буря звалила ялицю на землю? Просто в зуби вовкам попав би.

Чує, що щораз більше мерзне — мороз добирається до костей. Чи довго ще видержить на ялиці? Жесно й пудно... Сніжна заметіль, несамовита буря, клекіт, грюкіт, тріскіт і ломіт падаючих дерев, — біла темінь, а в ній виття, свисти і рев... Василько застигає, деревіє... Ще, ще трохи й упаде між зграю вовків під ялицею.

Нараз якось піднялася буря в гору, погналася верхами лісів, у долі прояснилося трохи.

І що побачив Василько з ялиці?

Ото біжить олень — за ним два вовки. Побачили вовки, що були під ялицею оленя. Побачили й кинулися за ним.

Це врятувало Василька. Зліз із ялиці — натер руки й пальці снігом і, роззираючися на всі сторони, пішов д'хаті.

Щойно на другий день оповів про свою пригоду з вовками. «Добре, —

каже дедя. «Лихе не згине», — сказала на це Василькова неня.

* * *

Мав Василько пригоду й з ведмедем.

Було це під Скуповою. Ведмідь убив сарну й їв м'ясо з неї під смерекою. Нараз скочив із смереки дикий кіт, ухопив кусок м'яса й скочив з ним на смереку.

Ведмідь розлютився страшенно цим нахабством рися, почав рвати, що попало йому в лапи й метати собою, як би оскаженів.

Василько йшов якраз тоді лісовою стежкою — хотів вийти на Скупову. Побачив ведмедя, заїдаючого м'ясо зі сарни, пристанув за буком — не знав, що краще, вертатися, чи ждати, аж ведмідь упорається з сарною. Ні, не буде вертатися, хоче надивитися на того великого «вуйка». Стоїть... і «достоявси». Побачив рися і те що було даліше. Бачить, як вуйко страшно лютує, і думає: А що буде, як він побачить мене?

Може би вилізти на бука? Але буки тут усі грубезні, без гиляк долом і кора на них гладка. На такого бука не вилізеш.

А тут, от біда, вуйко, певно побачив його, йде просто до бука, під котрим стоїть Василько.

Реве страшенно. Пудно слухати.

«Це не вуйко, а сама смерть іде д'мені», — думає Василько.

А в нього лише ніж у руці! Правда ніж, не такий собі звичайний, а ковальської роботи, з твердої сталі — не погнеться й не зломиться! Тай довгий, може легко досягнути серце вуйка. Щоб лишень потрапити ним у те серце!

«Що буде, те буде! Не він перший, не він останній! Скільки ж то людей поггло вже в лапах медведів!

Стоїть, припертий до бука — в правій руці ніж.

Вуйко близько вже! Ось, ось кинеться на Василька й здавить своїми лапами!

Станув вуйко на задні лапи, вп'ялив у Василька свої малі, але проникливі очі. Ще тільки один крок і Василько опиниться в страшних лапах вуйка. Поторощить кості, пороздирає тіло гострими кіхтями.

Вуйко підняв уже одну лапу, щоб ударити нею Василька.

Василько стискає сильніше ніж у руці. З усієї сили ножем тим під лопатку вуйкові, в серце! А потім ще ножем поре черево вуйка, хоч уже опинився під вуйком.

Внутренності з вуйка й кров із його серця хлинули на Василька, залили йому очі. Не бачить нічого, тільки чує на собі тягар вуйка та його «обійми» — тріщать ребра, в плечах біль. Згине тут під вуйком — згине разом з ведме-

дем.

Найде хтось два трупи.

І хто знає, що було би? Але Василько мав таки знову «щісте». За тим ведмедем слідив ватаг зі Скупової й його два бовгарі. Той вуйко наробив на Скуповій не мало шкоди, вбив кілька штук маржини.

Вони — ватаг і бовгарі, найшли Василька й ведмедя під буком.

Зняли вуйка з Василька, звільнили його з ведмежих лап, але Василько не міг промовити ані слова — був наче мертвий — лише трохи ще дихав.

Один із бовгарів приніс із потоку води в кресані — нею привели Василька до пам'яті. Зразу не міг говорити. Аж геть потім промовив стиха — жалівся на біль в плечах і ребрах.

Оглянули тіло Василькове — були плечі сині, але ребра не були ушкоджені.

Зняли зараз шкіру з ведмедя і сказали, що вона не їм, а Василькові належить.

Зробили ношу, застелили її шкірою, на шкіру положили Василька й занесли д'хаті. Два тижні лежав Василько, заки міг знову ходити.

Вилікував його старий Шкіндя ріжними мастями.

* * *

Мав Василько ще іншу, не менше «смертельну» пригоду.

Було це теж літом. Василько заблукав під Чівчин — присів на широких лузі над Чорним Черемошем. Божа днина тепла, соняшна, лиш дивитись, тішитись і славити Бога за його ласкавість. На небі сонечко, ні одної хмаринки не видно.

Нараз, не знати як і чому почало з тої сторони «повід» Чорногори темніти, почало небо над Чорногорами притемнюватися.

Не встиг Василько добре розглянутися, а тут і над Черемошем уже хмари — приніс їх вітер із полонин — це певне.

Стає темно, аж чорно. Чути далекий грюкіт і шум. Не знати, чи це в хмарах гуде щось і шумить, чи це ліси так грізно зашуміли й загули? Шум і гул щораз сильніший — буря щораз ближче...

А тут уже блискавиці — одна по другій і громи один за одним. І дощ! Ні, не дощ, а злива! Злива! А може це хмара з водою впала на гори, щоб їх залити й затопити? Нема вже ні неба, ні землі. Лише огонь блискавиць і грюкіт громів — огонь, гук і вода... Ліси шумлять щораз голосніше, а тут і потоки почали вже не шуміти а клекотіти, ревіти... Черемош підніс свої води високо-високо, заливає «всі левади і луги... Куди ж Василькові діватись? Куди сховатись від огню і води? Зайти в ліс? На ліси ж найбільше б'ють громи, від них падають дерева, від блискавиць загоряються-палають. Нема куди втіка-

ти, нема де сховатись! Прикучнув під скалою, подальше від бурхливих хвиль ріки. Дрижить з холоду, весь мокрий, нічого сухого на ньому нема.

А громи б'ють! Горять ліси, ревуть води, клекотить у хмарах!

Вода ріки вже недалеко скали, під якою Василько стоїть.

Ось, ось досягне його ніг. Повінь, плова!

Черемош несе дерева — їх щораз більше на ньому! Великі, старі дерева з корінням і гиллям. Он величезна з розлогим гиллям на ріці ялиця. А на ній між гілками — сарна. Сама вона туди не зайшла, ні, це Василько знає добре.

Це вовки загнали її у філі ріки. Вовки завжди так роблять! Гонять сарну — один з одної, а другий з другої сторони, аж заженуть її над ріку. Немає куди діватись, утікати, — скаче у холодну воду ріки... Вона вся зогріта — в холодній воді параліч ніг — не може втікати даліше. Вовки дістають її у свої зуби.

Так певно було б зі сарною і тепер. Але вовки не могли досягнути її — вона опинилася на ялиці між гілками. Пропадє там, не врятується... Але Василько врятує її — не дасть їй пропасти-загинути у філях розбурханої ріки! Біжить на берег ріки, хватає гілку ялиці, тягне, що має сили до берега ялицю зі сарною...

Та, ба! Не він ялицю, а вона його потягнула на середину ріки. Тепер він на ялиці зі сарною... Шаленим бігом пливе ріка й несе ялицю з Васильком і сарною... Заглядає очевидна смерть обом у очі. Та он несе Черемош величезного бука — вдаряє ним у ялицю і відштовхує її до берега.

Василько сарну на руки й скаче на берег. Сам собі не вірить — під ногами в нього земля, в руках сарна. Випустив сарну з рук, але вона не втікає, стоїть і дивиться йому в очі...

Чудо!

Перейшла туча й повінь, нема плови, втихли громи, пролетіли хмари... Вийшло на небо сонце — глядить на знищення, що його накоїла буря... Василько попрощав урятовану сарну, погладив її і казав іти в ліс — немає вже чого лякатися. А сам плаєм на Бабу Лудову! Там знайомий ватаг — у нього осушиться й огріється, похарчує і переночує. Буде пам'ятати плову над Черемошем під Чівчином — ніколи не забуде її і своєї пригоди на ялиці зі сарною.

* * *

Літом було це теж — вибрався Василько ще раз у Чорногору. Мусів іти — тягнула його туди сила, якій не міг опертися.

Від сходу до заходу сонця блукав по полонинах Чорногори. Прийшов вечір — засіяв Бог небо зірками, а гори їх світелками, місяцеві ж наказав не

жаліти горам срібного сяйва, а залити ним усі верхи, полонини й ліси. Василько не думає шукати захисного нічлігу. Чи ж можна найти кращий нічліг, як там у стіп могутньої Говерлі під ялицею? Холодно — це правда — ночі в горах, а ще в Чорногорі, дуже холодні, але Василько розложить ватру — при ній не змерзне. А про спання він і не думає. Чи можна таку зоряно-місячну ніч проспати? Закрити очі і не бачити чарів ночі над горами, заткати уха й не чути шепотів тої ночі?

Сів Василько при ватрі — нагострив зір, насталив слух, щоб усе бачити й усе чути.

Як довго так сидів, не знає. А потім, певно, вже десь над ранком, уснув, чи може тільки задрімав, а може сп'янила його чорногірська ніч — цього теж не знає.

Пригадує собі тільки, що підійшов був до нього якийсь чоловік, не подібний зовсім до тих людей, яких він бачив досі. Підійшов і нахилився над ним. Високий-високий, широкий у плечах, довгий, сивий вус, обличчя грізне, але очі лагідні.

Оповідает це Василько, вернувшись з Чорногори в хату, й додає, що не знає і не може сказати, чи була це сонна з'ява, чи дійсність. Але того чоловіка він таки бачив — він і тепер ще стоїть перед його очима.

І може все повторити, що чув від нього.

А він уперед успокоював його, щоб нічого не боявся і був спокійний. Потім сказав, хто він такий, що робить тут і чому підійшов до Василька.

Він — це один із перших тих, що прийшли в Карпати й завоювали їх. «Їх нема вже тут. Відійшли. Один я, колись їх провідник — ватажок, залишився тут, у Чорногорі.

Давно-давно повмирали ті другі й лягли в ту землю, яку завоювали й усім серцем полюбили, та нікому не давали вирвати її зі своїх рук — перед чужими обороняли, своєю кров'ю поливали.

Бо дуже-дуже любили ту землю, її верхи зелені, ріки шалені, ліси безмежні, полонини безкраї і голубе небо над ними.

Не прийшли колись вони сюди, в цю наїжену страхіттями, недоступну пушу лісову, бо такою були тоді оці наші гори, не прийшли шукати тут скарбів, золота й срібла, знали ж добре, що їх не знайдуть тут. Ішли сюди на боротьбу — любили її, сильні були, мужні, відважні, сміливі, очайдушні. Йшли в ці гори, бо манила й тягнула їх сюди любов вільного життя і надземська краса, сягаючого неба Бескиду!

Це, це, були безцінні скарби, яких шукали й находили в Карпатських горах і лісах!

Так, відійшли з цього світу мої товариші завойовники гір, лицарі безстрашні, воїни сміливі...

А я? Я залишився, щоб сокотити ті скарби, які вони завоювали в Карпатах! Скарби вільного життя і любові до нього, скарби любові до гір і готовості боронити їх!

Відійду з Чорногори, але це не скоро буде, о, не скоро! Відійду аж тоді, коли до цих гір вернеться давнє... Вернеться воля, свобода, люди заживуть так, як колись я зі своїми воїнами тут жив!

Буде правда панувати й буде воля Божа, як на небесіх, так і на землі!

Так, так — будуть свободні гори — будуть в них люди вільні!

Це сказав і задумався...

Потім знову поглянув на мене — глядів довго й мовчав...

Помовчавши, заговорив знову:

— А чому я приступив до тебе й говорю те, що ти легінику, чув? Чому?

А тому, бо я знаю тебе! Знаю, що ти любиш красу гір і велич Чорногори так, як ми, твої предки, їх любили! Любиш простори зелені і темні лісів, верхи й полонини — в заперті не любиш жити, тікаєш з дєдевої гражди на волю.

Душа в тобі — предківська — в ній те саме, що було в душах предків — твоє серце, як і їх, горить любов'ю до чарів краси нашого Бескиду, в тобі й той самий неспокійний дух, що не дає сидіти на одному місці — в тобі сила предків і їх сміливість.

Бувай здоров легінику!»

Не знаю, що зі мною діялося? Протираю очі... Ватра давно погасла, я мокрий від холодної роси — місяць сховався вже десь за гори, зірки приблідли, холодний вітрець віє з Говерли на полонини...

Довгво-довго не міг я опам'ятатися і прийти до себе.

Думаю, роздумую і не можу зрозуміти, що це було — сон, чи з'ява?»

* * *

Понипайло слухав, що оповідав його син — слухав і покинував головою — думав і журився.

Не буде либонь з його Василька газди... Кому ж передасть своє велике, газдівство? А воно з кожним роком росте, збільшується. Дочки повиходять заміж насторону, а газдівство залишиться синові... Так, але чи буде він газдою на тім газдівстві?

А Василько все той, що був... Нема пильної роботи в газдівстві, чи в лісі — його вже нема! Пішов, як говорив не раз, оглянути те друге газдівство, гірське й лісове...

* * *

Було це пізно вже восени — ранками потискали морози, але сніг був

тільки в Чорногорах і на високих полонинах.

Кілька днів блукав Василько горами, а вернувши, оповів, що притрапилося було йому над бистрим потоком Мокрином, під полонинами.

Йшов тим бистрим потоком — перескакував з каменя на камінь, з колоди на колоду, аж побачив на облазах сарну, як бачив уже раз у плову над Рікою, а за нею двох вовків.

Сарна втікає, вовки біжать за нею — один з правої, другий з лівої сторони забігають.

Василько знає це добре:

Вовки кинуться на неї, роздеруть її і зжеруть м'ясо з неї.

Так було би, напевно, тут, у Мокрині.

Але сталося інакше... Коли сарна була вже недалеко потоку, а вовки туй-туй за нею, відчинилися камінні двері в скалі над Мокрином... Сарна в ті двері і вже не видно її. Вовки пристанули — не біжать за нею... Завили й пішли в ліс.

Василько пішов за сарною крізь відчинені двері в скалі.

Зайшов у середину... Що це? Блиск світла осліпив його — розглядається, але не бачить зразу нічого. Аж пізніше побачив, що це викута в скалі каплиця — велика, простора.

А просто дверей, не зовсім близько стелі на підвищенні — Матінка Божа, як жива... А, може, й жива? Розпущені коси — золота корона на голові, шовкова сорочка, а на ній срібні зірочки. Від Матері Божої б'є велике світло й заливає всю каплицю! На устах Матері Божої солодкий усміх.

Розглянувся Василько по каплиці й побачив у ній різні звірята — є сарни, є дві лані, зайчики й білочки. Одні стоять, другі лежать, а всі звернені очима до Матінки Божої.

Підійшов Василько до Пречистої Діви, припав на коліна, хрестився, бив поклони й молився так щиро й гаряче, як ще ніколи досі не молився. Помолвившись і розглянувшись ще раз по каплиці, вийшов з неї і не йшов уже горі Мокрином на полонини, а завернув на Ріку.

На серці було йому дивно легко-легенько, ноги самі його несли, не чув їх під собою. Ішов, а Матір Божа весь час не сходила йому з очей і думки...

Вийшов на Штефулець — була вже ніч, але не було дуже темно, задумав іти далше в Гриневу.

А там, де починається плай лісом у долину якась сила затримала його й почала водити довкола першої смереки в лісі. Водить, крутить, не дає зійти на плай.

— Що це діється зі мною? — питається сам себе, а воно, те щось і далше крутить ним навколо смереки... А потім зв'язвся такий страшний вихор,

що відорвав його ноги від землі, підніс угору й верг на плай. Тут щойно очуняв і спам'ятався — пішов плаєм на потік.

Газди, до котрих зайшов на ніч і розповів їм пригоду перед плаєм, сказали, що на тому місці, як лише хтось там опиниться вночі, нечиста сила бере його в свої руки й водить навкруги смереки, поки не звіється вітер-вихор.

Там колись давно звів страшний бій один бовгар із щезниками. Довго билися оба, аж запалися глибоко в землю — один одним так «гепнули», що разом із головами запалися в землю. З того часу там «нечісте» місце.

* * *

Переночували добрі газди, дали поснідати й Василько, подекувавши їм, пішов даліше. А тут така негура присіла гори, що нічого не видно, як уночі. Та він знає добре дорогу, не заблудить... Іде... Аж нараз перебігає йому дорогу біла кіточка — перебігла раз і другий — перебігає поміж його ноги, то біжить попереду нього, то знову завертає д'нему.

— Що за мара? — питає себе Василько.

Аж біжить чорний котюга... Натрапив на кітку — починають обоє гратися. Нарешті зникає кітка, але котюга не відходить від Василька... Йде Василько, йде котюга за ним.

Доходять до великого закруту Пробійни. Тут оглядається Василько позад себе, дивиться направо й наліво — котюги нема, як би його і не було. Зате за закрутом річки бачить — легіня. Чорнявий, не високий, убраний святочно.

Порівнявся з Васильком, питає, куди йде — каже, що йому дорога тяж у Яблоницю — йтимуть разом.

Ідуть, а легінь весь час говорить і про все випитує Василька.

Аж якось зірвався нараз сильний вітер, підорвав негуру з землі, а з легіня зірвав кресаню. Він скоренько зловив її, але все таки не так скоро, щоб Василько не побачив на його голові ріжків...

Тепер знав уже, хто йде разом із ним... Щезник — ніхто другий. Перевергся у легіня.

Добре, але як позбутися його?

Ніби ненароком і нехотючи підставив йому ногу на вузькій дорозі — легінь упав на камінь і розбив собі чоло. Але піднявся, витер рукавом кров з чола, тай іде даліше. Не позбутися Василькові нападів!

Доріжка підноситься вгору понад Пробійною — високий беріг — гостра скала.

Василько не надумуючись, легіня за плечі і зі скали в Пробійну ним із цілої сили!

Полетів легінь стрімголов у Пробійну — Василько в ноги! Оглянувся щойно в Яблониці...

Слава Богу, позбувся «товариша»...

Щойно поминув Яблоницю — йде попід стрімкий облаз — праворуч Черемош, ліворуч скала, дорога вузька, а мряка знову сіла така, що ріки не видно, лишень чути її шум.

А тут, під самим облазом «налітає» на Василька віз, запряжений двома баскими кіньми. Все на них нове блищить, новий і васак із білого прутячка плетений, а на возі, хто? Та той самий легінь-щезник «товариш» Василька!..

Та Василько не зразу приглянувся до нього, до воза й коней — не було на це часу.

Але, коли той «легінь» нагнався на нього під скалою, Василькові не було другого виходу, як рятувати себе перед кіньми, що гналися шаленим бігом, скочити в ріку, або драпатися на скалу.

Вибрав це друге. Лише вчепився за виступаючий камінь, а той легінь його за ноги й на віз! Одною рукою держить коней за ремінні віжки, а другою Василька тисне до себе, аж ребра тріщать. І сміється, і регочеться. Тепер міг Василько спам'ятатись, де він і що з ним.

«Пропає» — подумав...

Але згадав Матір Божу над Мокрином, здихнув до Неї глибоко й прошептав: «Ратуй, Матінко Божа»!

І Божа Мати порятувала, післала йому спасенну думку...

Перед Ферескулею підносить Черемош високо свій берег, а дорога йде понад саму ріку. Лишень спинилися там, Василько виривається з руки щезника, паде стрімголов з воза, а ногами з цілої сили у віз. Віз перевертається і паде разом із щезником і кіньми в ріку.

Василько зривається і біжить у потік, а потоком на грунь і до хати... Отак він відчепився від щезника! Ні, не він — це Матір Божа допомогла і врятувала його.

Слухала стариня, що повістував Василько.

Слухала й не знала, вірити цьому всьому, чи вважати повістування сина за видумку.

Та, ні! Василько не міг би цього видумати!

А чи це лиш йому одному таке трапилося?

Бували тут у горах ще й гірші пригоди — не одному притраплялися вони.

* * *

Вислухала Василька неня Одокія. Вона пригадала собі, що чула, як була ще малою від свого деді й розповіла це Василькові:

«Ото був у її деді приятель, що все заходив до нього на розмову.

Аж якось не бачить його дедя щось кілька днів... Що за диво, що могло

статися, що приятель не показується?

Ввечері іде дедя до нього — заходить у хату... А приятель лежить на постелі і стогне.

— Що тобі, Іванку? — питає.

А Іван, постогнуючи, розповідає таке:

«З дурного розуму пішов я в Чорногору, може, щось потягнуло мене туди й казало йти шукати вчорашної днини, чи може того, чого не згубив, або як кажут, печеного леду в Петрівку — сам не знаю. Досить того, що пішов сми і блукав Чорногорами цілу Божу днину... А ввечері опинивсми си, знаєш, де? Ні, не знаєш! А перед печерею, де прикований до скали Арідник...

Перед печерею два щезники. Вздріли мене, та й хочуть дістати мене в свої чортівські руки... Знаю добре, що це дістатися в ті погані руки! Пропав'єс чоловіче, навіки, з них не вийдеш живий. Тому, як можу, так відбиваюся від щезників топором. Чую, щезники так змучіли мене, що ледви си на ногах держу, вся сорочка на мені вже мокра, а піт заливає очі, що мало світа вже виджу, хоч ніч була ясна, місячна. Але єкос Бог поміг мені відорватися від щезників і вилізти з глибокої поточіни. Сам уже не знаю, єк си добив до знайомого газди в Дземброні. Розбудив його, він упустив мене в хату. Зробив світло, подививси на мене й сплеснув у долоні.

«А з тобов Іване, що? Ти ж білий, якби хто муков посипав твоє лице?»

«Що зо мнов, не питай, а постели на лавици, най лежу, а то впаду з ніг тут серед твоєї хати», — відповідаю: — «Завтра розповім тобі про причину, яку напавив».

Постелив він мені, я лег і зараз уснув сми.

Рано розповів сми газді, що павив, розпрошев смиси з ним. Подекував за нічліг і йду д'свої хати. Йду, ні, а ледви волочу ногами — все тіло болить, якби хто мене ціпом змолотив. Болит у собі і тисне під грудьми, єкби шос обірвалоси в мені.

Прийшов сми д'хаті, впав на постіль, і єк видиш, лежу»!

Вислухав дедя це, що говорив Іван і казав Івановій жінці йти по ворожку, що жила на другім груни.

Прийшла знахарка, оглянула і обмацала Івана й каже, що його хвороба з перестрашу, від нічого іншого, лише з перепуду.

«Пожди-ко трохи, все буде добре, — будеш здоровий.»

Казала дати собі воску, розтопила його й почала лити його на студену воду. При тому промовляла:

«Вісоко понад Божий дімок летит не малий, не великий звірок. А в Божім дімку та на столику свічка горит, — та каже звірок, це мій трудок. Най буде

й твій звірку, лиш най си з моїм зливаєт і капаєт. Най скапуєт, чого си напудила й настрашїла ирщена душа».

І от з воску на воді два щезники, як живі стоять. Ото, кого напудивси Іван! Тепер знахарка знала, що робити, як хоробу з Івана прогнати.

Довго над ним стояла, руками махала й усеко примовляла. Потому яко-юсь мастею натирила, зілля варила й казала пити, а відтак казала вставати з постелі і проходжуватися по хаті.

Та, мало цього. Казала прикликати музиканта зі скрипкою.

Собі казала дати пугарчік з горівкою, віпила, обтерла рот рукавом сорочки й до музиканта: «Грай»!

Заграв такої скочної коломийки, що й мертвий піднявся б і пішов би танцювати.

Знахарка бере Івана в данец. Данцуєт, аж хата трясеться.

Іванову хоробу, якби рукою відняло.

Чує, що тепер здоровіший, як перед тим був.

Але зарікається другий раз зійтися зі щезниками.

* * *

Відозвався Понипайло:

«В наших горах не лише щезники й мавки пакостять людям — є тут ще й ріжні погані духи, є вовкулаки, є і потопельники. Цих багато в Черемоші і Пруті.

От вертали раз із Кутів два газди.

Нараз ударив дощ, блискавиці і громи, а їм нема куди зперед дощу дітися.

Аж за Сокільським побачили над Черемошем опущену колибу.

Заходять до неї. А що промоклі були й перемерзлі, то розложили ватру, сушилися й грілися при ній.

Не було надії, що дощ перестане скоро падати. Постановили в цій колибі переночувати.

Були голодні.

Вийняли з тобівок, що мали, сидять при ватрі й харчують.

З колиби видно їм добре на Черемош.

Бачать, а тут із Черемошу вискакує чоловік. Вискочив і гульк на берег. Розглянувся сюди, туди, побачив колибу, а в ній ватру й заходить до середини.

Цікава річ. Газди бачили добре, що він вискочив з води, але він сухий, нічого мокрого нема на ньому.

Зайшов у колибу, підійшов до газдів, але не говорить нічого. Лише показує рукою на буришинник і бриндзю, що газди їдять, а потім на рот.

Ясно, просить, щоб дали йому буришинника й бриндзі.

Газди зробили це, як же не дати голодному похарчувати?

Похарчував він.

А один з газдів вийняв з тобівки флящину з горівкою і дав йому напиться її.

«Потегнув» той чоловік з Черемошу лик горівки з флящини й упав на землю. Підійшли д'ньому газди, підносять з землі, але бачуть, він не живе. Холодний труп. Положили назад на землю.

Не знають, що їм думати й що робити? Залишити колибу, а в ній трупа й піти геть? Але ж там дощ не паде, а таки ллє. Нема «права» йти.

Сидять далше й курять люльки, спати не думають. Як же спати тут разом із трупом?

А один ще й каже:

«Біда найшла нас тут, як кажуть, на гладкій дорозі. Буде ще й теганина по судах — будуть нас питати, що це за труп і звідки взявся у колибі.

Радяться, що робити, як утекти від напасти?

Нема ради — треба, хоть і дощ, залишити колибу з трупом і втікати.

Аж нараз когут: «Кукуріку»! Раз, другий і третий.

Це була північ.

Як когут випіав три рази своє кукуріку, труп устав на ноги, й не оглядаючись, шубовсть у Черемош і вже його нема.

Тепер знали вже газди, хто це був той їх гість.

Був то потопленник.

А їх у Черемоші немало.

Такого пуду дав потопленник обом газдам, що й до ранку вже не прижмурили очей. Докладали дров до ватри, сиділи при ній і «пикали» люльки.

А як лише зазоріло на дворі, погасили ватру й пішли в своє село.

Щастя, що дощ перестав падати.

* * *

Про заліжку (заклад) розповів раз дедя своєму Василькові, щоби знав, що вона ніколи не виходить на добре одному з заліжників.

На жодній полонині не чинили медведі стільки шкоди, що на Чівчині, і то кожного літа. Був там старий, величезний «вуйко», мабуть, «дедя» багатьох молодих медведів. Не лише сильний, але й дуже хитрий був цей «вуйко», а люди говорили, що куля не ймається його. Знали його вівчарі і бовгарі, стріляли в нього, але вбити не могли. Та й зухвалий був, нападав на маржину в білу днину, в місячну ніч закрадався в кошеру.

Ударив своєю лапою лиш раз вола межі роги й той падав неживий на землю. Ходили за ним щонайпередовіші стрільці, закладали на нього самостріли й нічого не вдіяли йому, хіба що не раз розлютили були його так, що

всі молоді буки довкола себе повиривав був із корінням.

«Віштрик» був раз на старого вола; віл ревів страшно, біг, що мав сили, а «вуйко» їхав на ньому. Верглися вівчарі й бовгарі з пушками, стріляють у вуйка — тепер уже напевно вб'ють його.

Ага, вб'ють! Вола вбили, не «вуйка»! Він упав, а вуйко забіг у ліс і сміявся з стрільців.

Потім перестав убивати воли й корови, взявся до коней. Засмакувало йому кінське м'ясо — воно солодке, а «вуйко» любить усе, що солодке.

Та коня вбити не так легко, як вола.

Коні, стаючи головами до купи, б'ють медведя щосили копитами й не дають йому вирвати з кола ні одного коня.

Мусів «вуйко» довго бігати довкола коней, дістав не раз копитом у голову, аж іскри йому стали в очах, але був упертий і на кінське м'ясо ласий, тай не переставав забігати з різних сторін і вживати хитрощів, поки таки вдалося йому вирвати одного коня з кола, вбити, затягнути в лісову гущавину і смакувати солодке м'ясо кінське.

Погнався раз за цим «вуйком» передовий стрілець з Гринєви, Василь Маланчук, сказав:

«Мушу вбити того шкідника!» І пішов за його слідом у лісову гущавину. Довго блукав лісами, аж таки подибав вуйка над одним потоком.

Стрілив у нього раз, стрілив удруге, знав, що напевно поцілив обома кулями «вуйка», а той і не думає падати, йде просто на стрільця.

Що ж тепер буде? Не втече, ні на дереві не сховається перед роз'юшеним звірем.

Що робити?

Бачить у скалі над потоком печеру, вхід до неї вузький, але думає, що крізь нього протиснеться в неї. Біжить туди вуйко з ревом за ним.

Добіг до печери, пропхався в неї.

А медвідь уже при отворі, але до печери не пролізе. Реве, лютує.

Хто знає, що було би з Маланчуком, медвідь був би певно своїми лапками й пазурами розширив вхід до печери й заліз би до стрільця та потер би його кості. Але Маланчук мав щастя.

В печері, видно хтось колись уже був, може й у ній ночував і наносив до неї багато дров.

Маланчук, не думаючи довго, викресав огню і розклав ватру в печері. Бухнув крізь отвір не лише дим, але й полуміння і «відпудив» вуйка від отвору. А Маланчук бере з ватри горючі кусні дров і мече крізь отвір у вуйка. Той реве, але держиться здалеку від печери. Він же «смоляний», має на собі багато смоли-живиці зі смерек і ялиць, крізь які продирався, а смола запалюється від

ватри дуже скоро й вуйко згорів би.

Це знає він добре, тому дуже «сокотиться» ватри.

Ватра врятувала Маланчука від смерти в лапах медведя. Аж щойно другої днини відважився вилізти з печері.

Мав щастя, що не задусився в ній від диму.

Лише найближчим приятелям оповів, як «гостив» із медведем, соровився про це розповідати людям. Казав, що не міг найти медведя у лісі, але це він зробить другим разом.

Та про це він і не думав, не хотів ще раз стрічатися з поганим, може якими лісовими силами завороженим, вуйком.

«Нехай іде на другі руки», — казав сам до себе.

«А «вуйко» робив дальше шкоду на Чівчині — він, як ватаг, газдував на полонині. Було під осінь. Повиходили газди-мішенники на Чівчин по бриндзю від своїх овець. Позасідали ввечері довкола ватри, покурюють люльки й ведуть розмови про це й про те, про «всеке».

Ватаг жалується, що той, аді, поганий вуйко, наробив цього літа багато пакості на полонині, ніяк не можна було позбутися його, ні прогнати, ні вбити.

Слухає це Ваташук Петро з Їльці, виймає люльку з рота, спльовує і каже:

«Не розумієш, — каже ватаг, — а я кажу тобі». Не було досі стрільця на нього!»

Слово по слові і прийшло між Ваташуком і ватагом до заліжки. Заложилися — уб'є Ваташук медведя, ватаг принесе з Вішови берівку горівки, не вб'є, так тоді берівка горівки Ваташукова

На другий день зраненька, ще всі спали, Ваташук позбирався, завісив на плече пушку й пішов зі стаї полониною в ліс шукати медведя і «подужітися» з ним. Не знав, що назирцем за ним пішов його син Порфірко. Пішов так, щоби дедя не знав, не чув і не бачив. Знає Порфірко, що в його деді нема «жертву».

Перейшов Ваташук сигли, заглибився в темні ліси по буковинській стороні. Довго блукав тими лісами, а все йшов за слідом старого «вуйка», на крок не сходив із нього. Врешті, а було це вже над вечір, побачив «вуйка» над потоком — ловив пструги й смачно заїдав їх.

Як злодій до чужої кліти підкрався Ваташук над потік, заховався за грубого бука, націлився і пустив у медведя дві кулі.

А медвідь?

Хоч певно поцілений обома кулями, кидається на Ваташука, ловить його в свої лапи і притискає до себе. Тріщать кости.

Заки добіг до деді Порфірко, дедя був уже мертвий.

Порфірко добив медведя двома кулями зі своєї пушки.

Але ж, хоч медвідь не живе, але й дедя мертвий з поторощеними кістями лежить поруч нього.

Принесли в стаю на ношах Ватащука й медведя.

В тілі медведя найшли дев'ять куль. Дійсно, мусів бути заворожений.

Заліжка не вийшла на добро Ватащукові.

Ватаг найняв дві Служби Божі за його душу.

А на Чівчині не було на друге літо стільки шкоди, скільки було попередніми роками.

* * *

Просить раз Василько неню, щоби розповіла йому щось про Мавок. Він бачив їх, але, хто вони й звідкіль, того не знає.

Неня оповіла, що Мавки, це дівчата, які повмирали дітьми без хресту — до неба не могли нехрещені дістатися і ходять по лісах, звично, тримаються озер і потоків.

Бувають Мавки із таких дівчаток, що їх мами повбивали ще в своїм лоні, п'ючи вивар із ріжного зілля і коріння.

Тому то можна почути часом, як Мавка співає:

«Єк би не чіснок, та не мандриган

І одилич жовтого зілля,

Була би я, як другі, мала весілля.

Тепер же лісами блукаю, Легінів шукаю».

Але з Мавками дуже «варівко» — небезпечно задиратися. Розгніваєш Мавку, розлютиш її, так пропав'єс!

Оповідав, як була Одокія ще малою, її дедя:

«Було це зараз за Кутами, чи може за Вижнецею, там уже давно взялися були до лісів. Вирубували їх, стягали дерево на Черемош, збивали в дараби й Черемошем, а потім Прутом гнали в далекий світ.

Ото там у одному лісі був бутин, бутинарі жили в колибі — не жили, а лише спали й готовили їжу. Цілий день стинали дерева, а ввечері заходили в колибу, грілися при ватрі, сушили мокрі від снігу гачі й харчували, що зготував «кайман» (кухар).

Бутинарі йшли до роботи, а один із них, за чергою, лишався в колибі, робив у ній порядок, глядів, щоб ватра не погасала й варив звичайно кулешу, а до неї шкварив солонину. Бутинарі харчували кулешу зі шкварками і бриндзою — це була їх щоденна їжа.

Ото одної морозної днини, пішли бутинарі до своєї роботи, а один із них залишився в колибі за каймана.

А тут хтось гульк у колибку.

Дивиться кайман, а це Мавка. Гарна, струнка, з ясними очима, з розпущеними довгими косами. Личко від морозу зарум'янене, а ніс посинілий.

Йде до ватри й наставляє до неї руки, щоб їх загірті.

А кайман до неї з криком:

«Ти, чого тут хочеш? Вон, бідо, з колиби! Мерзота екась, пішла в ліс!»

Взяв у руку заміталку й замахнувся на Мавку.

А Мавка нічого на це, лиш глянула на нього злющими очима і погрозила йому пальцем.

Пішла в ліс.

Ввечері прийшли бутинарі в колибу, обігрілися, обсушилися, похарчували, сіли довкола ватри й закурили.

Повістує кайман, якого то гостя в колибі мав він сьогодні. Мавка заходила д'ньому. Та він з нею коротко. Вигнав замітавкою з колиби!

«А вона, що на це?» — питає один бутинар.

«Та, нічого — подивилася на мене вовчими очима, погрозила пальцем і пішла геть», — відповідає кайман.

«Ой браччіку, біду ти собі напивав! Мавки дуже мстиві — сокотиси тепер, бо может бути з тобою дуже погано. Ой, сокотиси!» — це сказав бутинар кайманові.

Наступної днини став за каймана другий бутинар — на дворі більший ще мороз, як був учора.

У колибу заходить знов Мавка — стає коло ватри й гріється, а кайман підсуває їй ковбок, щоб присіла на ньому.

Погрілася Мавка і відходить.

Глянула на каймана такими очима, що від того погляду стало йому так тепло, як уліті від сонця. Пішла Мавка геть, а кайманові здається, що вона і дальше в колибі в повній своїй красі.

Був увесь день, як би заворожений красою Мавки.

Вертають бутинарі з роботи, а на ношах учорашній кайман — мертвий — дерево вбило його. Оповідують промерзлі бутинарі:

«Рубає Прокіп грубу ялицю — підрубав так, щоб вона впала туди, куди впасти повинна. А вона не паде. Підрубує ще. Тепер повинна б уже впасти, а вона й не думає падати. Рубнув ще раз-два сокирою — ні, не падає! Замість падати починає крутитися. Крутиться разом із нею Прокіп, щоб не впала на нього. Потім задумав втікати від несамовитої ялиці. Та лише два-три кроки відбіг від неї, а вона всім тягарем на нього. Привалила й убила біднягу Прокопа.

Але, що побачили й почули бутинарі, як ялиця впала на Прокопа?

Ото з її верха з-поміж гіляк вискочила Мавка й засміялася так пудно, що

бутинарям повипадали з рук сокири.

Тепер уже знали, хто крутив ялицею так, щоб упала на Прокопа й убила його. Мавка, що сиділа у верху ялиці! Вона то помстилася Прокопові за те, що вигнав її заміталкою з колиби.

А раз трапилось було таке:

Побралосся двоє молодих людей — жили, як голуб'ята. Велика люба була між ними.

Раз, а було це літом, ішла молодиця горі потоком — побачила під гуком, де була глибша вода, Мавку.

Мавка купалася, плюскалася, як рибка.

А молодиця-молоде, дурне — збирає сухі шишки, та ними в голову Мавки.

Мече шишками й сміється — найшла собі забавочку.

Кілька разів поцілила в голову Мавки.

Мавка розглянулася, побачила молодицю, вискочила з води та й за молодицею. Та біжить, утікає, аж дух їй запирає.

Мала щастя, що добігла до царинки, на якій її чоловік косив траву. Він прогнав Мавку.

Але що потім було?

Мавка помстилася на молодиці...

А як?

Відобрала їй чоловіка — приворожила до себе.

Не хоче на свою жінку й дивитися... І хати не хоче триматися. Лісами, потоками ходить, Мавки шукає. А та сміється з нього, та все манить до себе, за собою водить!

Плаче молодиця, руки ломить, у розпуку попадає.

Почала ходити по ворожках і по знахарях.

Довго-довго ходила і порятунку шукала.

Аж у далеких буковинських горах знайшла знахаря, що поміг їй. Дав їй зілля, казав варити його і доливати вивар із нього до молока так, щоб цього не знав чоловік — най п'є з молоком, а по якомусь часі побачить, що буде. І поміг той вивар — ним відворожила молодиця свого чоловіка й привернула його до себе.

Десятому заказувала зачіпатися з Мавками.

Тепер уже знав Василько, хто це ті Мавки, та що треба перед ними сокотитися.

* * *

Вернув звідкись Понипайло, присів на колоді і слухав повістунання своєї

Одокії.

Скінчила Одокія повістувати. Тоді звертається Василько до деді. «Дедику, неня, аді, все щось нам повістує, а ти не дуже хочеш повістувати — розповідж щось нам, просю тебе».

«Ну що ж розповісти, то розповісти», — сказав на це дедя і розповів про бідного сироту й поганого газду.

Жили в однім селі газда й газдиня і мали одного синка Юрійка. Дуже чемний, добрий і слухняний був цей Юрко — не лише батьки, але й усі сусіди любили його і хвалили.

Та сталося велике нещастя — зайшов помір на людей. Одного тижня померли Юрійкові дедя і неня.

Перед смертю сказали йому:

«Лишаємо тебе, Юрійку-синку, на волю Божу й опіку св. Юрія, якого ім'я носиш. Найдешся в біді, в нещастю, так звертайся до св. Юрія, а він вислухає тебе, допоможе й порятує, напевно, не опустить тебе в біді і потребі.»

Так сказали й повмирали.

Залишився Юрійко круглим сиротою.

Що ж мав бідака робити? Пішов на службу. Служить, то тут, то там — усяко йому було — було й добре, але більше зле.

Пішов на службу до багатого, але дуже поганого газди. Той газда дуже «збиткувався» над слугами — ніколи не виплачував їм «сембрилі» — заслуженими.

Ото, як Юрійко ставав у нього на службу, зробив той газда з ним таку угоду, що має робити й виконувати все, що газда прикаже — не виконає, так газда нажене зі служби й нічого не заплатить йому за це, що до тепер служив.

Зразу все було добре — Юрійко міг виконувати всі накази газди — вони не були аж так тяжкі, щоб їх не було можна виконати.

Та, як Юрійко прослужив більше півроку — без заплати, яку мав отримати по році служби, почав газда придумувати такі накази, яких не міг би Юрійко виконати. Ото каже Юрійкові привести живого вовка — не приведе, відправить його зі служби без заплати.

Вклякнув Юрійко ввечері, молиться щиро, просить св. Юрія допомоги й поради...

«Св. Юрію, не опусти, порадь і навчи, що маю робити, щоб газду не розгнівिति».

Пішов спати. У сні прийшов до нього св. Юрій і нашептав у вухо, що має робити.

Куди йти, де вовка найти і, як газді привести.

Встав Юрійко раненько, йде в темний глибокий ліс, заходить у глибокі

нетрі, де світу не видно. На дні нетрі вовк... Старий-старезний. Побачив Юрійка, гарчить, світить очима, але не кидається на нього, щоб кусати... Не має вже зубів. Живе тим, що молоді вовки з ласки йому вержуть...

Підійшов Юрійко зовсім близько до вовка, верг йому один, потім другий кусок м'яса й вовк перестав світити на нього очима.

Поволеньки затягнув Юрійко сильний ремінь вовкові на шию і витягнув із нетрі. А щоб вовк не дуже впирався, він давав йому все по кусникові м'яса і так його «загулював», аж таки привів на подвір'я газди...

Виконав наказ. Задумався газда. Крутить головою, що придумати, щоб позбутися слуги й сембрилі не дати йому...

Каже:

— Юро, закладай воли в ярмо, поїдеш у ліс по дрова.

А Юрійко, знав, що в тому лісі дуже багато дикої звірини — звідтам не верне живий.

Заки піти спати, паде на коліна й молиться гаряче, просить св. Юрія: «Святий, поможи, рятуй, навчи, не покинь у потребі і біді». Ліг спати! Прийшов у сні до нього св. Юрій і довго шептав йому щось до вуха. Встав рано, заклад воли в ярмо, взяв сокиру за пояс і поїхав у ліс по дрова.

Його газда думав так: «У тому лісі багато вовків — вовки не кидаються на старі воли — воли, побачать вовків і втечуть, а тоді вовки зажеруть Юрійка» — і так позбудеться слуги.

А воно сталося інакше. Замість вовків підійшли до волів медведі. Почали жерти їх від хвостів. Жеруть — видно, були голодні.

А Юрійко рубає дрова і накидає їх на віз. На медведів, підсьміхаючись, споглядає і все до них промовляє:

«Ей вуйку один із другим, не їжте вола, бо мете тегнути дрова».

Та медведі не слухають його, жеруть воли аж піна з рота їм іде...

А Юрійко дерево рубає і на віз накладає.

Медведі дійшли вже волам до карків — ще трохи й будуть їх шиї замість волячих у ярмі.

А Юрійко все своєї:

«Не їжте, вуєчки, волів, не їжте! Чи ви вже так дурні, що не знаєте отої правди, що «хто їсть чужого вола, той мусить тягнути чужі дрова»? Не слухають його вуйки... От вони вже «в'їлися» в ярма... А в Юрійка в руках готові, міцні ужевки...

Прив'язав ними вуйків до воза, сів на дрова й поганяє дрючком медведів. «Соб, цабе! Не казав я, — їв вола, тегни дрова»!

І привіз газді на подвір'я стільки дров, що й дві пари волів не могли б були їх притягнути.

Наказ виконаний! Програв газда.

Придумує щось нове. Якраз наближається св. Юрія. Підє маржина і вівці в полонину. Юрійко йде за вівчаря.

Каже йому газда: «Дивитиси, Юрію, єк відпасеш мені двоє єгнет — вовки роздерут їх або якось інакше пропадуть, втратиш у мене службу й семб-рилю».

Починає Юрійко знов св. Юрія просити, благати, щоб не дав йому пропасти. І св. Юрій нашептав йому вночі до вуха, що має робити, щоб службу не втратити й семб-рилю не згубити.

А чому газда не думав про вівці, але про ягнята, яких не вільно було Юрійкові втратити? Бо ягнята найскоріше на полонині пропадають — вовки дуже ласі на них — поривають їх і вірли.

Та минає півліта, ягнята всі, ані одного не бракує. Ба й осінь наближається, ані одне ягня не пропало...

Перебирається газда на прошака-жебрака, йде на полонину й хоче вижебрати в Юрійка хоч одне маленьке ягнятко. Просить, аж плаче, Юрійко твердий, не зважає на просьбу й сльози старця, ягняти не дає.

Пішов жебрак-газда без ягняти... Сховався в лісі — жде ночі. Підкрався під кошеру й украв двоє ягнят. А Юрійко бачив це — він не спав — знав, що газда прийде вночі вже, не як жебрак, а як злодій.

Лишень газда відійшов із ягнятами поза стаю, а Юрійко загравав у флое-ру. Почули це ягнята в бесагах, повискакували з бесаг і бігцем до кошари. Юрійко навчив ягнята так, що як загравав у флоєру, вони прибігали д'ньому й танцювали довкола нього...

І знову газда програв. Юрійко пригнав з полонини всі ягнята додому. Одної днини випав великий дощ — ріка шумить, що її шум далеко чути. Ввечері каже газда Юрійкови піти за ту ріку й принести звідтам сокиру, яку забув він там під старим буком.

А ту річку тяжко перебрести й без дощу — звалить з ніг. А як перебрести її в повінь, та ще вночі?

Але що ж, газда наказує, слуга мусить слухати.

Прийшов Юрійко над річку, а вона не шумить, а таки реве й бурчить, як же її перейти?

Паде Юрійко на коліна, руки підймає, св. Юрія благає, щоб ще й цей раз допоміг йому.

І хоч як ріка шуміла, то Юрійко почув таки, що св. Юрій до вуха йому нашептав.

Вертає д'хаті, бере велику, гостру сокиру та йде з нею рад річку. Над нею височенна смерека. Рубає її — вона паде на ріку верхом на другий беріг

ріки засягнула — Юрійко мав кладку.

По смереці переходить річку, йде під бука, наводить там сокиру, бере її під паху й вертає до смереки-кладки.

І, що бачить між гіляками верху тієї смереки?

Бордюг, сильно до неї привязаний...

Відрубую той бордюг сокирою від смереки й бере його в руки. Тяжкий. Розв'язує його, а в ньому повно грошей! Саме золото, червоні таляри! Звідки ж той бордюг з талярами взявся на смереці?

Пригадує собі Юрійко, що чув від людей.

Ото раз давно вже, вкрали злодії його газді бордюг з грішми. Пустився газда зі слугами в погоню. Подогонили їх за рікою, але грошей вже при них не найшли. Били їх і всеко мучили, а вони все одної:

«Бийте й забийте нас, а грошей не виб'єте з нас! Не ми їх украли!»! А всі добре знали, що ніхто другий, лише ці два вкрали бордюг із грішми, їх знали як злодіїв у всій околиці.

Але, що ж, затяті були й до злодійства не призналися, а гроші заховали так, що їх не можна було найти.

Тепер Юрійко знає вже, де їх сховали... Один, коли добігли до річки, виліз на цю смереку й до неї між гіляки прив'язав бордюг із червоними — тут, певно, не міг їх ніхто найти.

*Р. Печижак. На Копілаші у Верхньому ЯЧсенові уже весна,
а на Чорногорі — ще зима*

А що сталося з тими злодіями — чому не взяли грошей зі смереки? Ото одного зловили й забрали на війну, де він і пропав, згинув, певне. Другий хотів відбити одному легіневі дівчину — легінь підсівся на нього й застрілив. А гроші залишилися на смереці.

Перейшов Юрійко річку по смереці, як по кладці, приніс газді сокиру і бордюг із червоними...

Газда грішми дуже врадувався, сміючись сказав:

«А шо, чи не кажуть — «багацке не пропаде»? Не пропали й мої червоні. Так, але з другої сторони засмутився: «От незадовго буде рік служби Юрійкові, треба буде дати йому сембрилю», — виплатити заслужену за цілий рік.

Це перший раз натрапив на таке — досі слуги відходили від нього з порожніми руками.

Ось що придумав він: «По ту сторону Чорногори жила, знана на всі гори стара відьма. Всі дуже боялися її. Не одного легіня позбавила вона життя. Пішле до неї Юрійка, звідтам він уже не вернеться.

Каже Юрійкові йти до тої відьми й занести їй чорного песика, якого він їй обіцяв дати, а звідтам принести золотого таляра на знак, що там був і песика передав. Вона вже знає, защо має дати того таляра.

Зажурився Юрійко, він знає хто та відьма й чому до неї посилає його газда. Та потішає себе допомогою св. Юрія.

Вклякає і до нього свої мольби посилає: «Святий, лише ще раз мені на допомогу прийди й виведи мене з біди».

І св. Юрій на допомогу йому став, пораду в вухо нашептав.

Пішов Юрійко до відьми — поніс їй песика від газди.

Став перед нею... Знає, що вона колись Арідника любкою була — це йому св. Юрій сказав. Став і каже, що він післаний до неї самим Арідником. Арідник, якому він служить, переіменив його в легіня і до неї післав із наказом, щоб завтра до нього прийшла. На знак же, що він був у неї, має дати йому золотого таляра, щоб мав чим виказатися перед Арідником. Розуміється, песика від газди не дав їй, його пустив перед хатою якогось газди. Відьма була певна, що це слуга й післанець Арідника й дала йому таляра.

Вернув Юрійко до свого газди й дав йому золотого таляра від відьми. А завтра кінчиться рік служби Юрійкові, треба давати заслуженину...

Не спав газда цілу ніч, думав, що йому діяти, щоб не дати Юрійкові сембрилі...

Надумав...

Каже рано до Юрійка: «Женися з моєю Гафією і будь моїм зятем». Чому таке придумав скупар-газда? «Як Юрійко стане його зятем, то не буде вже

служогою і тоді не треба буде давати йому сембрилі... А Юрійко на це «з віскоком», з охотою. Гафійка давно впала йому в око. Але про це, щоб вона, багатська дівчина, стала жінкою бідного слуги, не смів і думати.

Став Юрійко зятем багача. А той незадовго помер і все майно залишив Юрійкові, нічого не взяв з собою на той світ.

Так то св. Юрій покерував долею Юрійка! Все це зробив він, св. Юрій.

— О який же добрий, той наш св. Юрій! — скрикнув Василько. — Я дуже, дуже люблю його»!

«І ми, і ми теж любимо св. Юрія»! — скликнули Параня й Аничка й заплескали в долоні.

* * *

Того року була гарна, соняшна осінь, але коротка. Зараз по Покрові випали великі сніги, а за ними потиснули люті морози.

Та в Понипайлів усе приготоване до зими й морозу — нічого їх боятися. До того ж усі люди в горах звикали до довгих зим і лютих морозів. Маржинка покутана, нагодована й напоєна — два великі котюги довкола гражди, сокотять газдів і їх майно.

Понипайло має роботу в хаті — тут же кождий газда мусить сам усе зробити, що потрібне в газдівстві — від найменшого до найбільшого.

Понипайлиха пряде вовну.

Василько присівся д'ній, не дає їй спокою, все «розповіж, розповіж щось, нене».

— Бідко маю з тим хлопчіщем! — каже Одокія. Невкритний і докучливий такий, що годі з ним відержати. Все йому шос оповідай! А де тих повістувань набрати? Знала колись їх багато, та позабувала вже! Де то все може держети си голови»!

Але, подумавши трохи, починає повістувати.

Цим разом повістує про полонину Попадю...

Почала зразу, кажучи, що в горах багато чуд, див і таємниць, про які людям і не снилося ніколи! Можна жити тут і сто років і не довідатися, які таємниці криються в наших горах і лісах, не знати їх, і оком навіть не заглянути туди, де заховані вони.

Жили в одному селі газди — мали одну дочку Марічку. Красна й розумна, послушна й добра, що й не сказати словами, хіба на папері намалювати. Любив її дедя усім серцем, а неня так та пропадала за нею. Та сталося нещастя, захворіла газдиня — недовго хворіла й умерла. Не помогли ворожбити й знахарі, ні масти, ні зілля. Плакала за ненею Марічка аж умлівала, якби своє горе сирітське причувала.

А газда, як газда, посумував, пожурився, а по році вдівства — оженився. Привів у хату собі газдиню, а Марічці мачуху. Ой мачуха це була, мачуха

— відьма — не жінка!

Зразу таки не злюбила Марічку, кусала б її і їла б! А чому й за що, того ніхто не знав.

Була в того газди полонина за Чорною Рікою — забула, як вона тоді називалася. Прийшов полонинський вихід, мачуха, бо вона тут старшує і дає накази навіть і дєдеві, не лише Марічці, каже Марічці йти з вівцями, на полонину й бути там аж до осені — вона, мачуха, приїде на полонину й допоможе зігнати вівці в село, хоч би й приморозки потиснули. Мачуха-відьма думала так: погинуть на полонині вівці від морозу, але й згине там і Марічка. Цього була вона певна.

Прийшла осінь, на полонині негура, приморозки. Марічка жде мачухи, а її не видно. Встала одного ранку — полонина біла, на деревах довкола полонини білий іній. Що Марічці робити з овечками? Випускає їх із загоро-ди, вони дрижать із холоду, сумно блеють. А ввечері? Боже, замість овечок на полонині, де вони паслися, каміння — з овечок ні сліду нема... Біле каміння тут і там — і тиша, жадного голосу не чути...

Не знає бідна Марічка, що їй робити? Овечок вже нема, замість них каміння на полонині, а вона сама тут. У село йти не може, казала ж мачуха ждати, аж сама сюди прийде, а її нема, а зима вже ось-ось тут. Що ж тоді з нею буде.

Приходить до Марічки пані вся в білому, бере її за руку й веде на плай, а плаєм на ріку, рікою в якесь село. Заводить її до двох стареньких людей. Ті не знають, де Марічку посадити, чим її вгостити. В них залишається Марічка на все. У своє село, до мачухи, хоч би хотіла, не може вернути — не знає дороги.

Мачуха сіла на коня і поїхала в полонину — та не найшла нікого. Але й сама не вернула з неї в село. Пропала — ніхто не довідався, що сталося з нею.

До того села, де жила тепер Марічка, заїхав молодий священик — він не був жонатий. Йому дуже вподобалася Марічка, він узяв собі її за жінку. Марічка стала попадею.

Довго разом у великій любові жили, піп і попада. Попадю дуже люди любили, в огонь були би за нею «штрикли».

Раз під осінь поїхала попада Марічка на свою полонину за Чорною Рікою, вона дісталася їй в спадку по батькові, поїхала і ніколи вже з неї не вернулася. Залишилася там, де її овечки замінилися колись у каміння.

З того часу й по нині та полонина називається «Попада».

* * *

Була неділя перед св. Юрієм. Цього року св. Юрій припадав в середу. Радіють цим усі горени, тішаться і Понипайли. Якщо св. Юрія в середу, п'ят-

ницю, чи суботу, так того року чинять овечки ягнички, а коровки — телички, якщо ж у понеділок, чи четвер, то чинять баранці і бички.

Весняне сонечко глядить приязно на гори, здається, хоче пригорнути їх до себе й пестити-голубити, гладити верхи дерев і цілувати їх.

Весна прийшла в гори — відмолодила їх, радіщами й пахощами сповнила, шумами лісів, журчанням потоків заговорила, заспівала.

Сіла Одокія з діточками перед хатою. Пригорнувся до неї Василько. Неня каже, що вже в середу буде св. Юрій, маржинка піде на полонини — велике свято для людей і для худібки.

Просить Василько, щоб розповіла ще щось про св. Юрія. І неня розповіла, як то колись давно-давно св. Юрій попросив Бога, щоби дозволив йому зійти на землю. І Бог вислухав його просьби, пустив його на землю. Але дав св. Юрієві зброю — зі срібної бляхи панцир — убрав його в нього від голови до стіп, в одну руку дав спис, а в другу золотий меч, сказав, що на землі багато злих людей, а ще більше злих-поганих духів і драпіжних звірів, без панцира й зброї небезпечно йти на землю.

Тай дав Господь св. Юрієві ще й білого, бистрого коня зі золотими підковами та срібними стременами. Так вирядив його на землю.

З'їхав св. Юрій на землю десь там, де край якихось арабів, звідтам заїхав у Туреччину, а далше в край волохів і мадярів. Не подобалися йому ті краї, ні люди, що в них жили! Подумав: «Яка земля, такі й люди на ній. Непривітна країна й погані люди в ній».

Переїхав Мадярщину, дістався в наші гори Карпати — вперед над Тису, звідтам над Прут і над Черемош.

Не знав, куди пускати свій зір, не знав, що подивляти й чим більше радіти!

Все, все тут інакше, як там, де перед тим був! Інакша земля і інші тут люди.

А скільки тут краси! Її він досі нігде ще так багато не бачив. А люди? Щирі, сердешні, гостинні...

До серця їх пригортай — в душу клади!

До якого села не поверне, всюди прекрасні, величаві церкви, повні в неділі і свята людей.

Заїхав до одного села, бачить майстри з сокирами коло гори обкованого деревця, міряють, тешуть, повно старих і молодих людей, що їм помагають — росте велика будівля.

Чує св. Юрій, тут будують нову церкву. «Який же тут побожний і богомільний нарід, — думає, — таких людей не стрічав ніде.

Їде своїм конем через одне село в наших горах: Ось-ось зайде сонце —

землю заляже ніч — доведеться ночувати, як це вже не раз бувало, під голим небом, а тут досить холодно — осінь.

А тут перед хатою при дорозі газда. Побачив св. Юрія — біжить на дорогу, клянється, просить повернути до його хати.

«Зараз буде ніч, надворі холодно, а там дальше нема хат, будьте ласкаві, повертайте до мене — в мене переночуєте, а кінь буде мати теплу стайню і зелене сіно».

І так кланявся і просив, що св. Юрій заїхав до нього на ніч.

Газдиня метнулася сюди-туди й уже вечерея на столі — газда занявся конем.

Газди відступили св. Юрієві свою постіль, самі пішли спати в комору.

Рано випровадили гостя далеко на дорогу.

Іде св. Юрій дальше. Стоїть при дорозі чоловік — бачить їздця і його коня. Зауважив, що одна підкова от-от відпаде коневі від копита. Звертає на це увагу св. Юрієві і каже, що він коваль і може прибити коневі відпадаючу підкову, просить, щоб св. Юрій задержався, а він скоренько приб'є підкову.

Св. Юрій затримався, коваль несе за хвилину кліщі, молоток і все друге, що потрібне. Побачив, що підкова в коня зі щирого золота, то ж і цвяхи мусять бути золоті, а кінь цвяхи погубив.

Побіг до своєї кузні і за короткий час вертає з золотими цвяхами й прибиває підкову. Прибив. Св. Юрій хоче заплатити за роботу й за золоті цвяхи. А коваль киває головою і відмахується руками. Деж би він це зробив, гроші від подорожного брав? І не взяв!

І знову дивується св. Юрій, що задобрі тут люди!

Іде дальше. Хочеться йому дуже води напиться, а тут ніде близько джерельця, або криниці. От вийшла господиня з хати, просить її, щоб винесла йому горнятко води, він має велику спрагу. Господиня, почувши це, сплеснула в долоні: «Оце вігадали! Воду п'ється там, де нема людей, в далеких верхах, або в лісах, а не межі людьми».

Побігла в хату, й винесла відро холодного молока, піднесла св. Юрієві і просить пити.

Іде дальше св. Юрій, а тут наїла така мреч-негура, що на крок не видно нічого, варівко їхати, можна впасти з конем у яку пропасть. Повернувшись до одної хати, в ній пережде, аж вітер розвіє негуру. Зайшов у хату, привітав газдів Божим словом і хоче присісти на лавці, відпочити, ноги склякли від стременів.

А газдиня: «Ні, ні, не сідайте на голу лавицю!»! Принесла новий ліжник, застелила ним лавицю, а під ноги св. Юрієві дала стільчик.

Газда дав коневі сіна й вівса. «Коник трудний і певно голодний», — ска-

зав.

Св. Юрія вгостили молоком і коржем з маслом і бриндзею.

Розійшлася мреч — св. Юрій подякував газдам, сів на коня і поїхав далше. А їдучи, подумав: «Які ж тут добрі і сердечні люди».

Заїхав на Буковину в такі сторони гір, де в одному селі жили наші люди, а зараз у другому волохи. Та цього св. Юрій не знав. Потрапив якраз у те волоське село.

Волохи підглянули в нього золотий меч — засвітилися їм, як голодним вовкам, очі. Мусять вкрати той меч, щоб там що не було!

Вснув св. Юрій під смерекою, де ж би волохи пустили подорожнього в хату?

Спить твердим сном. Підсунулися д'ньому волохи і вкрали меч. Прокинувся раненько св. Юрій — меча нема. Довідалися про це наші люди з сусіднього села. Беруть у руки, що хто має: сокири, бартки, ремінні нагаї і буки та йдуть у волоське село. Зігнали всіх волохів на царинку й кажуть: «Зараз має бути тут золотий меч! Не буде, кожний з вас дістане двадцять п'ять буків»!

Волохи мовчать. Починають наші бити їх. Дали одному, другому й третьому по двадцять п'ять гарячих буків. Б'ють далше. Аж тут один, що дістав був уже щось з десять буків, кричить: «Не бийте, меч буде зараз тут»!

Пішли наші з ним до криївки, де схований був меч, принесли його й дали св. Юрієві. Подумав св. Юрій:

«Ці люди не лише добрі, але й чесні, злодійства не люблять, гидяться ним»

Довідався поганий Арідник, що св. Юрій їздить нашими горами, страшенно розлютило це його. Закликав до себе своїх слуг. Кричить на них, сварить, тупотить ногами, скрегоче зубами, з очей іскри сипле. Дає гострий наказ своїм щезникам-дідькам убити, знищити св. Юрія. «Робіть, що й як знаєте, а той Юрій не сміє їздити цими горами!»! сказав й ще раз заскреготав люто зубами. Відійшли щезники й стали радити раду, якби вбити св. Юрія. Радили й врадили...

Винюхали, куди буде їхати св. Юрій. Засіли в корчах, за якими була глибока пропасть за скалою. Над'їхав св. Юрій. Вони вискакують з корчів і підіймають несамовитий крик. Тим криком і вереском полошать коня — кінь кидається і жене наосліп у сторону пропасти. І був би пропав разом із св. Юрієм, якби...

Ото там були наші люди на засідці на оленів. Вони кинулися без задуми на ошалілого з перестрашу коня, і хоч могли разом із ним полетіти в пропасть, здужали його здержати і вірятувати св. Юрія від смерті.

Подумав св. Юрій: «Ті, тутешні люди, не лише добрі й гостинні, вони й

відважні і сміливі.

Просить тоді Господа, щоб дозволив йому залишитися по вічні часи в цих горах, серед добрих, сердечних людей і бути їх опікуном — «патроном».

Господь згодився на це. З того часу й по нині св. Юрій є опікуном нашим.

Вийде на Говерлю, затрубить у золотий ріг — будиться зі сну весна. Затрубить ще, починає сніг топитися, сонце гріти. Затрубить знову, покриваються царинки зеленою травичкою і квіточками.

А потім трубить ще раз, але так голосно, що чути голос його рога на всі гори. Це дає він знати, що полонина скинула з себе сніг і зазеленілася травою, час вирушити на неї з маржинкою і овечками, час радіти, веселитися, співати, в сопілки грати й трембітати.

Оце в середу затрубить св. Юрій і звеселить гори, ліси й полонини. Нема страху, ні жури, поки св. Юрій є нашим опікуном».

Вислухав це Василько і сказав: «О, я дуже люблю нашого св. Юрія»! А Парасинка і Анничка собі: «І ми любимо його! В середу назбираємо для нього чічок»!

Любили Понипайли діточок своїх, а діти любили й шанували батьків — інакше не відзивалися до них, лиш завжди: «Дєдику, ненечко».

А вже з Василька мали батьки не лишень потіху, але й допомогу. Не треба було казати йому «йди, зроби, принеси» — він сам знав, куди піти, що зробити, чи принести, чи подати.

Дуже добра, мила й слухняна дитина, був цей, уже легінь Василько.

Та раз якось під весну закралося як злодій у комору, нещастя в хату Понипайлів. Захворіла неня. Важко-тяжко захворіла. Щось сперло її під грудьми, не дає дихати, запирає дух...

Зажурився Понипайло, аж почорнів з жури, посмутніли діти, а вже найбільше Василько — сидить як заворожений, нічого не бачить, нічого не чує...

Куди не ходив, чого не робив і не діяв Понипайло, щоб привести Одокію свою до здоров'я — був у ворожбитів, примівників і знахарів, ходив до Дарадудів, до того в Голошині і в Плоскій на Буковині, був і за горою в Сиготі, приносив різне зілля і коріння, варив і давав хворій пити, але ніщо не помагало, Одокія далі хворіла — на очах гасла як свічка.

Привів Понипайло до хворої славну знахарку, Єлену Зеленчук із Криворівні. Вона оглянула й обмацала хвору Одокію, щось там пошептала, покивала головою над нею, а потім вийшла на двір, обійшла довкола хату, а вернувши, сказала йому:

«Так і так — хвора може ще видужати, але треба принести воду з самого джерела Чорного Черемошу, щоб хвора вмивала лице нею щоранку через сім

днів.

Принести зілля з Піп Івана в Чорногорі, варити його й давати пити вивар хворій.

А найважливіше добути вірлине яйце, щоб хвора носила його під лівою пахою від неділі до неділі, вдень і вночі. Тоді стане напевно здоровою, здоровішою ніж була перед тим. Усе це, що говорила Зеленчучка, чув Василько — чув і добре запам'ятав це собі. Почав думати над цим, що чув.

О, якби він хотів, щоб його неня була здорова! Для неї він усе зробив би! Води з джерела Черемошу, зілля з Піп Івана принести, це він потрапить.

Але вірлине яйце дістати? Знає, що вірли мають свої гнізда в Чорногорі, але на високих, недоступних скелях, а до того вірли, це найсильніші птахи! Бачив же, як вони поривають на полонинах ягнята, а в лісах молоді сарни — гострі в них кігті, і дзюби й крила могутні. Якже дістатись до вірлиного гнізда й узяти з нього яєчко? Як ?..

Дунав над цим Василько день і ніч...

Іде до коваля — дає йому срібного лева, що дістав його раз у подарунок від Шкінді, просить, щоб зробив йому з бляхи кресаню — капелюх на голову й гострі підкови, зубчасті, на ноги.

Хотів коваль знати пощо це Василькові, але той не хотів сказати йому.

На другу днину мав уже бляшану кресаню й гострі, зубчасті підкови. В таємниці перед батьком ладиться у далеку, важку дорогу. Має непромакальний бордюг з козячої шкіри на джерельну воду, має дзьоблинку на зілля, а в тайстрині є хліб, бриндзя, масло й кусень вудженого м'яса — вибирається же на кілька днів у дорогу. Куди, цього ніхто не сміє знати.

Рано-ранесенько, ще всі спали, Василько, помолившись щиренько, взяв усе, що собі приготував, а до того в руку стальову бартку — пішов, раз лиш на хату оглянувшись.

Ішов ґрунями, переходив верхи гір і кичери, ліси й полонини — о, дорога горами нелегка, ну й не дуже безпечна, можна легко попасти на якого дикого звіра.

Пізнім вечером був Василько на полонині Штефулець. Тут треба заночувати. Перше — розкласти велику ватру — сухих дров у лісі, скільки захочеш. При ватрі не лише тепло, але й весело. Горить ватра, палає, гріє і світить та й від звірів забезпечує. Жоден звір не наближується до ватри.

Попоїв Василько, і приліг при ватрі, вкрившись сердаком. До ватри докинув сухих бервен, щоб не погасла скоро.

Вснув твердим сном. Прокинувся над ранком. Бачить, ватра погасла, але його щось гріє, гріє... Що це? Ах, це Лисько, їх вірний песик. Він біг усе назирцем за Васильком, тримався здалеку, боявся щоб Василько не прогнав

його, не сказав вернути до хати. Тепер то вже не боявся — хата далеко, Василько не скаже йому самому вертати.

Обняв Василько Лиська обома руками, пригорнув до себе й нагодував. А Лисько був дуже голодний, нічого ж не їв від передучора.

Помолився Василько, поснідав і даліше в дорогу, зі Штефульця на ріку над Чорний Черемош, а тоді горі рікою аж до її джерел. О, нелегка це дорога! Камінюки, зломи дерев і виверти, жадної стежинки, самі вертепи й глибокі нетрі, бурями вирвані з корінням вікові дерева повздовж і впоперек лежать, не раз і понад пропастями й проваллями.

Та все це не стримує Василька — добре, що Лисько з ним — приємніше й веселіше.

Щойно геть сполудня добився Василько до джерел Чорного Черемошу. Набрав води з джерела повний бордюг.

А тепер скоро-скоренько далі рікою щоб на вечір бути під полониною Лустуном. Там заночує, а раненько другої днини бігом-бігом далі рікою над потік Шибений. Звідтам полониною Погорільцем на Піп Івана по зілля для нені.

І, як задумав, так і було... Ось третьої днини був він уже на верху Піп Івана. Найшов там те зілля, що знахарка казала — рожевеньке з зеленими листочками... Назбирав його повну дзьоблину.

Але, що буде даліше? Вірлине яєчко ще треба дістати, без нього неня не видужає. Але, як дістатися до вірлиного гнізда, й як із нього взяти одне яєчко? Де те гніздо, це він знає. Ходив же до того Дмитреюка під Синицями, що він має полонину в Чорногорі під Говерлею і той розповів йому докладно, де можна найти вірлине гніздо. Високо на стрімкій скалі, там, як минути озеро. Але казав, що видряпатися на ту скалу й дістатися до гнізда дуже-дуже тяжко та й варівко-небезпечно. До того ще вірли будуть боронити гнізда, а вони сильні й дзьоби в них і кіхті дуже гострі. Все це правда, але Василько мусить узяти з гнізда яєчко й принести нені, щоб виздоровіла.

Дмитрюк казав, що бизівно-певно, вірлиця сидить якраз тепер, у цьому часі на яйцях, вигріває їх, щоб потім викололися з них вірлята — це так. Але ж він казав ще, що вона тоді дуже люта на того, хто відважився би сягнути рукою до її гнізда, може сильно покалічити.

За голову Василько не боїться — має ж кресаню з твердої бляхи, на руки натягне рукавиці, на плечах сердак з грубого сукна... Але лице й очі?

Та, що Бог дасть, те й буде... Буде молитися до Божої Матінки, щоб захоронила його й допомогла йому дістати яєчко. Божа Матінка знає ж, що це яєчко для хворої нені, щоб видужала.

Йде-підходить до скали... Боже, яка ж вона висока, крута й стрімка! Впав

на коліна, молиться щиро і гаряче до Ісуса Христа й до Його Матері, Діви Пречистої. Хто ж йому допоможе, як не вони.

Помолившись, встав, прив'язав до постолів гострі підкови, потиснув ремінь на собі, заклад на голову бляшану кресаню, прив'язав її сильно попід бороду, перехрестився три рази й дряпається на скелю. Крок за кроком спинається все вище й вище... Бачить, по другу сторону скали страшна пропасть — лячно — один непевний крок — і смерть.

А там Лисько хоче пнятися теж на скалу. Намажав Василько йому рукою, Лисько зрозумів, задержався на виступаючій камені.

Василько пнеться вище... А все: «О, Христе, о. Матінко Божа, допоможіть, не дайте впасти в ту там темну яму».

Піт очі заливає йому, серце молотом б'ється, щораз тяжче дихати...

От він уже високо-високо. Боїться поглянути вділ, могла б голова йому закрутитися і впав би в пропасть...

Ще, ще трохи вгору, ще трохи вище, ще, ще, ще... О, Господи! Там же над його головою гніздо а на гнізді вірлиця. Страшними очима глядить на нього, витягає шию, а з нею голову з гострим, твердим дзьобом, підносить крила... Василько держиться з цілої сили правою рукою скали, лівою сягає в гніздо... От чує, в руці тепле яєчко, але вірлиця дзьобом раз і другий зверху по руці... Чує Василько великий біль, бачить рука вся червона від крові. Але в руці яєчко... Його він не випустить з руки...

Починає зсуватися зі скали. Ні, одною рукою не задержиться, а в другій же яєчко... Засуває його в пазуху, ген поза плечі, щоб не придавити його до каміння і не роздавити. А тут уже й орел... Він і вона над головою Василька. Бють дзьобами й крилами, сідають йому на плечі... А він щораз нище й нище спускається по скелі...

О, Господи! Василько чує землю під ногами... А вірли б'ють його крилами, довбуть клювами. Василько в одну руку бордюг з водою, в другу дзьоблину з зіллям і топір та й вноги, біжить, біжить, що сили в ногах. Певний, що й Лисько біжить за ним.

Пробіг далеко від скали, оглядається, Лиська не видно — кличе його — Лисько не показується. Вертається Василько під скалу. Не доходячи до неї, побачив мертве, ціле в крові тіло Лиська. Вірли заклювали його й розшарпали.

Отак: Радість і втіха, що є ліки для нені — а з другої сторони — смуток і жаль за Лиськом.

Такою смертю загинув — розшарпали вірли... З жалю за Лиськом забув геть за себе й за біль у руці. А рука не лише, що кровава, але й напухла.

Пригадує собі, як воно було: коли посягнув рукою в рукавиці з тонкої

вовни в гніздо, вірлиця зірвала з руки рукавицю, а яєчко взяв він голою рукою — вірлиця покалічила сильно його ліву руку, покалічила й праву...

Та на цьому не кінець — щойно тепер почув, що і обличчя в нього подряпане і кров спливає з нього. Побіг д потоку й обмив руки й лице. Ліву руку завив у листя — права і обличчя аж горять, печуть рани. Ба чує, що й плечі болять. Це від ударів вірлиних крил... Але — це ніщо! Добре, що ліки для нені має! Не йде, ні, а біжить! Біжить, щоб скоренько дати нені ліки... Прибіг на своє подвір'я — заходить у хату. В хаті сама неня і сестрички — дедя пішов кудись. Подає нені яєчко, зілля і воду в бордюзі... Слабим голосом говорить неня:

— О, скільки ти, Васильку завдав нам жури! Чому не сказав,, що задумав, куди захотів іти?

Василько усміхаючись:

— Та, як же міг я сказати це? Дедя був би насварив на мене й не пустив би мене з дому.

Щойно тепер побачила неня Василькові рани на руках і обличчі. Казала котрійсь з дівчаток вийняти зі шафки масть і біле полотенце. Посмарувала слабими руками Василькові рани й позав'язувала полотенцем. Прийшов дедя, трохи посварив на Василька, але не дуже, та й почав варити принесене зілля для хворої. Усе робили так, як радила Зеленчучка.

Не минуло й два тижні, а Понипайлиха здорова, як горіх! Чи зробили це ліки, принесені Васильком? Здається, що ні! Напевно, привернула їй здоров'я Матінка Божа! Зробила це для Василька! Бачила ж його велику любов до нені і гаряче бажання його, щоб ненечка жила й була здорова, тому й змило-сердилася над нею...

І в хаті Понипайлів знову радість, утіха й веселість.

От у неділю по Службі Божій:

На ліжнику під хатою сидить Одокія, при ній Василько. Пригорнула його неня д'собі, поклала його голову собі на коліна й гладить синкові кучері. Понипайло курить люльку — сивий димок пускає з неї. На царинці дівчатка:

— Гей, у колічко ставаймо, пісеньок співаймо! Весна воскресла — радість і вітиху принесла!

Ой, плину я по Дунаю, тай собі думаю:

Нема крацих співаночок, як у нашім краю.

Ой піду я в полонину — в полонинці файно,

В полонинці пасе вівці Василь і Михайло...

Василько любив дуже музику й співи. Почув лише, що десь грають музики, він уже там... А співаночок знав стільки, що не вмістив би їх у бесаги.

Дуже скоренько навчився грати на сопілці. Сідав вечорами на колоду під буком і грав у сопілку — її голос стелився царинками, котився лугами понад річкою, сідав на потік і плив у далечінь, ударяв у густий ліс і назад вертався...

Пізніше забаглося Василькові навчитися у скрипку грати. Дедя приніс з-за гори для нього таку скрипку, що як казали ті, що її чули, «сама грала»...

Василько навчився скоро й на ній грати й грав так, що всі, хто чули, хвалили його гру.

* * *

Одного зимового вечора, коли Господь покрив гори білою скатертю, а зіркам наказав мерехтіти срібним і золотим світлом, вітрам казав сидіти тихо в лісній гущавині, а морозові не дуже потискати, — коли в печі горіла ватра й освічувала та гріла всіх у ній, а своїм полум'ям рожевила їх лиця, Василько скінчив грати на скрипці й чогось задумався, тоді то неня оповіла йому, звідкіль то взялася скрипка в горах.

Оповіла те, що колись, як була ще малою, чула від старих... Жив ген далеко в буковинських Карпатах, аж там, де бере свій початок славна гуцульська річка Путилівка, газда Дьордій Чумюк. Не був це такий, звичайний собі гуцул, або якийсь бідака, о ні! Був це музикант славний на всі путилівські гори. Знали й любили його в усіх довколишніх селах. Не могли відбутися без нього, ні храм, ані жадна принагідна забава. Всюди мусів бути зі своєю скрипкою, а його син Микулка з цимбалами. Але не лише в скрипку вмів грати весільним чи храмовим гостям, на ній пригравати й охоти до «данцу» додавати, а грав він і на флоєрі-сопілці, а вже в ту трембіту, як заграв, затужив і засумував, то й камінь своєю грою порушив би, найтвердішому витиснув би сльози з очей. Не молодий, старий був він уже. Любив зійтися з людьми й поговорити з ними, давне згадати, забуле пригадати. Ото повістував він раз на царинці над Путилівкою у «світце» Іллі. Повістував він про це, звідкіля взялася в горах скрипка й флоєра-сопілка.

Давно це було. За одним верхом над потоком стояла велика багатська гражда, а в ній жила славна на все село газдиня. Була дуже «здуфальна» й гордовита, а до того мала ще й тверде серце. Не легко було до неї приступити, а бідного ніколи не поратувала. Хоч як просив у неї допомоги, не дала її, не пожалувала й не скривилася над ним, а висміяла, а то й натравила на нього лютих котюг. Ото заходить раз до неї вбогий старець-жебрущий, на обоє очей сліпий дід, пальцями вказує газдині на свої очі, просить чим-небудь обдарувати його. А вона, взявшись за підбоки, сміється, регочеться: «А чи то я винна що в тебе немає очей? Я ж тобі їх не вибрала. Йди, йди геть від мене, шукай щастя в других, у мене не найдеш його, в мене не запоможеш-

ся». Старець покивав сивою головою і сумним голосом сказав:

«Йду, газдине, йду ні з чим від тебе, йду, але я ще колись навідаюся до тебе. Так, так, ще раз до тебе зайду. А знаєш коли це буде? Тоді, як христини справлятимеш, тоді непрошений до тебе прийду». «Ха, ха, ха», — зареготалася газдиня, — п'ятнадцять років заможем, дітей не мала, а цей ладиться бути в мене на христинах!»

Ані словом не відозвався на це старець. Паличкою допевняючись дороги, вийшов із подвір'я.

Газдиня сама до себе говорить: «Я христини мала б справляти, — сказав старцюга, як кулев у пліт потрапив! — Мені ж сказав тот найстарший ворожбит на всі гори Дирадуран зі Селетина, що в мене ніколи не буде дітей, а пройдисвіт оцей каже, що буде гостем у мене на христинах! Тьфу на тебе проходане!» Та не минуло ще року від відвідин старця в газдині, а в неї народилася дитина. Ось уже зійшлися в її хаті куми, хресні батьки, збираються нести дитину в церкву до христу. Одна з кумів відкрила тоненьке покривало, яким була заслонена головка дитини, спробувала глянути на дитину. Глянула й ахнула! Поглянули на дитину й другі, та й теж зжахнулись. Жах, переляк і смуток викривив їх обличчя. Ніхто не відзивається.

А тут відчиняються двері й переступає поріг у хату сліпий старець. Поздоровив усіх, як годиться, та й каже:

«Христини справляєте тут, чому ж у хаті така тиша, ніхто не говорить, не чути слів радості, ні веселості, вітхи?»

Мовчить газдиня, переляканими очима глядить на старця. За неї відзивається одна з жінок:

— Ой, дідусю, не до радості й не до вітхи нам тут. Шкода, що ваші очі не бачать, а то й ви засмуткували б, коли б побачили, яку то дитину вродила наша газдиня: одне око золоте, друге срібне, одним оком сміється, а другим плаче. Чудо-диво, не дитина!

— А подайте мені в руки цю дитину, — каже старець.

Ніхто з чужих не зважився це зробити. А газдиня підійшла до колиски, взяла з неї дитину й подала старцеві. Старець потримав дитину якийсь часок, а потому нахилився до неї й подув тричі в її личко. Сталося нечуване й не видане диво: пеленки злетіли з дитини й зeszли, як би їх ніколи не було, а в руках старця не дитина, а скрипка. Нова-новісінька, аж блищить і вилискується, а до неї причеплений смичок.

Остовпіли всі, хто був у хаті, а газдиня присіла на лавці й закрила обидвома руками своє обличчя. Очі в неї наверха вилізли, вся труситься, хоче щось сказати й не може ніяк видобути голосу з себе. Старець постояв, переклав скрипку з правого на ліве плече, притиснув її до підборіддя і потягнув

смичком по струнах раз і другий. А там і заграє.

І диво: скрипка добуває зі себе чудові голоси... Раз, видається, плаче, а потому сміється. Тут плаче, заводить, серце жалем, болем проймає, а там уже сміхом звенить, радістю, втіхою захлинається.

Раптом старець тупнув ногою і «врізав» веселої, підсечної, аж кров у жилах у всіх заграла й закипіла. Затупотів обидвома ногами й заспівав до скрипки:

«Ішли плаєм гуцули — погубили постолі.

А я йшов, їх найшов — убувсми си, тай пішов!»

Не видержав хтось там з гостей і собі заспівав:

«Ой, скрипочка ек заграє, то то охоточка,

Кости би си розсипали, екби не сорочка».

Заспівав і взяв газдиню в танець. Пішла газдиня з «віскоком». Затанцювали, як би вітер закрутив ними.

«Ненько мая, ненонцуню, ек я дрібно данцюю,

Ніженьками дрібочу, бо робити не хочу».

І завелось в хаті таке, що не дай Господи! Старець грає, смичком по струнах ріже, а всі, що в хаті, танцюють і співають.

«Ой наш дідок добре грає, всім охоти додає,

Чужі жінки зачіпає, бо вже свої не має.

Ой до тебе, моя любко крутії дороги,

Кобес знала бідашинку, ек то боєт ноги.

Хотів я си оженити, хотів жінку мати,

Та сіно си не вродило, нічим зимувати».

З цілого груня позбігалися люди, чоловіки й жінки, легіні й дівчата, ба навіть діти. Повна хата танцюючих, повні хорони, вже й на дворі йде танець, гримлять співанки.

«А я свого кониченька вівсиком годую,

Та як прийде темна нічка, вдома не ночую,

Ой то ми си товаришу дівче сподобало,

Через гору воду несло, та не спочивало.

Хотіласи утопити, та трохи си бою,

Ой, щоби я не трафила в камінь головою.

Ой, заграй-ко музиченько, заграй-ко, заграй-ко,

Сидить когут на копиці, знесет тобі яйко.

Ой, копав я керниченьку, зимна вода була,

Ой, любив я дівчиноньку, тай моя не була.

Ой, я собі заспіваю та діна, та діна

У багача лисі коні, а в мене коліна.

*Ой, на тобі, моя любко, кучерики дрібні,
Кучерики про неділю, в будень непотрібні!
Ой, на броду беру воду, нащо тобі води?
Болить любку головонька, треба прохолоди.
Ой де будем ночувати, та, де будем спати,
У милої на подвір'ю коло її хати,
Ой коби то коло хати, а то коло кучі,
Погубив я постолета, погублю онучі».*

Бог знає, як довго грав тоді старець на скрипці. Але в кінці таки втомився й заболіли його руки. Перестав грати, перестали люди танцювати й співати.

Горда газдиня зовсім перемінилася, не та вже, що колись була. Крикнула на слуги, щоб накривали столи й накладали на них щонайсмачніші страви й наливали в пугарі щонайстаршого вина. Підходить до старця, за руку його бере й садить на найпочесніше місце. Просить усіх за стіл сідати, гоститися й не униматись. Гостина, набутки, радість і веселість, співи й сміхи тривали до самого ранку. Вранці подякував старець газдині за гостину, розпрощався щиро з нею і з усіма людьми, взяв скрипку під паху й пішов геть. Ходив по горах, селах і полонинах і пригравав людям. Одним грав сумної, тужливої, другим веселої, скочної. Бо його скрипка, як та дитина в пеленках, раз плакала, раз сміялася — плакала срібним оком, сміялась золотим. Приглянулися до тої скрипки гуцульські майстри й почали такі самі майструвати. А сьогодні багато-багато скрипок у наших горах, та й музикантів немало.

Про флюєру й сопілку оповіла таке:

«Далеко в горах, за ріками, за верхами, жила колись давно багата вдова. Дві доньки в неї були, старша Марічка, молодша Анничка. Обидві красуні були, як Боже сонце в літню днину, як дві зіроньки на небі. І дуже до себе подібні були, а люба між ними була така, що її словами не висказати. Як дві молоді саренки по горах скакали, полонинські рожечки збирали, віночки з них вили, голівоньки квітчали, зранку до ночі співанок співали, по верхах-кичерах, згарами й облазами голосочки свої пускали, ліси й царинки звеселяли, пісеньками полонини засівали. А мати їх раділа ними, нарадуватися не могла. Попідростали доні, пора б їм заміж виходити. Але ж женихів нема, та й не знати, де їх шукати, з котрих країв їх визирати? Аж одної осені, як ліс почав свою зелень на червень-багрінь міняти, а там і листя з дерев на землю опадати, а квіточки в'янути-сохнути й до землі хилитися-припадати, пташки стали в вирій відлітати, північні вітри по горах літати, дощі верхи й долини поливати, а свята землянка по літних трудах про спочинок думати-

гадати, а рогаті олені стали порикати, любок собі прикликати, затрубili тоді, заграли ловецькі роги, що аж ліси сколихнулися і гомін горами пронісся, щоб ген десь там у глибоких нетрях-вертецах пропасти, замовчати, завитав до хати вдови з двома доньками молодий князенко. На полювання приїхав у гори, а з ним багато боярів і слуг. Обидві красуні Марічка й Анничка дуже вподобалися йому. Бував по світі, багато всяких красунь бачив, але таких, як ці дві, не стрічав. Котра з них краща? Не може розпізнати й сказати, хоч як довго й уважно до них приглядався. А дівчатам обом князенко припав до вподоби. Полюючи в горах, частенько навідувався князенко до вдовиної хати й любувався красою її доньок. Коли ж наближався час розлуки, просив у вдови руки одної з них.

— Велика це честь для мене й моїх доньок, — відповіла вдова, — твоє князеньку, прохання, але котру з моїх доньок маю тобі за дружину дати? Марічку, а чи Анничку?

На це князенко:

— Не знаю, одна й друга однаково запали в моє серце.

Призадумалася вдова — питає доньок, котра готова вийти заміж за князенка? Марічка каже, нехай виходить за нього заміж Анничка, Анничка заявляє, хай йому дружиною буде Марічка. Що не діяла мати, як не просила доньок, щоб погодилися й рішилися, ніщо не помагало.

Засмутилося серце князенка, від'їхав, обіцяючи приїхати через рік, а за той час нехай сестри вирішать, котрій з них бути йому дружиною.

Минали роки, кожного року навідувався до них князенко й завжди від'їжджав із тим самим: Марічка каже Анничці виходити заміж за нього, а Анничка Марічці.

Одного ж року князенко не приїхав, не з'явився й другого, не завітав до них і третього року. Але сестри все таки дожидали його, вони й далі вірили, що приїде. Ходили по горах і жалісних пісень співали. Роки минали, сестри старілися, а князенко не навідувався, мабуть, найшов собі якусь іншу, може, яку князівну, а, може, королівну, та одружився з нею. А вдова журиться і побивається, що станеться з її доньками, коли помре й залишить їх самих?

Траплялися донькам різні наречені та вони й дивитися на них не хотіли, далі про князенка думали, його приїзду надіялися. А мати бідкалася, доле доньок турбувалася.

Загостив раз до вдовви дух гір. Вона розповідає йому своє горе-нещастя, журу свою перед ним виливає. Вона ось-ось залишить цей світ, що ж тоді буде з її доньками? Дух потішив вдову, казав їй не журитися. Він ще раз відвідає її. Прийде в останню годину її життя.

І прийшов. Коли вдова мала замкнути навіки свої очі, тоді з'явився він. Доньки стояли при її ложі й утирали сльози. Вона гляділа на них і собі слізьми заливалася. Раптом зникли обидві з її очей. Замість них побачила флоєру й сопілку й почула їх тужливі голоси. Це дух гір замінив її Марічку у флоєру, а Анничку в сопілку. При їх жалісливих звуках заснула мати вічним сном.

З того часу по сьогодні, не вмовкають у наших горах ні флоєри, ні сопілки, їхні голоси чути там щодня. Але нікому й на гадку не приходить, звідкіля й хто вони. У голосі одної й другої чути жалісливість і тугу, але й радість надії, чути смуток, але й веселість».

* * *

Запахла знов Василькові мандрівка по горах, було по сінокосах, поки що пильної роботи при хаті не було.

Ото вибрався одного ранку на Скупову, вернув д'хаті перед вечером. Був чогось задуманий, говорив мало. Щойно при вечері розговорився. Оповів, що на Скуповій зустрів при кориті з «голодною» водою незнайомого чоловіка. Старий був, мав на собі нашу одежу й говорив по-нашому, але з лиця не був подібний до наших людей. Сидів на краю корита, кутив люльку, а свій зір пустив кудись високо й далеко, здавалось, що він лише тілом тут, його душа розплилась понад горами, а думки полинули в Чорногору. Коли ж Василько наблизився до нього й привитав його, як годиться, він немов прокинувся з глибокого сну, відповів на привіт і сказав:

— Як не спішно тобі, легіню, туди, куди йдеш, то присядь тут коло мене, поговоримо. Але вперед напийся цієї Божої водички з корита, як маєш харчунок у дзьоблині. Не дурно ж називають цесу воду голоднов — за нев зараз стає чоловік голодним.

Василько послухав незнайомого, напився води й присів коло корита. Потім вийняв харч із торби й просив старого, щоб узяв кусень буджениці і коржа, але його треба було довго просити, щоб їх узяв і харчував. Похарчувавши, напились знову води.

Незнайомий викресав ватри, закутив і почав говорити. Говорив розважно, неспішно, розумно, важив кожне слово. Не все Василько, що чув, зятив і не все може переповісти. Коли ще раз напились оба води з корита, незнайомий, закутивши, говорив, як то раз два газди, Петро і Василь, вибрались з гір у місто. Днина була спечна, сонце не гріло, а таки жарило. Мучить обох газдів спрага. Коби найти де по дорозі джерельце й напитись водиці!

Надибали криничку-копанку з чистою, холодною водою. Щоб її напитись, треба було прилягти над нею. Пили, не могли відорватись від кринички. Напились, сіли й закурили люльки. Петро сів над самою криничкою, тягне димок із люльки, а все, що потягне, й сплюне. Плює просто в кринич-

ку.

— Ей, куме, що робите, плюєте в криничку, а воно може доведеться ще раз воду пити з неї, — каже Василь. — Не робіть цього!

А Петро засміявся: «Я так напився цієї води, що вже й до вечора не захочеться мені пити!»

Докурили й пішли даліше. Поорудували, що мали поорудувати в місті, вертають. А сонце й далі жарить і пече безмилосердно. Каже Петро, що має велику спрагу, Василь не відзивається. Доходять до кринички, вода в ній тягне спрагнених до себе. Петро змочив висохлі губи, язиком, до кринички не приступить — у її воді його слина. А Василь каже: «А не казав я, не плюй куме в криницю, з якої раз води напився, бо ну ж захочеш ще раз угасити з неї спрагу»... Отак треба й з людьми: зробив тобі хтось ласку, вирятував з біди, не забувай цього йому, шануй і будь вдячний, бо, ану ж треба буде ще раз зарятуватись у нього...

Іде раз ввечері газда понад озеро, вертає з полонини. Нараз чує, щось кричить із озера: «Ратуй, ратуй чоловіче добрий! Погана відьма вергла мене в це озеро, не подаш руки, не витягнеш з озера, втоплюсь в ньому! Ратуй, ратуй!»

Нахилився газда над озером і витяг на берег потопаючу — це була жінка. А вона штрик йому на плечі, руками вхопилася міцно поза його шию і рего-чється на весь голос: «А знаєш, дурний чоловіче, кого врятував? Ні, не знаєш! Але тепер будеш знати. Біду, біду витяг з озера! Від тепер будеш її нести на собі до самої смерті, не звержеш із себе ніколи!»

Довго-довго носив той чоловік Біду на собі... Вона замучила його й загнала в гріб...

Перед смертю сказав своїм дітям: «Знайте, пам'ятайте дітоньки: «Не даси біді загинути — вона не дасть тобі жити»...

«Ти Біду з озера — вона тебе в гріб»...

Був десь там за Прутом багатий пан. Мало було йому того, що мав, хотів загарбати землю ще й по цей бік Пруту. Але люди прийняли його, хто чим мав: топорами, вилами, камінням. Кричали: «Гони геть, бий ляха, зайдея!» Повбивали його слуг, а він, утікаючи, скочив у ріку. Був би, напевно, втопився у Пруті, але по другім березі стояв чоловік, а наші люди м'якого серця: там, де цього не треба, йому зробився жаль пана, скочив у ріку й вирятував ляха, витягнув живого на берег. А пан забрав його силою з собою і колишнього газду зробив своїм наймитом. За що-будь казав його бити, а потім за якийсь непослух, чи за якусь малу провину, казав дати йому двадцять п'ять буків таких, що від них і помер. Перед смертю сказав: «О, треба знати, кого рятувати й для кого мати серце! Для своїх, для своїх, ніколи для чужих!»

З ворогом треба все по-ворожому. Ворог, як плуг... Найліпший тоді, як у землі. Не подбаєш, щоб ворог зарився глибоко в землю, він повісить тебе високо над землею. Не проси грошей в бідака, а в дурня розуму, бо лише осмішиш себе. Той лише щасливий, хто любить сонце, а не темноту; правду, не брехню; хто знає, де світло й сонце пробуває — знає, чим вище, тим ближче сонце, тим більше світла. Темні пропасті любить лише гадя. Ніколи з лихим не приставай — погане рубай, від нього втікай.

Не дай, Боже, пустити свиню в церкву. Вона і в церкві буде свинею, а церкву лиш загадить і збезчестить. Кожному на землі своє місце. Лише вірли й соколи знають, що найкращий світ під облаками в проміннях сонця — для свиней, баранів і овець світ у хліві. Чоловік же може вибирати: облаки або хлів... Треба більше думати, а менше говорити, як хочеться лиха уникнути й у людей повагу мати. Говорити можна навчитись легко й скоро — на це вистачить рік або два. Але навчитись мовчати, на це потрібно багато років, а то й усього життя.

Найвища людська мудрість: дивитися, слухати, думати й — мовчати. Мудрого не передумаєш, дурного не переговориш. Кожний повинен сам себе пізнати й оцінити, повинен знати — залізо він, а чи золото? А якщо залізо ржавіє, то це ще не біда, коли ж золото починає ржою вкриватись, це вже погано. Що дозволено залізові, того не вільно золотіві, що личить «пустому дручкові», те не годиться газді... Треба, живучи на цім світі, чинити лише добро, а уникати зла. За лихі вчинки наступить кара вже тут, а нагорода за добрі — щойно в небі і це треба все тямити.

Лють розум відбирає, а люба його вбиває. У люті розуму не втрачати, а любі не давати його вбивати. Розум нехай лють гамує, любою нехай він керує, розум і серце повинні в згоді жити. Хто сам себе шанує, того шанує світ, а яке «помагайбі», таке й «декувать». Життя — це не іграшка. Щоби вміти жити, треба вчитись. Вчитись з книги, що дав Господь і розіслав її перед людьми. Добра вчитися від добрих і розумних — від них учитися, як жити, а як не жити, того вчитися від лихих, дурних.

Говорив ще той незнайомий: «Знаю, що десь там є учені, які записують у книги все, що було і пишуть науки і поучення, щоб ніщо не пропало й не пішло в непам'ять. У нас нема цього. Але Господь дав нашим людям мову і пам'ять. Вони все переповідають і оповідають та передають другим для запам'ятання».

Отак і я: говорю, повістую і повчаю — нехай ніщо не пропаде, а залишиться в людській пам'яті...

Таке то переповів Василько своїй старині одного вечора — оповів лише те, що зтямив. Це все, що коли чув, чи бачив, переповідав далше й так

воно дійшло й до наших часів.

* * *

Любив Василько слухати повістувань своєї нені, о, щей як любив! Слухав би їх був день і ніч. Але ще більше любив «повістування» своїх гір. Їх слухав, їх і розумів, ними він і жив, вони були йому близькі й рідні, як дедя і неня. Тому то важко було його задержати при хаті. Голоси гір, лісів і рік кликали його д'собі.

Все бажав він бачити й чути, все хотів зрозуміти й зглибити, бажав пізнати весь гірський світ у височині і глибині, заглянути у всі гірські щілини, в лісні нетрі і скельні печери, зайти до джерел — головиць потоків і напиться з них води, вийти на Говерлю і обняти зором усі Бескиди, по цю й по ту її сторону.

Любив Василько ті Бескиди взимку і влітку — зими повні грози, морозні, сніжні, буряні, літа — залиті сонцем, запашні квіттям, розспівані й заквітчані. Знав усі верхи й полонини і все якась сила тягнула його на них, кликала і манила, не давала йому спокою, як голод не дає супокою вовкові. Зайшов у Гаджину, з неї щось тягнуло його на Чорногору, з-над Черемошу гнало його над Тису, з-над Пруту над Путилівку, зі Шкорушного на Піп-Івана, зі Стога на Чівчин, а далше на Лустун і Гнітесу. З-над шаленого потока Мокрина над Шибений, з нього на Пробійну й на Мосірний і Грамітне, а почерез верхи на Сарату й Перкалаб, далше долі Черемошем почерез Голошину в Яблоницю. Сідав і слухав голосу їх бурхливих хвиль, розумів їх, тому й любив їх слухати.

Як лише повіяв весняний вітер, а на гори зійшла запишнена й заквітчана весна, Василька не вдержало б було ніщо в хаті, він вибігав на Скупову, відвідував Вільшинське і Стовпні, гладив руками чічки, приговорював до них. Повна краси молодичка весна, що брала в руки гори, брала за руку Василька й вела по далеких верхах і полонинах, не давала навіть по ночах спати.

Ясними ночами виходив на грунь, підносив свої очі вгору і глядів на засіяне зірками небо, вони моргали до нього, він усміхався до них, місяць — цар ночі, плив по небі, а Василькові думки плили з ним у далечінь незнану, таємну. При цьому думав: «Які ж убогі люди, ті, які не бачили в своєму житті зоряної ночі над Карпатами. А він багатий і щасливий, бо може її бачити й подивляти її красу»! Одне тільки смутило його: «Не міг, чи не вмів, позбирати тих срібних перлів, що їх сипали на ліси й полонини, падаючи з неба зірки. Але він вірив, що колись і це потрапить. Позбирає їх і принесе в подарунку своїй нені, посріблить ними темні голівки сестричок, посіє на столі перед дедиком».

У своїх мандрівках і блуканнях по горах мав Василько і різні пригоди та стрічі з давніми людьми, як от із Леськом над Мокрином і Дьордієм над Пробійною.

* * *

Хто б не йшов, свій, чи, чужий, грунем із Перехресного в Голови й далше попід Круглу на Вільшинське й Скупову, чи на Стівпні, мусів переходити через Маркову Кичеру, мусів і пристати на ній, щоб із неї глядіти на гірський світ і подивляти його красу.

Прекрасний, чудовий і просторий вид на всі сторони з Маркової Кичери. Видно з неї велике й багате село. Голови, а за ним частину Жаб'я з Магурою, видно й Білу Ріку, над нею села по цю й ту сторону, видно й частину зеленої Буковини, видно ще й Круглу, Кременицю і Скупову, видно велику частину Богом подарованої гуцулам пречудної Верховини.

Маркова Кичера... Кичер у наших Карпатах багато, але ця, Маркова, мабуть, між ними найбільше знана... Знана «перехрестненам», «головцям», «довгопільцям», «ферескульцям», ба й «стебненцям» і «полєнцям» і другим «горєнам»... Але чому ця Кичера Марковою зветься, це сьогодні майже нікому тут уже невідоме?

Давно-давно, а коли, цього теж уже ніхто не знає, належала ця Кичера й усе, що довкола неї Маркові, що його Шведюковим звали. Звідки зайшов той Марко в ці сторони й коли це було цього тепер ніхто не тямить. Прийшов Марко на цю Кичеру й видно, вподобав собі її і сказав: «Отут осяду й житиму».

На її верху побудував собі гражду. Великий дім, а в ньому дві просторі кімнати, переділені хоромами, за ними дві кліті-комори, ззаду колєшні на дробєта-вівці, спереду — піддаше, а перед ним подвір'я, вимощене плиттям, довкола ж високий паркан із грубого дилля, покритий дашком. На подвір'я входилося крізь браму, яка бувала зачинювана перед лихими людьми і лютими звірями так уночі, як і вднину. Ніхто не міг без дозволу зайти в подвір'я, ані дістатися в хату крізь малі віконця. Не боявся Марко й опришків, звірі не мали доступу до його гражди... Літньою, чи осінньою порою... Інакше було взимку. А зими в наших горах! Сніжні й морозні, тверді, люті й завальні... Тепер таких зим нема вже...

Кілька днів і ночей падав безперестанно густий сніг... А потім подули буйні вітри. Брали сніг на свої крила й несли наперед себе, поки не натрапили на густий ліс, або на людську оселю... Тоді завівали її снігом так, що під сніжною кучугурою зовсім зникала.

А вже хіба найбільше снігу залишала буря довкола гражди Марка, всі її будівлі, завівала й подвір'я, зрівнювала з парканом... За сніговією приходи-

ли люті морози, здавлювали сніг і замінювали його в тверду, камінну плиту.

Тоді то вилазили з усіх сховищ голодні звірі й шукаючи поживи «штрикали» на подвір'я гражди Марка. «Штрикали» олені і сарни, а за ними вовки. Ті робили немало шкоди в «кошерах» Марка. Марко прокопував хідники в снігу, щоб оборонити вівці перед вовками й подати голодній маржині сіна й води. Тижнями не бачив ніхто на кичері живої душі... А бувало й таке, що під сніжними засипами дусилися люди, гинув скот.

Багата була Маркова гражда! Комори набиті всяким добром і статками, колешні повні маржини — багатшого газди від Марка не було в цих сторонах. Маркова гражда на Кичері могла пригадувати «посидок» якогось боярина з княжих часів.

Наліво, як іти з Перехресного в «горіща», шумів за граждою темний, непрохідний праліс, гніздо всякої звірини, якої тепер в наших горах дуже мало, або зовсім уже її немає. Направо від гражди були просторі царинки з буйними травами і квітами, були й городці з яриною. Довкола гражди росли вікові буки й клени та кріслаті смереки, які давали захист перед нагальними бурями.

А сам оцей Марко? Казали, що походив з «лелетів», цебто з великолюдів. Мабуть, і не помилялись... Ростом і широкими плечима перевищував усіх других «горен». Кремезний і сильний був — своєю силою міг рівнятися з силою старого ведмедя. Навіть і його руки пригадували ведмежі лапи, міг ними вирвати з землі кільканадцятилітнього бучка, кулаком забити в землю кіл, міг повалити на землю кількалітнього бика. Але й з'їсти нараз цілого, напівспеченого сарнюка, це теж міг Марко, а потім «заїсти» його коновкою квасної гусленки...

«Шінували» його «горени», віддавали йому «гонір», але робили це мабуть не з любові до нього... Мабуть, ніхто не любив його. Але всі, що знали Марка, боялися його. Може, й ненавиділи, але лякалися ту ненависть назверх виявляти. Його велика голова була поросла буйним, скуйовдженим волоссям, яке не знало гребеня — гребінь заступали Маркові його пальці. З під густих, навислих брів визирали великі, чорні, палкі, вічно горіючі очі. Не знати, чого було більше лякатись — його ведмежих лаб, чи наскрізь прошибуючих очей? Страшні були в Марка очі. Ними міг прикувати до місця найвідважнішого чоловіка. Несамовита сила була в його очах. З них промінював страх і огортав усіх домашніх і позадомашніх. Усі корилися йому й зі страху виконували його волю. Передовсім отими очима керував і володів своїм великим газдівством. А, може, ці очі були і джерелом його багатства й достатків... Старівся, але його очі не старілися, були завжди однакові, повні жару й вогню.

Говорили люди: «Умре колись Марко, але його очі, мабуть, не вмруть ніколи. Силою і твердістю характеру і сталевною волею перевищував усіх, ними панував над усіма слабшими від себе. Ті, хто знали Марка, говорили шепотом: «Усе, що Марко має, сила й багатство походять, бизівно, аді, вид нечистого», від щезника, а може від самого Арідника. Бизівно, що так, не інакше».

Мав трьох синів, як вірлів — соколів, але потіхи з них не мав.

Одного розірвали на Вільшинськiм вовки, а другого вбив ведмідь у Кривім під Скуповою. Залишився йому один лише син Лесько. Та й той не вдався в дедю, а в неню, що походила з роду Черленів на Жаб'ю.

Чи Марко любив свого Леся, чи взагалі він когось любив, того не знав ніхто. До того ж син не був такий, якого певно бажав собі мати його дедя.

Марко був завжди мовчазний, похмурий, не любив сходитися з людьми, а його Лесько був веселої вдачі, любив товариство, хоч був і «завадіяка», скорий до бартки і пушки...

* * *

В глибині гуцульських Карпат є потік Мокрин. Випливає з-під полони-ни, що зветься теж Мокрин і вливається з шумом і гуком у Чорну Ріку.

Багато в Карпатах бистрих потоків, але бистріших від Мокрина, напевно, нема... Його шуми і клекоти чути здалеку, він завжди спінений і голосний — не дає скувати себе найлютішим морозам. Над оцим то Мокрином, там, де він передає свої спінені води філям Черемошу, сидить хтось... Сидить і співає старечим голосом. Треба підійти зовсім близько д'ньому. Ось хтось там і підходить до незнайомого на березі Мокрина. Підійшов і чує, як той, похиливши стару голову, співає стиха:

«Куди були темні ліси, тепер лишень згари.

Поки бувсми молоденький, не було мні пари»...

Ає, ає, що правда, то правда, не було колись пари Леськови, синові Марка Шведюкового на Кичері між Перехресним і Головами. Не було тогди багато людей у тих сторонах, мало було легінів, а між ними Лесько, ек пава межи воронами, як готур між орібками. Зиркали за ним дівчєта, не давали спокою молодиці: «Побілили голов літа, сивиною покрили, З молодого легіника старця учінили»...

Ає, ає... Був легінь, була в нього молодість, а з нев і майбутність, було й шибайгоголовство і завадіяцтво... Не було храму, не було весілля без Шведюкового Леська, всеодно, по цю, чи по ту сторону Черемошу, по цю, чи по ту сторону Чорногори.

Всюди знали Леська, шінували й боєлиси єго... Єго, а може ще більше, єго бартки й пістолів... Заведієм його називали...

Ає, ає — не було пари Леськови Шведюковому....

Колись...

А сьогодні? От, старий кочен, чи, як той старий корзан, що его мочу в воді Мокрина. Єк стара ялиця без чатиння на голій кичері, вигоріла ватра в опущеній стаї, чи сухе перекотиполе восени.

Постарівси, д'земли похиливси колишній Лесько, Марків син...

«Поки був-сми молоденький, бук ми розвивавси. Пішли літа марне з світа, ид землі подавси.

Гей, гей молодосте, буйносте, куди ви ділиси, куди занесли вас вітрове? В нетрі-дебрі, а чи у море глибоке і там утопили?

Ні вас здогонити, ні вас изловити... Марне зішли з світа...

Ас, ас... Вітру не здогониш, молодості не зловиш...

Отак говорив сам до себе, чи, може, до Мокрина, старець на березі потока, сидючи, колись син найбагатшого газди на Кичері, що сьогодні Марковою зветься, Марка Шведюка.

А Василько, стоячи йому за плечима, слухав, що той говорив і приглядався йому. Сиве волосся в старця, довге до пліч, обличчя пооране роками, загоріле від літнього гарячого сонця, бите морозними вітрами, задимлене димом із ватер, позначене всім пережитим, мите полонинськими дощами, різьблене гострими бартками.

* * *

Відозвався Василько до старого:

«Єк дужі, Леську, що дієте?»

«Гаразд, єк ти Васильку, сину Дмитра Понипайла з-під Круглої у Головах? Знаю, знаю, хто ти, чому бих не мав знати? Старий Лесько знає усіх наших горен. Лише вони щос уже не дуже хоче Леська знати... Аєкже, аєкже, так воно буває... Присєдь отут Васильку, коло мене, старого... Чув, чув я за тебе, чув, шо любиш ходити горами, лісами і полонинами. Любиш наші Бескиди, знаю, що ти до всего цікавий, буде тебе й цікавити все те, що почувєш від мене... Почувєш, затемиш, а потім і другим переповиш, аєкже!»

Ось, шо почув Василько від старого Леська, сина Шведюка Марка:

«Залишився Лесько самотнім сином у свого дєді на Кичері. Виріс, як був при плаєві, час би вже ожєнитись і привести в хату для старині невістку, та Лесько не хоче про це й думати, ані слухати, привик літати по горах вільним орлом. А тут дєдя каже йому брати за жінку Лупайлюкову Настуньку... «Дєдю, хоч убий, а хоч зроби зо мнов, шо хочєш, а я з кланцатов Настуньков ніколи си не ожєню!», — сказав твердо Лєсьо.

Марко — його дєдя, почувши це, попав у страшну лють — з усеї сили вдарив свого сина важким кулаком і заскреготав зубами. Лєськові стали в

очах свічки, був би впав, як би не одвірок у дверях, за який зловився обома руками.

Це перший раз ударив Шведюк свого сина. Перший, але й останній... Прийшовши до себе після важкого дєдевого кулака, відхилив хатні двері до хорім, а звідтам на двір у браму — й куди очі понесли... Залишив свою стариню, відрікся майна й пішов у світ. З собою взяв лише фльоєру, з якою ніколи не розлучався. Вона була йому приятелькою і повірницею...

Перевів літо вівчарем на одній буковинській полонині. За заслуженину-сембрилю придбав собі пушку, дві пістолі й порошницю з порохом і довгий, сталевий ніж. Опустіла полонина, пустою залишилася на ній стая. У цій стаї задумав Лесько зимувати. Не знав біданка, що це зима в полонинській стаї!..

Опустіла полонина, в смутку погрузилась, жалем за літом покрилась... Тиша її оповила, а Леська взяла в свої мокрі, холодні руки самота... А там повіяли гострі вітри, засвистали, заспівали літові похоронню пісню. Нема їм стриму, нема перешкоди... «Куди схочу — туди скочу», — наче говорить полонинський вітер... говорить і впивається своєю силою, радіє, гордиться своєю непереможністю... Не пробуй Леську, виходити зі стаї! А то звалить тебе осіння буря на землю, задусить... Сиди в стаї при ватрі і слухай осінніх шумів довколільних лісів — плач разом із ними за літечком Божим...

Утихли вітровії... На полонину впала сива густа мреч... Негура, як темна ніч покрила гори.

Так, але ж у Бескиді йде вічна боротьба... Оце вітер, що приляг був, припочивши, вдарив цілою силою в негуру, пірвав її на кусні, а кусні підняв угору й розвіяв геть, щоб заплакане сонце осіннє могло післати горам своє лагідне проміння...

Але ж осінь у горах, до того ж у верхах і на полонинах не довга. Після хвилиної вечірньої тиші починає падати густий сніг. Прокинувся Лесько рано, виглянув зі стаї, а там усе біле-біле... Все покрите снігом...

Будеш Леську тут зимувати, не вздриш людської душі, не почувеш людського голосу. А полонинська зима довга-предовга, сніжна й морозна. Чи ви-держиш тут, чи діждешся весни?

Прийшов час, що сніг падав, не переставав падати днями й ночами... А потім морози, а дальше бурі зі сніговіями й заметілями — рев голодних звірів, виття і крик лісових духів...

Карпатська зима... Ні її словами переповісти, ні її на папері змалювати! А ще того року, коли Лесько рішився перебути її в стаї на полонині! Завальна, сніжна, з твердими морозами. Зморозила не лише гори, але й до сонця дібралася, заморозила його промінні, посріблила ледом місяць і зірки, мо-

розяні іскри посипалися з них на землю... А за морозами посипався на гори знову сніг, а за тим зв'ялася страшна, несамовита буря.

Лесько був певний, що цю бурю наслав хтось на стаю і на нього в ній. Буря грозила загладою стаї і йому. Бервена стаї, її стіни й дах скрипіли, тріщали, здавалося, ось-ось розлетиться усе й зі стаї не залишиться нічого. Буря вривалася крізь щілини до середини стаї, крутила димом ватри, гасила її полумінь. Та буря по якомусь часі втишилася, можна було вийти зі стаї на світ. А там гори снігу, стая зав'яна разом із покрівлею снігами. А потім знову люті морози з ясними, іскристими зірками.

Лесько мусів ходити в ліс на полювання, треба ж було придбати м'яса, ну й шкір... А праліс шумів, звірі в нім ревіли й вили... О, в'їлася та зима в серце і кров Леська, вгризлася в його пам'ять, її і досі він не забув.

Та на світі нема нічого вічного, що мало початок, те мусить і кінець мати. Так і з зимою...

Махнув Господь своєю святою рукою і зима зникла з гір. На її місце післав Господь весну.

А як на приказ Господній заграє св. Юрій, тоді все ожило й звеселилось. Зеленню покрилися гори, зацвіли луги, пахощами дихнули. Ліси заспівали, ріки й потоки заграли, забриніли на царинках комахки, замахали крильцями метелики, на калині сівши, закувала зозулька.

Припав Лесько на коліна, б'є поклони, цілує земленьку святу, благословить Господа, що дав йому силу перетримати люту зиму.

Прийшов на полонину ватаг, бовгарі і вівчарі з маржиною і овечками. Не потреба було розкладати свіжу ватру, вона не погасла від минулого року, Лесько пильно дбав за неї.

Тепер він знову тут вівчарить.

До осені на полонині було все миром. Ведмеді вбили лише пару волів і кілька телиць, за те Лесько вбив два ведмеді, але третій, хоть сильно поранений, зломив Леськові два ребра. Та ті скоро зрослися і загоїлися... Скінчилося літо, прийшла осінь, розлучіння. Що ж далі?

Ще одну зиму мав би перебути в стаї на полонині? Ні, цього не буде! Наслухався немало про опришків... Вони десь там під Кірлібабою мають своє «гніздо». До них він пристане... Щоб тільки прийняли його до себе... А тут уже таки справжня осінь. Полонину залягла тиша, в стаю до Леська загостила самота, взяла його в свої холодні руки. А потім повіяв вітер... Віє, свище, похоронну пісню літечкові співає... «Куди схочу, туди скочу», — сам до себе говорить цей осінній, полонинський вітер, гордий силою і непереможністю.

А ліс шумить, ніби плаче, голосить за літом.

А от покрила вже полонину густа мреч-негура, потемніли гори й ліси, ніби темна хмара присіла їх.

Та в карпатських верхах ніщо не стоїть на місці, тут іде безперестанна боротьба й зміни... Оце звівся, як минулої осені вітер аж із самої Чорногори й розігнав негуру на всі сторони, піднявся в гору й прояснив небо, щоб сонечко могло ще глянути на гори й полонини... Але Лесько знає добре, що осінньому сонечкові не довго світити, слабе воно й короткотриваюче.

Надтягнуть чорні хмари, а з них посипле сніг — прийде зима. Гасить ватру в стаї, зачиняє двері до неї і йде в далекі гори... Шукати опришків іде...

Нелегко й не скоро найшов їх гніздо. Ну й нелегко та й не зараз прийняли його до себе... А прийнявши, довго не довіряли йому та «випробовували»...

Ватажок тих опришків був страшенно лютий, мав камінь, не серце, ведмежу силу й лисю хитрість.

Куди то він не водив своїх опришків! Бував з ними у Волощині і Молдавшині, на Угорщині і в Семигороді.

Велику добичч приносили опришки зі своїх грабункових походів. Не обходилося і без мордів. Опришки не «панькалися» з волоськими «боярами», молдавськими господарями і мадярськими графами.

Весело проводили опришки свій вільний від нападів час, але життя їх, це була гра зі смертю, та й не було воно легке!

Та Лесько привик був до опришківського життя, здавалося йому, що кращого не може бути.

«Кірлібабські» опришки таки задуже вже були «розгулялися». Цього було «панам» забагато. Почали нараджуватися, як би то прикоротити сваволлю опришків, а то й вигубити їх до ноги.

Дізнався про це ватажок, казав під зиму перенести опришківське гніздо в далекі гори поза річку Вішову. Там перебудуть аж до весни. Панська рука не досягне їх у глибині гір.

Побудували опришки простору колибу й комори при ній, зможуть там безпечно перезимувати. Тут у них усякі достатки й нарабоване добро, а в лісах повно звірини, не будуть терпіти голоду, ні нестач.

Задомовилися опришки в горах над Вішовою, не зле їм там і не сумно, весело й буйно, затишно й безпечно — так їм видається.

Дізнався якось ватажок, валка волоських купців вертатиме з великим добром із Мадярщини у Волощину.

Готує напад на тих купців. Напад удався. З великою добиччю вернули опришки в свою колибу — радіють.

Не знають, що мандатор і «пани» збирають ровту гайдуків на них —

уже й вислідили їх сховок за Вішовою.

Була ясна, місячно-зоряна ніч над горами. Морозом моргав місяць, іскри морозу сипали на гори зірки, повітря дихало морозом.

А в опришківській, великій колибі тепло й затишно, та й й весело, голосно й гамірно. Опришківський набуток тут.

Перлється в пугарах дороге вино, ллється з бочівок горілка в срібні кубки й у золоті чаші панські.

Колиба повна гамору, крику, вигуків і співу.

Нікому й на гадку не приходить, що над колибою нависло лихо, як орел над ягнятами.

В колибі гучно, на дворі зимова тиша, над горами скляно-морозне небо, в задумі стоїть ліс, не шумить Вішова, скована ледом, довкола біліють сніги — заворожений чарами гірський світ.

А в колибі весело. Гра на флосеру, співи й танці. Нараз... що там за колибою? Вовки виють, чи котюги гавкають?

Хватають опришки в руки, що попало: пістолі, пушки, ножі, топори, вибігають з колиби.

А довкола колиби «пани» з гайдуками...

Крики, стріли, бійка на життя і смерть. Мордують гайдуки опришків, а опришки гайдуків.

Нема вже куль, ні пороху в пушках і пістолях, поломилися держакі від топорів. Зчепилися за барки й за горла, душать себе, чути харчіння і стогони, тріскіт ламаних костей і зойки.

Бій тривав до ранку. Виглянуло з-за ліса сонце, сніг зачервонений кров'ю, на снігу трупи й ранені. Живих не видно — ні гайдуків, ні опришків, повтікали хто, куди.

Кількох важкопораних опришків забрали гайдуки з собою.

Між ними був і Лесько. Занесли його гайдуки в темницю. Будуть судити, повісять, це він добре знає. Але мандатор мусив виїхати кудись, суд буде, аж він вернеться.

А Лесько мусить ждати смерті в темниці.

Жаль за життям і туга за свободою розжареним залізом в'їдаються у серце, гнітять душу, мутять у голові розум.

Пригадав собі, що має в гачах зашиті дукати. Вийняв їх і дав сторожеві темниці, щоби приніс йому флосеру.

Стало легше на душі. Грав на флосері — не переставав грати. Грою гасив жар туги, глушив крик серця, лікував біль душі, скорочував час дождання смерті.

Тужливий, жалісливий голос виходив із флосери — виливав передсмер-

тну тугу за тим усім, що було й чого вже не буде. Крик серця виходив із фльоєри, а скарга душі пробивалася крізь стіни темниці. Та й думки зроджувала фльоєра:

«Не слухав дедю, не хотів коритися його волі — гріх.

Був в опришках, грабував і вбивав — гріх.

А за гріх мусить бути кара»...

Так думав і передумував і знову гнав від себе чорні думки грою. А гра була щораз тужливіша й жалісливіша. А він даліше грав, від раннього ранку до пізньої ночі грав...

Грав...

Не знав, що під темницею хтось стояв і слухав його тужливої гри...

Не знав. А це була донька мандатора...

Гра Леська видно подобалася їй, вона зворушувала її і викликала співчуття до Леська. Мабуть, знала, що Лесько щойно в обличчі смерти, яка зависла над ним на шибениці, пізнав вартість життя і фльоєрою плаче на ним...

А одної пізньої ночі заскреготав ключ у замку до темниці — Лесько зірвався на ноги.

Двері відчинилися, Лесько почув:

«Утікай!»

Коли ж Лесько вийшов із темниці, побачив сторожа й почув від нього:

«Це дочка мандатора казала випустити тебе. Втікай, куди ноги понесуть!» Побіг Лесько навмання. Біг, хоч його рани не були ще загоєні. До самого ранку то йшов, то біг.

Аж опинився в темному лісі, там уснув і спав до вечора. Диким звірем блукав горами й лісами, жив тим, що дали Бог і ліси. Своїх опришків не шукав, не хотів уже й стрічатися з ними.

Так блукаючи, натрапив за Руською Поляною на лузі над Руським потоком «банду» циганів.

А між ними циганочку такої краси, якої ще ніколи не бачив. Якщо б не побачив її, не повірив би, що може бути на світі така красуня, як ця циганочка, Зефіра! Побачив її, задивився в її красу, пропав! Не знав, що сталося з ним, перестав бути сам собою. Ні сон, ні їжа не бралися його. Кружляв довкола циганського табору, щоб хоч глянути на циганочку. Поволі познайомився з нею. Познайомився і влюбився в неї на віки, втопив себе в її великих, повних жару очах. Пізнав щойно тепер, що це таке любя! Досі лише здалеку чував про неї, чув у співаночках.

О, сину Василю, любя, це сила не з цього світа! Вона може піднести мертвого, але вона може живого вмертвити. Як і коли...

Сильніша від ватри! Ватру вгасить вода, сніг присипле її, буря розвіє, а

любу і не вгасити, не вбити, не прогнати від себе! Загніздиться у твоєму серці і вже її не вирвеш із нього! Навіть, як і вмереш, піде з тобою до гробу! Понесеш її з собою не лише в серці, але й у душі, в крові і в думках!

Так, так, пізнав я із Зефірою силу любви! Полюбив я її, припав і я їй до серця. Обоє полюбилися! Але мусіли скривати нашу любов перед циганами.

Був там молодий циган, він був певний, що Зефіра стане його жінкою. Ходив слід-услід за нею. Почав назирати і за мною.

Сидів я одного тихого вечора з циганочкою під грубим буком. Було тихо, лиш удолі шумів потік. Умовлялися ми, що нам обоім, дальше робити, ми ж — це певне, не розійдемося ніколи, любя зв'язала нас навіки.

Нараз скрикнула Зефіра й зірвалася на ноги. Зірвався і я. У плечі почув вістря ножа. Це циганчук підкрався з заду з ножем... Я шпурнув ним до землі так що не скоро встане.

Але, що мав я робити?

Йти геть, утікати...

Взяв я свою Зефірку за руку й повів її у гірське село над Тисою у Луги. Не було нам біди, я мав немало грошей з часів мого опришківства. В добрі і гаразді жив я з моєю Зефірою. Минав нам час у любви. Здавалося, нашому щастю і добру не буде кінця.

А воно сталося інакше...

Моя Зефіра любила ходити понад Тису й збирати чічки, а часто сідала на її березі і вслухувалася в гру її филь, як би розуміла, що Тиса говорить.

Одної літної днини сиділа над Тисою і заслухалася у її шум і клекіт так, що й не зчулася, як десь з Чорногори нахлинула страшна повінь, не мала часу втекти, спінені хвилі ріки вхопили її на себе й понесли, Бог знає куди.

Сліду з неї не залишилося...

Що ж було робити Леськові?

Мало не здурів, життя себе хотів позбавити.

Без Зефіри нема йому життя.

Залишив усе в Лугах. Пішов блукати горами, хоч і знав: того що втрапив, не найде вже нігде й ніколи.

Блукав, аж геть постарівся і д'землі похилився. Прийшла старість, кінець днини, захід сонця, а за тим прийде ніч. Що мав робити Лесько? Дальше блукати горами — годі! Треба вертати туди, звідки вийшов, хоч знає добре, що там нема вже й сліду того, що колись було. Нема...

Залишилася лише назва Маркова Кичера.

Побув на Мокрині, на полонині, що належала колись його дедеві. Зійшов на Черемош. Звідси піде в сторони, де провів свої, легінські роки. Його старі кості спічнуть там, де спочивають його дедя і неня. Чи ж не роблять так і

лісові звірі, от хоч би медвідь? Він, прочуваючи свій кінець, іде в лісову глушу, на місце, де привела його на світ мати-медведиця і там, скрившись, кінчить своє життя.

Отак задумав зробити й Лесько з Маркової Кичери.

«Оце розповів я тобі, Васильку, про давнє й про себе, колись перекажеш це другим.»

Чув я, що десь там у світі є такі, які «затігають» у книги все те, що колись си дієло, все те записують, аби не пропало, не «забулоси», в нас минулого ніхто не записує, його треба передавати з покоління в покоління.

А тепер підемо. Ти в свої Голови, а я? Що ж, на Маркову Кичеру.

Ти в Голови — жити, я на Маркову Кичеру — вмирати.

І пішли...

Вечірні тіні лягали на карпатські ліси — сонце ховалося за верхи, сірів карпатський світ, темніли гори.

А там нічна краса брала гори в свої обняття — тонував гірський світ у чарах ночі.

А старий Лесько і молодий Василько йшли понад Черемош, мовчали...

Мовчанкою славили Творця гір і їх краси...

Василько вертав д'хаті багатшим, як був.

Багатий тим, що почув від старого Леся...

* * *

Ще один дивний «притрафунок»-стрічу мав раз Василько.

Ото зайшов був у лісову глушу на Пробійній, ген там далеко поза Шикманами, там, де вже ні людських осель не видно, ні людських голосів не чути, лише дика лісова пустеля, завалена вивертами й каменюками, крізь які пробиває Пробійна свої спінені води, а їх шум і клекіт зливається з шумами доволішнього пралісу і ревом звірів у ньому. Холодом віє тут із глибоких, темних нетрів, сонця там дуже мало, темно, глухо й пусто, аж лячно і непривітно.

Василько забрив у ці гірські, лісові нетрі-дебрі, бо любов гір і лісів та бажання пізнати й зглибити всі їх закутини загнали його й сюди.

Йде, вслухується в клекіт филь річки й шуми лісів — їх мова заступає йому людську мову, в ці сторони рідко коли заходять люди — це він знає. Пощо й чого мали б заходити аж сюди, чого шукали би тут? Хіба, що бажали б побачити дикого kota, куницю, чи видру, або стрінутися з «вуйком»?

Присів Василько на величезній, порослій сивим мохом каменюці й задивився на золотистих пестругів у воді Пробійної, заслухався в гру її филь.

Задивився, заслухався й задумався. Нараз чує, мабуть хтось іде лісом. Хто міг би це бути? Хіба не чоловік? А, може? Ні, це бизівно «вуйко». З ним

він не хотів би сходитись, у нього нема сього дня «пушки», є лише пістоля і ніж за чересом.

Зірвався на ноги, вп'ялив свій зір у ліс, глядить і наслухує.

Ні, це не «вуйко»!, не «вуйко, але ж і не чоловік, а хтось, що лише трохи нагадує людську статть. Пудне й жісне щось, може, це вовкулака?

На голові кудлата шапка, з-під якої довге волосся аж на плечі звисає, лице обросле, голова, як у дика, очі десь у глибині голови, борода довга, сягаюча до колін, худий, як «вуйко» під весну, убраний у звірячу шкіру, тільки не розпізнати, з якого звіра вона знята, на ногах величезні й грубі корзани, в руках важкий топір зі сталі, через плече перевішена пушка.

Такого «опудала» не бачив Василько ще ніколи, хоч не одне чудо-диво доводилось йому вже стрічати.

Справжнє «опудало» — «жеснек», що «пуду» дає дивитися на нього, але ж утікати від нього Василько й не думає, він не «страшків» син! Дуже цікавий дізнатись, хто це той «жеснек». Най буде, що буде, а пізнати його ближче мусить!

Стоїть, жде...

Не знає, що за його плечима «вуйко».

Паде один стріл, за ним другий. Це «жеснек» вистрілив із пушки.

Але ж здалеку нелегко вбити такого звіра, як вуйко. На гук вистрілів, оглянувся Василько позад себе. Ведмідь реве й просто на нього йде. Та ось «жеснек» уже коло нього. З цілої сили зловив Василька за плечі й «шпурнув» ним далеко під якусь надбережну смереку, ще й крикнув: «Утікай геть!» Сам станув віч-на-віч з раненим ведмедем. Почалося «дужіне» жесніка з вуйком...

Вуйко стоїть на задніх лапах, передніми хоче досягнути плечей жеснека, з-під лівої лопатки вуйка «чнорить» кров.

Ось-ось досягне «жеснека». Та той не дається вуйкові! Прискочить д'ньому, всадить у нього ніж, і відскочить на крок-два, так кілька разів. Але вуйко стоїть, не паде, реве, лютує.

А потім, такого Василько не бачив ще ніколи, жеснек паде на землю, попід вуйка, і вже за його плечима.

Щойно тепер очунав Василько, пускає зі своєї пістоля дві кулі у ведмедя. Ведмідь замість обернутися до жеснека, паде з ревом на землю.

Жеснек сміється до Василька й підходить д'ньому, на ведмедя й не дивиться.

Здоров будь, легіню, добре вмієш ціляти з пістоля! А хто ти такий і звідкіль?

Василько дивується, «жеснек» говорить людською мовою. Приглядається йому ближче, бачить, це ж чоловік, лише дивний своїм виглядом, трохи й

страшний, відмінний від звичайних людей.

— Хто ти, легіню, звідкіль, чому не втікав від мене, як утікають другі люди? — спитав Василька.

— Я, Василько, син Дмитра Понипайла, з села Голов, за Скуповою. Не втікав, бо не звик утікати навіть і перед ведмедами й вовками!

— А бачиш, другі люди, втікають від мене більше, ніж звірі, — сказав незнайомий.

— А чому так? — спитав Василько.

— Чому, довідаєшся пізніше. Тепер скажи, чого ти зайшов сюди, в цю лісову глушу, чого тут шукаєш?

— Чого зайшов аж сюди, — відповів Василько, та так, нічого не шукаючи, — зайшов, бо дуже-дуже люблю наші гори, люблю не менше, як дядю і неньку, люблю їх усім серцем своїм і всею душею!

А що любитесь, те хочеться пізнати! Тож ходжу горами, лісами й полонинами, щоб їх пізнати так, як знає добрий газда своє газдівство.

Почувши це, незнайомий обняв Василька, пригорнув до себе й поцілював у голову.

А Василько спитав незнайомого, як має його звати й звідки він, із якого села.

На це той:

— Дідом, дідом, зви мене, бизівно я міг би бути твоїм дідом, а ти моїм унуком. Так, але у мене нема нікого, ні синів, ні внуків. Та й приятелів нема в мене, нема ні роду, ні плоду. Самітний я, як старий бук під полониною. Усі втікають від мене, як від щезника, ніхто не заговорить до мене, не то добрим, але й лихим словом не відізветься.

Так, так... — і пішов до вбитого ведмедя.

Повирізував з нього деякі частини м'яса, витягнув потрухи й серце, а Василькові казав розікласти ватру. Почали прижарювати над нею ведмеже м'ясо.

«Харчунок» смакував обом, після нього напилися холодної води з Пробійної, сіли при ватрі і вдивлялися один у одного, мовчали, слухаючи нічних шумів пралісу.

Василько був цілоденною мандрівкою дуже втомлений і скоро вснув. «Дідо», наклавши дров на ватру, блукав довго понад Пробійною і аж десь коло півночі заснув при ватрі.

На другий день раненько Василько ще спав, а дідо вполював уже сарнюка й почав пекти його над ватрою.

Прокинувся Василько з твердого сну, пішов до річки, обмився і помолвився, а тоді засів разом із дідом до снідання.

З'їли, що з'їли, а решту поклав дідो в бордюг, погасили ватру й пішли горі лісом на Ватунарку, звідки, як казав дідо, завернуть управо й підуть на Лудову.

Так воно й було. Коли сонечко завершило поза полудне, були на верху полонини Лудови.

У часі мандрівки дідо мовчав, лише роззирався на всі сторони, приставав, наслухував, як би когось, чи чогось шукав. Щось муркотів до себе, кивав головою, розкладав руками і йшов даліше.

Василько був дуже цікавий дізнатися, хто є цей дідо, але не смів ще раз питати його про це, а дідо мовчав, нічого не говорив про себе.

Станули на верху Лудови. Дідо глянув на всі сторони світу й задумався. Потім почав говорити. Говорив, як би сам тут був, сам до себе говорив. Видно привик уже до цього. Люди, як казав, утікають від нього, так до кого ж було йому говорити?

Говорив, дивлячись перед себе:

«Гори наші, красо, гордосте й багатство наше! Гори, мережані пляями, писані квітами, перев'язані стежками, перерізані ріками, голосні потоками, закосичені лісами, замаєні полонинами, оперезані царинками, повні гомону віків, заселені духами предків, ховаючі нашу старововіччину, нашу славу і свободу!

Чорногоро, наша могутня і велична, Говерло, запишнена, сонцем опромінена, княгине наших гір!

Красотою засіяв Господь наші Карпати, куди не глянути тут, по цей бік Черемошів і Пруту, а по ту сторону, над Тисами й Путилівкою, зеленими полонинами оперезав їх, темними лісами оповив!

Незрівняна краса, незглибиме багатство в усіх Бескидах наших! Оком не доглянути всього, руками не досягнути, ногами не зміряти, серцем не обняти, думкою не перелетіти!»!

Звертаючись до Василька:

«Знай, синку: «Все, все це сотворив наш Господь! Сотворив і дав нам! Для того, сину, повинні ми бути йому вдячні.

Тай знати повинні:

Бог тут усюди! В кожній гірській закутині і щілині та й у горі над грунлями і верхами! Але наші горени повинні ще й носити Його у серцях на другій сторінці.

Підеш межі людей, скажи це нашим горенам, най будуть усе з Богом, а Бог буде з ними нині і по вічні часи, амінь!

Чув я, блукаючи горами й долами, що десь там є якісь учені мужі, які шукають Бога в грубих книгах і в облаках, у планетах, й у своїх душах і

серцях, як це було колись давно в наших предків, у них думають знайти й пізнати Його.

Вчені вони, але нерозумні, не знають того, що знаю я.

А я знаю:

Не в книгах, не в планетах, а в ділах Своїх і чинах проявляється Господь, і лише в них належить шукати Його, з них можна пізнати й зглибити Його. Знайти й бачити Його можна в наших горах на кожному кроці, у верхах і нетрях, у шумах рік і лісів, у квітах і метеликах, у блискавицях і громах, у літніх проміннях сонця і зимових, морозних сніговіях.

У них — не в книгах Бог, Його мудрість, Його велич і всемогутність. Це знають наші горени, тому й люблять Господа, Творця гір і їх краси, люблять не головами, не розумом, а серцем і душею.

Знають: Не саме тіло, а душа і серце від Бога, тому не тілом, а духом і серцем живуть, то ж люблять, щоб до них звертатися і говорити серцем і лише мова серця знаходить у них відгук і послух.

А, може, й забагато в наших людей серця?

Ото говорив давно, як я був ще молодий, мій дідो:

«Сину, сокоти своє серце! Сокоти й знай: Коли замовкне серце, починає говорити тіло — серце живе, тіло мертво, а дух не лише безсмертний, але й безгрішний, тіло смертне й грішне».

А серце? Воно в наших горен дещо загаряче, з маленької в ньому жаринки вибухає велике полум'я.

От наше, горенське кохання, це часто вогонь, що спалює нас, а горить навіть по смерті, не гасне, не вмирає.

Кохання наше родить наша гірська земля, зродила його перед віками й запалила в серцях горен, наказала вічно горіти.

Гірське кохання родиться одночасно з народженням дитини.

Це знаю я! Я, син гір!

Та про це не нині, може іншим разом, почувеш від мене.

Сягнув до своїх бесаг, витягнув із них м'ясо, а Василько зі своїх — хліб, сіли й почали харчувати.

Похарчувавши, пішов дідо в ліс, а Василькові казав розікласти ватру під лісом, при ній заночують.

Зробив це Василько.

Горить під лісом велика ватра, при ній Василько.

Сонце останнім промінням пращає гори, передає їх під опіку місяцеві і зіркам, починає усе темніти, ще якийсь часок і чорна рука ночі візьме гори, ліси й полонини в свої обняття.

Передвечірня тиша вколисує Василька, він засипляє.

Заснув.

Приснився йому дивний сон:

Ото він у якомусь незнамому, гірському селі. Йде крутою стежкою, виходить на ґрунь. Перед ним якась гражда, за нею двоє молодих людей, він і вона, легінь і дівчина.

Легінь рослий, поставний, чорні кучері визирають з-під кресані, очі в нього чорні, блискучі, в одній руці мосяжна бартка.

Дівчина білявка, рум'яна, струнка, очі в неї голубі, як небо над горами.

Він — молодий, гірський орел, вона — бриндуша в лузі над річкою.

Держаться за руки, примилюються до себе, всміхаються, щось говорять, що, того Василько не чує.

Але, он там із-за ґруня іде якась молодиця, іде, як би скрадалась, як лис до курей підкрадалась.

От вона вже недалеко молодят, уже при них!

Очі в неї страшні, світять, як у вовка вночі.

З піднесеними вгору руками впадає на молодят, як половик на курчата.

Відриває легіня від дівчини й кричить несамовитим голосом, скрегоче зубами, тупотить ногами, з очей сипле іскри...

* * *

Остовпів Василько, побачивши це.

Зірвався на ноги, не знає, де він і що з ним, протирає очі, роззирається...

Ватра горить високим полум'ям, при ватрі дід, глядить на Василька й підсміхається.

— Єк спав Васильку, що снилося? — питає.

Розповів Василько свій дивний сон...

Дідо слухав і лише головою покинував. Був здивований тим, що почув. Потім казав Василькові сідати коло себе.

Подумав якийсь час і став «повістувати»:

«Родом він із буковинського села Довгополя над Білою Рікою. Там він родився, там і зріс, на легіня виріс, першого між легінями в Довгополі. Всі там знали й шанували Дьордія, сина багатого газди, Маковія Щурека. На весіллях, на храмах і на забавах був завжди першим уродою, силою, відвагою і буйністю. Перший до бартки й до пістолі, чи пушки.

Усі знали й поважали його дедю, газду — дуку над Черемошем.

Гордий був не лише багатством, але гордився і своїм сином Дьордієм. Не лише в Довгополі, але і поза ним, знали горени гражду Маковія Щурека з колешнями й загородами, буйними царинками довкола них і лугом над рікою. А ген далше від тої гражди на одному ґруні була хата не старої ще вдовиці Параски Плетенчук. Не була бідна, але її найбільшим багатством була доня-

одиначка Ксеня — гарна і пишна, як калина за хатою.

Впала та Ксеня в око Дьордія... Ні, не в око, а таки в серце, та ще й глибоко. Дьордієві, легіневі на все Довгополе, запала в серце Ксеня, доня Параски Плетенчучки, запала на саме дно, а звідтам уже її не витягнути й не вирвати! Нема на це сили! Носить Дьордій свою Ксеню в серці вдень і вночі, куди не ходить, чого не робить, вона не сходить йому, ні з гадки, ні з мислі.

Знає, без Ксені не було б йому вже життя! Життя з Ксенею, без неї — смерть!

А Ксеня? О, вона також полюбила Дьордія усім серцем своїм дівочим... Казала, що це сам Господь звів їх разом і казав їм покохатися...

Так воно було з Дьордієм і Ксенею.

І все було би гаразд, як би...

Як би не мати Ксені... Оце вона, хоч і мати дорослої доні, але ще гожа, рум'яна молодиця, влюбилася в Дьордія не на життя, а таки на смерть... Влюбилася і сказала, що Ксеня не діжде стати жінкою Дьордія! Хіба по трупі нені піде з ним до шлюбу!

А була Плетенчучка дуже вперта, завзята й затята, не було сили, яка могла би зломити її впертість і завзятість! Не помагали ні просьби, ні грозьби, ні вговорювання добрих, розважних людей...

Нелегко було Дьордієві і Ксені сходитися разом — ні зійтися, ні поговорити. Слід-у-слід ходила Плетенчучка за ними, не спускала Ксені з очей, слідкувала за нею вдень і вночі. Ба, почала грозити, що вб'є її, розторощить сокирою її голову, або задусить на спанню...

Дьордій і Ксеня потішали себе надією, що їх велике кохання переможе Плетенчучку, нарозумить її і втихомирить. Але даремна була їх надія! Росло їх кохання, та ненависть нені до Ксені росла ще більше, ненависть до доні, любов до Дьордія...

Ходила Ксеня до ворожок, ходив Дьордій до знахарів, шукали ради-поради, щоб якось вглагоїти завзяття Плетенчучки — ніщо не помагало...

Плетенчучка ошаліла зі свого кохання до Дьордія, здуріла!

Минула зима, час весіль, Дьордій без жінки, Ксеня без чоловіка... Що діялося в Плетенчучки, того не переповісти словами! Просто, як у пеклі жила там Ксенія.

Дьордій не міг сходитися з нею. Її «сокотила» Плетенчучка, як сокотить ведмедиця свого «тулука» — на крок не відпускала її від себе...

Прийшла в гори весна, зайшла і в Довгополе. Зазеленіли гори, заграли ріки й потоки, зашуміли ліси, зацвіли чічки в лугах, звеселився і заспівав гірський світ. Але в серцях Дьордія і Ксені, ні радості, ні веселості...

Аж одної днини рознеслася по Довгополі чутка: Плетенчучка вмерла!

Дьордія не було тої днини в Довгополі, був на другому посидку деді, у верху над Стебним. Вернув д'хаті, коли сонце завертало вже на «сполудня». Тут сказали йому «новість»! Почув шей гру трумбітарів коло хати Плетенчучки, почув голос дзвонів біля церкви. Біжить на грунь до хати Плетенчучки. Там застав багато людей. Ксені не видно... Почув від людей, що Плетенчучка вмерла десь уночі ще, бо сусідка, яка зайшла сюди раненько, застала її вже зовсім холодною... В хаті, крім помершої не було нікого, обійшла все обійстя, заглянула всюди, але Ксені не найшла нігде.

Побачив Дьордія брат Плетенчучки, Сків Артемійчук і «вергся» на Дьордія, як розлючений вовк:

«Збую, вбивнику! Ти, вбив мою сестру, Плетенчучку! Ніхто другий, лише ти це зробив»!

На Дьордія, як би громом ударило! Занімів і задеревів не відізався ні словом, не ворохнувся.

Люди відірвали від нього роз'юшеного Артемійчука...

Щойно тепер прийшов до себе й почув, що було тут. Довідався, як то та сусідка, побачивши застиглу Плетенчучку, наробила крику й дала знати людям про її смерть.

Збіглися і побачили, що мертве тіло Плетенчучки було не лише холодне, але й набреніле й синє. Прийшла знахарка Анниця Чурюк і ворожбит Василь Кінашук, оглянули Плетенчучку і сказали, що вона утруєна, хтось завдав їй трійла... Але хто зробив це? — почали люди один у одного питати. Почали шептати й з-під лоба на Дьордія позирати... Знали це всі, що Плетенчучка не давала Дьордієві одружитися з Ксенею, не дозволяла навіть сходитися і говорити з нею...

— Добре, — каже дехто, — най буде і так, але, де поділася Ксеня?

На це брат Плетенчучки та його приятелі: «Де Ксеня? — спитайте Дьордія! — Неню отруїв, а її доньку сховав! — кричить.

Поховали Плетенчучку, тої самої днини прийшли гайдуки по Дьордія і повели його до мандатора в Сторонці-Путилові.

Але правда перемогла.

Найшлися люди, які посвідчили, де був Дьордій тоді, коли померла Плетенчучка, отже не міг спричинити її смерть...

А сам він не лише догадувався, але й знав певно, що ніхто, а Ксеня отруїла свою матір і взяла на свою душу тяжкий гріх.

Але, чи й Плетенчучка була без гріха?

Так, чи с'як, але не люди, а Бог осудить, чий тут гріх більший. Так, але що ж тепер йому діяти? Без Ксені нема йому життя. Ні їжа, ні сон не бралися його. Чорна хмара закрила перед ним світ, помутила розум у голові, несамо-

вита сила відобрала в нього волю і охоту до праці і життя.

Він тепер, як мала дараба на бистрих хвилях Черемошу без керми, як вирвана з землі смерічка й гнана вітром по полонині...

Блукав царинками й лісами, або сідав над Черемошем, а його темні думки сідали на воду й плили в світ... А потім залишилась у його голові лише одна думка, три питання: «Де його Ксеня? Що робити, щоб її найти? Де її шукати?»

Бачила горе Дьордія його рідна, добра неня, порадила йому вдатися до славного ворожбита Матія в Сергіях.

Послухав неню, пішов до Матія. Той сказав і запевнив Дьордія, що його Ксеня живе, дав пораду йти горами й шукати її, казав, що, «бизівно», найде її, але не сказав, де й коли? Видно й сам цього не знав. Дьордій повірив ворожбитові, а, може, ще більше повірив своєму серцю. Одного раннього ранку поклав у бесаги що найпотрібніше, й перевісивши їх через плече, взяв у руку сталеву тяжку бартку, за черес пістолю й гострий ніж, попрощав рідну гражду й Довгополе, та й подався у гірський світ шукати свою Ксеню.

Шукає її і «по сьогодні»...

Де він уже не бував, чого не чув і не видав! Кількакратно перейшов Бескид уздовж і впоперек, у Галичині і на Буковині, бував і за Чорногорами над обома Тисами, зглибив усі лісні нетрі й дебрі, знає усі полонини, перебродив усі ріки й потоки, заглядав у всі закутини й щілини, та Ксені й досі не найшов, хоч, як здавалося, був кілька разів недалеко неї, бачив її, але досягнути її руками не міг... Вона з'являлася йому часто в сні й шептала йому, до вуха казала далше шукати її, запевнювала, що колись таки зійдуться разом і не буде вже матері-розлучниці, будуть жити разом до самої смерті. Вона все вірна своєму Дьордієві, нехай же й він буде вірний своїй Ксені і вірить, як і вона, що ще таки зійдуться разом.

І Дьордій вірить їй, вірить більше, як ворожбитові й собі самому! Так являлася йому в снах Ксеня, але приходила д'ньому і померша її неня Плетенчучка.

Ото раз зимовою порою, коли лежав при ватрі в опущеній колибі, а на дворі вітри полонинські дули й замітали колибу снігами, прийшла до нього з того світу Плетенчучка. Нахилилася над ним і гадючим сичінням заговорила: «Що, Дьордію, спиш, не шукаєш своєї любки? Шукай, шукай, може колись і найдеш її. Але не зараз і не скоро. Це вже моя голова в тому, щоб не скоро найшов її. Оце і не лише це, я можу зробити. Моя сила тепер більша, як була за життя! Тепер моя жадоба помсти більша, ніж була колись.

Так, так — смерть має велику силу»!

Зірвався Дьордій на ноги й крикнув на всю колибу. А кохання сильніше

від смерті! Пороззирався по колибі — нічого не побачив. Доклав дров до ватри, сів при ній і пересидів до ранку. А на дворі шаліла буря, вила сніговія, ревіли голодні звірі, грали ліси свою дику музику.

Ішов горами несамопитий гомін віків, перекликалися душі померлих, пригадували забуті, давні часи, коли то в горах мало було людей, а їх панами були звірі. А потім запанували над горами й звірями люди. Зразу жили за Божими законами і виконували волю Бога й добре жилося тут усім.

Аж зайшов у гори Арідник... і навчив людей жити власною волею і власним розумом...

А тоді Господь загнівався на людей і помішав їм розуми... І почали говорити: «Що голова, то розум...» А що буде, коли прийде час, що буде більше розумів, ніж людських голів?

Погано буде...

Так думав Дьордій при ватрі тої страшної, буряної ночі в лісі під полонинами. Перебував якось ту зиму, діждався весни й пішов далше шукати свою Ксеню. Минали роки за роками, літа за літами, зими за зимами. Зими перебував Дьордій в опущених колибах, або зимарках, часом то й у стаях на полонинах. Пережив не одну зимову бурю, коли здавалося, що вона скосить ліси, як скошує в літі косар траву на царинці. У села не заходив, бо люди втікали від нього, як би чогось боялися його... Волів жити з лісовими звірями. Заходив навесні в села «за горю» над Тисою і там міняв шкіри з упольованих звірів за те, що було йому потрібне для життя, а передовсім за порох і кулі.

О, не одне пережив Дьордій, блукаючи бескидськими горами, своєї Ксені шукаючи. «Усеко» бувало з ним. Ото попав був раз у руки буковинських опришків, вони взяли його за висланця мандатора, щоб слідкував за ними. Мучили, били й вогнем припікали, щоби сказав їм правду про себе й мандатора. Та вкінці дали йому спокій, бачили, що нічого не виб'ють з нього. Бачив він суд і кару опришків. Ото один із їх товаришів попав був у руки гайдукам, а ті завели його перед мандатора. Він «виспівав» перед мандатором усе, що знав про опришків. Хто їх атаман, куди ходять, де перебувають, де переховують награвані гроші, де мають свої любки, куди задумують йти на грабунки. Про це дізнався атаман опришків, наказав трьом легіням своїм викрасти зрадника з рук мандатора, що вони й зробили. Над ним зробили суд й присудили його на смерть. Але не вішали й не стріляли його. Били бартками так довго, аж убили. Тіла вбитого не закопували в землю, залишили, як казали, на поживу вовкам або лисам.

Опришки були дуже тверді люди, але й уміли бути для добрих добрими, для злих злими. Для одних були їх серця м'які, як віск, для других тверді, як

камінь. У руках були в них сталеві бартки, в чересах пістолі, на плечах пушки — з ними не розставалися, ні вдень ні вночі.

Життя їх — вільність і буйність, грабунки й набутки, танець із смертю.

Відпустили опришки Дьордія від себе, пішов даліше по горах-лісах блукати, своєї Ксені шукати. Важкі були для нього зими, але мав не раз і літом немилі пригоди. Переживав не лише взимку люті, сніжні бурі, бували бурі і літом, плови-повені, блискавиці і громи.

Ото одного разу ішов Дьордій полониною, було тепло, аж гаряче і душно, найменший вітерець не віяв. А по небі, як по полонині вівці, мандрують хмари то чорні, то білі, то темні, то ясні, раз легкі як пір'я, раз важкі, як олово, то наближаються до себе й клубляться, то знову розходяться і втікають від себе й плывуть по небі, як дараби по ріці...

Нараз темніє світ, чорна хмара заступає сонце...

Несеться з Чорногори грукіт і шум... блискавиці, одна за одною прорізують темінь, б'ють громи, валиться світ — линує дощ — злива, повінь, плова...

А Дьордій сам на просторій полонині... От залле його повінь — згине, не найшовши Ксені. Припав лицем до землі... Блискавиця, грім — горить стара ялиця, а в світлі її полумені бачить Дьордій Ксеню. Зривається з землі, біжить до горючої ялиці. Друга блискавиця засліплює йому очі, грім оглушує і кидає знов на землю.

Ніч налягла на полонину, коли очунав і підвівся на ноги. Та, літо-літом...

Але гірські зими! Оті ночі зимові, буряні з сніжними «фуфелицями»! До того ж у такі ночі відвідувала його померла Плетенчучка — не раз і не два...

Не одну таку зимову ніч з відвідинами Плетенчучки доводилося йому пережити. От, як одного разу в стаї на Чівчині.

Була морозна, темна ніч. З Чорногори надтягнула снігова буря — з гуком, ревом і тріскотом вдарила в стаю... Закрутилась, загуляла довкола неї... От зірве покрівлю, завалить стаю і привалить бервинами Дьордія, ухопить їх разом із ним на свої плечі і понесе світами. Погасила ватру в стаї, стогне, вис, кричить, плаче, голосить, свище, реве, лютує і скаженіє... Дьордій припав на коліна, підняв руки вгору, молиться, просить Господа, щоб не дав пропасти, загинути. Він же мусить найти Ксеню, а тоді нехай Бог забирає його з цього світу. Та, чи врятує його Бог, чи втихомирить бурю? Вона ж, ця буря, хіба не від Бога! Ні, ні, вона — це діло Арідника! Арідника найбільшого й найсильнішого ворога Бога! Він то — цей ворог Божий, насилає бурю на гори, каже їй ревіти, шаліти, дерева з землі виривати, наказує своїм щезникам нелюдськими голосами кричати, відьмам вити, злим духам регота-

тись, а всім разом танцювати, крутитись, вертітись.

Чує Дьордій дивну музику й нічні вигуки, плескання в долоні, крики, сміхи, реготи.

Все, що в горах і їх лісах, усе, що в нетрях і дебрах, підняв Арідник на ноги і крутить ними вправо й вліво, взад і вперед. Цим показує силу й лють.

Такої то страшної Арідникової зимової ночі прийшла до Дьордія в стаю, як колись до колиби, померла Плетенчучка. «Виштрикла» на його плечі, обняла костистими руками за шию і зареготалась, завила вовчим голосом, а потім зникла, розплилась у темноті буряної ночі. Дьордій був певний, що не переживе тої ночі, сам не знає, як діждався ранку... Діждався його, але не скоро й не легко міг видістатися зі стаї на двір. Кучугурами снігу завіяла буря стаю, привалила снігом двері до неї. О, ту страшну ніч буде пам'ятати, хоч подібних зимових із бурею ночей, пережив немало.

Раз у час зимової бурі, мав ще таку «пригоду»:

Ніч була дуже морозна, дерева пукали й скрипіли від морозу, а буря метала сильно снігом у його колибу, ба й грозила, що вирве двері до неї з завісів. Дьордій, загрітий ватрою, прикучнув при ній і вснув. Десь над ранком проснувся, «мацнув» рукою, а тут щось живе коло нього. Приглянувся ближче, аж це вовк. Видно старий, бо шерсть на ньому сива. Пробудився і вовк, але й не думає зачіпати Дьордія, не кидається на нього. Дьордій був певний, що це тріскучий мороз і голод загнали вовка в його колибу. Дав йому спорий кусень м'яса — вовк їв, аж облизувався, голодний, видно, був. З'їв мясо, глянув на Дьордія лагідними очима, залишив колибу й подався в ліс. Найшов був Дьордій у сідлі мале вовчення. Нелегко було його освоїти, треба було на це часу й немало терпеливості. Але в кінці таки вдалося присвоїти його. Мав тепер вірного приятеля, щирого друга, не було вже так самотно й скучно. Та одної зимової ночі вдерлася в колибу Дьордія тічня голодних вовків. А сталося це так нагло й несподівано, що Дьордій не мав часу вхопити пістоль з клинка. Оборонявся перед вовками горіючими головнями з ватри, матав ними у вовків, а його вовк роздер кілька вовків, кусав і рвав їх, хоч і з нього текла кров. Якось удалося їм обом «вилудити» решту, ще живих вовків із колиби. Дьордій же вовк пігнався за ними.

Надаремно Дьордій кричав, кликав його, щоб вертав в колибу.

А рано найшов свого вовка неживим на скраю ліса, покалічений і порваний був.

З жалю за вірним приятелем заплакав Дьордій.

Не легко було Дьордієві горами блукати, Ксені шукати. Ой, не легко. А вже найгірше і найтяжче було — це, що мертва Плетенчучка не давала йому спокою, переслідувала його й утруднювала йому тяжке й без того життя.

Раз — було це над вечір, хотів Дьордій перебрести Черемош. Був уже на середині ріки, аж бачить, дараба «летить» просто на нього. Ні завертати, ні іти даліше. А дараба — ось налетить на нього й поторощить його кості. Скочив убік. Хвилина, він на дарабі. Сам не знає, як опинився на ній. Дивне диво... дараба без керманича.

Але, ще дивніше: на березі ріки — Ксеня... стоїть там і махає руками От, якщо б був перебрив ріку, був би вже там на березі разом із нею. Але ж за плечима Ксені — мертва Плетенчучка. Бере її за плечі і тягне в корчі лугу.

Ніхто, лише Плетенчучка наслала на Дьордія дарабу без керманича. А дараба не плила, ні, вона як би на крилах летіла на філях Черемошу. Щойно на Вигоді, нижче Ясенова, де Дідушкова

Річка впадає в Черемош, удалося Дьордієві зіштрикнути з дараби на берег.

А раз — було це на Бабі Лудовій, здавалося Дьордієві, що вже зійдеться зі своєю Ксенею. Оце бачить, його Ксеня сидить на камені і чеше свої, ясні, довгі коси. Хотів крикнути, сказати: «Ксеню, я, твій Дьордій тут! Іду д'тобі, зажди». Та ба, хоч як хоче, хоч, як намагається крикнути, а слова застрягли в його горлі, не може видобути з нього й одного слова. Щось здавило йому горло й заткало рот.

Хотів бігти до Ксені, але не міг і кроком поступитися з місця, хтось спутав йому ноги.

А Ксеня зійшла з каменя і пішла в ліс.

За нею понісся нелюдський регіт.

Це реготалася Плетенчучка. А Дьордій бродив тої днини лісами до темної ночі. Даремно блукав сиглами, дебрями і нетрями.

Ксеня потонула в лісовій гущі.

Був раз на березі Білої Ріки, нижче Голошини. По другій стороні ріки бачить стоїть дівчина, а може молодичка. Приглядається до неї уважніше.

Боже! Це ж його Ксеня.

Без надуми кидається в ріку. Бреде, а тут щось ловить його за ноги, не дає брести даліше. Глядить, аж, це потопленник! Зловив Дьордія за обі ноги й держить, як кліщами. Відчепився, коли Ксеня зникла в лісі.

Раз знову ішов Дьордій плаєм крізь ліс на Чівчин. Темно вже було. Направо від плаю почув тихий, жіночий спів. Наслухує... так, так, це голос Ксені. Іде в ліс за тим голосом, аж тут заступає йому дорогу якась «потвора».

Шкірить до нього зуби, намагається зловити Дьордія лапискама за плечі. Це був вовкулака. Дьордій мусів завертати на плай, боявся, що вовкулака готов розторощити його, а боронитися від нього ножом не вільно — це він знав.

А хто наслав на нього того вовкулаку? «Бизівно» Плетенчучка.

Одного разу сходяв Дьордій з Лустуну на Ріку. Довкола тиша, нічого не чути. Він уже недалеко річки. Аж чує якісь кроки, хтось іде лісом, ніби щось говорить, чи наспівує. Заглядає Дьордій в ліс... бачить, там дівчина з розпущеними косами

Може — це лісна?

Та, ні, ні! Це його Ксеня! Плеще з радості в долоні, кличе, щоб заждала, він іде до неї. Він — її Дьордійко!

Біжить, продирається крізь гущавину, плаче і сміється... найшов врешті свою Ксеню! Найшов!

Аж тут гульк із ліса Плетенчучка... заступила дорогу, зловила за руки.

— Стій! Ані кроку дальше! — кричить. — Завертай на стежку!

Не було ради, мусів завернути на стежку й зійти нею на річку.

Довго потім не міг опам'ятатися і прийти до себе.

Дуже завзялася на них двох — Дьордія і Ксеню — мертва Плетенчучка, не давала Дьордієві зійтися з Ксенею! Та Дьордій вірить твердо, що колись таки найде свою Ксеню, мусить знайти її! Не раз же вночі шепче йому щось, чи хтось у вухо й каже витривало ходити по горах і шукати Ксеню; каже й запевнює, що «бизівно» її найде.

Не вмере, поки не зійдеться з нею!

* * *

«Оце Василю, оповівсми тобі, коротко про себе, про моє блукання горами й про деякі мої пригоди. Цего, що чув ти від мене, ніхто досі не чув і не почує ніколи.

Ти си дуже мені вподобав, тімунь розповівсми тобі то, шо єс чув.

А тепер доложи дров до ватри й лягай спати, я обійду ще Лудову, мені не хочеться спати, та й не «трудний» я, не чую втоми, мої ноги звикли до ходу, гори дають силу, як ватра дає нам тепло».

Наносив Василько на ватру дров, помолився і ліг спати.

Коли збудився другої днини рано, старий Дьордій пік уже м'ясо з упольованого «цапка» над ватрою.

Поснідали, Дьордій сказав, що підпроводить Василька на Скупову, що над його селом Головами. Станули на верху Скупови, обвіяло її холодним вітром. Дьордій підняв руки вгору, обняв зором гірський, зелений, безмежний світ, а звертаючись до Василька заговорив:

«Василю, сину Дмитра Понипайла, газди он там у Головах! Гордий будь, що ти син не лише свого деді і нені, але й син оцих гір! Будь же їм вірний, як своїй «старині», дєдеві і нені! Черпай свою мудрість з наших гір, як черпають її всі наші горени, черпай зі шумів лісів і рік.

Черпай з гірської вічності та знай, що час — це ворог вічності, він живе частинами, що їх рве з вічності. Знай, що часу не зловити — він утікає, як вода крізь пальці, просякає і пропадає. Як каплі дощу паде з гори вділ, із неба на землю.

Час — час... де був колись чоловік, там уже лише його тінь, пориває і ту тінь час і вона зникає, як зима перед весною — це діє час. А його не зловити й не задержати.

Треба вміти час замінити на вічність.

А що це вічність? Знай, Василю, Вічність — це те, що минуло, що є, і що буде. Гордий будь, сину гір, що наші горени вміють жити у вічності — всі старі люди наші живуть у вічності, лише молоді живуть у часі — в кого є ще час, той молодий.

У тебе ж, Василю багато ще часу молодості, та ти старайся і дбай, щоб міг колись замінити його у вічність.

Так-так, Васильку, ти живеш у часі, а я уже у вічності.

Та й ще одне треба тобі знати: вчися мовчати, що бачиш і чуєш, задержуй у собі, не випускай ротом.

Не зі слів, а з мовчанки родяться великі справи. Мовчанка створила все те, що передали нам наші предки, свою кров, силу, віру й любов до гір, їх мовчанка породила гордість, відвагу й високі задуми.

Гордий будь Васильку, держи голову високо, сягай думками хмар і разом з ними буйай попід облаки.

Жий глибокими думками, не плиткими словами. І люби правду, бо лише в правді спасіння! При кінці усього, навіть у найглибшій темноті, блищить правда яскравим світлом і показує дорогу, якою треба йти.

Коли навіть увесь світ потане в темноті і брехні, правда таки переможе її і засіє повним блиском!

Люби, шануй і цілуй свободу, як шанували її наші предки. Сам же Господь зверг нам із неба той дар найцінніший — свободу.

Вільними були наші предки — вільними нехай будуть їх онуки і правнуки! Свобода породжує гордість і віру в себе. Різьбить мужеські обличчя!

Люби, люби наші гори і їх Творця! Вони варті нашої найвищої любови.

Бувай здоров, Васильку, вертай у свої Голови, д'деді і нені, а дідо Дьордій піде далі блукати горами й лісами, шукати свою Ксеню. Шукати буде, аж найде її!»

Поцілував Василька в голову, а Василько його в руку.

Розійшлися, може, й навіки.

* * *

— Оце ще одна пригода Василька, сина Дмитра Понипайла, далі про

нього розповім другим разом, — сказав Дмитро Понипайлек.

Розповів Василько дедикові про свої стрічі з Дьордієм і Леськом і те, що від них чув.

Вислухав дедя його повістунання, подумав, вийняв люльку з рота й таке сказав:

«Чув ти від них обох про кохання, ци ек кажуть у нас — люблю.

Що ж, чес тобі й про це знати, ти ж уже еккийс легінь, або, ек кажут буковинци, флекев.

Так, так, сину, люба, це невидима сила, яка приходить, не знати відків, та й несподівано, ненадійно вселяється у людське серце.

Дивна це сила! Раз вона гріє, проміннями сонця входить у серце, а іншим разом у лід його заміняє, раз до небес підносить, а раз у пропасть мечет, раз старого відмолоднює, а раз молодого в старця переменяє, розумному розуму додає, дурневі й решту розуму відбирає, одному рожі під ноги стелить, другому колючками дорогу застелює, одному каже співати, другому плакати, одному прикрашує життя, другому робить його нездержним, одному продовжує, другому вкорочує життя, одному вона життя, другому — смерть, одному воля, другому неволя, мертвого з гробу підносить, живого в гріб загонить, сильному сили додає, слабому й решту сили відбирає.

Перед силою любви не скритися і не заховатися. Прийде час, вона тебе найде і візьме в обняття, як коваль залізо в кліщі. Не вирвешся з них!

Так, так...

Як іти з Сторонця-Путолова в Селетин по правій стороні Плоскої видно могилку, а на ній хрест і дві берези.

Ту могилку називають «Софійчиною могилкою».

Здається, сьогодні не багато таких, які знають, хто спочиває в ній і чому вона Софійчиною називається.

Давно це було...

Жив на Плоскій багатий газда Лукен Сербинюк. Великий багач був він, своєму багатству не знав рахуби. Куди там було йому знати, скільки в нього овець, коров, волів і ялівнику, та й коней?

Знав лише, що його кліті набиті були всяким добром і були аж три полонини й ліси довкола них. Знав, що в нього дві скрині повні золота й срібла. Але, так він думав, найбільше його багатство — це була донечка Софійка. Знав, другої такої, як його Софійка, не було в усіх Карпатах! Бизівно, що так! Думав, роздумував, як і де найти для неї рівну їй пару?

Не раз думав над цим.

Зайшов раз на Плоску багатий купець волох із своїм сином. Син — великий красень. Був той купець із сином кілька разів в Сербинюка.

Одного ранку наробила великого крику Сербинючка:

Пропала Софійка! Всюди шукали за нею — нема! Пропала, ек би під землю запалася. Хтось там доповів, що Софійку забрали з собою волохи.

Почув це Сербинюк, рве волосся зі своєї голови.

Каже сідлати коні, бере з собою двох слуг і навздогін волохів їде. Не буде ніколи цього, щоб руська кров мішалася з волоською! Ні, цього не сміє бути! Подогонив волохів із Софійкою ген аж за Сучавою.

Барткою порубав обох волохів, а Софійку посадив на коня і привіз на Плоску. Та потіхи з цього не мав. Софійка полюбила всім серцем молодого волоха, живого, а мертвому так віддала все, не лише своє серце, але й себе саму, всі свої думки й свою душу. Не помагали ворожки, ні їх закляття, ні зілля, ні напої. Софійка в'янула, як підрубана смерічка.

А одного ранку найшли її мертву. Казали – отруїлася!

Похоронили її на горбку за граждою — так хотів її дедя.

Сьогодні нема нічого з багатой гражди Сербанюка, не залишився по ній і слід. Залишилася лише могилка, що її Софіїною звать. Кажуть, що як прикласти до неї вухо, то чути жалісливий плач. Така то люба, таке кохання. Одним життя, другим смерть...

М. Сеньковський. Образок з Гуцульщини. Вівці. 1930 р.

На Здвижіне — Воздвиження Чесного хреста — велике гуцульське, осіннє свято, було це. Сидів я з Дмитром Понипайлюком-Василюком на піддаші його гражди й ждав на дальші його повістування про Василька, його славного предка.

А поки що подивляв красу, що її несла в Карпати осінь. Переживав чудо гірської містерії, переміни літа в осінь.

Це, як каже Дмитро, Госпідко дає наказ осені перебрати від літа гори в свої руки.

— А вона, послушна Божій волі виконує той наказ без спротиву й без надуми. От, там десь на долах, ще літо, про осінь там, може, ще й не думають люди, а в Карпатах уже всюди осінню «пахнет», так «запоріджує» Творець світу, — каже Дмитро. — Тай дивно якось воно, — додає, — Весна й літо приходять в наші гори з долів, а осінь і зима сходять з Чорногорей, а перейшовши гори, йдуть на доли.

Так воно, так. Якась невидима рука з наказу Господа крутить колесо світу. Покрутить раз, замість зими весна, а покрутить ще раз — літо, а потім і осінь.

Ось вона вже й іде. Тихими кроками ступає, поволі йде, не спішиться, вона трохи й «отіжіла» тим усім добром, що його на своїх плечах несе людям.

Хоча її обличчя засноване часом павутинням, голова посріблена ранками інеем, а очі заплакані краплинами дрібного дощу, вона таки всім цим не смутиться, вона й крізь сльози до «горен» сміється, вона ж несе їм дари — багатство, що мають їм стачити на довгі часи. Дари: спокій, ситість, вдоволення і безжурність — для старих, а ще більше — для молодих.

Он там на Пріньковім ґруни, якийсь «молодек»-легінь, тішиться, що вже осінь іде, він співає:

*«Ото ми си сподобали на дівчині строї,
Коби борше ид'осені, будут вони мої...»*

Осінь же — чес весіль.

Йде, йде в гори осінь. Іде, як та горда молодиця, що то хоч молодість її вже пройшла, але краса в неї ще є, не зів'яла, й має ще притягаючу силу та може не одного молодєка причарувати.

Чи ж дивне це? Ні, в горах кожна пора року має свою красу й чари, має їх і осінь.

Має принаду, має ще й і почуття своєї сили.

Оце ж вона, осінь зійшла з Говерлі, пішла на полонини, махнула рукою і вже нема на них, ні коровок, ні овечок — на її наказ тепер там полонинські,

осінні вітри дують...

Сріблить уже інеєм і людські царинки, ба, береться уже й до лісів, позолотою покриває вже зелене листя гордих буків й яворів, зв'ялила квіти й зігнала з них метелики, прогнала у вирій багато птахів, ба й наказує вуйкові-медведєві шукати для себе гаври на зиму.

Так, так, гірська осінь не лише горда багатством, але й силою і красою. Та, чи лише осінь тут гордою панею в славне село гуцульське Голови йде? Ні, тут усе гордістю дише — горде величчю осінньої природи, силою, багатством, могутністю і радістю життя.

Он полонина, Скупова — горда своєю височиною і простором, а під нею ліс Кривий. Він теж гордий таємницями, що їх криє у гущі грубезних буків і струнких смерік і ялиць, горда й Кругла над самим селом смереками та ялицями, горді й ґруні в селі своїми газдами-дуками.

Гордістю і вдоволенням, наповненими очима позирає Дмитро Васильок на свою гражду, загороди й царинки. Випасені воли й корови аж вилискуються на сонці, немало й ялівнику й ботей овець чорних і білих, стоги сіна на царинках, у клітках повно всякого добра, в скрині, окутій залізом, немало червоних дукатів. Є, є чим гордитись Дмитрові Василюкові з Понипайлівського, славного роду, багатому газді в багатому селі Головах!

Закурив люльку, потягнув з неї кілька разів густого димку, повів очима ген аж по Скуповій, погладив рукою буйний волос на голові, підсміхнувся і почав далі снувати пряжу своїх спогадів про предків, Василька, гордощі роду Понипайлюків.

* * *

Добігало Василькові дев'ятнадцять літ життя. Рослий був і плечистий, вдався зовсім у свого дєдю. А все непосидючий і рухливий — на одному місці не всидить довго, мабуть, дух предків відзивається в ньому, тих, що Бог знає, звідки йшли здобувати Карпати, а, може, сам такий уже неспокійний дух був...

От і тепер рахує дні до св. Івана... Щоб тільки діждався його, тоді жодна сила не вдержить його тут, у Головах під Круглою...

Діждався того великого свята. Вправді воно аж за два дні, але він уже сьогодні вибирається у дорогу, щоб у святоіванську ніч бути в Чорногорі... Неня дала в бесаги харчів на кілька днів, у них знесе з Чорногори зілля і коріння.

Пішов Василько на Скупову, звідтам вийде на Лудову, а з неї понад Лудівець над Черемош у Зелене... Перед вечером він уже над Чорною Рікою... До вечора ще далеко. Піде далі рікою, дійде до Дземброні, там десь заночує, а ранком в Чорногору. Йде каменистою дорогою понад Черемош — дорога,

то наближається до ріки, то відбігає від неї — Черемош біжить поміж царинками, а місцями попід стрімкі скали, то в'ється, як вузь, виминаючи скелі і каменюки, тут то з лівого, то з правого берега впадають до нього бистрі потоки й засилують його води. По одну сторону Черемошу, вище нього, темні ліси-бори, а за ними ген угорі, полонини. День і ніч котить Черемош свої води, гримить філями, буриться і клекотить, не хоче знати перешкод, ні перепон. Велика сила в нього. І ліси не стоять тут тихо — день і ніч шумлять, раз тихіше, раз голосніше — від часу до часу зареве в лісі звір, закричить хижий птах, а з високих полонин залунає голос рога або трембіти...

Не може Василько натішитися тим усім, що бачить і чує, ідучи понад Черемошем. Його душа повна благодарності для Творця цієї краси, що нею так густо засіяв гори...

Темніє, ніч бере гори в свої руки. А, Василько недалеко вже Дземброні. Не піде далше, заночує онтам за закрутом Черемошу під високою скалою. Назбирав дров, сушнику тут багато, розклав велику ватру. Сів при ній, витягнув з бесаг дещо з харчів, що їх дала неня, похарчував і напився води з недалекого потоку. Підоклав дров до ватри, вона ж має горіти до самого ранку. Від ватри б'є жар, від ріки холодом віє... Долом темна зелень, горою ясне, зоряне небо... Боже, якою ж красою оповиваєш гори нічною порою! Задивившись у неї і, заслухавшись, не можна вснути... До того ж і плюскіт филь Черемошу та таємні шепоти гір відганяють геть сон. Десь аж над ранком уснув Василько. Та сон його був коротенький. Чей же і літня нічка недовга.

Ще сонечко не виглянуло з-поза гір і лісів, а Василько, вмивши лице в холодній воді Черемошу, взяв на плечі бесаги, а в другу сталюву бартку, подався в Дземброню.

Крім бартки в нього в чересі пістоля з двома кулями, а за чересом ніж. Так воно мусить бути — «про всеке»... Скорим кроком поспішає, щоб перед вечером бути на Шпицях і вночі перед св. Іваном назбирати там зілля і накопати коріння. Чув же, що на Шпицях найбільше різного квіття і чародійного зілля, треба лишень знати, де їх шукати — в щілинах поміж камінням і в скельних заглибинах. На Шпицях багато й лікувального коріння... Все там є, але треба дуже сокотитися перед темними духами, що окриваються у скалах і чатують на людей! Знає це Василько добре... Знає, що ті духи дуже мстяться на людях за це, що сміють заходити в їх царство.

А в цю ніч ще й багато тут шезників і відьом...

Діждався Василько ночі на Шпицях. Добре, що ніч ясна, легше збирати зілля і копати коріння. Певно не було ще півночі, а у Василька повні вже бесаги! Принесе Василько те зілля і коріння зі Шпиць д'хаті, неня посушить

і буде лік для людей і для маржини. Але треба Василькові десь відпочити й підночувати. Найшов затишне місце під старою ялицею за високою скалою. Сюди не завіє холодний вітер, тихо й спокійно тут. Розложив ватру, приляг коло неї. До ранку не далеко. Нехай лише покажеться сонечко, Василько візьме на плечі бесаги й у поворотну дорогу подасться. Піде чорногірськими верхами, а там попід Піп-Івана Погорільцем на Шибене піде, звідтам на Ватунарку й на Лудову, а з неї на Скупову, а там же й Голови. Гей, щоб можна було так скоро ногами, як думками по горах ходити! Вснув Василько при ватрі під ялицею за скалою на Шпицях. Оце він тямить... Але, що було з ним далше, того не знає і не пам'ятає... Немов із смертельно-глибокого сну прокинувся... Роззирається, ні ватри, ні ялиці, ані скали. Він у темному лісі над якоюсь річкою. А сонце високо над лісом, певно, вже десь полудне. Протирає очі раз і другий... Де він, хто завів його в ці дебрі, що діється з ним — сам себе питає... Бесаг із корінням і зіллям нема. Щастя, що пістоля і ніж є.

Що ж йому тепер робити, куди йти? Тре рукою чоло, думає... Щоб тільки знати, де він і що це за річка, що так голосно шумить? Ще раз питає себе, хто міг завести його сюди? Певне, що якийсь щезник, а, може, відьма, або лісна. Ні, це мусів бути таки щезник! Він, ніхто другий, узяв його від ватри на Шпицях, завів у цю гущавину над річкою і залишив без пам'яті.

Але добре й це, що якимось тепер коло полудня опам'ятався. Чує, що холодний, а тут нема нічого, чим міг би заспокоїти нестерпний голод. Напився води з річки. Сів на камені при березі річки й думає... Пригадує, що говорила неня про святоїванську ніч у Чорногорі, оповідала, що тієї ночі мають там щезники, відьми й усі погані духи велику силу. В ту ніч вилазить і гадя зі своїх криївок, лісовики виводять танці з лісними, чугайстер вганяє за мавками, мольфарі змовляються з відьмами, які пакості творити людям... Усе це повістувала йому неня — це пригадує собі, сидючи на камені. Хотів Василько всокотитися від тих лихих сил, але, видно, не всокотився. Вони, вони завели його сюди! Що ж буде тепер з ним? Починає вертати йому пам'ять. Пригадує собі, як то було на Шпицях при ватрі під ялицею. Докладав дров до ватри, грівся від неї, сон якимось не приходив. Та й, як заснути було тут під зоряним небом над Чорногорою? Спати й не бачити чорногірської ночі, не чути її шепотів і говору? Холодні вітри віють, не дають спати старезним ялицям, порослим мохом і кріслатим смерекам, бажаючим ніч передрімати. В лісах порикує звірина, десь удолі грають потоки, а зірки, то одна, то друга відриваються від неба й падають у ліси. А вітер не втихає, він свище, верхів'ям дерев колише, заснути таки не дає їм, хоч і колискову пісню їм співає, казку давних літ повістує. Тут же ночами оживає верховинська старовіччина, оживають усі казки віками приваленої старовини й тихим кроком поло-

нинами ходять і на верхи виходять. А ті казки барвисті, як полонинські чічки та грайливі, як шалені води гірських потоків. Сидіти й слухати їх... Але ті казки переривають і заглушують недобрі голоси, що видобуваються з глибких нетрів лісів і поточин. Це виття злих духів, сміх і регіт. А тих поганих духів багато в горах, а вже найбільше їх тут, у Чорногорі.

— А чи не могли б гори бути без них, — думає Василько, — але, це знає тільки один Бог. А, може, Бог держить їх тут лишень тому, щоб випробувати людей? «Хто з них зі мною, а хто з ними»? А, може, ті злі сили тому тут «гуляють», що в Господа велике-велике газдівство та й дуже високо-високо над землею і Він не має часу та й не може завжди доглянути того, що діється в низу, а зла погань робить, що хоче?..

Такі то думки наповняли голову Василька при ватрі на Шпицях — це пам'ятає він добре. Та й пам'ятає ще, як просив Господа, щоб не дав йому впасти в погані руки отої гірської нехарі. А потім? Потім почув у голові дивний шум, очі зайшли млою, ні рукою, ні ногою рухнути.

В очах темно, в голові шум, у вухах щось дзвонить, серце, то б'ється, то перестає битись. Нараз чує, що втрачає землю під ногами... А якась дивна сила жене його все вперед і вперед — куди, не знає. Не знає і тепер, хто, чи що, занесло його сюди над річку?..

Підніс у гору голову, глянув просто себе... А там, о, Господи, на другому камені в річці страшна потвора вп'ялила в нього звірячі очі. І зуби шкірять д'нему та скрегоче ними, а далі регочеться. Регіт пудний! Морозить кров у жилах.

Сягнув рукою до череса — слава Богу, є пістоля, а в ній дві кулі. Вистрілює потворі просто в її жесні очі, вистрілив раз і другий. Потемніло йому в очах. Нараз чує, що він у руках потвори, видно, хоче взяти його та завести, певне, в свою печеру.

Але ж у нього за чересом є гострий ніж і вільна ще права рука. Одним махом руки виймає ніж з-за череса й коле ним кілька разів потвору. Потвора випускає його з рук. Бачить, два величезні птахи беруть закровавлену потвору в свої кігті, підносять вгору й зникають...

Славити Господа!

Але ж Василько чує за хвилину несамовитий регіт... Глядить перестрашеними очима, а там з лісової гушавини вискакують два легіні. Та, які вони там легіні? Василько пізнає, що це щезники...

По рїжках на чорних головах і хвостах пізнати їх.

Регочуться, аж заходяться реготом і просто на Василька йдуть...

Василько ладує в пістолю дві кулі — знає, що ними нічого не вдіє щезникам — кулі ж не посвячені. Але, що робити, стріляє у щезників...

Нараз бачить Василько, що він у якійсь печері, завели його в неї щезники, один за одну руку, другий за другу, не було як і чим боронитися від них...

Копає з цілої сили ногою того, що по правій стороні. Він кричить, видно з болю і пускає праву руку Василька. Василько за ніж і ним у щезника, що з лівої сторони.

Щезники кидаються на нього й звалюють його на землю. А Василько ножом то одного, то другого, а все: «Святий Юрію, допоможи побороти цих щезників, поможи»!

І Святий Юрійко поміг Василькові.

Що сталося зі щезниками, того не знає. Але бачить, їх нема, він сам у печері.

Але, як видістатися з неї на Божий світ? Темно, як уночі. І мокро й слизько.

Та й повно всякого гадя, що сичить...

Як видістатися з тої печері, не знає ...

* * *

А що було з ним далше, про це дізнався пізніше...

* * *

А що діялося в гражді Понипайлів? Того не можна переповісти словами. Там ждали тиждень, ждали й другий, а Василька, як нема, так нема...

Одокія посивіла зі смутку й жалю за своїм Васильком. Ні робота, ні їда, не береться її — почорніла.

Дмитро, як може, так потішає Одокію, що Василько не пропав, що поверне, але й сам ходить усе задуманий, мало говорить, ніколи не всміхається.

Ходить, питає, розпитує. І все одне чує: бачили Василька ввечері перед св. Іваном на Шпицях, а потім ніхто вже не стрічав його.

Одокія ходить по ріжних ворожках і знахарях, хоче довідатись, що з її Васильком, чи живий, чи вернеться д'хаті?

Та ті говорять усеко, але не чує від них нічого певного, чим могла би потішити себе.

Плачем і просьбами спонукала Дмитра поїхати до найбільшого знахаря й ворожбита в горах, до того Дарадуди, що на Плоскій. Аж той скаже правду про Василька. Що ж мав робити Понипайло?

Осідлав коня, сів на нього, та й поїхав на Плоску до Дарадуди.

Вислухав його Дарадуда, але цим разом не сказав йому нічого. Казав прийти до нього другого тижня, як буде місяць у повні.

Вернув Понипайло у Голови, дочекався повні місяця, сідає на коня їде знов до Дарадуди.

Не встиг злізти з коня, а Дарадуда вже на подвір'ю коло нього.

Підсміхається до Понипайла й каже:

— Живий твій синок, живий, не журися і не смуткуй.

— Добре — кажеш, живий, — але чи й коли вздрю я його в себе дома?
— питає Понипайло.

— Вздриш, вздриш синка. А коли? Тогди, як меш мати сіно в стогах — десь так на Спаса. Як не перед Спасом, то бизівно на Спаса! Це кажет тобі Дарадуда! Віриш йому, чи не віриш?

— Вірю, чимунь не мав бих вірити тобі, Дарадудо? Вірю, та шей твердо! — сказав весело Понипайло.

— Коли так, то заходь у мою хату, гостем моїм будеш, — каже Дарадуда.

Гостились оба ген аж поза північ. А того, що собі наговорили й наповістували, не забрав би й у два вуха бесаг!

Раненько роздекувався Понипайло з Дарадудою і поїхав у свої Голови.

З великою нетерплячкою ждала тут на нього Одокія... Ждала, діждатися не могла...

Передав їй Дмитро те, що сказав Дарадуда. Зраділа Одокія цим, починає рахувати дні до св. Спаса. Рахує їх і Дмитро, хоч тихо, не так голосно, як Одокія.

От уже й те велике свято — Спаса...

Пішли всі до церкви — стариня і обі доні. Мабуть ніколи ще так щиро й гарячо не молилися, як того дня. А по Службій Божій, не задержуючись коло церкви, як звичайно й не стаючи на розмови з людьми, спішають скорими кроками д'хаті під Круглу.

Прийшли — роззираються, наслуховують, Василька нема — не видно його й не чути.

Не думають сідати й до обіду — великий неспокій огортає всіх...

Прийде Василько? Сказав Дарадуда правду, чи здурив Дмитра, щоб лише потішити його? От уже й скоро прийде вечір, сонечко починає ховатися за гори, а Василька, як нема, так нема...

Нараз чують, котюга гавкає. Гавкнула кілька разів, втихла!

Вибігає Понипайло з хати, біжить Одокія за ним, а за нею обі дівчатка.

«Боже! Боже! Наш Василько!» Он він виходить з-поза бука. Не йде, а біжить д'дєдикові і нені — обіймає, по руках цілує їх. Сестрички кидаються йому на шию... Все тут — і сміх, і плач, а все те з великої утіхи...

А Васильків котюжка, Аякс, стоїть з боку, мовчить, глядить розумними очима, щурить вухами й помахує хвостом.

Ведуть Василька в хату, Аякс іде за ним, на крок не відступає від нього.

Посадила Одокія Василька на лавицю — не знає, що робити, що говорити.

Впала на коліна перед образами:

«Божечку великий, Матінко Божа і всі Святі! Декувать, декувать вам, шо засокотали від лиха мого Василька й привели живого д'хаті».

Була би довго молилася і декувала Богові за Василька, як би не Дмитро.

«А гов, стара, а йдико д'печі та вітегай з неї все, шос напекла й наварила, та ж твій Василько певно голодний, як вовк у зимі. Подивиси лишень на нього», — сказав Дмитро.

«О, Боже мій, я сама не знаю, шо си зі мнов діє? — каже Одокія і біжить до печі. За хвилину було на столі все, чого лише могла би запрагнути душа.

Та Василько, заки сісти за стіл, попросив неню, щоб дала щось доброго їсти його приятелеві, Аяксові.

— Хто знає, чи добився б я д'хаті без нього, без мого Аякса, — сказав Василько, взяв Аякса за передні ноги, підніс і обцілував, як брата.

Похарчували, помолилися щиренько й полягали спати.

Дмитро не дозволив Одокій розпитувати Василька, а Василькові наказав говорити — завтра буде на це час.

Василько ліг на широкій лавиці і поклав коло себе Аякса. Дивувало це його стариню, але не казали нічого.

Другої днини святкували Понипайли, не бралися до жодної роботи. Сиділи під грубесним буком і слухали, що повістував їм Василько.

Оповів їм усе, що було з ним на Шпицях, як потім опинився над якоюсь річкою і що там діялося з ним, як видістався з глибокої печері і стратив зовсім пам'ять.

Ту пам'ять відзискав він далеко поза горами в панському палаці. А було воно так, як про це розповіли йому пізніше:

Мадярські пани вибралися в гори на полювання на сарнюків і готурів.

Зайшли над ріку Тису — це була Тиса, над якою опинився був Василько. Тут то найшли пани Василька без пам'яті й забрали з собою до палацу. Там пробув він кілька днів далше без пам'яті — були такі, які казали, що Василько вмере, жити вже не буде.

Але так не сталося — Василько таки ожив.

Мадярська пані вподобала була собі Василька — говорила щось там до нього, але що, того Василько не розумів — вона говорила лишень по-мадярськи.

Але панських слуг розумів Василько — вони говорили по-нашому.

Найбільше говорив з Васильком старий панський слуга, що то все був при панах.

Він розповів Василькові, що пани найшли його над рікою Тисою, та що Тиса впливає з-під Чорногори, але по мадярській стороні. Вона залишає гори й пливе тут широкою долиною — над нею то й панський палац, в яко-

му тепер Василько.

Він потішав Василька, що йому буде тут добре — зразу буде послугачем, а потім слугою в панів, як і він.

Страшно стало Василькові, як почув це! Він, син газди, слугою, наймитом панським мав би бути? Краще скочити в Тису й утопитися! Ні, цього не буде. Він мусить вернути на тамту сторону Чорногори в свої сторони, в Голови, до деді і нені! Бог допоможе йому вирватися з цього палацу й дістатися до своїх!

Не було днини, ні години, щоб Василько не думав про втечу з панського палацу. Добре, що знав, де він, що над Тисою, а Тиса, чорногірська ріка. Якщо йти понад неї, так можна зайти в Чорногору.

М. Сеньковський. Гуцульщина. Гуцул

Зразу не давали Василькові жадної роботи. Потім замітав білим піском висипані стежки у великому саді, що доходив до Тиси. Сад, як і палац були обведені високим муром — його перелізти не можна було. Але в ньому була «фірточка» — нею можна було вийти над Тису, але треба було мати ключ. За якийсь час знав Василько, де садівник держить той ключ. Це добре.

Потім узяв його панський «стрілець» до великої кімнати зі зброєю. На всіх стінах висіла там різна зброя. Її помагав Василько чистити — мусіла блищати. Цю роботу любив Василько дуже. При ній думав він увесь час про свою втечу. Він же без пістолі і ножа не може пускатися в далеку й незнану дорогу... А його пістоля і ніж залишилися, певно, в тій печері над Тисою.

Між панськими пістолями одна невеличка подобалась йому — треба тільки найти до неї кулі. Це мусить він зробити, порох теж тут знайдеться.

Є і сталевий ніж із роговою ручкою. Все є тут, що йому потрібне.

Є тут іще щось, що йому зможе стати у великій пригоді. Оце панський пес, Аякс, дуже собі полюбив Василька — не відступає його вднину, спить разом із ним і вночі. Отой Аякс буде Василькові товаришем у втечі.

Починає Василько лагодитись до втечі. Зачинає від стрільного пороху — має його вже повну шкіряну торбинку, має вже й кулі, відповідні до вибраної пістолі.

Втече з Аяксом уночі, як усі в палаці будуть спати. Сторожа стоїть при головній брамі, а він утече фірткою з саду над Тису.

Харчів на дорогу придбав уже — сховав їх у саду, у дупло старого дерева поклав.

Одної днини взяв із стіни «зброївні» пістолу, з другої ніж так, що ніхто цього не бачив і не зауважив — заніс їх у дупло.

Все в нього готове...

Ніч — палац залягла тиша, поснули всі.

Василько не спить — не спить і його Аякс... Виходять оба тихо-тихесенько надвір. У сад ідуть — до дупла, звідтам витягає Василько харчі, і «зброю». Ключ від хвіртки має.

От вони вже над Тисою, тепер у дорогу! Сіножаттями й лугами горі рікою, туди ген у гори далекі...

Пішли. Йшли до самого ранку, а гір не видно ще. Дорога нелегка — весь час треба держатися річки, а там, ні дороги, ні стежки. Ранок — уже сонце зійшло.

В густому лузі відпочинуть. Не зчулися, як поснули. Та не довго спали — Василько прокинувся, глянув на сонце, вийняв із торби хліб і м'ясо для себе й для Аякса — перекусили оба, та й у дорогу. Ану ж пан пішле за ними погоню.

Ідуть, спішать, продираються крізь лугові корчі, а все туди, звідки Тиса бере свої води, в Чорногору.

Довго-довго йшли, поки побачили гори. Слава Господеві — вони ось уже в горах. Стало Василькові легше на душі — живіше забилося серце його з радости й утіхи. Він же в горах!.. Погоні нема...

Он затишне місце над Тисою — угорі ліси, над річкою лужок, тут заночує Василько з Аяксом.

Можна й ватру розікласти.

Ось уже ватра горить-палає, Василько з Аяксом при ній, похарчували й припочивають. Василько сидить, Аякс лежить, поклавши на коліна Василька голову.

А Тиса шумить, плюскоче зелено-срібними філями й говорить щось, але що, того Василько не знає. Вона жива — інакше не могла би видавати з себе різних голосів і не знала б, як і куди плисти. В ній проживають водяні духи, водяники й потопельники.

Тихо над річкою, пахощі різних зел розносить по її берегах нічний вітрець — верхами несеться шум дерев...

Аж нараз, що там? Ото виходять з води Тиси водяники й водяночки — ті в зеленій, ці в білій одежі, починають танцювати. Чути й музику. Грають музиканти на сопілках-флоєрах — прибрані у водорості — маленькі, дрібненькі чоловічки, ті музиканти.

Веселої грають. Бачить Василько, що й рибки та жабки в воді танцюють. Нічна музика й нічні танці у лузі над Тисою... Краса...

А музика щораз голосніша лугами несеться, в ліс ударяє і над річку знову вертає. А ліси співають. Вже й зірки на небі танцюють, а місяць плеще в долоні. Музика, співи, сміхи. Все радіє веселиться, те, що на землі й те, що над нею.

О, Василькові видається, що й молоді смерічки закрутилися у танці — з молодими буками танцюють. Зілля і квіточки головками, то праворуч, то ліворуч хиляться й підносяться, крутять, махають ручками.

Все тут живе, нічого мертвого нема — і все, як може, славить-величає Творця пречудної карпатської ночі.

Почала та нічка вколисувати й Василька до сну. Вколисувала його грою филь Тиси й шумом лісів, музикою сопілок, співами лісних і мавок, аж уколисала.

Спав при ватрі Василько, спав і Аякс, спали обидва до самого ранку.

Поснідавши, рушили в дальшу дорогу. А та дорога щораз то тяжча. Скали, каміння, ліси, а в них старі, грубезні колоди — ні сісти, тут ні якоїсь стежки, чи плаю.

Мусів Василько відбитись від ріки, понад неї не можна було далше йти. Зайшов у глуху гушавину вікових лісів. А там ведмідь, мабуть, спав, а тепер збудився — стоїть і глядить на Василька. А Василько, ні живий, ні мертвий. Стріляти в ведмедя кулями з пістолі? Цим же йому нічого не вдіє, хіба що роздразнить і розлютить його.

Стоять напроти себе Василько з Аяксом і старий ведмідь...

Постояли так якийсь час. Починає ведмедисько щось муркотіти... По-муркотів і в гушавину лісу повільним кроком пішов...

— Слава Господеві, що засокотив від лап ведмежих, — сказав Василько й перехрестився три рази. Та цей день був якийсь нещасливий. Деся зполудня причепився Василька блуд. Василько хоче конче найти знов Тису й не може — блуд не дає дістатися до неї — водить його темними лісами...

Завів над якийсь потік. Вечір уже, от от стане темно, а тут ліси й ліси, куди йти, не знати.

Але, що це онтам над потоком? Ах, та це якась хата, чи колиба з грубого, круглого дилля, покрита зверху грубими драницями.

Підходити д'ній, чи не підходити?

Аж тут виходить з тої хати якийсь чоловік і йде просто до Василька. Аякс їжить на собі шерсть, готов зараз скочити на того чоловіка.

А він жесний, пуду дає дивитися на нього. Високий, широкий у плечах, і весь оброслий — на голові довге, сиве волосся, брови нависли над очима, сива довга борода й звисаючі вуса. І страшні очі. Все на ньому чорне — чорна й сорочка, широкий черес, а з нього визирають дві пістолі і великий ніж. Такого жесного дідугана не бачив Василько ще ніколи.

А, може, би втікати від нього? Але, як і куди тут утечеш?

А дідуган уже коло нього. Аякс їжить і глядить з-під лоба на дідугана — жде від Василька знаку й зараз кинеється на того «жеснека». Але Василько стоїть, як укопаний в землю...

Стоїть, мовчить...

А дідуган якось так дивно, лукаво й фальшиво ніби підсміхається, ніби кривиться, та й цідить слова крізь зуби:

«Шо, злекавси старого? Не лекайси, ні, старий не кусав ще нікого, то й тебе не вкусить — у хату ходи»!

Нема ради, заходить Василько в хату дідугана. Хата, курниця, темна, задимлена, на середині горить ватра. Щойно від її світла побачив Василько на стінах хати багато пушок і пістолів, на одній стіні була засушена голова ведмедя, на другій голова дика, було й багато рогів оленячих, а шкір із дикої звірини всюди, куди не глянути. Прича під стіною застелена також шкірами.

Каже дідуган Василькові сідати на стілець, починає випитувати його,

хто він, звідки й куди йде? Але Василькові шепче якийсь добрий дух до вуха не казати дідуганові правди. Тож Василько «крутить», як може — не говорить правди.

А дідуган слухає, лише довгу броду пальцями гладить і злобно сміється — видно не вірить Василькові.

Василько, приглянувшись ліпше до дідугана, набрав певності, що він — це колишній опришок. Грабував колись і мордував людей, а потім осів у цій гаврі, щоб мордувати звірину. Дав дідуган Василеві спорий кусень вудженого м'яса, але такого твердого, що можна на ньому поломити зуби — верг кусень і Аяксові, але Аякс і не подивився на нього й не понюхав.

Сам дідуган зняв із гака над ватрою ціле стегно оленя — лише трохи припечене й все з'їв, лиш облизувався. По вечері каже дідуган Василькові йти спати в комору. Йде Василько туди, куди каже йти дід, Аякс іде за Васильком...

— Ні, — каже дідуган, — у мене нема такого звичаю, щоб котюга спала разом з людьми. Котюга твоя мет спати на дворі!

Це сказав і хотів копнути Аякса, відогнати від Василька.

Але Аякс ухопив дідугана зубами за ногу — крізь гачі досяг литки... Дідуган не закричав, але аж заревів з болю, сягнув рукою по пістолю і хотів націлитися нею в Аякса. Та Василько вдарив дідугана з цілої сили по руці так, що пістоля випала з руки. Василько пістолю в руку, відскочив від дідугана й націлив нею в нього.

— Одним кроком поступиш і пущу обі кулі в твою голову дідугане, — крикнув Василько.

А Аякс випустив з зубів ногу діда, скочив йому на плечі і вхопив його за горлянку.

Сталося це так скоро, що дідуган і не спам'ятався, що діється з ним. Коли Аякс сидів на його плечах і тиснув зубами за горлянку, Василько взяв із ватри бервено й ударив ним дідугана по ногах так, що той упав разом із Аяксом на землю.

Дідуган пробував відорвати руками Аякса від себе, але Аякс тиснув йому горло передніми ногами й гриз зубами, бив дідуган ногами по землі, але підвестися з неї не міг, чув, що пес от-от перегризе йому горлянку, до того Василько всім своїм тягарем налягав на плечі дідуганові і тиснув їх до землі.

Василько знав добре, що тут нема жартів — хтось погине тут — дідуган або він... Міг застрілити дідугана, міг Аякс перегризти йому горлянку, але Василько не хотів брати гриху на свою душу.

Кинувся сюди-туди, найшов грубий курмей-мотуз із кількох ременів, нарізаних зі шкір. Почав в'язати ними ноги, а потім руки дідугана. Нелегко

було зв'язати діда, в нього була велика сила, але помагав Аякс, а дідуган боявся, що, або Василько застрілить його, або Аякс перегризе йому горло, тож і не дуже пручався, дав себе таки зв'язати.

Василько зв'язав міцно його руки й ноги — нелегко й не скоро скине дідуган з себе ті пута. Заки випутається з курмеїв і ременів Василько буде далеко, не дожене вже його. Аякс випустив діда із своїх зубів і ніг, бігає довкола нього й вертить хвостом — задоволений.

Бере Василько свою торбу, бере пістолю діда «на пам'ятку», зачиняє діда в його курниці і йде з Аяксом шукати Тиси, що не давав блуд знайти її.

Перед тим ще затамував дідові кров, що текла зі шиї і обв'язав рубом зі старої сорочки. Ніч звідня, славити Бога, по звіздах доб'ється Василько до Тиси.

Все д'горі і все вліво треба йти — та й скоро.

Над раном були над Тисою — над Білою. Василько держався її весь час від Богдану в гори. Мав Василько велике щастя. Ото стрінув чоловіка, що сходив з полонини — йшов у село, Луги. Той порадив йому держатися далше Чорної не Білої Тиси, а там вище буде плай на полонину Туркул, а з Туркула недалеко Шпиці.

Дав той газда з Лугів Василькові будза й коржа, похарчував Василько, дав і Аяксові кусень м'яса, а тоді горі Тисою. Але тої днини не могли дійти на Туркул, мусіли пропочити й поспати там, де натрапили плай. Щойно другої днини пішли плаєм на Туркул, а з нього на Шпиці. Припав Василько на Шпицях на коліна, підніс руки вгору, дякує Богові, Христові, Матінці Божій і всім святим за їх ласку, що допомогли йому вернути сюди, не дали загинути й пропасти. Присів при ньому Аякс і рівно ж підняв свої великі, розумні очі до неба.

Василькові рідні гори й по цю сторону Чорногори, але вони далеко від Голов і деді та нені. За два-три дні буде він там — тепер він знає вже це.

Ото він у Чорногорі над озером з зеленою водою, під ясным небом, засіяним зірками. Тут він заночує. Присплять його тут чари чорногірської ночі, плюскіт води озера й далекі шуми лісів і шепоти в них. Для Василька ніч ця незабутня буде — свята, благословенна ніч. Назбирав Василько всякого сушику на ватру, мусів шукати його далеко за озером — тут довкола озера самі високі скали.

Розложив ватру, наверх на неї жерепу і ялівцю — розходиться від ватри милий залах. Над ватрою прижарив стегно з сернюка, що його вполював на Шпицях — похарчували він і Аякс, запили водою з озера. Забули всі трудно й пригоди.

Але Аякс щось незадоволений — це видно по ньому. Побіг кудись туди,

де ліс. За якийсь час він уже над озером, приніс дику курочку й поклав перед Васильком. Усміхнувся Василько, обскубав курочку й спік її. З'їв м'ясо з неї, а Аякс погриз кості й був дуже задоволений, лиш хвостом махав, прилігши коло Василька.

Пізненько вже — це видно по звіздах, пора спати, Аякс уже спить, але Василько вснути не може, він думками в Головах — при своїх. Що то буде, як вони побачать його? Вони ж, певно, втратили вже надію вздріти Василька. Він найрадше, хоч і дуже змучений, ішов би даліше в свої Голови.

Ні, заснути тяжко Василькові. До того ж і холод проймає — це ж Чорногора, в ній і літом ночі дуже холодні. Вправді гріє ватра, але й холодний вітер віє і від озера холодом заносить. А ніч тут — краса — чарами дише, тягне до себе зір і слух, душу підносить до неба, до Господа Бога.

Чи ж можна тут заснути?

Вітрець не дає і озерові спати, хлюпоче його хвилями, на скелях покрикує сова, з лісів чути рик звірів і голоси пробуджених зі сну птахів — ніч у Чорногорі повна різних голосів, розмов і шепотів. Не все тут спить.

Не спить і Василько. Не спить, жде, коли над горами засіріє. Збудить свого Аякса й у дорогу, щоб якнайскоріше зайти в Голови.

Коротка літня ніч — починає прояснюватися вже, рожевіє небо на сході. Василько вже на ногах, миє лице холодною водою з озера. Скупався б, нехай, що вода ледяно-холодна, але знає, що не вільно сколихувати озера, не можна купатися в ньому, а то посипало би з нього градом на гори. Помолився Василько, поснідали оба з Аяксом, і з Богом у дальшу дорогу — на полонину Шкорушний ідуть.

Саме полудне було, як Василько зайшов у стаю на Шкорушнім. Тут літував Олекса Кіцнак із Дідушкової Річки. Він не зараз пізнав Василька. Василько дуже змінився, та й обідраний, а з постолів видно пальці.

Кіцнак, дивлячись на Василька, поцмокував, кивав головою і розкладав руки.

Перше, казав сідати, харчувати кулешу з бриндзєю і запивати жентичею. Дав йому постолі на ноги, а з кліти виніс портіниці і казав взяти їх на себе замість порваних і підраних гачів — не може зайти до своїх, як якийсь «старчук». Дав на дорогу будза і буришінника — зі Шкорушного в Голови не близько.

Подякував Василько Кіцнакові, як рідному дєдеві, і плаєм у Зелене. Тут мусів заночувати.

А досвітком на бер почerez Черемош і Гнильцем лісами на Скупову. Тут стрінув головців, що літували з маржиною на Скуповій.

Не відпроситись, не відмовитись від них. Гостили його всім, що мали. Розповідали, що діялось у його старині, як журилися і по ворожбитах ходи-

ли. А Василько мусів повістувати їм, що було з ним і які пригоди мав. То ж довгенько засидівся на Скуповій й тому щойно вечором прийшов д'хаті. Але зі Скупови не йшов, а летів, був би ще скоріше «летів», як би знав, скільки радості й утіхи принесе своїй старині — розвіє смуток, що павутинням оснував був гражду Понипайлів, утишить жаль і біль, що з усіх закутин хати визирали й прожене розпуку, що довкола гражди ходила й руки ломила.

Бог і Матінка Божа всокотили Василька від лиха й нещастя й привели до деді й нені.

* * *

Скінчив Василько своє довге повістування під грубим, кріслатим бучком.

Неня обняла його й кілька разів поцілувала, дедя погладив його по голові, а сестрички, як дві голубки, пригорнулися щільно д'ньому.

Не забули попестити і Аякса, вірного та щирого приятеля Василькового.

Василько ж сказав:

— Усе добре, але, що не приніс з Чорногори зілля і коріння, — це не добре.

— Але, нічого — дасть Бог діждати нарік другого святого Івана, піду з Аяксом у Чорногору й принесу того зілля і коріння повні бесаги!

Як Василько сказав і як задумав, так і зробив. Діждавшися другого літа, почав ладитись у Чорногору. Ще було кілька днів до св. Івана, а він уже в дорозі на Чорногору. Боятись немилих і небезпечних пригод — цього не було й не буде у Василька, сина Бескидів, потомка безбоязних завойовників Карпат.

За чересом пістолі, в руці бартка, зір, що найбільшу темінь пробиває, слух, що чує найтихіші шепоти гірської ночі, гаряча кров у жилах, серце повне відваги й душа, сповнена глибокої віри в Божу опіку та Боже провидіння — це сила верховинця, перед якою уступають усі супротивні сили, ті, що на землі і ті, що над нею...

А така сила є у Василька — нічого й нікого він не лякається... Стежками крутими, облазами стрімкими, верховинними пляями, темними лісами й полонинами, чічками закосиченими, в Чорногору йде, в сопілку грає, співа-ночок співає.

А з ним його вірний друг-приятель Аякс. У обох радість і втіха в очах сяють, груди розпирають...

Гори ж влітку — це справжній рай Божий!

Як пишна молодичка, що з церкви від шлюбу йде — заквітчана, намальована — з боярами, дружечками, світилками, музиками й співанками, оце

наш Бескид! Як же не тішитись, не радіти й Бога не славити за те літечко бескидське. За всю ту красу, за зелень, за квіти, за закосичені верхи, за полонинські, безкраї простори й за голубе над ними небо й за сонечко золоте?..

Сповнена благодарності творцеві гір молода душа Варсилька...

В Чорногору Василько зі своїм Аяксом поспішає — то вгору спинається, то в діл спускається... Землі під ногами не чує — птахом летить, а все вище й вище... Чорногора ж високо... Он уже видно горду Говерлю... Крізь серпанок срібного туману до сонця сміється пишна красуня Бескиду, райдугою завітчана до себе тягне, вабить... Чорногірський вітерець повіває, холодить, пахощами впиває...

А Василько все вище й вище йде... Понад Бистрець, а залишивши його плаєм д'горі. Перед вечером він уже на полонині Гаджині, у її власника Лукина Волощука — у його стаї переночує.

Волощук погостив Василька і Аякса — кулешою з бриндзею Василька, куснем м'яса Аякса й уклав до сну на причі недалеко ватри — ночі ж тут дуже холодні.

Вийшов Волощук зі стаї поглянути, чи все в загороді так, як має бути, чи вівчарі в застайках при овечках, а бовгар при маржині, пороззирався по ній, вернув у стаю і сказав, що завтра буде «файне верем'єчко».

Поснули... Твердим сном спить Василько... Волощук хоч теж спав, але вставав кілька разів, щоб докласти до ватри дров.

Щойно почали гаснути зорі над Чорногорою і ще добре не сіріло, а Василько був уже на ногах... Умився холодною як лід водою в кориті, а Волощук зготував кулешу й дав поснідати Василькові — Аякса не забув теж погудувати, на дорогу дав Василькові свіжого будза.

Ще не підійшло сонце на полудну, а Василько був уже на Говерлі на

Р. Михайлюк. Гаджина — серце Чорногори

самому її вершечку. Правду сказав вночі Волощук — соняшне верем'єчко, на небі ні одної хмарочки... Говерля, як княгиня, що йде до шлюбу — «гордопишна», в короні золотих променів сонця на голові. Станув Василько на вершку Говерлі... Стоїть, заворожений чарами краси й величі бескидського світу, що довкола Говерлі. Велич того світу пригломшила його, відобрала йому мову. Василько перемінився увесь в зір, у його вухах піднебесна музика грає, душа підноситься угору до самого Господа, а в серці повно радості й втіхи, в жилах кров живіше пливе.

Довго-довго стояв на Говерлі, зачарований тим усім, що бачив із неї. А, натішившись побаченим, підніс руки до неба, до Творця цих прекрасних гір.

Молиться Василько не ротом, не словами, а серцем — пливе молитва з вдячного серця, по проміннях сонця іде в небеса, лине до Господа Бога.

* * *

Геть, геть за полудне було, як Василько зійшов з Говерлі.

До св. Івана ще два дні — багато часу.

Куди йому йти тепер?

Куди ж би, як не туди — «за гору». Тягне щось туди Василька, а ще більше тягне туди Аякса... Він же по ту сторону Чорногори народився, там і виріс. Підуть обидва туди, куди минулого року блукали й дорогу на Шпиці шукали.

Пішли... Плаєм униз густими лісами. Нікого не стрінув тут Василько — не натрапив і на яку колибу, чи стаю. До того ще й збився з плаю, зійшов на якусь стежку, протоптану звіриною. Опинився в темній лісовій пущі.

А тут уже й вечір наближається. Де знайти нічліг?

Думав Василько зайти над Тису, а замість Тиси він над якимось диким потоком. А над ним висока скала. В скалі глибокі печери, одна й друга. Задумав Василько переночувати в одній з тих печер — тут безпечно перед звірями.

Наломив чатиння й застелив ним камінну плиту під стіною печери, назбирав сушенику й розложив на її середині ватру.

От «постіль» уже є — через часок уже й ватра палає.

Нараз, що це? Повіяло по печері холодним вітром, а там почув Василько:

— А хто ти, молодий легіню і чого єс зайшов у цю печеру?

На це Василько сміливо, відважно:

— Я, Василько, син ґазди в Головах по ту сторону Чорногори, Дмитра Понипайла. А зайшов сюди, бо я вже такий удався, що дуже люблю по наших горах блукати, а сьогодні заблукав і сюди. Тут думаю пересочувати, а

завтра верну знов у Чорногору. Оце моя відповідь тобі — тепер скажи, хто еси ти, що говориш, а не показуєш себе?

— Хто я, дізнаєшся пізніше — вперед скажи мені, як це так, що ти не лякався зайти в цю лісову глушу й не боїшся ночувати тут у печері?

— Я, мав би лякатись? Кого й чого? Я лякаюся одного Бога, більше нікого й нічого, — відповідає різко Василько. — Та й не так самого Бога, як того, щоби Його не розгнівити й не згрішити перед Ним. Та й треба тобі знати, що я син гір, потомок тих безстрашних предків, що завоювали Бескиди — не знали вони страху, не знаю його і я! Я — верховинець, а верховинці люди відважні!

На це не почув Василько нічого. Якийсь час було тихо.

Аж тут у печері гадюка — велика, довга, страшна. Сичить і суне до Василька — ось, ось буде коло нього.

Василько ніж із-за череса, відскакує убік і одним скоком, і одним махом руки, відрубав голову гадюки.

Нема гадюки, але є вже щось друге. Ото не знати звідки, дикий котисько, ось, ось кинеться на Василька з гострими пазурами. Василько скоренько за пістолю з череса й стріляє. Просто в голову рися поцілів. Зараз же вложив у пістолю другу кулю — не знати, чи не покажеться ще якийсь звір. І показався. А був це ведмідь. Реве й іде на Василька. Що ж діяти Василькові? Стріляти в голову ведмедеві — куля відоб'ється від неї. Під лопатку стріляти треба й поцілити ведмедя у серце. Скочив убік і вистрілив обі кулі з пістолі ведмедеві в серце. А тоді прожогом надвір — ведмідь, хоч поцілений у серце, не гине зараз і може, заки згине, поторошити кості і вбити.

Василько й сам не знає, як видряпався на скалу та звідтам каменюками мече у ведмедя, що вибіг за ним із печери.

По часі звалився ведмідь на каміння перед печерою — Василько зліз із скали.

Аякс стояв, лиш шерсть на собі їжив, не помагав у нічому Василькові, бо той не хотів цього. Ледви прийшов Василько трохи до себе, а тут у печері перед ним маляр із шаблею в руці. Що це маляр, пізнав Василько по одежі і шапці на голові — таких малярів бачив він минулого року в палаці графа.

Замахнувся маляр шаблею на Василька. Василько вістряв топора по шаблі і шабля переломлена. Лиш рукоять залишилася в руці мадаря. Заіскрилися очі в мадаря, в його руці вже пістоля, зараз вистрілить з неї у Василька. Та не мав часу на це. Василько вдарив барткою так сильно по його руці, що пістоля впала на землю, а рука повисла як би її відрубав. Пістоля мадаря вже в руці Василька, бачить маляр, що програв. А Василько дає знак Аяксові. Той тягне мадаря за ноги, Василько ловить за плечі і за хвилину маляр

у потоці.

А тут, що за мара? При вході до печери — вовчисько. Присів на задні ноги, підніс до гори голову і виє протяжно. На його виття відповідає виттям Аякс, труситься і пригортається до Василька.

Василько не надумується довго. Стріляє у вовка з мадярської пісолі — вовк перевернувся на каміння — не буде вже ніколи вити.

— Слава, Тобі Господи! — сказав Василько й перехрестився три рази. — Але не охолонув ще добре, а тут лізе в печеру якась страшна «нехар». Пізнав її Василько — це вовкулака, пів звіра, пів чоловіка. Страшно глянути на нього, Аякс труситься. Але Василько дає йому знак і Аякс одним скоком уже на хребті вокулаки. Василько стрілив би, але не знає, чи вільно стріляти у вокулака. Ні, стріляти не буде — пробуватиме прогнати його з печери барткою. Б'є пласом, а потім вістрям — Аякс помагає зубами й пазурами. Нема-ло мали труду й муки, поки прогнали «напасть» з печери. Але таки прогнали. Тепер, може, вже будуть мати спокій.

Ага? А он стара відьма з лучивом у руці... Висока, худа, костиста, лиш кості й жовта шкіра на ній. Руки довгі, нігті як у вірла кігті, на голові сиві «пелехи», очі чорні, глибоко в голові осаджені. Йде д'Василькові, стукає грубим костуром у кам'яну долівку, сміється беззубим ротом, а той її сміх страхом проймаючий, простягає костисті руки, хоче ними досягнути Василька. Що діяти Василькові? Стріляти у відьму не буде... А відьма сміється далше й щораз ближче до Василька підходить...

О, о, ти молодий головче, не втечеш від мене, зараз будеш у моїх руках, а з них не вирвешся. Знаєш, хто я? Я найстарша відьма в горах.

От-от досягне Василька.

Василько дає знак Аяксові... Той кидається на відьму й ловить її зубами за ноги, пазурами зриває з неї спідницю. Василько плазом бартки б'є по костях відьми. Відьма перестає сміятися, кричить, а далі виє, як вовк... Василькові і Аяксові вдалося «видрулити» відьму з печери. Пропала в темноті ночі...

Якийсь час знову було тихо в печері. Нараз чути якісь кроки, якби кінь ішов і бив копитами по камінні. Кроки щораз ближче... Дивиться Василько, а це щезник. Іде й шкірить свої білі зуби до Василька. Василько знає, що, як би потрапив у руки щезникові, то хто знає, що було би з ним... А стріляти в щезника даремна річ — його не чіпається звичайна куля, а посвячених куль у Василька нема... Але пригадав собі Василько, що в нього є щось на щезника — неня дала йому у фляшинці свячену воду, казала взяти її «про всеке». Скоренько витягає з череса фляшинку і хлюп із неї свячену воду на щезника... Три рази хлюпнув на нього тою водою. Запищав і заіржав, як кінь, щез-

ник і прожогом з печери. Лиш каміння загуркотіло за ним...

Може, вже буде тепер спокій, думає Василько.

Нараз видається Василькові, що стіни печери починають рухатися і дрижати, здається, що каміння повали ось-ось упаде на нього. Прояснилося на дворі, місяць виглянув з-поза хмар. Але, що це? Дерев над потоком ніби дістали ноги, крутяться, вертяться, хиляться, то сюди, то туди, ба, починають танцювати. Біжать з лісів духи, лісовики й лісні, вискакують з потоку водяні духи, водяники й топільники, зі скал скельні духи вилазять, а за ними духи повішенників і нехрещених дітей... А всі вони, одні з жаб'ячими, другі — з ящірчими головами, ще інші — з довгими хвостами, одні зубаті, другі беззубі — одні покриті волоссям, другі шерстю, треті вовною. Руки довгі, волохаті, ноги сухі, високі. Очі у всіх великі, як «капулі». Між ними є і мольфарі й чередільниці. Уся та погань і нехар кричить, верещить, реве, свище, пищить, заводить, плаче, сміється, регоче, плеще в долоні, підскакує, танцює, приспівує диким голосом й намагається пролізти в печеру. Василько стоїть при вході у печеру, і як може, так не пускає барткою нехар у неї — б'є влізливців нею, куди попаде. Аякс помагає йому.

Нелегко було прогнати нехар від печери, але таки прогнали. Втирає Василько піт з чола, Аякс важко дихає. А тут, не знати звідки, повна печера птаства, яке тільки живе в горах. Усе воно літає попід повалою і кричить, верещить різними голосами. Кричать, що мають сили вірли й соколи, кричє гайвороння, скрегочуть сороки, заводять сови, гучать пугачі, а всі пробують досягнути голови Василька гострими дзьобами, а плечей кігтями. Василько, як може, так відмахується барткою від крилатої погані, Аякс теж не дармує. Нарешті з криком, писком, свистом і шумом крил відлетіло птаство геть.

Стало зовсім тихо... Лиш потік журчить і ліс стиха шумить, більше нічого не чути.

Василько найрадше покинув би цю печеру, але, куди йти в темну ніч? Мусить тут ждати ранку.

Починає прояснюватися в печері... Чує Василько той самий голос, що чув його передше, тільки тепер він лагідніший, м'якіший, як перед тим...

— Бачу, бачу, хто ти такий, Васильку... Бачу, що варт ти зватись сином наших гір...

На це Василько:

— Всі, всі ми горени, сини гір! Відважні й сміливі, бо така вже в нас кров від безбоязких предків!

— Добре, добре, цим я тішуся,.. — говорить «невидимка», — знаю хто ти, а ти мусиш тепер довідатися, хто я, хто говорить до тебе. Але вперед розложи й роздмухай ватру, щоб ясніше й веселіше було в печері.

Послухав Василько — серед печери горить уже ватра... Аяксь заїдає м'ясо, що йому Василько дав, сам він не їсть нічого, не чує голоду після боротьби...

А «невидимка» говорить:

— Я — дух цієї скали й печери, що під нею. Дух — душа моя, що довгі віки сторожить цю скалу й те, що в ній і під нею. Моє тіло давно вже порохом стало, а вітри рознесли й розвіяли його по горах і долинах, по верхах і низинах. Залишилась тут тільки душа моя, залишитись мусіла, бо такий наказ дістала.

Душа моя — це дух старої няні колишнього князя могутчого, пана гір і лісів, що їм ні початку ні кінця не видно було, що краю ні меж не мали. Пана-власника пишного замку-палацу, що на цій скалі над потоком, як вірлине гніздо на скелі, гордо стояв, а в ньому могутній князь, багатий пан Драгомир жив-проживав.

Велике багатство, безцінні скарби той князь мав, багато слуг у нього було, а ще більше воїнів, дружинників, мав при собі... Мав князь велику силу, мав її у своєму тілі, мав у своїй душі і серці, мав і в голові — дуже розумний був. І був воїном над воїнами — такими були і його дружинники.

Гострий, часом аж грізний був, але справедливий — безвинних не карав, любив правду, ненавидів брехню, за непослух карав без милосердя, любив відважних, погорджував боязливими, дбав пильно, щоб нікому не діялася кривда. Не любив злоби й облуди, підлизників гнав геть від себе, ненавидів фальш... Лише той мав у нього вартість, хто жив побожно й шанував Божі закони й заповіді... Сам був дуже побожний — мав у палаці церквцю, держав при собі священика.

А його палац — це була краса, було це чудо краси на скелі! Краса й багатство! Лиш жити в ньому й насолоджуватися життям — слухати шум лісів, журчання потоку внизу й співи шташат навесні і влітку, а взимку гри вітрів-бурей. Та не цей палац, що на скелі, а той другий, кращий і пишніший палац — гори, їх верхи, непроглядні ліси й бистрі потоки — палац цей не мав стін і все отвором стояв, а за повалу голубе небо мав... Оцей то палац, просторий без меж, без границь любив князь понад усе в світі. Та й любив, на руках носив свою княгиню Славу...

Привіз її з воєнного походу, походила з далеких степів, де нема, ні гір, ні лісів... Зразу дуже тужила за своїми степами, не могла звикнути до гір. Але поволі звикла до них і полюбила їх. Ходила разом із своїм князем на лови, разом з ним відбувала й воєнні походи. Любив ще князь музику й співи — мав у палаці музикантів і співаків — «скоморохами» звав їх. Але найліпшою музикою була для нього гра ловецьких рогів і голос боєвої сурми...

Заграли ловецькі роги, князь уже готовий вибиратися на полювання... А звірини в його лісах, як листу на буках і фoї на смереках.

Тижнями тривало полювання. А вже як пронісся горами, лісами голос бойової сурми, князь ставав не той, що був, зовсім перемінювався... Випростовувався, жили набігали кров'ю, очі горіли.

Ішов на війну, як на забаву, а з ним завжди його Слава.

А воєн було тоді багато, наш нарід мав завзятих ворогів, які намагалися запосісти його багаті землі, тож треба було обороняти їх... Ішов князь на ті війни зі своїми дружинниками та з молодими горенами, які зголошувалися у князя, бо дуже любили воєнне ремесло, любив їх і князь.

Ішов князь на війну, а в палаці залишалися лише старі слуги, невеличка зала для оборони замку й челядь — жіноцтво... Минав час, була тиша, довго не вертав князь з війни... Десь аж пізно восени повернув із своїми воїнами, дехто з них покалічений, багато поранених, але всі бадьорі і веселі... Ну й не всі, що вирушили з князем на війну, вернулися — дехто залишився на полі «брані»... Але ніхто не оплакував їх, смерть у боротьбі з ворогом за рідну землю, найкраща й найпочесніша, на неї треба собі в Бога заслужити.

О, великі колись були у нас люди, великі душами й серцями... Вміли жити й уміли вмирати...

Першої днини після повороту з війни була відправа в церкві, дякував князь Господеві за перемогу над ворогом, усі молилися за душі загиблих, скоморохи складали про них пісні...

Звично, вертав князь з війни з великою добиччю — коні обв'ючені були всяким добром і скарбами. Тепер відбувалися в палаці князя забави, що тривали не раз і два тижні. Казав князь: «Як жити, то жити, як воювати, то воювати, а як набуватися, то набуватися — усе це треба вміти! А це він умів і знав, дуже розумний був... Умів воювати, вмів і набуватися...

Гучні забави й набутки відбувалися в палаці...

На ріжках жарено й смажено різні м'ясива, лилося й перлилося вино у великих пугарах, грали музиканти, дружинники танцювали й співали, набувалися...

Ще й сьогодні гомонить у моїх вухах музика й співи, крики й вигуки забав у дворі князя. Ох, часи були тоді! Часи великих людей, часи волі, сили, мужності й відваги — веселого життя і героїської смерті!

На забавах проходила осінь... А взимку — лови на звірину... Грали мисливські роги, падала від стріл звірина... А потім — Різдво Христове — радість, веселість, коляди... Весело минав час, радісно плило життя під сонцем повної свободи, в проміннях волі...

Аж почало надбескидське небо вкриватися хмарами. Оце запосіли над-

дунайські землі мадяри, або як їх ще називали, угри, нарід дикий, азіяти... Зайняли низини над долишньою Тисою і захотіли дістатися ще й над горішню Тису, над Білу й Чорну... Почали заганятися в наші Карпати. Але мусіли тікати з них з розбитими головами — князь Драгомир умів боронити їх перед «зайдами». І обороняло войовниче плем'я «русичів», як називали тоді наших людей, під проводом лицарського князя Драгомира.

Зібрав мадярський ватажок велике військо й вирушив на нашого князя... Князь вийшов напроти мадярів зі своїми дружинниками й горенами. Розгорівся страшний бій, що тривав три дні. Та мадярів було вдесятеро стільки, що наших. Мусів князь Драгомир відступати. Зачинився з рештою своїх воїнів у замку. Мадяри облягли замок із усіх сторін. Але знали добре, що силою не здобудуть його, здобудуть хіба тільки голодом.

Кілька тижнів облягали замок.

Не раз випадав із нього князь на чолі найхоробріших воїнів і громив диких мадярів, але їх, як сказано, було багато.

Бачить князь, що не встоїть перед мадярською ордою — харчів вистане ще, може, на один тиждень, а що буде потім? Гинути з голоду, чи здатися на ласку мадярів? Ні, цьому не бути!

Поставив князь сторожу довкола палацу, казав винести з пивниць і комор усі харчі, які ще були, й приготувати «пир» для всіх, що ще живими залишилися. Засів із ними за довгі столи, казав їсти й пити, скільки хто зможе. Останній пир... Пирують, скоморохи грають, співають... Казав князь налити перлистого вина у великі пугарі з чистого кришталю. Піднявся, держить пугар у руці... «Браття, вип'ємо за життя тих, що прийдуть по нас!»

Випили. Тоді князь, сказавши знову наповнити пугарі вином: «І випиймо за смерть! За ту найкращу з усіх смертей, за смерть у бою з ворогом нашої рідної землі!»

Найстарші з дружинників, держачи пугарі у руці: «Вміли жити, покажемо князю, що й умирати вміємо! Згинемо за рідну землю, за її красу й свободу!»

І всі дружинники, піднявшись із стільців: «Згинемо, але не посоромимо ні себе, ні нашої землі, ні народу нашого!»

Випили й за прикладом князя вергли кришталеві чаші на мармурову долівку.

Рано-ранесенько, вислухавши молебня й запричастившись, випали наші з замку на ворога. Всі пішли на той останній, кровавий бій, на останню розправу з ворогом.

Пішов і священник, пішли скоморохи, пішла й уся челядь... Знали ж добре, що їх ждало від диких мадярів. Так, чи не краще згинуть і не дати себе

зганьбити?

На самому переді князь, а поруч нього його княгиня Слава. «Присягала ж перед Богом не опустити тебе мій князю і пане! До смерті не опустити! Не до моєї, а до твоєї смерті, мій світе прекрасний, моє сонце ясне!» Сказала, пригорнулась до князя й гаряче поцілувала його...

Зимовою бурею, літніми блискавицями й грозами вдарили наші на мадярів, що стояли кругом замку...

Заграли сурми, засвистіли стріли, задзвеніли мечі, вдаряючи в шоломи. Криваве весілля відбувалося. На ньому не червоне вино холодне, а гаряча, багряна кров лилася, кров наших, а ще більше кров ворогів.

Наші дуже дорого продавали своє життя. Бій тривав до пізньої ночі. Вкрилися гори трупами ворогів. А з наших не залишився ніхто в живих — усі полягли в нерівному бою... Останнім згинув князь, його Слава полягла поруч нього. Довкола них була гора ворожих трупів. Зацілілі вороги кинулися на палац і почали грабувати, що в ньому найшли. Але багато цінного не було в ньому — всі скарби, а їх немало було, заховані в підземеллях, а ключ у мене, і я теж у печері, бо такий приказ дістала від князя. Не найшли мадяри тих підземельних печер тоді, не найшов їх ніхто й досі! Не найшов і не найде! Мадяри спалили палац і збурили його, не залишили й каміння на камінню. Залишилась лише скала, на якій стояв колись пишний замок. Сьогодні загинула вже й пам'ять про нього. Так, але залишилась тут ще я. Не так я, як моя душа, з ключем від підземних печер і скарбів у них. Передам той ключ потомкові князя Драгомира. Він прийде й вимовить передане мені князем таємне слово. Тоді передам йому ключ, а сама — не я, моя душа, піде туди, куди прикаже їй Господь іти. Та одне ще мушу сказати: Тоді, коли з'явиться тут нащадок князя, тоді стануть Карпати й усі землі поза ними та й нарід у них, вільні і свободні від усяких зайдів, будуть свободні, як колись були, будуть, як давно: «Божі й наші» — й більше нічий. По всі часи й навіки. Амінь»!

Повіяло вітерцем по печері й стало тихо. Василько сам не свій, заворожений, причарований. Перед його очима палац, в ньому князь із воїнами, в вухах голос ловецьких рогів і бойових сурм... Не міг і на хвилину здрімнути... Коли ж почали гори й ліси рожевіти, скочив до потоку, обмився, прикляк і широко помолився, а тоді поглянув ще раз по печері, підніс очі на скалу, задумався...

Що це було тут уночі? Сонні мари, привиди, чари?.. Не знає... Але щось таки було... Не знає тільки, що?

Іде з Аяксом горі потоком, знає вже сьогодні, куди йти, щоб вийти на Шпиці...

Перед вечером був на Шпицях, назбирав зілля, накопав коріння і без пригод вернув д'хаті.

Тут розповів свою пригоду «загоров» над потоком у скельній печері... Як не знав він, що це там справді було, сон чи дійсність, так не знали і його деда і неня, що це могло бути.

Вони слухали його повістуння, кивали лиш головами й розкладали руками, дивувались і чудувались, але мовчали, думали над тим, що від Василька чули.

* * *

Коли Василькові недалеко було до легіня, і знав уже всі гори та їх таємниці, оповів раз йому дедя Дмитро таке:

«Не думай, сину Васильку, що Бог сотворив лишень один світ, той у якому живемо та своїми очима його бачимо, ні, крім видимого світу, є ще й світи невидимі. Є світ той, що над нами, але так високо, що його людськими очима не доглянути, є і світ під нами, та так глибоко, що його очима не доглянути.

Два невидимі світи, надземний і підземний. Є чуда-дива над землею, є вони й у глибині землі.

Був ти у нашій Чорногорі, сходив її уздовж і впоперек, бачив там під Говерлею глибоке озеро, кажуть воно не має дна. Бачив ти його й певно думав: що ж озеро, а в ньому вода. Та й ще думав: сотворив Господь озеро ще тоді, як творив наші гори й засіяв їх лісами.

А воно зовсім не так.

От, оповідали давно наші старі люди:

Був час, коли в наших Бескидах не було людей, були лишень ліси, а в них повно всякої звірини.

Над Бескидами панував могучий князь-володар Благодар. Жив він у величавому палаці і мав багато слуг. Але ті слуги, це не були люди, а лісовики, мольфарі, немало було й щезників — усі вірно служили своєму пану, князеві, виконували його накази й дрижали перед ним зі страху, був він дуже грізний і лютий, за найменший непослух стинав голови своїх слуг. Мав музикантів — теж не людей, які пригравали йому на різних інструментах, щоб не було скучно й сумно.

Лісні і мавки виводили перед володарем Бескидів танці і хороводи, а він сидів на золотом кованім троні і приглядався їм. А був такий грізний, що навіть Арідник боявся його та виконував усі накази його.

Одежа на тому володареві гір була вся з золота, срібла й самоцвітів, у руці в нього був завжди важкий меч, яким стинав голови непослушним.

Був дуже високий ростом і широкоплечий, а силу мав таку, що одною

рукою виривав із землі старі буки.

Де ж був той палац, у якому жив?

Недалеко Говерлі була висока, камінна гора й на ній, на самому її верху, находився палац того володаря гір.

Могутній і багатий він був, його багатством були гори й усе, що в них було.

А його палац? Такого палацу не мав тоді жодний другий володар у світі! Був він з мармору, а в ньому все із щирого золота й срібла та золотих каменів. Довкола скелі, на якій стояв палац, росли дерева, зела й квіти, яких тепер ніде не найти, були й водограї зі срібною водою, а в них золоті рибки, на деревах гніздилася усяка ріжнопера птиця і співала від ранку до ночі.

Могутній володар гір був усевладним паном усього, що жило в Карпатах, усе мусіло слухати його й повинуватися його волі.

Дав наказ, приходили перед його палац звірі, над палацом кружляли вірли, махнув рукою, все зникало.

Погляд його очей був гострий і проникливий, грізний і понурий, розлютився — сипались із тих очей іскри. Ніколи не сміявся, був завжди поважний і похмурий. А гордість і пиха просто розпирала володаря гір. Був певний, що в цілому світі нема могутнішого від нього пана. Але й цього, чим був і що мав, було йому ще замало, хотів би був заволодіти й усім тим, що над його горами, облаками, сонцем, місяцем і зіздами — бажав, щоб усе, вдоли і вгорі, слухало його й дрижало зі страху перед ним. Ба, він перестав уже й Бога признавати над собою, думав сам стати Богом.

Одної ж весноньки Божої, коли всі гори й долини закосичилися і зеленню замаїлися, раненько, разом зі сонечком стає перед палацом можливого пана Бескидів якийсь лицар, увесь у залізо закутий із срібним шоломом на голові, з золотим мечем у руці. Побачив його володар і лютим гнівом загорілися його чі. Кричить на свої слуги, каже зловити того смільчака, що поважився зайти під його палац, зв'язати і кинути йому під ноги. Кинулися слуги до лицаря. А той лиш усміхнувся, махнув мечем і всі вони попадали на землю. Світлість, що пішла від лицаря нагнала на всіх великого страху, щезники розбіглися і поховалися у скельні щілини, а мольфарі й лісовики почали скиглити.

Остовпів і онімів Благодар.

А лицар каже йому:

Я післанець від Бога, називаюся Юрій. Господь післав мене сказати тобі, Благодаре, що від нині ти вже не пан цих гір! За твою пиху й гордість стріне тебе заслужена в Бога кара. Заки зайде сонце маєш опустити цей палац, а слуги твої хай розбіжаться по лісах, нетрях і поточинах.

Така воля Божа й такий Господній наказ!

Зареготався Благодар, а регіт його понісся далеко горами й трикратно відбився відгомоном по верхах.

Ні! — його відповідь ударила громом по всьому Бескиді.

Св. Юрій відійшов від палацу.

Пішов сказати Господеві, що Благодар не хоче забратися з палацу.

Минула Божа днинка, прийшов вечір. Гори покрила густа негура, не видно ні місячка, ні зірок на небі. Темно.

Прийшов ранок, ясний, погідний, весняний.

А під Говерлею ні скали високої, ні палацу пишного на ній нема. На тому місці глибоке озеро, а під ним, у преісподній, палац разом з його паном Благодарем. Так покарав його Господь за гордість і непослух.

А його царство гірське з усім, що в ньому, подарував добрий і ласкавий Господь нашим людям, нашим прапредкам.

Привів їх сюди з далеких світів по Господньому наказу св. Юрій і розсе-
лив понад ріками й потоками.

По Господньому наказу став св. Юрій опікуном цих гір і людей у них.

Опікується ними й посьогодні. Св. Юрій допоміг тут людям заволодіти не лишень усіми лісами, ріками й поточинами, але й верхами — полонинами, на які стали були заходити якісь чужі з далеких сторін люди й випасати на них літом свою маржину.

Св. Юрій сказав нашим людям:

«Подарував вам Господь не лише гори з лісами, але й з полонинами! Проженіть з них чужих зайдів, беріть їх у своє посідання і випасайте на них свою маржину».

Послухали горени доброї ради св. Юрія і заволоділи всіма полонинами, що в наших горах.

А озеро під Говерлею?

Зайти туди в ніч перед святом Юрія і присісти на березі того озера, то можна, як когути запіють, опівночі, почути страшний рев. Це реве з лютості Благодар, покараний Господом.

* * *

Підріс Василько, ось, ось буде з нього легінь. Він наслухався немало повістувань про скарби, що є в горах заховані в коморах, але ніхто їх узяти не може. Були такі, що заходили в ті комори й бачили скарби в них, але що з того, коли нічого з них не могли взяти.

А, що б там не було, мусить побачити хоч раз ті скарби! Але, де вони, де ті комори з ними? Зачув раз, як оповідали собі старики, що одна така комора є десь за Шибеним у лісах під полониною Радулом.

Пішов туди, мусить найти ту комору зі скарбами!

Находився, набликався по лісах і поточинах, аж таки вдалося йому найти скарби. Найшов комору з ними в глибокій поточині. Побачив до неї тяжкі з грубих, тесаних, букових дощок, двері. Нелегко було їх найти, бо в тій поточині було зовсім темно, а доступ до дверей завалений був колодами й бервенами гнилих дерев.

Та Василько був завзятий і таки дістався до дверей комори — допоміг йому топір. Станув при дверях. А що даліше? Як відчинити двері? Якщо б був у них який замок, то розбив би його топором, а тут замку нема. Пробирав топором підважити двері, намучився немало, але вдалося якось зрушити їх.

Витягнув з потоку тяжку, букову колоду й почав бити нею в двері. Бив, аж поки таки двері не відчинилися.

Але тепер напав на нього страх. Подумати: темна поточина, старезний ліс і мертві гниючі колоди, ні світла, ні сонця і дивна тиша, що аж в ухах дзвенить... А він тут сам-самісінький.

Відхилив двері до комори, а там темінь, нічого не видно, хто знає, а може там замість скарбів злі духи й щезники? От кинуться на нього й задушать?

Зробив кілька скіпок, запалив їх і, тримаючи в руці, ввійшов до комори. Страшним холодом повіяло на нього, скіпка згасла. Три рази запалював її. І що побачив? Гроші, гроші! Золоті, срібні і мідяні. Поскладані, як поліна, окремо золото, окремо срібло і мідь. Нічого більше нема в коморі, лиш самі гроші.

Василько й не думає брати тих грошей, йому вони не потрібні, він хотів тільки зайти раз у таку комору й побачити в ній скарби. Ну й побачив.

Але подумав: дедя, як я оповідаю йому, де був, що бачив і що «паців», крутить завжди головою — не довіряє мені. А я тепер візьму звідси один гріш і покажу йому, буде вірити, що я таки найшов комору з грішми.

Це подумав і узяв один золотий гріш і поклав його в черес. Тепер може йти геть з комори. Підходить до дверей, а двері йому перед носом зачиняються. Пробирає відчинити — не може. Намучився немало коло тих дверей — не відчинить їх!

Що ж буде тепер з ним? Пропаде, загине в цій коморі... Хоч сідай і плач.

Подумав... Витягає гріш із череса, кладе його на те місце, звідки взяв. Поклав, двері самі відчинилися.

Виходить з комори й скоренько, щоб двері не зачинилися, кладе між них і одвірок грубе дерево. Йде до грошей і бере цим разом срібний гріш. Лише поклав його в черес, а бервено полетіло в поточину, двері зачинилися.

Мусів покласти гріш на його давнє місце. Двері знову відчинилися. Е,

думає, не піду звідси без грошей, мушу принести щось дедеві, щоби повірив мені, що я найшов комору зі скарбами й був у ній.

Візьму мідяний гріш. Узяв. А двері знов зачинилися. Мусів і того мідяка покласти, звідки взяв.

Тоді вийшов із комори, двері зачинилися з гуркотом і лоскотом. І почув такий страшний, нелюдський сміх, що від нього волос на його голові дубом став, а кресаня полетіла в потік.

Позповів усе це дедеві. Дедя вислухав і сказав:

«Усі ті гроші, що заховані в землі «нечісті». Їх сокотять щезники, слуги грізного Арідника й тому ніхто їх не може взяти й ними користуватися.

З нечистою силою не можуть люди «дужітиси».

* * *

Трави на царинках покошені, сіно в стогах уже тут і в Стовпнях. Каже Василько дедеві, що мусить тепер піти на кілька днів у верхи. Дедя не збороняє, знає добре, що жадна сила не здержить Василя довго в селі.

А Василько заки вибратися уверхи розповів дедеві, куди хоче йти й чому цим разом задумав відвідати Гнитесу й потоки, що з-під неї випливають і ліси над ними.

Оце раз, а було то, коли вже маржина зійшла з тої полонини й лише осінній смуток вітром стелився по пожовклих травах, вибрався був Василько в далекі горішця.

Заночував на Гнитесі, але не спав. Розложив велику ватру, сидів при ній і вслухувався у шепоти полонинської ночі.

Було десь коло півночі, зморив його сон і він задрімав, таки сидячи. Чує якісь кроки, хтось іде. От той хтось уже близько нього. Бачить його добре. Старий-старенький дідо з розпущеним на голові, сивим, аж білим волоссям і такою ж бородою. Присів коло ватри, зовсім близько до Василька й заговорив до нього тихим голосом, але виразно й зрозуміло, сказав:

«Ти не знаєш мене, не знаєш, хто я такий, але я знаю тебе, Васильку, сину Дмитра Понипайла в Головах, знаю, що дуже любиш ці гори, що їх Господь для нас сотворив і нам подарував. Люби, люби їх, сину, бо вони цього варті — других таких зелених, завітчаних і запашних гір не найти в цілому світі. Тепер... А колись давно?

Був же час, що тут не видно було людей. Стояли гори, а на них ліси в глибокій задумі, а їх тиху задуму нарушували тільки звірі своїм ревом, а птахи співом і криком. Тай духи, яких тут повно було, переривали часом тишу гір і лісів. Не було тільки нікого, хто пробував би пізнати й зглибити таємниці, які крили в собі ці наші гори. А їх було багато-багато — тепер їх

уже мало...

Ото там, повище Гнитеси, в глухій закутині, де з-поміж скал і темних, смерекових лісів випливає голосний, бурхливий потік Перкалаб, а взявши потім на свої плечі срібно зеленаві води крикливих, шалених потоків, збиточних і пустутливих Широкого, Чорного й Тонкого несе їх, щоб передати срібноводній Сараті, а тоді дати початок князеві карпатських гір Білому Черемошеві, рідному братові Чорного — там то, тоді, коли ще в цю закутину глуху не ступала людська нога й не заглянуло в неї людське око, жив не то чоловік, не то звір, великан, що звався Перкалаб. Усе, що в тих часах жило в горах, лякалося цього великана Перкалаба.

А Перкалаб узнавав над собою лише двох панів — царя гір і короля лісів. Його матір'ю мала бути найстарша над усіма лісними й відьмами лісовими, відьма Космачка, хто був його батьком, цього не знав ніхто.

О, велику силу мав той Перкалаб і страшно злющий був, усі лякалися його, ведмеді втікали від нього, а попав котрий у його руки, то на місці гинув. Перкалаб ловив його одною рукою, метав у бука й уже було по ньому.

А розлютився чомусь, так тоді рвав із гір каменюки й метав їх у потоки, ними загачував воду й у Черемоші, робив озеро, ставав над ним, реготався на всі гори, а потім штрикав у те озеро й купався в ньому.

Усі ті величезні каменюки в ложиську Черемошів — це робота Перкалаба, він їх туди наметав, робив це з лютості, а часом із нудьги, мусів же щось робити, щоб не було йому скучно й нудно.

Він міг повздержувати й бурю, ставав напроти неї, набирав у груди повітря, а потім видував його з такою силою, що завертав найсильнішу бурю.

Так, безстрашний був Перкалаб, а все ж таки було щось, чого він лякався — це були блискавиці і громи. Як тільки почало блискати й гриміти, він біг у свою печеру, й там сидів, поки не втихли громи.

Любив проходжуватися по своїх горах, усюди заглядав, усе хотів бачити й чути, на ніч западав у глибокий сон.

Віки проходили над горами, з вітрами й бурями в пропасті западали, а Перкалаб усе той самий був, не змінювався й не старівся.

Літом блукав верхами й лісами, на зиму вертав над свій потік, залазив у печеру й там перебував зиму й морози, зрідка виходив на світ.

Був би, певне, й до сьогодні тут панував, як би не Божа воля — воля Того, хто пан над панамі, над горами й над такими, як Перкалаб. Ото задумав Господь післати в гори людей... А цього Перкалаб не знав, це не приходило йому й на думку. Нараз доносять йому його прислужники, що понад Прут і Черемош сунуть у гори сотворіння на двох ногах — людьми їх називають. Не є вони великі, але кажуть, що сила в них є — і впертості не бракує.

Посуваються щораз даліше й щораз глибше в гори, ніщо їх не поздержує, ніщо не спиняє.

Чує це Перкалаб і не може своїм вухам вірити. Але потішає себе, що ті двоножні сотворіння-люди не дістануться аж сюди, до нього під Гнитесу, в непроглядну й непрохідну пушу.

Думав довго про тих людей, а потім забув їх. Аж одного літнього вечора, коли Перкалаб сидів на колоді над потоком, побачив сотворіння, якого досі не доводилося йому бачити...

— Ага, — подумав, — це, певно, один із тих людей! Насторожився, підштрик з колоди й заступив дорогу тому незнамому сотворінню. От-от вержеться на нього й розторощить його в своїх страшних лапах.

Але те сотворіння, а був це справді чоловік, отой перший, що зайшов у царство Перкалаба, дав йому знак рукою, щоб зараз сідав там, де сидів, на свою колоду.

І диво — Перкалаб послунав його, сів і сидів, як би прикутий до колоди очима того першого чоловіка. Вдивлявся в нього своїми пулькатими очима й мовчав, ні пари з рота не випускав.

А цей перший в цих сторонах чоловік — то був божий старець, монах, увесь у чорній рясі і з великим, блискучим хрестом на грудях. Він промовив до Перкалаба:

— Могутний і сильний Перкалабе — досі ти був таким, — додав, — ти не знаєш мене, але я знаю тебе. Не знаєш мене й не знаєш, хто й чого післав мене сюди, в цю безлюдну пушу. Ото післав мене сюди Господь — я його післанець. Прийшов сюди голосити горам Божу правду.

Але ж ти, Перкалабе, не чув і не знаєш, хто це той Господь і Бог, що це пан над панами, володар над володарями, цар усього світу, землі й усього, що на ній і неба над нею.

А ти, Перкалабе, думав, що ніхто, лишень ти пан над панами, пан оцих гір і лісів. Ні, не так воно, як ти думав. Паном цих Бескидів один тільки Господь, й не Він тобі, а ти йому мусиш коритися і повинуватися. Та й ще треба тобі знати, що це Він, отой всемогучий володар світу, Господь, післав у ці Карпати людей, про яких ти вже чув. А ці люди — це Божі улюбленці, вибранці з великого, славного й сміливого племені руського.

Вони, оці прославлені на весь світ люди, русичі, мають за Божою волею і ласкавим дозволом Бога заселити всі ці довколишні гори й стати їх власниками.

Така воля Господа і ніхто не може противитися їй!

Слухав це Перкалаб і мовчав...

Божий старець зробив рукою хрест над ним, і покропив його, так що він

цього не бачив, свяченою водою і відійшов тихим кроком стежечкою на полонину.

А Перкалаб?

Його прибили до колоди дивні слова старця — пересидів на ній три ночі й три дні... Аж почало блискати й гриміти — це підорвало Перкалаба з колоди. Зірвався з неї і побіг у сторону своєї печери. А замість відсунути вбік плиту до печери, підніс її угору й спустив уділ за собою! Зачинив себе в ній навіки — себе й усю старовину Карпат.

Оце оповідав Василькові старий дід при ватрі на Гнитесі. Оповів і зник. Не знає Василько, чи діялось це в сні, чи на яві. Знає лишень те, що той дідо говорив — він ще й досі в його пам'яті, в очах і ухах.

* * *

А потім ходив він і блукав лісами й нетрями довкола Гнитеси й вертепами понад потоками, шукав печери Перкалаба.

Може, був би й найшов її, але на гори сіла така негура, що й на крок не можна нічого бачити. Не було ради, мусів вертати в Голови.

Але від того часу не міг найти для себе спокою... Щось шепче йому в вухо — «Йди на Гнитесу, шукай печери Перкалаба», — щось тягне його туди. От цим разом піде туди й, щоб там не знати що було, мусить найти Перкалобову печеру й заглянути до неї!

Вислухав це його дід, покивав головою і порадив Василеві бути дуже варітким, обережним, бо може легко наптити собі біди.

Не здержував його, не відмовляв — знав добре, що Василькові не вибрати з голови того, що в неї раз залізло й у ній всадовилося.

Пішов Василько...

Довго не вертався зі своєї мандрівки Василько. Понипайло почав уже непокоїтися.

Вернув у суботу вечером, був задуманий, говорив мало.

«Прийде час, що всі ті скарби, що в печері, переміняться в нашу силу. Але, коли це станеться, це знає один Господь». Це сказав дідок і зник.

Оце й усе, що приніс Василько з-під Гнитеси в Голови.

* * *

Чув Василько, оповідали люди, що як іти на Лудову, там у місці, де плай починає іти в гору, сидить Блуд. Він чіпається, але не всіх, водить їх і крутить ними досхочу, аж падуть з втоми на землю й не знають, що робити з собою. Щойно по тім прояснюється їм у голові і можуть іти, куди їм треба.

Постановив Василько піти туди й спробувати, чи і його вчепиться той Блуд.

Пішов туди, прийшов на те місце, де має бути той Блуд. Роззирається, а тут замість Блуду — дівчина... А яка дівчина? Такої ніколи ще не видів! Як намальована! Сміється до нього й моргає. Підходить до нього. А він стопом стоїть — не ворухиться. Заворожила його та красуня. Вона питає, як називається і звідки він? Ледви видувив з себе відповідь...

А дівчина оповідає йому:

«Була я ще мала, як умерла моя неня. Дедя оженився вдруге, привів у хату мачуху. Вона взяла мене раз з собою на Лудову. Коли ми прийшли обі на оце місце, вона пристанула, почала махати руками й говорити щось, потім крутила мною, як млинком, а врешті втрутила мене з усеї сили в пропасть над той там потік, він називається Лудівець. При тім заклала: «Йди в пропасті і безвісті, абис ніколи звідтам на світ божий не виглянула, абис пропала й аби си з тебе нічо не звело, абис отам до суду-віку жила». І ще щось говорила, але я того вже не чула.

З того часу я там у поточині живу й лише раз у році виходжу сюди на плай, тут, де, як кажуть люди, чіпається Блуд. Це так мачуха-чарівниця заклала це місце.

А до мене зайшов раз у потік старий-старий, віковий старець і він то зробив, що я можу раз урік виходити сюди на цей плай. Власне сьогодні мій день. Я вийшла з потоку й побачила тебе.

А скажи мені правду, мав ти вже яку дівчину, любив її, а вона тебе? Кажи, кажи, але правду?

— Ні, не мав я ще досі жадної дівчини, не любив і вона мене не любила. Взагалі не знав ще дівчат, — відповів Василько твердо, — він уже прийшов до себе й отрясся з зачудування.

Дівчина, почувши це, дуже зраділа.

Взяла його за руку й каже: «Ходи зі мною в потік, не бійся, побачиш, де я, і як живу». Василько нічого не каже, йде. Він зовсім стратив волю, дівчина може зробити з ним, що захоче. Завела його в свою комірчину над Лудівцем. Повно тут квітів. Василько не знає, що з ним, чи все це, що бачить, дійсне, чи, може, це сон тільки?

Дівчина каже йому сідати, сама вибіжить на хвилинку, але скоро вернеться. За якийсь час вернула — принесла багато квітів і розсипала їх по постелі.

— Отут, на цих квітах, будеш у мене спати, гарні сни будеш мати, — сказала. — Можеш уже прилягти, ти, певно, змучений, трудний, виспишся, а завтра поговоримо, що буде з нами й що будемо робити. Той віковий старець сказав, що тільки такий легінь, що ще не знав дівчини, виведе мене звідси між люди й вирятує з цієї пропасті, та й одружиться зі мною. А ти це зробиш,

правда?

— Правда, — сказав стиха Василько. Він же мусів так казати, бо не своєю волею вже жив і не своїм розумом думав.

Не знав, як і коли вснув твердим сном.

Чує, щось холодне в його пазусі. Підсувається щораз вище, вже коло шиї. Чує шепіт: «Вставай! Утікай, чимскоріше! Не надумуйся, зривайся і тихо на пальцях виходи звідси і втікай! Ця дівчина — це відьма! Мачуха зробила її відьмою. Ти пропав би з нею! Втікай!»

Прокинувся Василько зі сну. Чує, як щось холодне, слизьке сунеться йому від шиї по грудях і зникає. Та, що це, не має часу думати. Вибігає і потоком Лудівцем, як гонений звір, біжить, по каміннях скаче...

Вернув до дому, але про цю свою пригоду не зараз, аж геть пізніше, і то не дєдеві, а лиш нені розповів.

Довго заходив у голову, хто це шептав йому в ухо, щоб утікав? Був певний, що це гадина була в нього за пазухою і аж до уха підсунулася, але що гадина могла говорити, та така добра була для нього, що перестерегла його перед дівчиною-відьмою, цього зрозуміти не міг ніколи.

* * *

Спитав раз Василько, чи правда це, як він зачував, що колись давно появилися були знову в наших горах великани, після того, як тих перших великанів переінів Бог у гори?

На це сказав йому дєда, що так, це правда, були у горах великани, але коли це було, того ніхто тепер сказати не може певно, що було це дуже давно. Мало вже людей, які ще можуть сказати щось про тих великанів.

Малим чув він, що десь над Прутом, чи Черемошем жила відьма Марта, а в неї був син Кирило. Хто був його батьком, того не знав ніхто. В тих то часах зайшла була в гори якась страшна потвора, якої всі дуже боялися. Вона вбивала людей і маржину й пожирала. Хто була ця потвора, чоловік чи звір, того не знали.

Не було нікого, хто відважився б стати до боротьби з тою потворою, всі її боялися.

Чув Кирило про ту потвору й лише підсміхувався... «Заждіт-ко, най я підросту й наберу сили, вб'ю потвору й звільню гори від неї, побачите!».

Чули це люди, але не вірили Кирилкові.

Підріс він, став уже легінем. Але яким? Не було в горах нікого, хто міг би рівнятися з ним ростом і силою. Великан — був цей Кирило. Розвідав добре, де та потвора перебуває і звідтам на людей і маржинку нападає. Сиділа вона в поточині серед темного лісу. Взяв Кирило тяжкий топір, нагострив його й пішов зарубувати той ліс, де була потвора, щоб, як він піде на неї,

не могла втекти. Зарубав довкола ліс і поточину дільницею, тепер потвора не вилізе звідси. Бере топір на плече та йде в поточину, де сидить потвора. Найшов її... Страшна! Пашека в неї така, що може легко дістатися в неї віл, а чоловік для неї, це, як муха для котюги. Побачила Кирила, стає на ноги, відчиняє пашеку з зубами, як у борони й просто на нього. Ось, ось дістане його в свої лапи й запхає в пашеку. Але Кирило відскакує в бік і топором з усієї сили б'є потвору по голові. Весь час скаче так, щоб бути збоку потвори, а не напроти її пашеки, а що відскочить, то все топором по її голові.

Так бився з нею до вечера. На другий день продовжувалася боротьба, на третій теж. Та третього дня починає потвора втікати. Але, як утекти, ліс, у якому перебувала, зарубаний довкола дільницею. Куди не побіжить, то все головою в дільницю. Припер її Кирило в одному місці до дільниці, вискочив на колоду, що там лежала й топором у голову, й у голову. Але бачить, що голова потвори тверда, тоді топором по карчили. Рубав так довго, аж відрубав голову потвори від туловища.

Пішое межі люди й попросив їх піти з ним на те місце, де вбита потвора. Пішли люди, зі страхом ішли — не довіряли Кирилові, що він на правду вбив потвору. Прийшли, побачили під дільницею потвору, тут голова, там тулуб, і ахнули. Своїм очам не вірять. Раз на лежачу потвору, раз на Кирила позирають. Подивляють його відвагу й силу.

З того часу почали люди в горах не лише подивляти Кирила, але й боятися його. Почали в усьому слухати його, просто стали його слугами, а він їх паном.

Чує себе Кирило всевладним паном гір — певний, що нема нікого, хто би не боявся його, хто відважився б спротивитись йому. Він всемогучий володар гір — він пан життя і смерті верховинців. Але почув раз, що десь там є багатий і могучий пан — володар усього Покуття. Почув це й почав думати, як би то дістатися до того пана й помірятися з ним силою. Осідлав коня, взяв на себе найдорожчий одяг, кінь і він сяють золотом і сріблом — за чересом дві пістолі, з боку блискуча шабля.

Йде шукати володаря Покуття.

Найшов його в пишному палаці. Зайшов у той палац. Пан питає, чого він до нього зайшов, чого йому від нього треба?

Кирило відповідає:

«Я пан гір, Карпат, ти, пан долів, Покуття. Зайшов я до тебе змірятися з тобою, хто з нас двох більший пан, хто з нас двох має більшу силу?»

Подивився пан Покуття на пана гір і питає, як і чим мають міряти свою силу й могутність?

Кирило відповів:

«А от, як: вийди зі свого палацу й поклич усіх своїх слуг на подвір'я. Я, сам один, а ти зі слугами, з гайдуками, станемо до боротьби, будемо «дужітиси», боротися, хто кого переборе».

Поглянувши володар Покуття на пана гір, зміряв його від голови до ніг... Як же йому «дужітиси» з ним? Це ж великан, якого досі не бачив ще?

— Ні, — каже, — не буду я з тобою дужітиси. Іди, звідки прийшов і залиши мене в спокою.

Тут відчиняються двері з другої кімнати, входить дочка пана Покуття. На порозі станула, задивилася на великана. А він «вліпив» свої очі в неї... Що за краса! От була би жінка для нього! Звертається до володаря Покуття:

«Не прийшов я до тебе, щоб подивитися на тебе, відійти й залишити тебе, як кажеш, у спокою, ні, мусиш боротися зі мною і зміряти свою силу з моєю».

Поглянувши пан ще раз на великана й аж мороз пішов йому поза шкіру зі страху... Міряти свою силу з силою цього великана? Про це ж і думати не можна. Починає, як може викручуватися, ба й відпрошуватися від боротьби з ним.

Але великан упертий і завзятий, закликає пана таки боротися з ним. А весь час глядить очима на красуню, що атоїть на порозі дверей, стоїть і мовчить...

Ще й ще раз поглянувши великан на неї, а тоді до пана, до її батька: «Знаєш, пане, що, дай мені оцю свою дочку за жінку й тоді не мусиш зі мною боротися. Не може ж зять боротися зі своїм тестем! Ну, що ти на це?»

Подумав пан: візьме цей великан мене в свої руки, та й живий не вийду з них, поторощить і косты мої, а тоді без мого дозволу візьме собі дочку за жінку... Це подумав і сказав: згода, дам тобі дочку за жінку, а ти даси мені спокій. Але скажи, маєш ти палац, як оце мій. Моя ж дочка звикла жити в палаці.

Усміхнувшись на це Кирило й каже: «Палацу такого, як твій, у мене нема, але він буде! На це тобі моє слово!»

Вернувши великан у свої гори. Через якийсь час був у нього палац, кращий, як у покутського пана. Тоді взяв дружбів і боярів і поїхав по дочку пана.

Цілий тиждень тривало весілля. Вернувши з жінкою у свій палац у горах. Жив тут, як який князь, володар гір і верховинців. Усе мав, чого забажав, лише не мав одного — серця людей. Люди боялися його за пиху і гордість, за фудульність і здуфалість, але не любили. Він був певний, що понад нього нема в світі другого.

А це не подобається людям і Бог не любить цього.

Кирило вірив лише в себе і в свою силу, перестав вірити в Бога і в його святі заповіді, закони. Він — сам собі пан. Довго терпів йому Господь, аж урешті, сказав — годі! Їхав раз Кирило конем понад Черемош, чи, може, понад Прут. Нараз ні-звідси, ні-звідти темна хмара, а з неї дощ, ні, не дощ, а злива, а за нею повінь. Не встиг Кирило оглянутися, а тут вода вже на доріжці, якою їхав. Наднесла повінь повалені дерева — одне вдарило коня по ногах, той повалився, а з ним і Кирило. Не мав часу вийняти і ніг зі стремен і втікати, повінь пірвала його разом із конем і понесла в світи. Ніхто не позбирав і кісточок з нього.

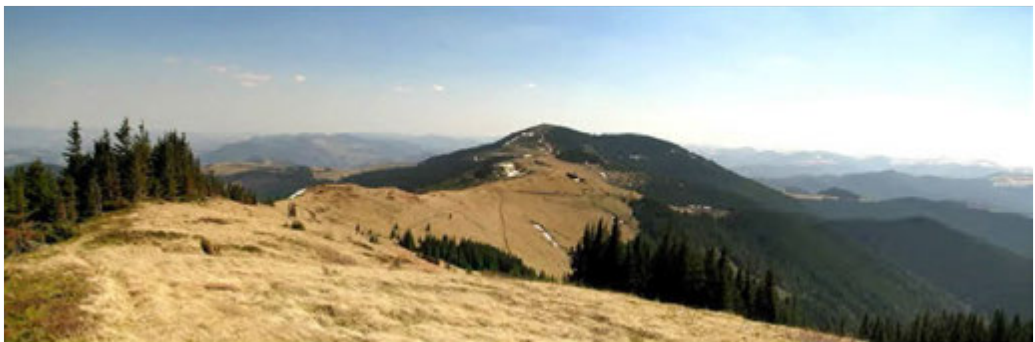
Такий був кінець великана й силача, Кирила. За гордість і безбожність покарав його Господь, покарав за те, що забув: силу й багатство дає Господь, самі вони без Божої волі не спадуть на людей, і за них треба віддячуватися Господеві побожністю, скромністю і вірною службою Йому.

Залишив Кирило дванадцять синів-великанів. Його палац зник, казали, що заповся під землю, а сини розбрелися по горах.

Якийсь час жили вони та їх сини, а, може, внуки в горах, як великани. Але Божого благословенства не мали й з часом перевелися геть, стали такими, як і другі люди. По їх предкові й по них, залишилася лиш згадка, але й та вже зникає... Так воно: «Хто з Богом, Бог із ним, а хто себе понад Бога величає, того Бог карає, карає до дев'ятого покоління».

* * *

Прийшла весна, Понипайло з Васильком і слугами, з маржиною і овечками вже на Скуповій, на своїй полонині. Ось там стоїще та його стая... Перше, що зробив Понипайло, це сам власноручно розіклав перед загородою велику ватру, через неї має маржина перейти в загороду. Глянув газдівським оком по полонині — втішений і вдоволений, на ній уже зеленіє травичка, хоч у заломх і дебрях лежить ще сніг, а від нього холодом віє... Загнали маржинку через ватру в загороду. Здіймають з коней бесаги з усяким доб-

Скупова

ром, потрібним на полонині — мідні китли, бочки, бербениці, мішки з отрубами і сіллю для маржини, дерев'яні миски й ложки, кружки й бочілки з «глегом». Все це треба занести в стаю і покласти та завісити на своєму місці.

Праці для всіх повні руки. А найбільше для Понипайла — він працює не лише руками, але й головою... Не, дай Боже, щось забути, чи прогавити! Всьому мусить дати лад і порядок.

Зарубує «навідлі» перше бервено на ватерник. На середину попелища з минулого року кидає підкову, оглядає стовп із вертлюхом, на якому має бути завішаний над ватрою котел. Бере два кусні сухого дерева й робить живу ватру, що має горіти в стаї безперестанно все літо до осені.

Ось уже ватра серед стаї. Коли ж добре розгорілася, бере з неї грани в горнець, гасить її водою, а потім тією водою кропить стаю і все, що в ній. При цьому говорить, примовляє і закликає все зло, щоб не мало приступу до стаї, полонини й маржини на ній, щоб лихо й нещастя, звірі й бола держалися здалеку від стаї і полонини, від стоїща й загороди. Доклав дров до ватри, ватра ж — це життя полонини, це душа стаї. Вівчарі пішли ладити для себе застайки при кошарах, бовгар оглядає загороду для худоби, де треба, там направляє її і підвищує, щоб «вуйко», чи «малий» (вовк) не могли «заштрикнути» до загороди й наробити шкоди.

Маржина й вівці в кошарах і загородах, довкола них бігають котюги. Над ватрою на вертлюху котел — у ньому готується кулеша, щоденна їжа на полонині.

Заходять у стаю слуги, засідають разом із Понипайлом до вечері. Похарчували, помолилися і пішли — вівчарі до застойок коло овець, бовгар біля худоби. Та не лягають зараз спати, один з вівчарів грає голосно й протяжно в ріг, другий стріляє з пістолі, бовгар грає у трембіту...

А хоч і полягають спати, то все таки, то один, то другий будяться, кричать і стріляють для відстрашування хижої звірини, котюги сплять теж дуже чуйно, бігають довкола загороди й погавкують. А Понипайло й не думає спати. Ще й ще раз оглянув все в стаї, потім виходить на двір, обходить стоїще, кошари й стаю довкола, глядить на зоряне небо й весь час шепче молитви й закляття, щоб Господь сокотив і крив його стаю і маржинку від лиха й припадку, а передовсім від злих сил і поганих духів.

Так пройшов йому час поза північ. Відчуває, що десь уже не за горами Божа днинка, через часок покажеться і сонечко. Доклав дров до ватри й приляг на причі, вкрившись старим ліжником. Полониною дме гострий, холодний вітер, крізь стіни стаї з круглого дерева дістається до її нутра. Тільки при ватрі тепло, під стінами холодом проймає.

Василько лежить недалеко ватри на долівці і спить твердим сном. Але

прокидається на хвилинку, вибігає зі стаї і стріляє з пістолі на пострах звірям.

Понипайло спав коротко. Перед сходом сонця був уже на ногах за стаєю. Звернувся в сторону, звідки мало показати сонце своє росами обмите й зарум'янене лице, задивився у ледви видну рожеву заграву, шептав молитву перенятую від дідів-прадідів і голосив гімн-славу Сонцеві, Божому окові, життєдайній силі... Непорушно стояв, молився і ждав поки не вистрілило на небо ясне, огнисте сонце й огріло своїми проміннями його душу і серце. Тоді вернув у стаю. Василька не було вже в стаї. Пішов будити вівчарів і помагати бовгареві дойти корови, вівчарі доять вівці. Подоєно корови й вівці, молоко принесене в стаю і злите до путини. Кулеша зварена, всі моляться, сідають, де хто місце собі найде й харчують. Потім ідуть вівчарі з овечками на полонину, Понипайло, Василько й бовгар «кутаються» в стаї.

Молоко переливають у котел і завішують його над ватрою. Як молоко підогріється, додасть Понипайло до нього підпустки-глегю, щоб стялося, а тоді полотном з мішка витягне з путини сир і завісить на кілька днів на стіні, щоб стекла з нього сироватка-жентиця. Це буде будз, він висохне на подрі, тоді буде з нього бриндзя, яку наб'є в бербеницю. Жентицею миються, промивають очі, дають пити коровам і самі п'ють, дають пити псам і свиням. Жентицю з путини пригріє Понипайло ще раз і це буде «пісна» бриндзя, вурда. Молоко від коров підостоїться, Понипайло збере з нього сметану й зробить масло. Варить молоко, дає до нього «квасниці», щоб скислося і сквасніло — це буде гусленка, яку можна весь рік тримати в бербениці, чи коновці, щільно закритій. На полудне приженуть вівчарі вівці в кошару й додять їх, вечером те саме. Понипайло, як лиш у стаї все зроблене, йде на полонину, обходить її довкола й заглядає в кожную закутину.

Бовгар мало помагає в стаї, він же й «нічник», що не спить уночі й сокотить маржину перед ведмедями й вовками. А їх було в ті часи дуже багато.

Нічника виручає часто Василько. Він любить дуже полонинські срібні ночі з лісовими шумами й шепотами та таємними гомонами, що їх несе холодний вітер... Не без того, що часом закрадається до загороди ведмідь, уб'є вола чи корову й затягне в лісну гущавину, а вовк потягне вівцю з кошари й нічну тишу перерве рев корови-вола, чи передсмертне бляння вівці. Там знову затрубить з просоння вівчар у ріг, або бовгар вистрілить з пістолі.

Проходили дні і ночі на полонині, аж літо пройшло. Почала наближатися осінь, ночі ставали довші, ранки холодніші з білим інеєм на травах... Вівчарики трусяться з холоду в своїх застайках, дні короткі, менше трави для овець, менше молока від них. Ба, може, й таке статися: прокидаються рано, а тут гори вже білі, полонини покрив сніг... Так, бувало й таке... Але Понипайло не дасть зимі заскочити себе на полонині, він знає по вітрі, по хмарах на

небі, по шумі лісів і по крику птаства, коли можна надіятися зими й коли прощатись з полониною...

Одного вечора, походивши перед тим по полонині і розглянувшись по небі, сказав, що завтрішньої днини треба буде готуватися до відходу з полонини...

Ранком другого дня кипіла в стаї Понипайла жвава робота, до вечора було все готове до залишення полонини. А рано-ранесенько другої днини почали терхати все полонинське добро на коней, ніщо не сміє тут залишитися.

Стаю треба замести й зачистити, ватру не вільно гасити, сама від себе мусить погаснути... Понипайло мовчить, до нікого й слова не відзивається, лиш щось шепче, сам до себе муркоче й закляття виголошує. В його серці тривога... не дай Боже, щоб у попелищі залишилася яка жаринка, залишить стаю, а тоді до неї гульк Мара... Роздула б жаринку й усю стаю пустила би з димом.

Усе готове... Загомонала й заговорила востаннє Скупова голосами трембіти, сопілок, флюєри і рогів, заспівала пісеньками вівчарів, закричала вигуками й гавканням собак, риком худоби, блянням овець й іржанням коней, пішов лісами відгомін стрілів із пістолів! Хоч жаль і туга за веселем, вільним життям полонинським, але всі веселі і задоволені, Понипайло і Василько та їх слуги — йде плаєм маржина й вівці, а за ними вівчарі і бовгар...

Миром перебули літечко на полонині, Бог крив від зла й пригод і від усекого лиха й нещістя. Декувати Госпідкови й славити його по вічні віки.

Перед вечером були в гражді Понипайла.

І була радість, і була втіха... Тільки Скупова сумувала й журилася, як їй зиму перебути й св. Юрія діждатися.

* * *

Поміг Господь перебути зиму й діждатися знов Юрія...

Нема на Гуцульщині радіснішого і веселішого дня, як день святого Юрія. Цей день — це день справжньої весни, зелені, квітів, сонця і тепла. На верхах і ґрунях палають ватри. Гуцули глядять, куди йде дим від ватри, з тієї сторони належить сподіватися добра й гаразду, поліття на городину й травичю та манності від коровок і овечок. Із цих ватер іде й ворожба, чи буде маржинка множитися та чи будуть корови й вівці давати багато молока.

Якщо св. Юрій припаде на скоромну днину, вівторок чи четвер, буде багато молока в цьому році, якщо ж у пісну днину, в середу, або п'ятницю, будуть коровки давати мало молока. Рано-раненько, ще й когут не піяв, ще й сонечко десь щойно зі сну будилося й протирило сонні очі, як Одокія на св. Юрія вже куталася. Треба ж подоїти овечки — це перший раз у цьому році,

так воно завжди було, здоєне молоко «загледжіти», зробити будз, занести до церкви й посвятити, а потім роздати разом із колачиками, що їх напекла вчора, бідним, нехай просять Бога, щоб цього літа були овечки молочні. Так то воно: задушна субота за померлі душі людей, а св. Юрій для маржинки, щоб була здорова й людям корисна.

Ввечері перед св. Юрієм розіслав Василько за хатою велику ватру, на- носив на неї цілу «гору» сухого ломачя, а тепер бігає довкола неї і підкикує з утіхи. Понипайло приготував чорну мазюку й малює нею хрести на дверях до колешень. Це проти відьом, щоб не могли заходити до колешні і загород, та відбирати молоко коровам. Це ж бо знають всі добре, що в ніч перед св. Юрієм відьми не спочивають, а ходять горами й відбирають молоко від коров і овечок. Але самі чорні хрести на дверях не відстрашують ще відьом. Понипайло копає дернюки, кицьки, землю з травою, затикає в них галузки з дерева й кладе їх на стовпи коло воріт і струнок — це теж має відстрашувати відьми. О, відьми погані і шкідливі, треба добре сокотити маржинку перед ними! Але Понипайло не боїться їх — він знає, як сокотити маржину перед ними.

Так, діждалися горени днини св. Юрія, того опікуна й приятеля їх маржини, й діждалася їх маржинка «виходу» на полонини. Святий Юрій — вістун весни, на св. Юрія полонинський вихід! Усе це одної днини...

Весна, весна! О, як же довго треба було її дождати! З якою тугою і нетерпеливістю ждали її люди й маржинка! Навкучилася людям і маржинці довга зима, надійли люті морози.

Разом із св. Юрієм прийшла в гори справжня весна. Як пишна пава по горах проходиться, шумить лісами, грає потоками, вітерком співає, царинки чічками прибаряє, луги квітами засіває, сонечком до гір і людей сміється. Сміються і всі гори й люди, легіні грають на сопілках, весну зустрічають, молодички й дівчатоньки співаночками її вітають. З далеких високих гір голос золотого рогу грімко лунає, радісну вістку горенам сповіщає: полонинський день сьогодні! Маржинку, овечки з кошар виганяйте, полонини ждуть їх, травичка вже зелена вкрила їх!

Чи може бути хтось у горах, хто не чув би цього голосу труби св. Юрія?

Ні, таких тут нема! Чують його люди, чують волики й коровки, чують і овечки. І всі радіють, почувши його.

Все оживає, крутиться, великий рух у всіх гірських селах. Не малий рух і метушня в гражді Дмитра Понипайла — всі тут, старі й молоді мають заняття. Одокія варить і пече — голодних же, Дмитра й Василька, не відправить з хати; та й на дорогу в полонину мусить їм дати харчів.

О, роботи в неї сьогодні повні руки — закрутанини стільки, що аж голо-

ва крутиться. Але це ніщо, славити Бога, що дав у мирі діждатися цієї днинки й та й «декують» св. Юрійкові, що заграв у свій ріг і горам радість сповістив. Кутається Одокія в хаті, а Дмитро з Васильком на дворі. Перше, що треба зробити, це маржинку накормити — полонина ж не близько.

Лиш що сонечко виглянуло з-за буковинських гір, а в Понипайлів готове усе до ходу в полонину. На конях мідяний котел і все приладдя потрібне в стаї, нічого не забуто, Одокія винесла бесаги з харчами й перевісила на сідло коня, та міцно прив'язала. Заглянула, чи на коровках є колотільця на шиях, погодувала й котюги, що неспокійно бігають по подвір'ю, прочувають зміну — вільне, веселе життя з овечками на полонині.

Ось уже випускає Понипайло волики й коровки з кошари, а Василько овечета. Випускаючи їх, ударяють злегенька посвяченою бечкою. Одокія дає маржині полизати свяченої солі, овечкам поїсти окрушин із хлібчиків, що їх напекла перед Різдом.

Дмитро стає високо на струнці-воротах, розкрачує широко ноги — поміж них має виходити маржина з подвір'я. Покрикує на маржинку, котюги забігають коло овечок, наганяють на струнку між ноги Понипайла. А той весь час говорить, приговорює, закликає усі злі сили, щоб не мали доступу ні права до його маржини на полонині, щоб Бог крив маржинку від боли, від лютого звіря і від усякого нещістя, щоб здорова так, як сьогодні в полонину йде, вернулася з неї.

Одокія кропить маржину й овечки свяченою водою. Перейшла вся маржина струнку, виходить Василько з кіньми наперед неї, котюги забігають з боків, щоби не розбіглася. Одокія з Дмитриком позаду маржини, підганяють її, дівчатка теж тут коло неї.

Усі втішні і веселі, а найвтішніший між ними Василько. На ньому крашені гачі, сердачина з кутасиками, на голові кресаня з трісунками й павами, за чересом сопілка, в руці цяцькована бартка.

Тепер не мусить уже викрадатися від деді на полонину, як це колись було, ні, сьогодні дедя бере його, як і минулого року з собою на все літо, як свого помічника в стаї!

Ось вони вже на плаю, куди не глянути, на грунях, на пляях люди з маржиною. Золотий ріг св. Юрія зрушив усі гори, підняв їх на ноги, наповнив радісними голосами. По всіх грунях і кичерах несуться веселі голоси теленок, сопілок і флоєр, трембіти грають, не тужно-сумної, як звичайно, а якось інакше, веселіше.

А співи, а пісеньки? Всі і все тут сьогодні співає.

«Ой іду я в полонинку вівці літувати,

Ци не будеш файна любко, за мнов банувати?»

У Шницях зацвів шафран Гейфеля (бриндушки)

Пращає Одокія свого газду й Василька на плаю:

«Гостіте миром! Най Господь сетенький і милосердний усокотить маржинку нашу від боли, від звіра, від поганої гадини, від блискавичного грому, від пошести, від відьми-чередільниці, від тучі, граду і плови!»

Дай Боже, щоб маржинка щасливо си віпасила і по Матці Божій мирно в село си вернула».

«Дай Боже, дай Боже!» — сказали Дмитро й Василько й пішли з маржиною горі плаєм, а Одокія з дівчатками завернулася д'хаті.

Куди не глянути, всюди по горах люди з маржиною.

Попереду газди з кіньми, а за ними воли й корови з колоталами на шиях, за ними овечки. Коровки порикують, овечки блеють, а котюжки погавкують... Живими, рухливими чічками прибрались гори й долини — звеселився гірський світ.

*«Полонинко-гордовинко, тожсто загордієш,
Та отими овечками, що сьогодні вздрієш»...*

Вернулася Одокія д'своїй гражді. А тут так якось тихо й сумно. Не може

найти для себе місця, ні роботи. Та й, яку ж роботу могла б сьогодні виконувати? Це ж св. Юрія, велике рокове свято. Не можна навіть і хати замести, ні прости, ні шити, а то маржинці велось би зле на полонині. Пішла з дівчатами на річку збирати чічки й замаїти ними образи святих у хаті. Щоб Господь і святі дозволили рік у мирі й гаразді пережити й другого св. Юрія діждати...

* * *

По Матці Божій вернули Дмитро й Василько зі Скупови, Бог крив їх і маржину від лиха, в мирі і спокою дожидають Різдва.

Опровадили Різдвяні Свята, приближається Новий Рік. Вечір перед Новим Роком — це, як каже Понипайло, «На Мелані», а Одокія «Свет-вечер Василів». Того вечора ворожать в горах, ворожить і Одокія. Оце ворожба — «городок»:

Понакладала на «опецку» купками гарячого вугілля — ця купка — це буришка, та, ячмінь, тамта — коноплі, це лен, та капуста, ця бураки, котра купка вугілля згорить і залишить по собі білий попіл, напр. та, що означає єчмінь, то в цьому році буде врожай на ячмінь. Поприпирала ложки до стіни їдалом до гори — кожній ложці надала ім'я усіх, що в хаті — котра ложка впаде, той її іменник умре в цьому році. Але ні одна ложка не впала, з чого була Одокія втішна.

Взяла шість цибуль — переполовинила їх, мала дванадцять половинок — це дванадцять місяців року. Посипала їх сіллю, поклала на лавиці, рано погляне на них, на котрій половинці сіль розпуститься до ранку, той місяць-місяці, будуть мокрі.

В нову миску влила дев'ять ложок води, рано зміряє ту воду, якщо її прибуде за ніч у мисці, то корови даватимуть багато молока, убуде, зменшиться, даватимуть молока мало.

Вечором були в Понипайлів перебрані щедрівники, щедрували, було весело.

Діждалися «Свят-вечора водохресного». Одокія наробила хрестиків із пчелиного воску і наметала їх у воду, в тій воді всі помилися. Чотири хрестики приліпив Понипайло — по одному на кожній стіні хати, п'ятий до сволака. Вийшов з хати і кожній маржині приліпив один такий восковий хрестик до правого рога, один верг у посуду, з якою підуть до церкви по свячену воду. Той хрестик має бути в свяченій воді цілий рік.

Перед водосвяттям ніхто нічого не бере до рота, всі говіють. Після посвячення води газди запалюють від свічок трійці, що стояли коло хрестильниці та букові губки, що означають «відорші».

По водосвятті, коли повернуть до своєї хати, Одокія винесе з хати хліб, Понипайло візьме його в одну руку, а в другу жаріючу губку й обійде три рази всю гражду, верне в хату і усіх підкурить тією губкою.

Перед вечерею п'ють усі свячену воду. Одокія сипле в дерев'яну миску трохи муки, поливає її свяченою водою і робить з неї хрестики для чотирьох кутів хати. Засідають до вечері — вечеря з пісних страв. По вечері бере Одокія з кожної страви по одній ложці в миску й кладе її на вікно — це для душ померлих.

На другий день велике свято Йордань. Людей у церкві видимо-невидимо. Після Служби Божої свячення води на Річці в Краснолілі. Мороз аж іскриться, сніг скрипить під ногами, вода в річці льодяна. Але Понипайло та й другі, мочать ноги в постолах у полонці, щоби, як гостра вода в цій полонці, були так гострі цілий рік ноги. Одокія і другі жінки миють лица в тій ледяній воді і промовляють: «Водице, орданице, умиєш гори й долини, біле коріне, жовте каміне, умий так і мене від усекого лиха, від устуди, від мержі, абих була чіста ек света Пречиста».

З засвіченими трійцями вертають д'хаті. Вернули. Понипайло робить на стелі над столом димом із свічок три хрестики. Щойно тоді сідають до обіду — голодні, бо досі ще нічого не їли.

Потім іде Понипайло на потік і ллє до нього трохи свяченої води. Тоді набирає з потоку води і несе худобі. Свяченою водою скроплює город і садок — решту води ховає. Другий день — Івана Хрестителя, це теж велике свято. Одокія збирає зі стола отаву, що лежала від Свят-вечора й несе коровкам і овечкам — від того будуть ситі цілий рік. Отак минають великі зимові свята.

Прийде ще одно свято — Стріченє, коли то зустрінеться зима з літом. На Стріченє кладе Одокія на дворі яйце. Розпукнеться — буде врожай на кукурдузу, там, на долах, не розпукнеться, буде врожай на буришку — тут, у горах.

* * *

Цим разом розповів Дмитро Понипайлек про Великодні Свята колись у наших горах, у гражді Понипайла. Вже в другій половині говіння починає Одокія думати про писанки. Напрятала кілька яєчок від молодой курки первістки, що перший раз почала нести яйця. В понеділок раненько, ще до сходу сонця, товче їх і відділює жовток від білка. Жовток переколочує — він ловить добре фарбу на яйці-писанці.

Робить жовту фарбу з кори лісничі — дикої яблінки, зелену — з луски соняшника, червону — з тріски, привезеної з-за гори, чорну — теж з луски соняшника, темну з кори дуба. Приготовила фарби, береться до писання

писанок. Одні будуть з квіточками, другі з пташками, треті зі звірятками, а ще інші з різними хрестиками.

Без писанок не було би Великодня.

Вже перша Матір Божа писала писанки для свого сінка, Ісусика. До бечкової неділі були в Одокії готові писанки — одна краща від другої, любо дивитися на них.

В бечкову неділю пішли старі до церкви, діти залишилися в хаті. Прийшла стариня з церкви з посвяченими верболозними прутиками — бечками. Б'ють тими бечками, але не дуже, дітей і маржину, промовляючи: «Не я б'ю, бечка б'єт — від нині за тиждень Великдень». Приходить Страсний тиждень. Тиша заливає гори — ні гри на сопілках, ні співів не чути. Навіть ніхто й голосно не говорить, не перекликається, як звичайно.

В живну середу пече Одокія кокуци — малі хлібці. Вечером запалює Дмитро невелику ватру поміж маржиною, аби їй було завжди все видно сперед звірів, та, щоб була ясна й світла, як Божа ватерка й щоби не мав до неї доступу «злий», ні відьма, ні чередільниця. А онтам ідуть «хлопчіща» і кри-

Т. Антошевський. Церква при дорозі у с. Дземброні під Чорногорою

чить голосно: «Грійте діда, дайте хліба! Аби вам овечки, аби вам єгнички, аби вам телички».

Відзивається з хати Дмитро:

«Діда гріємо, гріємо, хліба даємо, даємо!»

За хлопцями дівчатка. Одокія виносить їм кокуци й дає соли лизати, кажучи: «Лижіть, лижіть, дівочки, аби Бог дав, щоб на рік мої овечки чінили ягнички».

Хлопці, чи дівчата, відходять і говорять: «Дай Боже, душам померлим царство небесне, а вам, газдики, аби си овечки покотили, та й абиси єгнички почінили». Відходять.

Одокія просить Бога, щоб так дав, аби сьогодні ввійшла в хату дівчина — ввійде перша дівчина, будуть овечки чінити єгнички, коровки телички, ввійде хлопець, будуть баранці і бички.

В четвер треба буде розложити велику ватру за хатою. Все має бути так, як було за дідів і прадідів. Треба ж знати й пам'ятати, що світ буде поти стояти, поки будуть люди писанки писати, а діти за кокуцями ходити. Поти й буде закований чорт над чортами Арідник.

Кожного Великодня раненько посилає Господь до того Арідника цигана — коваля, щоб добре «замоцував» шрубку, якою він пришрубований до скали, вона має держати до другого Великодня. Тепер береться Одокія пекти паску. Коли вже має класти її в піч, Дмитро виходить на двір і там увесь час сокотить, щоб хто не зайшов ненадійно в хату, бо наврочив би паску. А Одокія, саджаючи в піч паску, говорить:

«Яка ладна в піч лізеш, така ладна й гладонька абес і з печі вілізла». Не дай Боже, щоб попукалася, чи потріскала — це був би знак, що хтось у цьому році помре — газдиня або газда, або щось з маржини згине! Затикає Одокія всі шпари в печі, обмацує їх і примовляє: «Не піч застаю (затикаю), але застаю всім роти, аби ніхто мене не обговорював і не зіпав, отек піч не зіпаєт на хату». Одокія дбає пильно, щоб за весь час, як паска в печі ніхто в хаті не сидів, а то паска замість рости вгору, присіла би. Паска в печі, а Одокія перев'язує ножиці волічкою навхрест і приговорює: «Не ножиці зав'язую, ні, а зав'язую серце моєму чоловікові, тай аби єму були всігди зв'язані руки так, ек цесі ножиці».

Здіймає з себе крайку-попружку й перев'язує нею гредь над постелею: «Не гредь зв'язую цев попружков, а зв'язую себе з газдов моїм, аби си мене держев і жив зо мнов так, ек до тепер».

* * *

Діждалися великої чорної п'ятниці — цього дня не вільно класти ватру, ні варити, ні пекти. Ідуть до церкви й несуть туди свічі. В суботу ввечері у

Одокії все вже готове до свячення й зложено в бесаги. Дмитро обійшов маржину й все надвірне покутав, і оглянув, чи все так, як повинно бути. Ідуть скоро спати. Але заки лягти, ставить Дмитро коло постелі сокиру. Зараз по півночі встають. Кожне, що в хаті, стає босими ногами на сокиру: газда, газдиня і діти: «Аби ноги були такі тверді і дужі, ек желізо».

Одокія вкинула в миску з водою мідяний гріш і писанку. Тоді всі по черзі миються в тій воді — «аби були все багаті в гроші і пишні, красні, ек писанка».

Вибігла Одокія з хати й щільно позатикала дірки в курнику, щоб кури не бачили світла, поки вона не верне з церкви, бо якби бачили світло, то потім бачили б їх половики й повбивали б.

Хоч на дворі ще темно, але маржині вергли запашного сіна, щоб не була голодна, та ще на Великдень. Маржина мусить теж знати, що сьогодні велике, рокове свято... Осідлав Дмитро найкращого коня, прикрив сідло пишним, взористим ліжником і перевісив почерез сідло писані бесаги, стремені срібні, з Сиготу, «ред» вибиваний мосежем — є на що поглянути. Бесаги повні, є в них паска й усі другі Божі дари, що мають бути сьогодні посвячені. Обоє газди й діти в новій одежі — усе аж виблискується і за очі ловить.

В дорогу до церкви поспішають. А там кругом церковної огорожі коні і коні поприсилювані — бесаги зняті з них, уже розложені вінком довкола церкви... Повна церква людей, повно їх і коло церкви: старі, й молоді, і діти. Здається, площа кругом церкви живим квіттям зацвіла. А в хвилину, коли священник перший раз заспівав «Христос Воскресе» вистрілено нараз із сотні пістолів — пішов гомін по горах, відбився від них і знову вернувся під церкву.

І весь час, як священник святив паски не вгавали вистріли з пістолів. Газди зараз же, як тільки священник покропив святочні дари, бесаги на плечі та й до коней. На коні! Хто скоріше з паскою д'хаті. А газдині ще коло церкви, роздають дітям і прошкам кокуци, вітаються зі собою, христосуються.

Величний, радісний день — не даром же Великдень! Усе радіє, все тішиться. Навіть і сонце сьогодні інакше, ясніше світить і сильніше гріє — вітрець якийсь такий милий, лагідненький, зі Скупови повіває, смереки святочно шумлять, річка до сонця виблискує, пташки цвірінькають, як би одне одному воскресний день пригадували...

«Ой, Госпідку милосердний, Боженьку ласкавий!

Ский же то, день веселий, ек ідут з пасками».

І розбився живий квіт Карпат по верхах, грунях... Іде стежками пляями й поточинами д'своїм граждам поспішає... Щоб розговорітися... Багато таких, що два дні говіли — нічого в рот не брали.

Прийшла Одокія з дітьми, зайшла в хату. Стають кругом стола, моляться, просять Бога, щоб позволив ще й другої паски діждати, щоб усе було миром між людьми і маржиною. «Христос Воскрес», — говорить Дмитро три рази, йому три рази відповідають: «Воістину Воскрес». Дмитро робить на пасці ножем хрест, а потім крає і перед кожного кладе кусень. Їдять усього свяченого потрохи.

Шкаралущі з писанок не дай Боже кидати на землю — про це знають і діти. Їх треба метати на воду в потоці. Та шкаралупа запливе за чотири тижні до Рахманів. Рахмани — це наші брати далеко десь над морем. Рахманський Великдень припадає четвертої середи по Воскресінні.

В часі Великодних свят відбуваються забави дівчат і легінів коло церкви. Всі ті забави знають Понипайли — колись і вони ходили на ті забави. Тепер вони вже до них за старі, нехай ідуть діти. Але Понипайли пам'ятають всі ті забави, оті Церковці, Курочки, Війну, Сороку, Тичку, Крейцар, Шукало, Боклажок, Дручок, Журавель, Скічки, Коповина, Стопв і другі.

У Великодний понеділок раненько прийдуть легіні за писанками. Тої днини обмінюються всі писанками, примовляючи: «Дай Боже, абисми си виділи на тім світі так, ек си видимо на цім»! Соняшні Великодні Свята дав Бог людям. Хоч на верхах і полонинах ще біліють сніги, то на відосонні можна вже таки добре на сонечку посидіти й погрітися.

Понипайло пішов у відвідини до Шкінді, а Одокія, покутавши все в хаті, сіла до сонця на зрубаному буку, а коло неї діти. Василько примилується до нені і просить, щоб щось розповіла так, як розповідала на Різдвяні свята про Матінку Божу й Ісусика — він пам'ятає те до нині.

Одокія розповіла дітям ось що:

«Був раз голодний рік, а вже найтяжча була весна. Прийшли Великодні свята — лише багаті мали муку на паску, бідні не мали з чого спекти її. На однім ґруні жив дуже бідний чоловік з жінкою і п'ятірком дітей. Голод у них, ледви живуть, голодують. Але не нарікають, що Бог дає, те треба приймати. Видно согрешили люди, тож Бог зіслав кару на них — голод. Але Бог справедливий і добрий, люди потерплять, а потім гляне на них Господь ласкавим оком і все буде знов гаразд. Надходить Великдень, журиться бідна жінка, другі люди понесуть святити паски, а вона не понесе, бо не має з чого спекти її. Смуткують і її діти, а чоловік ходить захмурений, нічого не говорить.

Став над давно зрубаним буком, станув і задумався... Пішов у кліть, несе сокиру і ніж, починає рубати букову колоду, рубає аж піт йому очі заливає. А потім ножем теше відрубаний кусень бука... Два дні працював над ним, тесав, виглажував, ще й присмалював. Прикликав жінку, за нею прибігли діти.

Жінка сплеснула в долоні, діти радісно закричали: «Паска, паска!» «Так, паска — хоч дерев'яна, але паска!», — сказав чоловік. Оглядає її жінка, обходить довкола, дійсно — паска — з хрестиками зверху й засмалена, як би в печі загнічена — ніхто не сказав би, що це не паска... «Що ж — і ми, як другі, понесемо на Великдень паску святити й ніхто не скаже, що це не паска», — каже бідний чоловік. — «Та, певно, що ніхто не пізнасть, що це дерев'яна паска», — каже жінка, оглянувши її ще раз...

Прийшов Великдень, взяв чоловік дерев'яну паску в бесаги, поніс до церкви святити. Став з нею зараз таки коло одного багача. Відхилив бесаги, а з них дивиться на світ гладка, зарум'янена паска... В багача паска велика, але не така гарна, як у того бідака. І не вмилася до неї... Багач зависливим оком позирає на паску бідного... А далі каже: «Чоловіче, а чи не заміняв би ти свою паску за мою? Дивися, моя два рази більша від твоєї. Ну що, міняєш?» На це йому бідний: «Та я нічого, як так вам уже вподобалася моя паска, то я не від того, щоби помінятися!» Багач скоренько й так, щоб ніхто не бачив, пересунув свою паску бідакові, а бідакову всунув у свої бесаги.

Посвятив священник паски, багачеву дерев'яну теж, що вона дерев'яна, того багач не знає — на коня, а бідний заміняну на плечі й д'хаті.

Багач скоро завіз паску до дому, бере ніж у руки й хоче кряти її. Ага, вкрасш. Бачить — паска з дерева. Біжить до бідного злий, аж іскри скачуть з очей. Прибіг задиханий до бідного, боявся, щоб той не зів його паски, тому біг. А бідний щойно зайшов у свою хату.

— Де моя паска? Давай паску, ти обманче, ти шахруне!», — кричить багач.

— Не кричи й не називай мене обманцем, бо нема за що! Ти ж, не я, схотів, щоб ми обмінялися пасками, та й я не з'їв твоєї паски — вона ось у бесагах. Принеси мені мою, а тоді бери собі свою, — так сказав бідний до багатого.

Пішов багач по дерев'яну паску, і як пішов, так і пропав? не приходить. Бере бідний бесаги з багачевою паскою на плечі та йде до нього. Приходить, багач сидить у своїй хаті, похилений над столом, задуманий і захмурений. Кладе бідак паску перед нього й питає, чому не приніс йому дерев'яну паску? «Та як мав її тобі принести, коли вона втекла від мене?» «Як утекла, не розумію чоловіче, що говориш?» «Та що тут розуміти. Взяв я її на плечі й іду на стежку. Вийшов на облаз, а паска з бесагів і кікіць поміж дерев'я у пропасть... Я за нею. Та, куди там її мені наздігнати.

Зійшов і в нетру, куди покотилася, але з неї ні сліду не найшов. Отож, що мав тобі нести? Пропало, що впало. Нема твоєї паски, так бери мою назад і харчуй здоров зі своєю газдинею і дітьми».

— О, ні, я так не хочу!», — каже бідак і витягає паску з бесаг, хоче покласти її на стіл. Але багач відмахується обома руками, не хоче брати паску. А потім стало на тому, що поділилися тою паскою, половину взяв багач, а другу бідний...

Минув рік — прийшли другі Великодні Свята. А припали, коли вже була повна весна, травичка зеленіла, квіточки цвіли, потічки співали. Пішли бідакові діти збирати квіти, зайшли глибоко в ліс під скалу, де була пропасть. І що там уздріли? Ото там їх дерев'яна паска, на ній мох, а по краєчках, де дедя витесав хрестики, синенькі фіялочки й очкаті незабудки, а з-під паски б'є джерельце. Те джерельце є там і сьогодні, а його вода дуже людям помічна. Помагає на болі голови й очей, а як її напитися, то світ обмінюється — на серці стає весело. Над ним навіть і взимку зеленіє травичка, а на весну там перші квіточки зацвітають.

На тому місці, де багачеві випала з бесаг дерев'яна паска, поставив він камінний хрест. Був для бідних цей багач дуже милосердний, а з тим бідним чоловіком, що поділився був з ним паскою, жив, як із рідним братом.

* * *

Якраз, коли Одокія скінчила повістувати, вернув Дмитро. Василько побіг до нього й переповів усе те, що чув від нені. Дивився Понипайло на свого Василька і завжди одне думав: буде з нього газда, чи не буде? Ця одна думка не давала йому спокою.

Василькові от-от поза двадцятку — легінь! А там треба буде його оженити, а що буде, як він лишить жінку вдома й піде блукати по горах?

* * *

Цього року газдує на полонині Понипайла Шкіндя. По весняних роботах почав Понипайло лагодитись зі шкірами в Сигіт. Каже Василькові помагати терхати шкіри на коні. А потім до нього: «Збирайся, бери на себе найкращу одягу, це ж не на полонини тобі дорога, а межі люди хочуть тебе взяти — підеш зі мною за гору». Василькові не треба було цього два рази казати! Сюди туди й готовий! Неня каже, що вистроївся, як на весілля. Заглянула ще раз до бесаг, чи повні харчів і чи вистачить їх на двох — дорога далека. Перехрестила їх три рази на дорогу й покропила свяченою водою, щоб добре гостили й здорові вернули, щоб Матінка Божа мала їх у Своїй опіці і крила від нещастя і лихих пригод, від диких звірів і поганих людей...

Ще сонце не показалося добре з-за гори, а дедя і Василько вже вирушили з подвір'я з двома кінями, наладованими сухими шкірами. Пішли поза Скупову, а перейшовши Стовпні, зійшли плаєм «Угорський» на Чорну Річку, а перейшовши на її лівий берег, ішли ним аж до стрімкого й важкого плаю «Руський» і ним вийшли на полонини, а з полонин на угорську сторону й

потокот Руським зайшли в Руську Полянну, звідки дісталися над Тису і понад неї зайшли в Сигіт, місто розложене на горбі.

Далека й важка була ця дорога. Але Василько не чув змучення. Для нього головне було те, що бачив! А він бачив не мало «чуд і див». Усю дорогу роззирався і до всього приглядався. А вже, як побачив Сигіт, то остовпів! Він же перший раз таке диво місто побачив. Але не було у Василька багато часу роззиратися по Сиготі. Тут повторилося те саме, що було, коли Понипайло зайшов перший раз у Сигіт зі Шкіндею... Оце поприскакували до них, а ще більше до коней зі шкірами, якісь дивні, одні чорні, другі руді люди з довгим, коло вух крученим волоссям і піднесли такий крик, що Василько аж настрашився, хоч він не був боязкий. Але ж він такого ще ніколи не бачив і не чув. А ті руді і чорні кричать, вже й сваряться між собою, кожний з них до Понипайла: «Мені, мені продай ці шкіри, не йому! Та в нього й грошей стільки нема, щоб тобі їх заплатити!».

Другий відтручує першого: «Не слухай його, він лиш так говорить, а в нього грошей, як кіт наплакав! Він хоче шкіри «вігулити» в тебе. Мені продай їх — я ліпше заплачу, як він!».

Тоді третій: «Оба вони шахруни! Ти не слухай, що вони говорять — вони брешуть! Мені, мені продай, в мене грошей, диви-коси кілько! Повна торба».

Той тягне вже коня за уздечку, а той вириває коня Понипайлові з рук. От, от і почнуть між собою битися. Вже плюють один одному в бороди... Забагато цього було Понипайлові! Почав тих купців відганяти від себе й від коней рімінною нагайкою-корбачем. Зразу так із легка, а потім б'є нагайкою, куди попало, не лише по плечах, але й по круглих, чорних шапках на головах купців, так як це робив Шкіндя. Ледви якось вимоталися самі, і коней зі шкірами вирвали з рук напасників.

Дивується Василько: Таких людей не бачив там у своїх горах! До деді говорять як-не-як, а все таки зрозумілою мовою, а до себе «джиримукають» так, що й слова не зрозумієш... і харкотять так дивно й слини так багато їм з рота пливе...

Коли вирвалися з тої зграї чорно-рудих і зайшли в спокійну вулицю, питає Василько дедю, хто це ті «джиримукали»?

Дедя каже, що це — жиди. В нас їх — Богу дякувати ще нема. Дав би Бог, щоб і ніколи їх у наших горах не було! А прийдуть — біду й нещастя принесуть...

Так — у нас жидів нема ще, але є вже в Кутах і Косові... Нічого на це не сказав Василько, лиш задумався...

Понипайло зайшов до свого знайомого в Сиготі, що то до нього завів

був його колись перший раз Шкіндя. Це був, як казав Шкіндя, наш чоловік-руснак, нашої віри й нашої мови... І дуже добрий, чесний і порядний чоловік — при цьому великий багатир і не менший купець! Хто би там жидівській вірі продавав свою працю!

Знайомий купець-руснак прийняв їх щиро, погостив і переночував, заплатив добре за шкіри грішми і різним добром, якого лиш Понипайло запотребував.

Походив Понипайло з Васильком по місті, все йому показав, про все розповів і об'яснив. Василька цікавило все тут — усе було для нього нове й незнане. Але треба було вертати в свої Голови. Понипайло сказав, що вертатимуть через Ясіне і поза Говерлю — дорога тяжка, але коротша від дороги понад Тису й на Копилаш. Цим Василько дуже зрадив, побачить ще й ту частину гір, якої досі не бачив ще!

Раненько розпращалися і роздекувалися з сигітським купцем і рушили з Богом у дорогу. Мали коні що нести в Сигіт, мають тепер що нести й у Голови...

— У Ясінню, — каже Понипайло, — є в нього знайомий газда Клемпуш, старий приятель Шкінді. Шкіндя все повертав до нього і брав з собою Понипайла туди. Він теж заприятелював з Клемпушем.

А був цей Клемпуш не такий собі звичайний «єсінський» газда, ні! Що був багатий і розумний, це так, але він був і ворожбит на все Єсінне — того, що він знав, не знав ніхто, того, що він потрапив зробити, ніхто другий не зробив!

Ото не раз робив такі «смішки»: іде чоловік плаєм, іде, як звичайно, по одній і другій стороні плаю вориння. Нараз кричить до нього Клемпуш:

«Агов, чоловіче, спам'ятайси, куди йдеш?»

Дивиться той, а він над річкою. Здіймає постолі з ніг, підкачує портіниці — треба ж перебрести ту річку.

А Клемуш сміється, регочеться. Чоловік хоче поступити в воду, а тут зникла нараз річка, він на сухому плаї. Починає і він сміятися, сміються оба — Клемуш і він.

А он надігнав вівчар вівці — самі білі — в Ясінню держать люди більше білих овець. Питає Клемуш: «Мой, флекев, а які в тебе вівці?» «А які ж, білі! Самі біленькі вівці в мене!», — відповідає вівчар. Аж зирк, а його вівці всі чорні. Став і заломив руки. «Бідко ж ма нещісна! А це що си стало з моїми овечками?» Клемуш сміється. Сплеснув у долоні і вівці назад такі, як були — самі білі. «А щоб ви, Клемпуш, здорові були й до смерти все жертували», — каже вівчар і жене свої вівці даліше.

Вийшли люди з церкви, поставали на царинці, там чоловіки, тут жінки-челідь. Між челіддю найголосніша стара Фрузина. Дуже язиката баба, ніхто її не переговорює, в неї язик на завісах, — говорили люди. Підходить до неї Клемпуш: «А скільки тобі літ, Фрузино?».

«Стільки літ, кілька зим! Не вам би мене питати, не мені би вам відповідати! Буду вмирати, тогди буду літа свої рахувати. Але порахую їх собі, не вам».

Була би дальше тарахкотіла й молола язиком, але Клемпуш перервав її: «Та ти, Фрузино, не маєш ще й що так дуже рахувати, тобі шойно двадцятка минула! Молодичка, як зірничка, лиш данцювати та співати».

«Іва! Крикнув на свого сина. А вітегни-ко флоєрку з-за череса й заграй, наша молодичка, Фрузина, хоче данцювати».

Іван заграв у флоєру, Фрузина, якій на правду, видалося, що вона молодичка шойно по шлюбі, взялася за підбоки і пішла в данец. Танцює, дрібнить ногами, притупцює, співає і в долоні плеще.

Вся громада сміється і собі плеще в долоні. Коли ж і Клемпуш сплеснув у долоні, Фрузина перестала танцювати. Другі жінки взяли її за руку й повели д'хаті.

Застрілив хтось улюблену котюгу Клемпушову, хто, того ніхто не дізнався. За це Клемпуш позамовляв усі пушки в Ясіню. Пів року ніхто тут не застрілив ні звірини, ні птаха. Аж коли один зі стрільців признався, що то він, але нехотючи, випадком, застрілив Клемпушову котюгу і привів йому свою, Клемпуш «відмовив» пушки.

Один із «ясінчин» відважився раз «омразити», чи то «нарушити гонір» Клемпуша. Клемпуш помстився на ньому — відобраз йому на три дні пам'ять. Ходив, блукав і ніяк не міг потрапити до своєї хати, до жінки й дітей. Знав відтоді, що значить задиратися з Клемпушем. Але такі «смішки» не часто любив робити Клемпуш. Частіше робив він людям добро, відганяв від них хвороби, а від маржини «болу», помагав у нещастю, рятував у біді. Всім ставав у пригоді.

За його пам'яті не було над Ясінням тучей, не впав тут ні один раз град. Клемпуш відганяв тучеві і градові хмари в Чорногорі, звідкіль прийшли, туди нехай вертають, — казав. Знав він наперед, яка коли зима буде — морозна, чи ні, яке літо буде — посушне, чи дощеве, чи буде манниста трава на полонинах, чи буде звір дуже вбивати маржину, чи сидітиме тихо в сиглах. Усе знав Клемпуш. Були такі, що казали, Клемпуш знається з «нечістими силами», але це не була правда. Він був дуже набожний, ходив щонеділі і свята до церкви, давав «на боже», справив дорогий фелон для священника — жив завжди по-божому.

А з людей, тих, які казали, що знається з «нечістим», — сміявся.

Оцей то Клеmpуш був приятелем Шкінді, а потім заприятелював і з Понипайлом.

Зайшов до нього Понипайло зі своїм Васильком. Клеmpуш дуже втішився. Справив велику гостину, ще й сусідів запросив на неї, щоб було веселіше. Три дні гостив в себе Клеmpуш Понипайла.

Третьої днини перед вечером сиділи оба довго на колоді за хатою. Сиділи й говорили. Більше говорив Понипайло, а все було чути — Василько й Василько. Видно говорив Клеmpушові про свого сина.

Закінчив ту балачку Клеmpуш, сказав: «Добре, брате Дмитре.» Подали собі руки й увійшли в хату.

По вечері сказав Понипайло до сінка: «Ти Василю, залишися тут — я сам піду з кіньми д'хаті. Перебудеш тут у Клеmpуша до Спаса. Маєш його слухати, як рідного дедю і виконувати все, що прикаже. Тут ти не одного навчишся, що тобі колись придасться. Але «затемси»: не смієш нікуди йти без дозволу — не так, як було в нас у Головах! Це поклади собі твердо в голову!

Василько не знав, тішитися йому, чи смутитися.

Пізнати світ і людей, це не зле, але ж буде тужно за ненею і сестричками.

До того, що буде, як прийде до нього якась чудна сила й буде кликати на верхи й на полонини, а Клеmpуш не пустить?..

Довго-довго цієї ночі не міг Василько заснути — думав, що буде тут з ним і чи видержить у Ясіню до Спаса...

Раненько відійшов Понипайло з натерханими сигітським добром кіньми, Василько лишився між чужими людьми.

Банно було йому за Головами й за всім, що там, але слово деді святе, як сказав, так мусить бути!

А Клеmpуш, щоб не було Василькові скучно й банно, вишукував для нього все якусь роботу, не тяжку, легку, щоб тільки не мав часу на роздумування.

А при вільному часі оповідав Василькові то це, то те, як казав, «усеке, та неоднаке»...

І навчав його: це так, а те так, те повинно бути так, тамте он-як, із людьми треба жити й поводитися так, щоби самохіть не робити собі ворогів — краще мати десять приятелів, ніж одного ворога. Шануй людей — будуть люди тебе шанувати. А того, хто сам себе не шанує, ніхто шанувати не буде.

А найважливіше, заховувати Божі заповіді — любити Бога не самими словами... Оповідав Василькові і про свої пригоди з молодих літ.

Питав його, щоби то було, як би молодий мав той розум, що старий, а старий, мав би силу молодого? Питав і сміявся. А потім казав:

«Наш Господь знає ліпше, що потрібне молодому, а що старому — не нам це знати!»

* * *

А Понипайло мав у дорозі погану пригоду. Зараз за Ясінням напали на нього в лісі два опришки й хотіли ограбити його.

Їх наслали на нього, певно, ті сигітські жиди, яким не хотів продати шкіри. Ті два опришки чатували на нього в лісі. Прискочили до нього й хотіли вирвати з його рук оба коні. Але Понипайло витяг з-за череса пістолю, вдарив рукояткою з цілої сили одного по руці, а другого по голові, а потім націлився на них із пістолі.

— Геть від мене, — крикнув. — У пістолеті дві кулі, одна для одного, друга для другого!

Опришки призналися, що їх жиди наслали на Понипайла, сказали, що добре заплатять, як привезуть у Сигіт коні з добром, що на них.

Пішли геть, а Понипайло держав увесь час, поки не зникли на потоці, націлену пістолю.

* * *

По якомусь часі запримітив Клемпуш, що Василько неспокійний — не може всидіти на одному місці і робота не береться його. Біжить на горбок за хатою і дивиться кудись далеко на верхи й ліси.

Клемпуш знає, не треба йому казати, що це означає. Сила, сила, що Бог знає звідки приходить, тягне Василька з хати на верхи, на полонинські простори.

— Василю, — каже Клемпуш, — завтра скоро світ, підемо поза село, може, не так далеко, як би хотілося тобі, але таки «відрапаємо-си» на який верх і зайдемо, може, до «гуку» на одному потоці. Тобі, хоч би й далека мандрівка, це ніщо, але я старий вже й нелегко мені оленем з верха на верх штрикати, але піду з тобов!

Зрадів Василько, почувши таку вістку від Клемпуша. Не міг діждатися ранку. Разом зі сходом сонця вибралися на мандрівку. Водив Клемпуш Василька по ясінських горах, стежками й пляями.

Було вже геть сполудня, як зайшли над один потік. Тут присіли, й похарчувавши, напилися студеної води з потока.

Клемпуш оповів Василькові таке:

«Було це давно-давно, коли, це хіба один Бог знає. Там угорі над цим потоком шуміли непрохідні ліси. Лиш над самим потоком була невеличка безлісна поляна. Сюди зайшли два Божі чоловіки, монахи. Збудували на по-

ляні для себе колибчину, а для Бога церковцю з високою банею, а в ній завісили два невеликі дзвони. Звідки взялися ті дзвони, і як сюди їх принесли, не знав ніхто.

Невеликі були, але дуже дзвінкі й голосні, їх голос чути було по всіх довколишніх горах, звеніли далеко й широко.

Монахи дзвонили кожного ранку й вечора. На звук дзвонів падали люди на коліна й молилися. Казали, що й звірі на голос тих дзвонів укліякали.

В неділі і свята приходили люди молитися в церковці.

Давно, поки не зайшли сюди монахи, люди дуже мало що знали про Бога й християнську віру, деякі з них вели навіть і безбожне життя.

Тепер же безбожних уже не було й на лік. Всі жили, як Бог наказує жити — ніхто не грішив і не переступав Божих законів.

Це дуже не подобалося Арідникові, почав лютитися і гризти ланци, що ними наказав Господь прикути його до скали.

Скликав до себе своїх слуг — щезників, вибрав з-поміж них щонайсильніших і найзавзятіших, повчив їх, що мають робити й післав над потік до монахів.

Зайшли туди, як монахи спали — пізна була ніч.

Два щезники підкралися, один під церковцю, другий під колибку з монахами й підпалили їх. Церковця і колибка були з сухого дерева — полумінь обняла їх зразу від долини до гори, і за якийсь часок була тут лиш купка попелу.

Другі ж щезники пішли горі потоком, де поперек нього лежала величезна каменюка, вирвали її з землі, розхитали й пустили в діл. Покотився камінь, а там, звідки його вирвали, постав гук — водопад, що онтам шумить.

Камінь задержався понижче поляни, загатив воду потоку й так утворилося на місці, де стояла церковця, озеро.

Дзвони запалися на дно озера.

Бувають дні, коли, нахилившись над озером, можна почути голос дзвонів і набожний спів монахів.

Але це не всім дано чути.

Чують дзвони і спів монахів лишень ті, кому Господь на це дозволить.

— А ви чули їх, — спитав Василько.

На це не почув відповіді від Клемпуша.

* * *

Знав Клемпуш багато такого, чого не знали другі, а от того, що Василькові «впала в око» дочка його сусіда, Калинка, він не знав.

Зараз на другому ґруні в сусідстві з Клемпушем жив один із найбагатших газдів у Ясіню Олекса Лещук. Скільки було в нього лісів і царинок, того

не знав, бо ж їх ніхто не міряв, не знав теж добре рахуби своєї маржини й овець, що випасалися на його полонині під Чорногорою. Держав слуг, бо без них не дав би був ради великому газдівстві.

Дітей мав троє, двох синів-близнюків, Петра й Павла й дочку Калинку.

Але, що це за Калинка була? Надивитися на неї не можна було! Справжня калина в лузі над потоком! Струнка, звинна, волосся на голові позолоть доспілої пшениці, очі — дві сині чічки, а в них відблиск раннього сонця, личко — квіт зарум'яненої сонцем калини, отої що «біло цвила, червоно зродила».

Побачив Василько оцю ясінську чічку Калинку і остовпів з дива! Такої краси не бачив ще. Верховинські дівчата звичайно чорняві або русяві, а ця біленька, як овечка. Тільки тоненькі брови над очима трішки темні були.

Дивився Василько на цю Калинку й не хотів вірити, що вона тут родилася і зросла. А чи не спустив її Господь з неба ангелом на землю?

Пригадав собі співаночку:

«Ой дівчина бідашина телетонька пасла,

Та росов си умивала, щоби була красна.

Ой росов си умивала, коровки доїла,

Та в молоці си купала, щоби була біла».

Але цеся не потребувала си росов мити й у молоці си купати, вона й без цього красна й біла! Підглянув Василько, що Калинка біжить завжди ввечі із коновками по воду до джерельця за граждою. Почав він туди заглядати, зазнайомився з нею. Вона мало говорила, всміхалася і гляділа допитливо йому в очі, як би питала, чого забігає до її «чюркальця»?

По якомусь часі вони обоє вже добре розпізналися — Василько брав Калинку за руку й вдивлявся в неї, як у сонце.

Василько сказав їй: «Калинко, ти знаєш, ти найкраща в світі, ти, як той ангел, що я його бачив у церкві. Ні, ти ще краща.»

На це Калинка опустила очі вділ, зарум'янилася і мовчала.

А Василько говорив далше:

«Калинко, скажи мені, чи схотіла би ти вийти за мене заміж і бути мойов жінков?»

Скажи, скажи, що так!»

Калинка підняла вгору очі, зиркнула на Василька й сказала тихо:

«Не знаю... А чого не знаю, того й тобі не скажу.»

«А, скажи, чи я вподобав си тобі?»

«Подобавси, це може й так, але аби стати тобі жінкою, до того ще далеко, та й не знати, що на це сказали би дедя і неня?»

Сказавши це, взяла коновки з водою і, всміхнувшись до Василька, пішла

д'хаті.

Василько находив завжди нагоду, щоб стрінутися з Калинкою і поговорити.

Коли ж кохання вибухло в його серці зразу й нагло, то в серці Калинки, воно росло й загніжджувалося поволі.

Василько запевняв, що любить її понад усе в світі, більше, ніж своє життя і свою душу, Калинка слухала це й тільки пригорталася і тулилася до нього.

Кохання їх росло, буйним цвітом у серцях цвіло, чар-зіллям зацвітало, щораз ближче до себе притягало, щораз тісніше з собою в'язало.

Не хотіли даліше скривати свого великого кохання — Василько признався до нього перед Лещуком, Калинка відкрила своє серце нені.

Але ті обоє і слухати про це не хотіли! Лещучка ще гірше противна цьому, щоб її Калинка йшла від неї кудись у далекі сторони, ніж Лещук.

«Ніколи, ніколи не позволю на це!» — кричала.

«Вона моя зіничка в оці, мала би йти від мене поза Чорногору в далекий світ? А що ж я робила би тут без неї? Ні, ні, не пущу мою Калинку нікуди від себе!»

Не помагали просьби-благання Василька, ні плачі Калинки. Все було надаремне. Але дивне: чим більше холодної води лили Лещуки на полонінь кохання Василька й Калинки, тим сильніше й ясніше воно горіло, не погасало. Та прийшов час — Василько мусів вертати в Голови. Попрощалися обоє — Василько й Калинка й заприсягли собі досмертню любов. Нема сили, щоб ту любов убила.

* * *

Було це при кінці весни. Вибирається Лещук на полонину, Калинка просить щоб узав її з собою, вона так дуже любить полонини.

Лещук не має нічого проти цього, дозволяє Калинці йти з ним.

Йдуть зразу потоком, потім звернуть на плай, що веде на полонину.

А там над потоком висока скала, не оглянувся Лещук, а його Калинка вже на верху тої скали, що зависла над потоком! Один крок і Калинка може опинитись на дні пропасті під скалою. Злякався Лещук, хоче кричати на Калинку, але не може видобути з себе слова — зі страху заперло йому дух.

Скала високе й гладка — її називають люди «Бабою». Звідки взялася ця назва, не знає ніхто. Відколи тут стоїть — від непам'ятних часів минають її дощі, гладка, як скло. І як вийшла Калинка на її верх, цього Лещук не може зрозуміти? Та й, чого вона там, цього теж не розуміє...

На ту «Бабу» то лишень вірли сідали... А тепер на її голові стоїть його Калинка... Стоїть і глядить з висоти на свого дедю, глядить, а потім говорить:

«Дедю, видиш, де твоя Калинка? Над пропастю! Скажеш одне слово, добре слово, Калинка злізет зі скали, скажеш лихе, або нічого не скажеш, вона злетить у пропасть — костей з неї не позбираєш.

Скажи, що не будеш противитися, аби я стала жінков Понипайлового Василька, тогди злізу з Баби. Одно лиш слово скажи, добре слово! Не скажеш його — не меш мати дочки! Кажи, промов: «Так! Ні!»

Що ж було йому робити? А знав добре, що його Калинка не жартує, що каже, те й зробить!

«Злізай, злізай з тої страшної Баби — все буде, як хочеш, і не буду боронити тобі вийти заміж за Василька», — сказав голосно, а стиха сам до себе: «Так, але що на це скаже твоя неня?»

Калинка: «Це, дедю, твоє газдівське слово?»

«Так — моє газдівське слово! А що плюнув, того не буду лизати!», — сказав твердо Лещук і додав ще:

«От покарав мене Господь дитиною! Вперте й завзяте сотворіння! Десь у других діти послухні, покірні й згідливі, що скаже стариня — це святе, а в мене донька, як норовистий кінь!»

На це йому Калинка, всміхаючись:

«Що ж, дочка вдалася у свого ледю! Який дедя, така його й дочка! Обоє вперті і завзяті. Злізла з Баби, пішли на плай, а плаєм на полонину. Лещук не відзивався, мовчав увесь час, думав... Певно, щось нове придумує... Але дав своє слово — пропало.

Перебули два дні на полонині, вернули в село. Лещук мовчить, про дане Калинці слово не згадує. Не говорить нічого й Лещучка — не знати, чи сказав їй Лещук те, що було на скалі над потоком?

Після косовиці з'явився в Ясіню Василько. Калинка зараз же оповіла йому все, що було над потоком, і радіючи, сказала, що тепер уже, напевно, поберуться, дедя не буде збороняти.

Зрадів, о ще й як Василько, почувши це все. Взяв Калинку за руку, ідуть обоє д'дедеві.

Василько дякує, йому за його ласкавість.

А Лещук говорить:

«Так, це правда, я дав своє слово, що не буду противитися, щоб ви побралися. Так, я дав Калинці слово на це. Але ж, а цього ви обоє не знаєте: я ще перед тим дав слово нені Калинки, що ніколи не дам на це своєї згоди. Неня казала, що ніколи не дозволить на це, щоб її донечка — очко в голові, віддавалася за стороннього легіня і пішла за ним кудись геть аж поза Чорногору. Не було би донечки — не було б життя нені! Вона «стратилабиси»... А тепер вийшло таке: одне слово дав жінці, друге її дочці. Одне й друге мусів

дати — іншої ради не було!

Треба щось робити, щоби, як кажуть «вовк був ситий і коза, щоб була жива.»

Придумав я ось що:

«Ти Васильку, хочеш мати Калинку за жінку — мусиш її вкрати в нас. Так, викрати, коли ми всі будемо в селі! Тоді оба мої слова не будуть нарушені, ніхто не посміє сказати, що Лещук не має слова».

Засумувалася Калинка й розплакалася, почувши таке від деді свого... А Василько мовчав, нічого не сказав на це.

Геть, щойно пізніше, подумавши, відозвався:

«Добре, згода на це — нехай буде й так, коли не може бути інак».

Ввечері, зійшовшись з Калинкою під буком за хатою, потішив її, сказав щоб не плакала й не журилася, дасть Бог — усе добре буде! Вони поберуться!

Хоч дуже тяжко було Калинці на серці, але дала себе Василькові розрадити й потішити.

Василько вернув у Голови й розповів усе по правді дєдеві своєму. Поговорили оба, а Василько, припочивши трохи, пішов на «волоський бік», на Буковину.

Звідтам припровадив цигана...

Циган той почав учити Василькового ведмеда танцювати... Тяжко йшло це, ведмідь не хотів слухати цигана, не давав йому мучити себе. Мусів Василько помагати, приговорювати до ведмеда, гладити по голові, давати йому меду.

По довгих трудах удалося навчити ведмеда танцювати. Танцював коломийку. А ще, як циган заграє у сопілку, так тоді ведмідь починає сам танцювати, без намови й без принуки...

Але, що було найбільше цікаве й дивне? Ото Васильків вовк стояв завжди близько танцюючого ведмеда і приглядався йому...

А одного разу, не думає багато, стає на задні лапи й починає собі танцювати... Але якось це не йшло добре, не міг довго вдержатися на лапах. Що ж він робить? Обчіпає передніми лапами ведмеда за шию і оба танцюють...

Повибігали всі з хати на заклик Василька, дивляться і чудуються... Ведмідь і вовк танцюють, циган грає у сопілку, а Василько регочеться, аж до землі припадає і плеще в долоні...

«Ну, тепер, — каже Василько, — можемо вибиратися в свати «за гору». Два танцюристи, медвідь і вовк, циган і я «кнєзь». Підемо викрадати «кнігню».

І пішли... Василько взяв з собою і два осідлані коні.

Варто було подивитися на «сватів».

Попереду Василько з двома кіньми, за ним ведмідь і вовк, а позаду циган з сопілкою...

Василько вирахував так, щоб бути в Ясіню в суботу перед вечером. Зайшли в густий ліс за граждою Лешука. Тут лишив їх Василько, починало сутеніти, підійшов недалеко до гражди й викликав умовленим свистом Калинку з хати. Сказав їй усе, що і як, завтра неділя, по службі Божій — недалеко церкви на царинку прийде циган із ведмедем і вовком, заграє в сопілку, а ті два почнуть танцювати...

Тоді Калинка так, щоб ніхто не бачив, нехай біжить д'хаті. Там буде Василько ждати на неї.

Так воно й було. В неділю пішла вся родина Лешукова до церкви. Скінчилася Богослужба, вийшли люди з церкви. Ще не розглянулися добре, чують крик дітей:

«Медвідь, медвідь на царинці. І вовк там теж, а з ними циган». Побігли діти на царинку, за ними дівчата й легіні, ідуть повагом, не біжать і газди й газдині.

Обступили довкруги цигана, медведя і вовка. Циган сказав щось до звірів, вийняв з-за пазухи сопілку, заграє коломийки. Вовк стає на задні ноги, передніми обіймає за шию ведмедя, що теж піднявся на задні лапи й починають оба танцювати. Відколи світ світом, а гори горами, такого чуда-дива не бачили люди в Ясіню.

Дивляться, не можуть надивитися!

А Калинка зникає — ніхто не бачив, як вийшла з гурту й побігла д'хаті. Там ждав на неї Василько. Біжать обоє в ліс, де Василько залишив коні. Висакають на коні — з ліса, та в потік.

«Слава Богу, — каже Василько, — гладко пішло, як по маслі».

Заїхали Василько і Калинка до знайомого газди Мафтея, що мав гражду високо за Тисою, далеко від Ясіня. Василько розповів йому свою пригоду нічого не закривав перед ним... «Старий» сміявся, аж за черес брався, аж заплакався був!

Сміявся і хвалив Василька за його розум і сприт.

Василько залишив у Мафтея Калинку, вона має час повернути до своїх, сам він вертає до Лешуків — мусить домовитися з ними тепер уже «на розум».

Заходить у хату Лешуків — усі є в хаті, але сидять тихо, ніхто не відзивається.

«Добрий вечір — усе добро в вашу хату», — каже Василько.

Ніхто не відповідає на його привіт.

А Лещучка заплакана:

«Де, де моя Калинка? Що зробив ти з нею? Де подів, де сховав її? Газдівський син! Ні – злодій, ти вкрав мою дитину!»

Не Василько, а Лещук почав заспокоювати її. Йому не треба чути від Василька, що сталося з Калинкою — він уже сам, своїм розумом догадується правди.

Він тільки спитав, де Василько сховав Калинку?

Василько заспокоїв його, але, де Калинка, цього таки не сказав, сказав тільки: казали ви, щоб я вкрав Калинку — вкрав не в ночі, а в днину, як усі будуть у селі. Це я зробив. Тепер кажіть, як воно має бути далше?»

«Далше? — що ж далше, а нічого! Приїжджай, поки зима не прийшла з дедом, ненею і боярами, зробимо весілля, візьмеш шлюб з Калинкою тут у нашій церкві, а тоді забереш собі її за Чорногору, в ті свої Голови... Дав я своє слово, назад його не візьму!», — відповів Василькові Лещу...

А Лещучка в плач! Головою б'є в стіну... «Не дам, не дам своєї дитини за десяти ріки, за десяти гори! Не дам!»

Ледви-ледви вговорив її Лещу, розповівши все, як воно було, як дав він своє слово й що сказав Калинці, а потім Василькові.

Нелегко було впокоїти Лещучку, вона ніяк не могла погодитися з думкою, що її Калинка має піти від неї далеко-далеко, й хто знає, чи коли ще побачить її.

До півночі сиділи, говорили — добре, що Лещучка дала себе якось «вглагоїти». Встановили, коли має бути весілля і шлюб, а тоді Василько попрощався і пішов на те місце, де мав циган ждати на нього так, як умовилися були. Добре, що ніч не була темна — Василько пішов пішком, не сідав на коня. Циган нагодував звірят, сам добре попоїв і всі лежали, ждучи на Василька.

Другого коня залишив Василько у Мафтея, він колись принесе йому Калинку в Голови...

Раненько післав Лещук свого сина Петра по Калинку. Усе було тепер «по-Божому», стара Лещучка дала себе нарешті впокоїти. Треба було готуватися до весілля... Калинка має вже давно все готове: ліжники, верети, настільники, рушники, хустки, попружки, запаски, сорочки, коралі, згарди, постільці і чобітки, киптарі, сердаки, кожухи, гуглі — чотири коні не занесуть того добра в Голови! Лещук рахує — два великі, годовані вепри вб'ю, п'ятнадцять ситих баранів і овець заріжу й два бики — маю будженицю і солонину «лунчіну», з минулого року, ковбаси висять у кліті як нашильники з коней, є вуджене м'ясо з двох оленів і трьох диків, не будуть весільні гості голодні... Ще тільки принести на конях кілька бочок вина доброго, ну й

горівки «паленої» — житнівки з самого жита. Щоб знали гості, в кого були на весіллі!

О, гаряче було в гражді Лещука — ніхто не був без роботи, хоч це була осінь й роботи, рахувати «ніякої» не могло вже бути...

* * *

Умовленої днини перед вечером приїхав Василько з дедом, друзбами й боярами, всі на конях, музиканти теж, до гражди Лещука... Їх привітав на подвір'ю Лещуг, Лещухка і їх гості... Вдарили музики! Ясінські своєї, головські своєї заграли й заспівали співанок. Помішалися співанки ясінські з головськими. Гостилися й забавлялися до самого ранку. Потім почали збирати «молодета» до шлюбу. Варт було подивитися на них і на їх багаті строї! Обое «молодята», рахувати, «багацького роду»! Всі на конях — чоловіки і жінки, взористі ліжники під сідлами, сідла різьблені, сріблом ковані, стремена теж зі срібла, уздечки мосяжем і сріблом блистять, коні молоді, бистрі — годі їх у руках втримати. На переді музики, за ними князь і княгиня, дружби й дружки та бояри. Дав знак староста, весь весільний похід рушив у дорогу до церкви. Там уже дожидав «молодет» священник...

А як вийшли по шлюбі з церкви, то не знати було кого й чого слухати! Музиканти грають, гості співають, а дружби й бояри стріляють. Іде гомін верхами й долинами, лісами й поточинами...

Приїхали, на порозі хати вітають дедя і неня, свашки й дружки співають, бояри стріляють з пістолет.

Уходять в хату, саджають молодят на покуття під святими образами, починається гостина, яку будуть згадувати роками. Тут виявляє себе гуцульська сила й буйність, веселість і набутливість!

О, вміли горени набуватися і веселитися! До ранку набувалися, танцювали, співали. А потім рано припочили трохи, передрімали й знову набутки, харчунки, танці і співи...

І так — три дні... Але ж треба думати головцям про поворот у своє село у Голови. Дорога ж далека, та й не легка... Збираються в ту далеку дорогу. Лещухка наладувала добра для Калинки на кілька коней, коні аж угинаються і постогнують. А що буде далше? Треба ж не один плай пройти, не на один верх вийти. «Виріжеют» молодет дедя і неня і всі ближчі і дальші своїки Лещуків.

Всі на конях, їдуть долі Тисою! їдуть, в пістолі стріляють, співають. Відпроварили головських гостей і молодет аж у Руську Полену. Тут захопила їх ніч. Треба підночувати. Але, хто би там думав про спання. Є тут що їсти й пити... Вино перлисте сміється до людей, просить, щоб пити, не гордити ним... П'ють, харчують, є і музики, можна потанцювати. Веселість,

буйність, що ніде в світі таких нема, лишень у наших горах. Гей, гей, горенська буйносте, веселосте й безжурносте, де ви поділися? З водами Тиси, Пруту й Черемоша в світ поплили? В морі втопилися? Нема, нема вас тепер! Лиш згадки того, що колись було, десь часом, і то рідко вже, будяться і оживають, коли старі діди, при ватрі сидючи, зі сну їх збудять... Тут, у Поленах розпращалися «єсінці» з «головцями». Єсінці вернули в Ясіне, головці поїхали понад потік, щоб потім дістатися плаєм на Копілаш і даліше.

З головцями поїхав Лещук і його син Петро і ще кількох газдів, свояків Лещука. Лещучка, хоч як тягнуло її побачити, де буде жити її Калинка, мусіла вертати, не було в неї сили на таку далеку й тяжку подорож.

Не могла розстатися зі своєю Калинкою, пролила немало сліз, прощаючись з нею. А молодета з гостями щойно другої днини перед вечором добилися в Голови.

І знову гостина, набутки, музика й танці.

Та, сталось тут таке, про що ніхто й не думав.

Ото синові Лещука Петрові дуже подобалася сестричка Василька Парасина. Про це він сказав Василькові і просив його спитати Парасинку чи припав і він їй до вподоби? Василько лиш засміявся: «Ти, мав би не вподобатися? Ні, ти ж, Петре, легінь, яких небагато в горах!»

Кілька днів були ясінці в гостині у Понипайла.

За той час зговорився Петро з Парасиною, а тому не були противні деді. Навпаки, раділи цим!

А Лещук, підкручуючи довгий вус, сказав, сміючись:

«Плакала моя стара за Калинкою, журилася, що все хатнє газдівство спаде на її старі плечі. А от тепер буде в неї замість дочки, невісточка, газдівська дитина й буде помічниця в хаті!»

Договорилися відбути весілля на другий рік десь навесні по «Великодні» — після весняних робіт.

Розпращалися, поїхали «за гору», Калинка залишилася в Головах. Понипайлиха полюбила її, як свою дитину, вона була для Одокії не невісткою, а рідною донькою.

* * *

Дмитро Понипайло став великим багатцем, крім великої гражди, царинок, городів, толік і лісів у селі і за Круглою, мав свою полонину, а на Стовпнях зимарку, кішницю і толоки. Великий ботей овець, воли, корови й дві пари коней. Кліті набиті всяким добром, була й скриня з «червоними» — з золотими талярами, було й срібла, що йому рахуби не знав. Про його статки й багатство розійшлася слава по всіх горах. Була осінь, до зими було ще далеко — старі люди ворожили, що зима не скоро ще прийде. Якраз загос-

тив до Понипайлів зять Петро з Ясіня. Його брат-близнюк Павло вернув тої осені з війська — з катунів, як там казали, помагає старому дедеві, а Петро прийшов у Голови відвідати тестів і допомогти дещо в роботі. Оба з Васильком пішли в Стовпні, де газдувала тепер Калина.

* * *

Покутали Понипайли все на дворі і в хаті і посідали при ватрі, Одокія і Анничка пряли, Дмитро шив постолі, потім, помолившись полягали спати. А десь коло півночі збудило їх голосне гавкання котюг. А потім стріли й котюги не гавкають уже. Грюкіт у двері щораз сильніший. Ов, це «гості» не з добром прийшли, думає Понипайло й бере в ліву руку пістоль, в праву топір. А «гості» вивалюють з грюкотом двері і вже в хоробах. Відчиняють хатні двері — багато їх. Понипайло вистрілює до них і першого, що перейшов поріг, б'є топором у голову. Але ті кидаються на нього й за хвилину він уже на землі... Зв'язують йому руки й ноги. «Кажі, де твої гроші?», — кричать. «Гроші, або смерть!» Дмитро мовчить, опришки, бо це вони були — з волоського боку, це пізнати по ноші, а до того мішають до наших слів волоські слова, починають бити й мучити Одокію, щоб сказала, де гроші. Але Одокія лиш стогне і не відзивається. Анничка притулилася до нені і плаче.

Беруться опришки знову до Дмитра й б'ють, куди попало. Коли ж і це не допомогло, почали припікати його розпеченим у ватрі залізом... «Скажи й скажи, де гроші!», — кричать. Одні мучать Дмитра, а другі розбивають комори. Поперевертали все й повикидали, підважували й поміст, грошей не найшли.

Поговорили щось миж собою, а тоді винесли з хати Дмитра й зв'язаного посадили на коня, на його власного, взяли й два Дмитрові коні. Плакала й заводила Одокія і Анничка — Одокія була би, певно, щоб рятувати Дмитра, сказала де гроші, але вона не знала, де їх Дмитро тримає. Забрали опришки Понипайла — Одокія і Анничка осиротіли.

Досвіта побігла Анничка в Стовпні дати знати Василькові і Петрові, що вдома сталося вночі. Прийшли оба д'хаті, Анничка лишилася з Калинкою при маржині в Стовнях. Що ж тепер робити? Підуть шукати дєдю. Злагодила їм Одокія харчів на дорогу, взяли за череси пістолі і ножі, в руки тяжкі топори, готові в дорогу. Але куди їм іти, де шукати опришків з дедем? Одне лише знають: найгрізніша шайка опришків має бути в горах над горішньою Сучавою — про це знають усі гори.

Що ж підуть туди, горі Білою Рікою, а там перейдуть на Буковину й підуть поза Селетин.

Пішли... І знов плакала Одокія.

Довго блукали горами Василько й Петро й допитувалися за опришками.

В кінці допиталися. Знають уже, хто їх ватажок і де живе. Ватажок — це багатий газда, волох. Він, і газда, і опришок. На грабунки й розбої ходить зі своєю шайкою в дальші сторони, в околиці, де живе, не нападає ні на кого. Порадилися Василько й Петро, що їм робити, щоб найти дедю і відбити його від опришків.

Врадили таке: Василько постарається пристати до опришків, а Петро впроситься на службу до сусіда опришка, багатого газди, в якого лише одна дочка, а газдівство велике, то ж, певне, прийме Петра за слугу. Той газда не був волох, був наш чоловік. Порадилися так, що Василько, якщо ватажок прийме його в опришки, буде старатися довідатися від них, де дедя, а Петро, ставши на службу в сусіда ватажка, теж щось розвідається.

І так сталося: Петра прийняв газда дуже радо на службу, справа з Васильком була не так легка. Перше, дуже тяжко було йому дістатися до ватажка, а друге, ватажок був дуже обережний і недовірливий, нелегко приймав до себе кого-небудь в опришки. Різно випробовував Василька й хоч він йому й уподобався, то не зараз прийняв його за свого опришка. А потім, хоч і був уже в опришках, то майже нічого не довідався про дедю. Опришки мовчали, а довідатися щось від ватажка, про це не можна було й думати. Довідався тільки, що ватажок мав десь у лісах комори, в яких переховував награване майно. Можливо, що й дедю держить там. Петрові повелося дещо краще. Газді він дуже «надавси», газдиня полюбила його, а вже їх дочка Меланка, так та гине, пропадає за Петром. Куди не повернеться, вона все пасе очима за ним. Лиш не сміє сказати, що влюбилася в нього на смерть. Соромиться сказати це. Так, але її неня таки сказала Петрові, що хотіла би мати його за зятя, він їм усім дуже подобався.

На це Петро сказав, що цього не може статися, він бідний сирота, їх Меланка, багачка дівка. «Ні, ні, це неможливе!» Та газдиня почала сміятися з цього, кажучи, що їм не потрібний багатий зять, їм, щоб лише добрий і чесний, і роботящий.

Бідний Петро не міг сказати правду, що він уже жонатий і що нема ні днини, ні години, щоб не думав про свою Парасину.

Газда, в якого служив Петро, дуже не любив свого сусіда, ватажка опришків, волоха. Від нього довідався Петро багато дечого про того ватажка. А в кінці почув, що той ватажок має свої комори в лісах — це саме, що знав уже й Василько.

Почали ладитися опришки до походу на грабунки. Почув Василько, що вибираються аж на Чудин. Мусить викрутитися від того походу, щоб там не знати, що було. Зробився хворим, не хоче нічого їсти, стогне. Щоб тільки ватажок пішов з опришками, на той Чудин, він піде тоді шукати комори, де,

певно, знаходиться дедя.

Ватажок був дуже злий на Василька, що той не йде з ним на рабунок. Лишив із ним одного довіреного опришка й казав добре сокотити, з очей не спускати Василька.

Пішли опришки. Василько діждався ночі. Як той опришок добре вснув, він зв'язав його, заткнув йому рот, щоб не кричав і кинув його в глибоку яму. А тоді бігом до Петрика. Петрик знав більше про комори ватажка, ніж Василько, про них досить докладно розповів йому його газда.

Пішли шукати тих комор. Нелегко було їх знайти, а ще вночі! Щойно коло полудня натрапили на них. Але там сторожа, два опришки озброєні. Що ж, нема іншої ради, бере одного на ціль Василько, другого Петро. Попадали оба від несподіваних куль на землю.

«Дедю! дедю!, — кричить Василько, — відозвися, скажи де ти?»

Почув Понипайло й пізнав голос свого Василька. «Я гезди! Гездички, в цій коморі я!», — крикнув.

Прискочили Василько і Петро до дверей тої комори, розбили замки й двері до неї і визволили дедю. Не говорили багато. Добре, що був тут кінь. Осіддали його, посадили на нього Понипайла й у дорогу! Вертали потоками, стежками й пляями йшли, підганяли коня, щоб скорше й далше від опришківського гнізда.

Три дні і три ночі йшли верхами і вертепами, лісами і полонинами, поки четвертого дня добилися до Голов. Мало спочивали й спали, а все йшли, щоб скорше дістатися д'хаті.

Яка радість і втіха була в домі Понипайлів, як Одокія, Аничка і Калинка побачили Дмитра живим і здоровим, того й переповісти й сказати не можна! На другий день знали всі головці, про поворот Понипайла й збіглися привітати його. Понипайло розповів, як то опришки держали його, били й грозили, що на смерть уб'ють, як не скаже, де гроші. «А я думав собі так: скажу, вони й так уб'ють, так ліпше, затнуся й не скажу! І не сказав».

На це відозвався старий Шкіндя: «Все цисе добре, славити Бога за його ласку, що ти живий і здоров вернув д'хаті. Але не думай, що волоські опришки залишать тебе в спокою, що не прийдуть ще раз до тебе помститися? Прийдуть, вимордують вас усіх, а гражду сплять, це певне!» «Так, бизівно, що так», — заговорили всі, що були в хаті Понипайла. «То, що ж робити?», — спитав Костюк. «А от що, — каже Шкіндя, — зібрати годних легінів з пушками, пістолями й бартками й на волоський бік, на гніздо опришків, не ждати, щоб вони перші сюди прийшли!» «Розумне слово сказав Шкіндя, бигме розумне, варто его в пазуху покласти!», — закричали всі.

Відозвався Василько: «Я поведу охочих на опришків, дорогу знаю, пи-

тати її не потребу». Зараз таки зголосилося десять охочих легінів.

Петро щойно тепер відозвався:

«А я таки завтра йду «за гору» в своє Ясіня, там зберу, напевно, теж десять охочих і завзятих легінів і разом нападемо на волоських опришків».

Тут знову відозвався Шкіндя:

«Треба вам зробити так: наші легіні вийдуть на Чівчин, а звідтам зйдуть на Вишів, ясінци прийдуть до Вишова почерез Полени, хто скорше там прийде, той зажде, так щоб усі зійшлися у Вишові, а звідтам разом пішли на опришків. Сьогодні четвер, так скажімо, щоб були у Вишові за тиждень — на другий четвер».

«Добре!», — сказали усі.

І почали лагодитися до виправи на волоських опришків. Петро сів на коня і поїхав у своє Ясіня. У четвер ввечері були головські легіні з Василем у Вишові. На тих із Ясіня мусіли ждати до суботи — не могли скорше прийти. З Вишова рушили в сторону, де мали опришки своє гніздо. Проводили Василько і Петро. Порадилися так поступити, щоб ватажко опришків не вийшов живим із рук легінів. Якраз опришки вернули були з Чудина з великою добичею і вже два дні і дві ночі забавлялися. Легіні окружили тайком опришківське гніздо, а тоді кинулися на опришків з криком і стрілами. Опришки почали відстрілюватися, але стріляли зовсім не цільно, були п'яні, а до того напад спав на них несподівано. Ватажко поранений попав у руки легінів. Його вивів Василько під бука й там сам застрілив. Крім нього застрілив ще трьох, яких Василько знав, як дуже нелюдяних і кровожадних. Решту опришків, кожного положили на землю і давали їм по двадцять п'ять «відливаних» катрафоїв, що то не ломляться, лишень погинаються. Певно, ті катрафої чули опришки до Різдва. Гніздо опришків спалили, знищили й комори ватажка, добро, яке в них було, запалили — нічого не брали. Забрали тільки всі коні і поділилися ними. Половину взяли «головци», а половину «ясінци». Зброю забрали теж і поділилися нею. Та з усього найбільше задоволений був брат Петра — близьнюк Павло, який теж сюди прийшов з другими ясіньськими легінями.

Ото його підпровадив Петро до того газди, в якого служив, але так, що сам туди не показувався. Газда й їх Меланя були певні, що це Петро, вони ж не знали, що в нього брат-близнюк. Дуже зраділи не Петром а Павлом, будучи певними, що це Петро — вони ж були подібні до себе, як дві каплі води, а Меланя на хвилину не відступала від нього. А що вона припала Павлові дуже до вподоби, то й не диво, що ще тої осені поборалися.

Все вияснилося, довідалися газди й їх дочка, що це не Петро, а Павло, але він був і виглядом і вдачею такий самий, як його брат, тож і полюбили

його так само, як тамтого. З того часу ніколи вже не траплялося, щоб якісь волоські опришки нападали на людей по цю сторону Черемошу...

Понипайли зажили мирно-спокійно, газдівство їх росло, маржинка помножувалася, скриня наповнялася грішми, комори всяким добром. З Василька — мав тепер дедя надію — буде таки газда. Хоч у ньому й даліше відзивався часом неспокійний дух, і гнав його на верхи й полонини.

От від якогось часу не дають йому спокою кутські вірмени. Чує, як вони збиткуються над горенами, роблять з ними, що хотять. Не мають їх навіть за людей. Вигулюють у них все за півдармо, висмівають, а то й беруться їх бити. Страшно вже розібрали собі ті вірмени в Кутах. А чи не можна би їх прикоротити?

Йде Василько до Шкінді, поговоривши вперед зі своїм дедем, радиться у Шкінді, що би то зробити з роззухваленими вірменами й провчити їх, щоб почали мати верховинців за людей і поводитися з ними, як із людьми, а за проступки заплатити їм, та щей з лихвою? Пішов із Васильком і Понипайло. Зайшли до Шкінді і другі газди, стали раду радити ... І врадили. Вірменів треба провчити, над цим не треба було багато думати. Але, як, чим і коли?

Коли? В день річного ярмарку в Кутах! Чим? Бартками, але не вістрям, а «пласом», щоб добре набити, але голов не порозвалювати, най не кажуть, що горени розбишаки. Й не дай Боже щось брати, горени газди, не грабіжники! Як? Гурмою напасти на них, не розбігатися, там же будуть панські послугачі, гайдуки-блехарі, які, певно, будуть боронити вірменів, а гурми вони будуть боятися. За чересами добре мати пістолі — це так, «про всеке»... Головне початок зробити, потім воно вже само піде, як по маслі... Початок зроблять «головци». Лиш держати язик за зубами, не сміють вірмени, ні «пани» знати, що задумали горени... Вже дниною перед річним ярмарком вирушили горени до Кутів, одні на конях, другі пішки дорогою понад Черемош. Легіні верхами, стежками понад Сокільське пішли. Підночували, дехто найшов місце на нічліг і рано були в Кутах. Ще ніколи не було тут нараз стільки горен. Дивуються кутчени, а вірмени затирають руки, буде добрий торг... Повний ринок людей, повні вулички. Всі вірмени повиходили на місто. Не лише чоловіки, але й жінки. Вірмени курять люльки на довгих цибухах, лиця їх блищать салом до сонця, черева підперезані широкими ремнями, звисають до долу. З насмішками підходять до горен, покепковують собі з них, гудять товар, навіть і половини вартості не дають за нього. Як було умовлено, зачіпку з вірменами розпочинає Іван Клям із Голов. Перемовляється з череватим вірменом, слово по слову, й вірменин вдарив його в лице. А Клям його барткою раз і другий б'є, куди попало, а все лише пласом. Але, певно, кожний удар залишає на тілі синій знак. У обороні вірменина стали

М. Сеньковський. Вид на Сокільський. 1939 р.

другі вірмени. А тут нараз із усіх сторін: «Бий вірменів! Бий котюжих синів!»

І почалася бійка! Верховинці, як долішняни жито, молотять вірмен. Вірмени бороняться! Крик і «молочення», нічого більше не чути. Почали вірмени втікати, люди за ними! Тих, що поховалися, витягають з криївок і «молотять» без милосердя. Виливають злість, що накопівилася в серцях і жовчі. Он той, що найбільше вжерся в пічінки людей, грубий Манугевич, торгівець козами й шкірами, забіг у хату й перебрався за жінку, думав, що так заховається перед розлюченими верховинцями. Але не заховався, його витягнули на вулицю, припровадили до нього горбатого Муська, що то досить напився горенської крові, казали їм обом узятися попід руки, й машерувати під сміх людей вулицями Кутів. Потім казали лягати на ринку й «вцідили» їм по двадцять п'ять буків. Приводили щораз свіжих вірменів на ринок і «сипали» їм по двадцять п'ять. Тих, що на це заслужили, показували люди з близьких до Кутів сіл — вони їх добре знали. А вже найліпше знав «добрих» вірменів Шулепа з Розтік, що то ніколи не забував торгової днини в Кутах — той знав усіх вірмен і тепер виявляв їх... Вже майже всіх вірмен «перемолотили», аж тут крик: «Гайдуки, блехарі йдуть! О, вже стріляють!» Досі кутські гайдуки сиділи тихо, аж прийшла допомога з Косова, кинулися разом на верховинців і зразу таки почали стріляти. Що ж, на стріли відповіли верховинці теж стрілами. Тепер чути було лише стріли. А горени не стріляли на вітер, ні! Коли ж

гайдуки побачили, що це не жарти, повтікали й поховалися, куди хто міг. Горени зі співом і грою на сопілках опустили Кути й подалися в свої гори...

* * *

Була осінь. Понипайло «обрахувався», що в нього мало порошу стрільного, та й ще дещо треба придбати на зиму — нема ради, треба їхати «за гору». Зібрався одної днини й поїхав. Щоб тільки зима не прийшла за скоро, то все буде гаразд.

Заїхав у Сигіт, поорудував, що було треба й думає: заскочу в Ясіня, треба ж відвідати Парасину, свата Лещука, й приятеля, старого Клемпуша.

Як загадав, так і зробив. Заїхав у Ясіне. Там прийняли його з відвертими раменами. Задержали його до неділі. Сказали, що в неділю замість до церкви поїдуть до божого старця в печері над Тисою, переказував, щоб загостити до нього.

Гарний день був у неділю, ніби осінь запросила до себе в гості на неділю літо. Ні хмаринки на небі, ні мряки на горах...

Заїхали всі три — Клемпуш, Лещук і Понипайло в гущавину над Тисою, а там позлазили з коней і пішли пішком до печери божого старця.

Старець дожидав їх, вийшов напроти них і привітав їх божим словом. Попросив їх сідати й припочивати по тяжкій дорозі. Почастував їх медом, вони дали йому сухарів і вощини на овечі.

Поговорили про це й про те, сказали старцеві, що в селі нового, як живуть, що роблять і думають люди, як відносяться до Бога та Його святих заповідей, що найбільше цікавило старця... Понипайло не спускав очей з того старця, він дуже цікавив його — такого старця-пустельника він ніколи ще не бачив... Цікавила його й та печера, в якій жив старець.

Старець високий, костистий, голова покрита сивим аж білим волоссям, хоч видно дуже вже старий, але мало похилений, плечі випрямлені, хід певний, а очі не поблякли, блискучі, ясні, тільки насуплені брови надають йому строгості хоч усміх у нього лагідний і примильний.

Печера глибока, як би чиясь сильна рука навмисне викула її для божого старця. На головній стіні намальований на камінній плиті образ Матері Божої, перед ним горить груба воскова свічка, під бічною стіною прича з тесаних дощок, застелена зеленим чатинням, столик і дві лавочки, над входом до печери великий хрест, у куті багато різного засушеного зілля, два глиняні горшки і дерев'яна ложка, на камінних плитах огнище.

Понипайлові видається, що він у якійсь засвітській закутині, що хтось переніс його в зовсім інший світ, якого він досі не бачив ще.

Побачивши старця і його печеру, хотів упасти на коліна, зложити руки й молитися. А старець усміхається і просить сідати на лавочках, не питає, хто

цей третій, якого він перший раз бачить, угощає гостей медом і розпитує про все, що діється поза його печерою. Потім звертається до Клемпуша і Лещука, каже: «Мої старі приятелі, я переказав, щоб ви зайшли до мене, а чому? Це почувте тут від мене. Чує моя душа, що десь уже незадовго покличе мене Господь до Себе, тож попросив вас загостити до мене, щоби попрощатися з вами. Давно-давно це було, як зайшов я у ці сторони, сам Господь завів мене сюди й сказав осісти в цій печері. А звідки я сюди зайшов і що мене занесло в ці сторони, цього ніхто тут не знає, не знаєте і ви, мої старі приятелі. Щойно сьогодні почувте це від мене... Це буде, як би моя сповідь».

Сів на свою причу, потер рукою зморщене чоло й став оповідати: «Зайшов я в ці гори давно, як був ще зовсім молодий, зайшов сюди з далеких сторін, із Поділля. Поділля — це просторі поля і безкраї лани, нема там гір і мало лісів. Ріки подільські пливуть тихо, ліниво несуть свої каламутні води полями й ланами. Тільки їх береги підносяться вгору і творять глибокі яри, замаєні зеленню і квітами, закосичені лісками... А там квітисті луги й левади, на них черемха й калина з гніздами співучої пташні, пахуче зілля і буйні трави. Між подільськими річками є річка Серет. Пливе зразу поміж зелені сіножаті і левади з вербами й вільхами, а далше починають її береги підноситися щораз вище. Ті береги були давно покриті лісами зі старезними дубами, липами, ясенями, яворами, кленами й грабами. Пізніше почали люди вирубувати ті ліси.

Тут то, над Серетом і над другою річкою Збручем і над меншою Нічлавою жили від непам'ятних часів люди. Хто вони були, не знати. Лише одне певне, що вони не знали правдивого Бога, були поганської віри. Свої оселі мали понад ріками, ріки були повні риби, в лісах над ними була ріжна звірина й птаство.

В разі якої небезпеки крилися у великих печерах, які існують там до тепер, як от у селі Більчу над Серетом і Кривчу. Понижче Більча за лісом на лівому березі Серету є мале село Монастирок. Його назва пішла від того, що там на високому березі був перший в цих сторонах християнський монастир із монахами, які там осіли й навертали людей на правдиву Христову віру.

Там високо були величезні каменюки, які якась незнана й нелюдська сила винесла колись на верх високого берега й повкладала, наче палац збудувала. З трьох сторін високі камінні стіни, а зверху на них велика камінна плита — повала, що не пропускала дощу. Долівка — гладка камінна плита, а на ній високо на камінних стовпах плита-престіл. Не знати, чи все це було так створене з первовіку, чи руками велитнів уложене... Тут то в цій камінній печері, наче в церкві, приносили поганські жерці кроваві жертви богам...

Вбивали на жертівнику — камінній плиті звірята й птахів, а їх кров спливала викутими в плиті рівцями в підставлені начиння. Начиння з кро-

в'ю уставляли поза печерою, кров з них мали пити вночі боги... Аж почалася ширити на наших землях правдива віра в Бога. Жив на березі великої, широкої ріки Дніпра, богомільний монах Димитрій, він дуже прислужився був Богові, голосив людям віру в правдивого Бога і його сина Ісуса Христа.

Ото явився раз йому у сні сам Господь Бог і казав: «Іди, Дмитрію, звідси геть далеко, затримайся над одною річкою, що її Серетом звать, осядь на її високому березі і голоси тамтешнім людям Христову віру». Встав рано богоугодний Дмитрій і не надумуючись, вибрався в дорогу шукати річку Серет.

Найшов її, зайшов у камінну печеру... Там поганські жерці живуть, кроваві жертви своїм богам приносять. Примостився до них богоугодний Димитрій, не сварить їх, не дорікає їм за суєвір'я, за віру в божків... Голосить їм правдиву віру, навчає їх, хто є правдивий Бог, де Він і чого жадає від людей.

За якийсь час поганські жерці стають християнами-монахами, а богоугодний Димитрій їх ігуменом, настоятелем. Печера замінюється у церкву, побіч неї повстає монастир, з усіх сторін навіть із подальших, приходять сюди люди молитися — монастирок стає славний на всю околицю... З нього, як із сонця, променює Христова віра на всі сторони. До Монастирка спішають люди, як до джерела живущої і цілющої води.

* * *

У Кривчі, як ідеться в сторону Іваня Пустого, на горбі стояв замок, а в ньому жив славний на всю околицю багатий пан-боярин Якович. У нього був син Милорадич. Усі його дуже любили, а неня-бояриня, так таки пропадала за ним. На боярськім замку було завжди людно й весело, гусярі грали, скоморохи співали й танцювали, а все, щоб малому боярчукові Милорадичу не було скучно й сумно.

Зростав він у розкошах і добробуті, знахарі ворожили йому славному будучності.

А одного дня велике нещастя сталося на замку у Кривчі... Молодий боярчук осліп. Нічого не бачить на очі... Темна, непроглядна хмара окутала замок у Кривчі, а з неї полилися сльози, замовкли гуслі скоморохів, затьмарилося небо, над замком, потемніло сонце над ним. Приходили з ріжних, і далеких сторін знахарі і ворожбити, нічого вдіяти не могли. Зору боярчукові не привернули, він і далі не бачив Божого світу... Бояриня завезла сінка в Монастирок і віддала в руки богомільного монаха Димитрія.

«Нехай діється воля Божа!», — сказала й залишила отемнілого сінка на високому березі Серету. Минув якийсь час і рознеслась по всій околиці чудесна вістка: Боярчук провидів, боярчук бачить на очі, як перше бачив! Ба,

його очі більші і ясніші, як були!

Велика радість запанувала на замку в Кривчі, з'їхалися гості, забавляються, Бога славлять, величають, про чудо говорять, говорити не перестають.

Поїхали боярин і бояриня по синка в Монастирок щоб забрати його до замку. Та він про це й слухати не хоче, він залишиться тут, де Господь повернув йому зір очей і дозволив знову бачити красу й дива світу.

І залишився. Монахи вчили його читати, писати й малювати. По кількох роках побуту в Монастирику знав Милорадич усе святе Письмо, читав у церкві апостола, переписував рукою святі книги й малював святі образи, провадив з монахами вчені розмови, а як минуло йому двадцять літ став братчиком, а потім і монахом.

Зверхник монастиря ігумен дуже полюбив його.

Монахи жили в одній з бічних печер, живилися тим, що самі придбали й що Бог їм дав. М'яса ніколи не їли. Щоденна їх їжа була риба з Серету, різні ягоди, гриби й хліб з жита, яке самі сіяли, молотили й мололи на жорнах.

Пізніше побудували монахи побіч печери-каплиці церковцю, а за нею дімок для себе. В неділі і свята відправляли в церкві Богослуження, на які приходили люди з усіх сторін. Було там п'ять монахів і ігумен, настоятель, а між ними син боярина з Кривча Милорадич. Це був я, оцей слуга Божий, що говорить тут до вас. Монахи не лише молилися і служили людям, але й працювали, треба ж було жити й нічого не брати від околичних мешканців.

Крім цього збирали ми всяке зілля і коріння, та приготувляли з них ліки й масти для хворих і покалічених, яких відвідували, або вони приходили до нас. Наш ігумен дуже мене був полюбив за покірливість, за послух і побожність. Де тільки заходила яка потреба, там я перший був. Розумів я службу Богові і побожність не словами й самими молитвами, а добрими вчинками й любов'ю до людей — ближніх, де треба було, туди спішив я з допомогою в нещасті, з потіхою в горі.

Але, що ж, як кажуть, біда не спить, а чигає на людей, а злий дух не спочиває, а думає, як би то людей зводити на злу дорогу.

Отаке задумав сатана зробити з боярчуком, Милорадичем, тепер уже монахом над Серетом, себто зі мною, з тим, що перед вами.

Ото, як я вже згадував, вище Монастирка над Серетом розтягнулося велике село Більче Золоте.

В тому то Більчу жив великий пан, нащадок нашого князівського роду Сапігів. Старий князь Сапіга вмер, а на його місце став панувати його син.

Він щойно одружився був і привіз до Більча молоду дружину, яка своєю

красотою задивувала й зачаровувала всіх, хто лише побачив її.

Любила їздити на коні і оглядати наші чудово-прекрасні сторони — плодovitі поля, врожайні лани, квітисті луги, буйні левади, задуману воду річки, замріяні ліси над нею, її зелені береги.

Вона, певно, не бачила досі ще такої краси, то ж й не диво, що та краса не давала їй сидіти в палатах, а закликала її на поля, в луги й на левади, казала впиватися і п'яніти чарами, що їх щедра рука Божа посіяла тут на втіху і радість людям Тому майже щоднини можна було бачити молоду княжну-красуню як їхала на коні і оглядала красу надсеретських околиць.

Раз пішов я на поля, збираю материнку, святоіванське зілля, маруну і м'яту, збираю і говорю молитви.

Нараз на доріжці кінь, а на коні молода княжна. Так — це вона, знаю.

Під'їхала ближче, привітала мене Божим словом, говорить щось, питає.

А я? Не знаю, що зі мною діється, не розумію, про що питає мене пані, не видобуду з себе слова, занімів, остовпів, задеревів на сам вид пані-красуні.

«Боже, яка ж це краса!» — ця одна думка вбила в мені всі другі думки. Нема, нема в усьому світі рівної цій красуні.

Молода пані постояла якийсь час, а не почувши від мене слова, помахала рукою і поїхала далше, певно, подумала: якийсь глухонімиий монах молодий.

З того часу почало діятись зі мною щось не людське, несамовите, попав у сіті чортів, заворожений став.

Щоденно гнало мене щось на пільну доріжку, ставав на тому місці, де перший раз побачив молоду княгиню і ждав, чи не над'їде знову.

Блукав дорогою з Монастирка в Більче, раз понад Серет, другим разом полями, схуд, змарнів, почорнів. Питають другі монахи, що зі мною, хворий чи що?

Хворий? Певно, що так! Але ж це хвороба, на яку не найти ліків.

Прийшли Зелені Свята — Святий Дух зійшов на землю. Боже, чи зійде він на мене, чи осінить мене, прояснить розум і думки?

А довкруги така краса! Рай на нашій землі! Все цвіте й зеленіє, світ у золоті сонця купається.

Передо мною оновлений, літними шатами прибраний святочно світ. Ні, це не світ, це не земля позолочена сонцем і вмиа ранніми росами, ні, це золота казка чарів і краси зійшла на землю, радістю іскриться, весело до людей сміється.

Імла — срібliste марево туману стелиться над Серетом, а в ньому золоті ниточки — проміння раннього сонця, з лугів куриться запах квітів і

зілля, верби, що нахилили довгі, зелені коси на ріку, ведуть шепітливі розговори з собою, пригадують собі свої нічні сни.

Кує високо на тополі зазуля, в лузі свищать-співають коси й дрозди, чайка скиглить над водою, ні, сьогодні сміється, не скиглить, дикі качки враз із рибками плюскаються у ріці. Водні лілії, дикі троянди, сині незабудки нахилились над водою, призираються у ній своїй красі.

Чарівним, повним пахощів подихом дише подільська земля, її заквітчані лани й барвисті поля, закосичені прерізним зіллям межі, мережкою в'ється доріжка пільна — суголовок.

Виструнчились до сонечка стебла пшениці й жита та за кожним легеньким подувом вітру стрясають зі себе росу, клоняться Творцеві своєму.

Співає і вітерець стиха, долучує свій спів до співу пастушків над річкою і жайворонка над ланами. Весь світ співає, Бога Творця славить, прославляє, величає.

На небі тут й там біленька хмарка покажеться і зникне. Вгорі безмежне небо, в долі безкраї простори землі. А там — мінлива даль неозорою синявою розлилася і з краєм неба зійшлася.

Старі, стрункі тополі на березі річки з крислатими, старезними дубами гіллями шумлять — згадки минулих віків передають собі.

Свята, буйністю надихана, красою сповита земля Поділля, стяжками рік переперезана, лугами запоясана, лісами замасна, росами мита, в дощах купана, рукою вітрів чесана!

Тут старець наче перемінився, його старече обличчя зарум'янилося, очі набрали дивного блиску.

«Вдень і вночі бачу ще й сьогодні лани Поділля, бачу хвилюючу на вітрі золоту пшеницю, втягаю в свої груди пахощі піль і меж, чую спів жайворонків над ними, чую і плюскіт рибок у Сереті.

Ох, а ті високі, зелені береги Серету. Їх буду бачити й у хвилині моєї смерті!

І ті на березі річки камінні велетні, а серед них сліди сивої давнини — і церковцю з розмоленими людьми в Зелені Свята, і богомільний спів у ній, що продирається крізь вікна, гойдає вершками дерев і лине-лине у височінь і далечінь.

А в церковці, близько престолу, молода пані з Більча, а з нею і її князь. Запах ладану розноситься по церковці.

Що це? Чи не зачадів я тим ладаном? Я ж нічого не бачу в церкві! Ні престолу, ні нашого ігумена перед ним, ні людей, ні святих образів — одну тільки молоду княгиню бачу. Коли ж виходили з церкви, я тінню за нею пішов. Бачив, як сідала до повозки й від'їжджала. Здавалося мені, що це не

княгиня, а моє серце, моя душа і мій спокій від'їжджають геть.

Не засів я тої неділі разом із монахами за стіл до обіду. Блукав полями й лугами до пізнього вечора.

Ігумен не питав куди ходив, де був, що робив. Лиш мовчки вдивлявся в мене, якби бажав заглянути своїми розумними й проникливими очима на саме дно моєї душі. Не говорив нічого, перехрестив мене й казав іти спати.

Але я не спав, без сну пролежав до ранку.

Рано прикликав мене ігумен до себе, поклав руку на моє плече й сказав: «Ходи»!

Завів мене в церкву, в церкві не було нікого. Сів він на лавочку, мені казав приклякнути коло нього...

— Сповідайся! — сказав.

Сповідатися? Яка ж може бути сповідь, коли я не знаю, що мені є і що зі мною діється?

Що мені казати, як відкрити свою душу, коли не знаю хто, як, і чим її закрити?

Мовчу.

Починає ігумен задавати мені питання — питає, я відповідаю.

Багато терпіння мусів мати, щоб довідатися, що діялося в моєму серці і душі.

Коли ж розізнав усе, вкляк коло мене й казав молитися разом із ним. Щиро, гаряче молитися...

Потім казав відійти. Тої днини не відзивався до мене. Аж на другий день по Службі Божій казав мені прийти до нього. Ось що сказав мені: «Нещасний, сину, жаль мені тебе... Знай — це злий дух опанував тебе, вліз у твою душу, а в мене нема сили вигнати його звідти! Коли ж не можна його прогнати, тоді треба від нього втікати... Мусиш утікати з цих сторін, мусиш опустити нас і наш монастир, другого рятунку нема для тебе.

Йди, йди далеко відси, забудь ці сторони, відкинь їх зі своєї пам'яті. Йди в далекі й високі гори, в Карпати. З їх верхів ближче Бога й даліше сатани. Він не досягне тебе там... з Богом там живи, про Нього тільки думай, всякі інші думки відганяй від себе, до Господа мольби засилай і вірно Йому служи, а Він не допустить до тебе диявола, ні злих, ні поганих думок, просвітить твій розум, оздоровить твоє хворе серце, скріпить слабу душу.

Пішов ще раз зі мною до церкви, клякнули ми перед престолом і довго молилися, довго, щиро, гаряче. Попрощався зі мною ігумен і поблагословив у далеку дорогу.

Ледви діждався я ранку. Взяв на плечі торбу з сухарями й святим Письмом, а в руку коштур і пустився в далекий, незнаний світ.

Нелегко було розставатися з церковцею і монастирем, з річкою в долі і її лісистими, високими берегами, левадами й лугами та безкраїми полями. Йшов я і ніс з собою моє горе, біль і хворе серце.

Щеміла душа, плакало серце, з очей лилися сльози.

Одиноке майно, що взяв з собою — це оте святе Письмо, що лежить там перед образом Матері Божої!

Пішов я долі Серетом, пішов, не оглядаючись, аж зайшов над Дністер. Тут повинен я був відпочити в селі Касперівцях, а, може, й переночувати. Але цього не зробив, сатана помішав мені розум. Замість присісти де, чи впроситися до когось, я пішов далше. Куди йду, не знаю — йду, куди несуть ноги.

Коли ж почало світати, я, як би пробудився з глибокого сну, протираю очі, роззираюся, себе питаю, що зі мною, де я?

І що? Боже мій! Я під муром палацу князів Сапигів! Так, це ніхто другий, лиш сатана завернув мене з-над Дністра в Більче.

Перехрестився, помолився. Господь прояснив мені розум, вернув пам'ять. Завертаю на доріжку понад Серет, іду й весь час молюся.

Так зайшов у Касперівці, а звідтам над Дністер, припочив, розмочив сухарів у воді, перекусив, а тоді щойно вснув у лузі під калиною. Я спав, але сатана не спав і не давав мені спокійно спати. В сні показував мені княгиню з Більча, захвалював її красу, казав їй усміхатися до мене, махати рукою і манити мене до себе.

Прокинувся з того неспокійного сну, прикляк, помолився і вмився холодною водою, взяв торбу на плечі, коштур у руку і пішов. Як довго йшов, не знаю, зайшов до Заліщик, звідти у село Жижаву. Добрі люди переночували й перевезли човном на другу сторону Дністра. Але на човні причіпився був до мене знову сатана й почав нашіптувати в вухо: «Дивись, який Дністер глибокий — він і добрий, ласкавий, не одному такому, як ти поміг, не одного врятував, не одну хвору душу прийняв до себе й приголубив. Один скок із човна й по всьому! Позбудешся муки й хвороби, найдеш спокій!

Ну, чого тобі ще надумуватися?»?

І я вже був нахилився, вже готувався до скоку у хвилі Дністра.

Але сталося чудо: сама моя права рука піднялася вгору й поклала на мені три хрести. Я вхопився обома руками за дошки човна й почав шептати: «Господи, спаси, помилуй, віджени геть сатану від мене»!

І Господь змилосердився над грішником...

Я став твердою ногою на березі Дністра, подякував за перевіз і пустився в дальшу дорогу.

Зайшов у Городенку, а звідтам у Коломию. З Коломиї побачив перший

раз Карпати.

З Коломиї пішов горі Прутом, аж зайшов у глибину гір — у Ворохту. Все, все тут інакше як над Серетом. Куди глянути, самі гори й ліси, аж темно в очах від них. Зразу здавалося мені, що ось-ось зсунуться гори й придавлять мене. Тяжко було звикнути до гір. Навіть і очі не могли привикнути до них. Вони ж звикли до далечі, бачити так далеко, як лиш можна сягнути зором. Там, на Поділлі, глядять очі в далечінь, тут можна глядіти тільки у височінь і бачити верхи гір і кусень неба над ними.

Так, дуже важко було мені звикнути до гір... тоді...

А сьогодні? О, сьогодні нема вже такої сили, яка відірвала б мене від гір і лісів, і від чарів їх краси!

Було вже під осінь, коли я зайшов у Ворохту. Я ж ішов поволі, не спішився, а добрі люди гостили й не скоро пускали від себе. До того ж, правду сказати, нелегко було мені мандрувати, ніс з собою важке горе, що як камінь давило, до землі гнуло й путало ноги.

У Ворохті взяв мене до себе чесний, годний і добрий газда Гриць Мочернак. Я не хотів задержуватися довго в нього, хотів іти далше, задумав дістатися в Чорногору, в найвищу частину Карпат. Та Мочернак висміяв мене.

«Куди ви си взяли зі своїов Чорногоров під зиму? Не знаєте наших гір! От, от незадовго може вже забіліються верхи снігами, звійються вітри й заметут снігом усі стежки й плаї, носа з хати не можна буде висунути!

А хіба зле вам у мене? Хіба лавицю в мене перележете? Чи брак у мене харчів»? У Мочернака повно всего дбора, є для нього й для гостей, коби лишень хотіли не минати його хати й не гордити даром Божим!

Перезимуєте в мене, а прийде весна, отвориться світ, тогди не буду здержувати, йдіть, куди вас тегне».

Отак то я залишився в Гриця Мочернака. Не знав я, що зима в горах така довга, що їй не видно кінця! Та й не знав, що був би я діяв, якщо б не мав з собою святого письма.

Мучила скука, а ще більше туга за широкими просторами Поділля, за тихим Серетом і монастирцем із церквою.

Туга гадюкою в'їдалася в серце, сверлила мозок, труїла душу, не давала спокою вдень, мучила вночі прикрими снами.

Довгими вечерами оповідав Мочернак про життя-буття людей у горах, про їх боротьбу з усякими супротивностями природи, про тяжке, але веселе, вільне, гірське життя.

Приходили до нього далекі, близьких не було, сусіди, я читав їм і пояснював святе Письмо, й вів різні цікаві розмови з ними.

Зразу не зовсім я їх, а вони мене розуміли, але дуже скоро зав'язалася

між нами щира приязнь і розуміння.

О, горени, верховинці! Коли пізнав їх ближче, віддав їм усе своє серце!
Щирі, не фальшиві, не лукаві й не злобні, та й гостинні понад міру.

Такими, як вони, були колись усі люди нашого племені, нашого роду, віри й мови, поки частину з них не змінили й не покалічили чужі, неволя і рабство. Щасливі горени, що їх не досягнуло в далеких і глибоких горах оте найстрашніше лихо — неволя, яка калічить тіло і плюгавить душу.

Дяка й слава за це Господеві.

Діждався я Божої весни, пригріло сонце, заграва водами Прут, зашуміли ліси, появилися квіточки над потоками.

Весна, радість, зелень, квіти, щебіт пташок.

А я не можу забути зимової бурі, що її перший раз довелося мені побачити й пережити в горах. Нараз, не знати звідки прийшла... Загула, заревла, жахом і грозою сколихнула ліси й верхи гір. Розгулялася, розшалілася — гуде, реве... Всі нечисті духи й злі сили вийшли з укриття і зчепилися між собою, завели смертельну боротьбу. Кинулися на себе, оскаженіли, осатаніли, валять, трощать усе — вікові ялиці, буки, смереки валять на землю, щоб мати простір на змагання і боротьбу з собою.

Ні, тої першої бурі-сніговії в горах, не забуду ніколи!

Та, прийшла весна і я, попрошався з добрим Мочернаком й ворохтянцями, подався у верхи гір, у сторону Чорногори, пішов шукати для себе місця, де міг би жити й Богові служити. Перейшов усю Чорногору. Подумав, що для мене місце по цю сторону Чорногори. Тут більше сонця, я ж родився і зріс під гарячим сонцем Поділля.

Довго блукав я цими горами, аж таки найшов оцю печеру й замешкав у ній...

Добре мені тут.

Але сатана заходив і сюди до мене, насилав на мене страшні сни, мучив мене, не давав мені спокою.

А я молитвами й постом відганяв його від себе.

Побачив, що нічого не вдіє зі мною і перестав навідуватися до мене. Стало мені легше на душі і спокійніше на серці.

Прийшло літо й було сонце не лише на небі, але й у мені — освітило й ogrіло, не давало доступу до мене темним думкам і хмарній тузі за тим, що лишив за собою і чого ніколи не побачу вже.

Я ходив по верхах і вертепах, вертав до своєї печери, коли сонце заходило за гори, а його багрянні промені цілували на добраніч кичери і вершки дерев на них. Сумерк згущувався, ставало щораз темніше. Заходив у печеру, як сонце вже геть спопеліло й темінь огорнула весь світ гір, дісталася у най-

глибші прірви скель і вигнала звідтам звірята й духи. Скоро минуло мені літо, почала наближатися осінь, сумно ставало. Та я не сидів даром, лагодився до зими. Зими то таки боявся... Бачив одну гірську зиму, але це було у Ворохті, в теплій хаті, між людьми. А тут ні хати, ні людей, гори, ліси, скали... Вечори довгі й щораз холодніші, небо не дуже хмарне, ясне, але з зірок, здається падають білі іскорки й замінюються в срібний іній, від якого ранком усе біле...

Не лише смуток, але й тривога зачала закрадатися в серце... Що буде, як усе завіють бурі снігами й потиснуть морози?

Надія тільки на Господа й на Матінку Божу. Вона не дасть пропасти Своєму слугі. А одного ранку встав, глянув — усі гори, навіть смерекові ліси, білі — все покрив сніг. І почалася довга гірська зима, з снігами, морозами та сніговими бурями, завіями.

А я сам...

Ні, не сам! Зі мною Господь і Його ласкава рука наді мною, Святе письмо і Матір Божа на стіні печери... І ватра, що ні вдень, ні вночі не гасне. В люті морози й сніжниці почали навідуватися до мене сарни, я гладив їх, вони не втікали.

Бувало, що сарни, втікаючи від вовків, прибігали до мене, а вовки, побачивши їх перед моєю печерою, завертали й навіть не вили й не світили з лютості й голоду очима.

Мучила нераз самота, так страшно, що здавалося, вона сідає на мене, дотикає блідими руками, за шию обіймає і хоче задушити... Сам не знаю, як пережив я ту першу зиму тут. Господь поміг... А як повіяв весняний вітер і заграв верхами дерев, як зашуміли потоки, заспівали пташки, я почав оживати, почало моє серце співати Господеві похвальні пісні.

Ходив, збирав квіточки, робив китиці і клав перед образ Матері Божої. Пташки вили собі на деревах кругом моєї печери гнізда і не втікали від мене, білочки забігали в печеру й гралися, над печерою зробили собі гніздо куніці, дикі курки з готурами приходили теж до мене, орібки сідали мені на плечі, а раз прилетіла зазуля, сіла мені на плечі й почала кувати. Ні звірята, ні птахи не боялися і не втікали від мене. І вже не було самоти, було «людно» в мене.

Раз, а було це вже під осінь, зайшов до мене великан — такого росту, як він, людей нема. Дивно, мав довгу бороду, але вона не була сива, подібна була до старого моху на деревах.

У руці мав грубий коштур, яким підпирав своє тяжке тіло.

Підійшов під мою печеру, став і вдивлявся в мене. Не говорив нічого до мене, не відзивався я до нього.

Стоїть, киває головою, махає бородою. Постояв так, якийсь час, помуркотів щось під носом і пішов.

Хто це був, не знаю.

А ще раз зайшла була під печеру стара жінка, з вигляду була страшна. Стояла під печерою і сміялася беззубим ротом. А потім заглянула в середину печери. Заглянула, скрикнула й утекла. Чого вона тут шукала, чого хотіла, того теж не знаю і знати не можу.

* * *

Гості весь час мовчали й слухали повістування Божого старця. Відозвався несміло Понипайло:

«Чули ми, що там звідки ви, Божий старче, прийшли сюди, жили колись люди, що не знали Ісуса Христа, аж пізніше стали християнами. А скажіть нам, — ви то все знаєте з книг, чи й тут, у наших горах, жили колись також такі погани?»

На це йому старець:

«Що там далеко поза горами, як тут кажуть, на долах, жили давно погани, про це записано в книгах, про це залишилися і по нині сліди і пам'ятки, але про це, чи тоді, в тих часах, жили якісь люди в цих Карпатах, ніде в книгах нема записано, ніде й жадних слідів нема. Здається, що тоді жили тут самі звірі».

Понипайло спитав ще, чим Божий старець живе весь час тут, у далеких горах, далеко від людей?

Старець усміхнувся і сказав:

«Живу тим, що дає Бог, земля, гори й вода. Збираю літом усякі ягоди, а їх тут багато, їм і сушу на зиму, збираю гриби й теж сушу на сонці, і ловлю пструги, вуджу, та ховаю на зиму. А скільки тут бучини, нею самою можна би довго жити. Ще й меду маю, скільки захочу, його багато в дуплах старих дерев, що не раз по корі тече й медведі злизують його. Ні, ні, голоду не знав я тут ніколи. А на сорочку й одяг давали полотна й сукна добрі люди, поза тим я нічого більше не брав від них.

— Так, — звернувся до Клемпуша і Лещука, ви, певно, здивувалися, чого я переказав, щоб прийшли до мене. Як знаєте, ми давно знайомі, але ніколи ви не чули того, що почули від мене нині, ви не питали, я не говорив. Щойно тепер розповів я про себе, бо розповісти треба було.

Друге, чую свою кончину, чую і знаю, що вже, хоч ніхто не знає «ні дня, ні часа», коли покличе Бог до себе, скаже йти туди, де «ність болізни, ні печали, ніже воздыханія, но жизнь безконечная», а, знаючи це, хотів просити вас:

«Коли наступить моя кончина, ви довідаєтеся, а тоді прошу вас, прийдіть сюди й замуруйте мене в цій печері камінням і плиттям так, щоб я міг спокійно лежати. Тільки святу книгу візьміть і передайте її до церкви.

Ви були все моїми приятелями за мого життя, будете ними й по моїй смерті».

Посиділи ще якийсь час Клемпуш, Лещук і Понипайло у старця, а потім розпрощалися з ним, як прощаються живі з мертвим і відійшли.

Нічого не говорили між собою, мовчки вертали в село.

А зараз на другий день, не в днину, а вночі, почув Клемпуш голос:

«Приходи»!

Рано закликав Лещука й оба пішли до печери старця.

Він був неживий, лежав на своїй постелі і наче всміхався до своїх приятелів, здавалося, ось-ось встане й заговорить.

Але він не вставав і не відзивався.

Приятелі замурували печеру, а святу книгу віддали до церкви. Вона є там і понині. На ній багато написано по краях рукою старця...

* * *

Газдує Понипайло в Стовпнях — охить до життя і праці ще в нього є, хоч, може, сил в нього вже менше. Сяде часом ввечері коло ватри й, сидячи, засне. І щораз частіше находять його різні привиди. Приходить д'ньому Божий старець з-над Тиси й розповідає, як там на тому світі, то знову являється йому Клемпуш.

Прийшла свята неділя — ніч з неділі на задушний понеділок. Уснув Понипайло. Бачить, у його хату заходять якісь люди, всі старі, сиві, поважні.

Щораз більше їх, уже повна хата.

Хто це? питає себе Понипайло. Приглядається до них ближче... Ах, та це його предки, свояки, що давно вже їх нема на цьому світі...

О, між ними прадід Поникло і його сини, є і Понипайли, ці з-над Черемошу й ті з-над Путилівки — весь рід Поникла зайшов у хату Дмитра на Стовпнях. Прийшов, мабуть, пригадувати Дмитрові, що час уже і йому йти туди, де вони пробувають. Пробудився, підоклав дров до ватри, роззирається по хаті — нема нікого. Сон це був, чи дійсність, питається себе. А, може, справді були тут його предки?

А що було в ніч перед св. Іваном?

Уснув він таки скоро, як лиш звечоріло було. І здається йому, що в нього не руки, а крила, як у вірла. От він уже летить... Понад Лудову, понад Черемош і Шкорушний — він уже в Чорногорі, на полонині під Говерлею.

А там людей видимо-невидимо... А все горени — верховинці... Глядить, роззирається, не знаходить між ними ні одного з тепер живучих, самі ті, що

давно повмирали, є між ними і його знайомі. Але Понипайло не має відваги підійти ближче до котрогось з них. Остеронь них держиться. А вони щось гвораьть, руками розкладають, щось один одному показують. Дуже хотів би Понипайло почути, що вони говорять, але підійти до них боїться.

Тільки, коли місяць освітив їх своїми ріжками, побачив, що обличчя в них якісь засмучені — видно заболіло їх те, що побачили. Не ті вже гори, що колись за їх життя були, нема тих темних, непроглядних лісів, що гори вкривали й захист звірині давали, дуже, дуже змінилися їх гори.

Закрили хмарки місяць, потемніла полонина, вітерець повіяв, щось зашуміло... Коли ж показався знов місяць, виглянув з-поза хмар, на полонині не бачив Понипайло вже нікого...

Нараз чує якийсь далекий шум, а там, ніби щось грає, співає, сміється, регочеться... А за хвилину бачить Понипайло на полонині чудо-диво. Очам своїм не вірить... Ото там під старою ялицею золотий «сидець», а на ньому в золотій короні на голові Лісовий цар... Перед ним Лісовики й Лісні, прибрані в зелень і квіти, веселі, розсміяні, розспівані...

Деся здалеку несеться голос музики, хоч музикантів не видно. Музика щораз голосніша й скочніша. Лісовики танцюють з Лісними й приспівують собі. Цар плеще в долоні, сміється... Потім дає знак розійтися. Встає з сидця, два Лісовики беруть його попід руки й провадять, певно, до його палацу відводять...

І знову пусто й тихо на полонині. За якийсь час вона наново оживає. Оце з лісів, із поточин, вибігають на поляну Мавки. Красуні — одна краща від другої. Стояв би тут і до ранку й дивився б на них. А які віночки на їх головах! Усі чічки-квіточки, які тільки в горах ростуть, у тих їх віночках!

Беруться за руки, танцюють і співають. І, який цей спів їх? Певно, що й ангели в небі не співають краще. Але... ох, хто виходить онтам із густого лісу? Хто то, як злодій закрадається на полонину до танцюючих Мавок?.. Ах, та це ж Чугайстер, їх ворог! Одна з мавок заздріла його, дала знак і Мавки пурхнули з полонини, як ластівочки, ні одної нема вже тут. Заскреготав Чугайстер зубами й завернув у ліс... Зайшов знов місяць за хмару, на полонині потемніло, стало знов темно. Та не довго. Чує Понипайло дивні, несамовиті крики й реготи... Хто це, що це? Виглядає місяць з-за хмари. Бачить Понипайло на полонині, де танцювали Лісні і Мавки, щезники й відьми й чарівниці, вовкулаки й мольфарі. Повилазила вся ця нехар із криївок і зійшлася тут, на полонині, в Чорногорі. Це їх ніч!

Завели свій чортівський танець з криками, ревом і вигуками. Понипайло відвертає від них очі, жєсно й пудно дивитися на всю ту погань. Найкраще пішов би геть... Але, як? Хочє йти, та не може відорвати ніг від землі, як

би хтось прикував його ноги до неї. Аж нараз чує, піє когут. Затяв раз, другий і третій. На полонині не видно нікого — пусто й порожно на ній. Нехар і погань як би під землю запалися, як би їх на полонині ніколи не було.

Прокинувся Понипайло. Чує, це піє його когут, що ночує в хоромах. Протирає очі, засвічує скіпку, роззирається, не може опам'ятатися, де він і що діється з ним.

Не зажмутив уже тієї ночі очей до самого ранку, а потім цілий день ходив, як п'яний, як заворожений, або зачаджений. В його голові був шум, як би хтось у неї поклав млинок і крутив ним. Щойно ввечері перестало шуміти в його голові й прояснилося.

Свою вечірню молитву закінчив:

«Божечку, наш добрий і ласкавий, декувать Тобі за ласку, що дав еси нам грішним, аж два світи — світ видимий і невидимий, світ днини й сонечка, ночі й місячка, світ живих і вмерлих. Хвала й слава Тобі, Госпідку наш!»

Старівся Понипайло, але й не думав піддаватися старості. Найрадше хотів би свою смерть уздріти тут, у Стовпнях. Звідсіль бачив би, заки закрис навіки очі, Чорногору й Говерлю і полонини, попрощався би з ними востаннє, поцілував би їх очима, пригорнув би їх до серця. Але про це не хоче ще думати...

* * *

Осідлав Василько коня для деді, висадив його на коня, заклавав ноги в стремена і «кочує» дедю в село. Коли ж доїхали до Скупової, казав дедя випроводити себе на її верх.

Звернувся лицем до Чорногори й довго-довго дивився на неї, на Говерлю, на Піп-Івана й на Стіг. Обернувся потім у сторону Красноїлі — бачив і Устеріки і Черемош, глянув направо, там Магура й другі жебівські верхи й кичери, а ліворуч — далекі буковинські гори.

«Хвала Господеві, що дозволив побачити ще раз цей прекрасний світ гір, лісів і полонин», — сказав, і звернувшись до сонця, зняв кресаню з голови й перехрестився три рази.

До самої хати мовчав, не говорив до Василька, а той не відзивався, не переривав мовчанки дєдєві.

На другий день ходив по своєму газдівстві, оглядав його, в найменший кутик заглядав. Був задоволений тим, що бачив — добрий газда з його Василька, буде кому передати все те, що за своє довге життя придбав.

В неділю сів на коня і поїхав у Красноїлю до церкви. Це на Різдво. Вийшли люди з церкви, вийшов і Понипайло. Обступили його газди — старі й молоді, говорять, жартують розпитують про це, та про те.

Довго не міг розстатися й розпрощатися з ними. «Де в світі є такі люди,

як наші горени? — питає себе, вертаючи д'хаті. Щирі, веселі, сердешні й говірки».

Їхав понад річку й пригадував собі колишнє, давнє, але незабутнє...

Пригадує, ек то він уперше цією річкою зі своїми «статками», Одокією і діточками йшов шукати для себе й для них нового місця «посидку» під Круглою...

Давно-давно було це. А, здається, що вчора.

* * *

А нічні привиди не забувають його й тут далі. Приходили до нього вночі і рогаті олені, гляділи на нього великими, сумними очима, в очах тих був жаль і докір. Говорили, питали його, чи то лиш він любить життя, а вони, олені, не любили його? Чи лише він любить зелені простори полонин з їх шовковими травами, а олені не люблять їх? «А ти про це ніколи не подумав, а стріляв нас, де тільки побачив, стріляв задля м'яса й рогів із нас, не мав милосердя для нас».

Ба, приходили до нього в сні ялиці, смереки, буки, клени й явори, приходили теж із докорами:

«Ворогом нашим був ти, стинав, рубав, нищив і палив ти нас, не подумав, що й ми любили життя, хотіли жити, бо ж усім, як і тобі, життя миле й дороге».

І бачив, як по чатинню і листочках тих дерев скапували сльози і падали на його чоло, а з-під їх кори плила кров. Відвертав очі, щоб цього не бачити.

Приходили й Лісовики й Мавки з плачем і наріканням:

«Недобрий, чоловіче, скільки шкоди й лиха заподіяв ти нам! Де колись ми вільно-свобідно жили, танці і хороводи заводили, там побудував ти свою гражду, там царинки-сіножаті і толоки. А що буде з нами дальше, як такі, як ти, винищать всі ліси, де будемо тоді шукати для себе пристановища?»

Прийшов раз до нього і Лісовий Цар у зеленій одежі, з зеленою короною на голові, з позолоченим коштуром у руці. Глянув на Понипайла грізними очима, вдарив коштуром у долівку і заговорив: «Як злодій закрався ти Понипайле, в моє лісове царство й почав нищити його. Яким правом робив ти це?!»

«Віки проходили й ніхто не порушував мого царства, буйно, свобідно росли мої ліси, не давалися бурям, ні сніговіям, шуміли вітрами, ревіли звірями, співали птахами. Могутнє було моє царство — все тут мало страх перед своїм царем. Аж поки не зайшли в ці гори такі, як ти! По-злодійськи вдерлися в моє царство й нищать, і грабують його. І ні один із них не подумав і не думає, що станеться з цими горами, як знищать моє царство, як не стане їх

прикраси, лісів? Не я, їх цар, але й усі, що житимуть колись тут, прокленуть своїх нерозумних предків, які оголили гори й здерли з ним зелений одяг!»

Стукав костуром у підлогу й відходив цар лісів.

Понипайло прокидався рано з тяжкою головою, ходив, як зачаджений і роздумував над тим, що бачив і чув у сні.

А літом сталося таке, що на довгий час прибило й приголомшило зовсім Понипайла.

Та, чи тільки його одного?

О, ні, на всі гори й на всіх горен спало велике нещастя і всіх прибило й приголомшило.

А Понипайлові казало задуматися, чи не була це помста Лісового Царя і всіх тих, що в його царстві живуть.

Велике нещастя, що спало на гори й людей прийшло одної гарячої, літньої днини з Чорногори. Несподівано й ненадійно надтягнула з Чорногори темна, аж чорна хмара, а з неї град і заливний дощ. Прийшла туча, плова, повінь. Загнали потоки, заревіли ріки. Коли ж тучева хмара пронеслась кудись на доли, люди заломили руки, жінки й діти занеслись плачем. Град збив городи, посік траву на кішницях, а потоки позаливали царинки рінню і камінням. Страшної шкоди наробила плова. Скільки ж тяжкої праці треба буде доложити, щоб очистити царинки від каміння і направити огорожу, направити заподіяне тучею лихо.

Треба полювати на звірину й закладати на неї сильця, вести «за гору» й міняти на кукурузу й муку, бо з городів, збитих градом не зібрано нічого.

Коби хоч маржинку Perezимувати — сіна зроблено дуже мало.

* * *

Постарівся Понипайло, роки покарбували чоло, поорали лице, сіли на плечі і пробують пригнути його до землі. Але він цього не хоче знати, до землі не гнеться, просто ще ходить. Він знає тільки, що все довкола нього постарілося, його Одокія постарілася, діти підросли, ба й подружені і внуки вже є, буки й смерічки, колись маленькі при землі, тепер великі вже, високо від землі піднеслися — так, усе це правда, роки не стоять на місці, ідуть, пливуть і сліди за собою лишають.

Але він? О, він не дасться рокам! Він не старий, він не хоче бути старим, він усе такий, як перед роками був. Нехай лише музика заграє, він не одного молодяка заткне в данци за черес!

Ні — Понипайло не старий ще!

Його очі глядять на гори, як і колись, най лиш покажеться якась звіринка, най лиш догляне її здалеку, так зараз візьме «на мушку», націлиться, стрілить і вже лежить, ніколи ще Понипайло не схибив.

І серце в його грудях ще гаряче й б'ється живо, голосно, як за молодих літ і кров у жилах гаряча, ще й ноги легко по землі ступають і слух по-давньому ловить голос скрипки, чи сопілки, флюєри, чи трембіти.

Про смерть то Понипайло не думає і думати не хоче, вмирати він і не гадає ще.

Про смерть думати? А пощо за неї думати? Вона сама подумає про це, коли, до кого має прийти.

Прийде, певно, колись і до нього та скаже «ходи»!

О, що ж це, та смерть? Ніщо! Це те саме, якби хтось прийшов до нього, от на Стовпні і сказав іти зі стовпнянської хати в хату, що в селі. Перехід з одного місця на друге. Влітку Понипайло ватажить ще на своїй полонині, взимку перебуває на Стовпнях.

Його так, як і Василька тягне якась невидима сила з села у верхи. Верхи, полонини й Стовпні, це його наймиліший світ, це для нього рай на землі. У село з'їздить він із верхів лишень на Різдво й на Великдень. Побуде там якийсь час і знову у свої верхи.

Його гражда в селі, в долі, між лісами, звідтам мало що видно. А зі Стовпнів можна бачити половину гірського світу.

Видно всю Чорногору й Говерлу, видно полонини ген і ті за Чорною Рікою. Та й усякої звірини в Стовпнях і кругом них ще дуже багато, а Понипайло любить тепер, як і давніше полювати на неї, лишень, що вже не заводить шкіри з неї до Сиготу, це робить його Василько.

Тут, у Стовпнях, як лише потиснуть сильні морози, то звірина підходить вночі під його хату, приходять вовки, лиси й зайці, в місячні ночі стріляє по них з хати крізь вікно. І не скучно тут йому, він же не самий, з ним маржинка, він говорить з коровками й воликами, а вони слухають і розуміють його мову.

Має і дві розумні котюги, які своїм розумом можуть зрівнятися з людьми. Одне тільки погано, що в довгі зимові ночі находять його тяжкі і погані сни.

Оце приходять до нього часом і ведмеді — ті всі, що він їх постріляв, а їх немало — стають коло його постелі і говорять:

«Поганий, недобрий, ти, Понипайле, зайшов'єс ніким непрошений в наші гори, ліси, як злодій у чужу хату, й постріляв нас. А чому ти, злий чоловіче, це зробив? Шкіра наша дорога? А наше життя нам не дороге? Не дороще від шкіри?»

Шкірить до нього зуби ведмедя, іскри лютості й гніву сипле з очей: «Ти вбив мене, не думав про те, що в мене двоє дітей, два тулуки-соколики. Мене ти вбив — їх осиротив. А подумай, що діялось би в твоєму серці, як би

хтось убив маму твоїх дітей і зробив їх сиротами?

Скажи, скажи, Понипайле, що сталося з моїми тулуками-сиротами? Скажи! Мовчиш? А, може, ти позбавив їх життя так, як і мене?

Хоче Понипайло щось сказати, але не може видобути з себе ні одного слова. Будиться, прокидається, а він увесь мокрий, піт спливає з чола й заливає йому очі.

Не раз Понипайло пригадував собі Божого старця в печері над Тисою — його й те, що чув від нього...

Знав, що старець зараз же після відвідин його Клемпушом і Лешуком закінчив своє життя. Бажав дуже відвідати ту печеру, де Божий угодник спочиває вічним сном. Одної весни осідлав коня і поїхав у Ясіння. Василько не пустив його самого. Клемпуш уже не жив. Вибрався до печери старця зі своїм сватом Лешуком.

Довго сиділи біля неї і згадували монаха, що зайшов сюди з далекого Поділля, втікаючи від злого сатани, довгі роки провів тут і помер, зложив тут свої старі кості.

Помолилися біля печери й вернули в Ясіння. Тут Понипайло пішов до священика і найняв сто Служб Божих за душу старця в печері. Нехай на тому світі знає, що Понипайло за нього пам'ятає.

Розпрощалися оба, він і сват, знаючи, що востаннє прощаються, оба ж дуже старі, може, вже й на порозі смерті.

Вернув Понипайло у Голови, та не довго відпочивав у селі, у свої Стівпні пішов, куди тягнули його душа і серце. Там його світ, там його життя. Світ широкий, життя свободне. Там його маржина тужить за ним. А в селі нехай газдує Василько. Та все ж таки не так, як би сам хотів, а так, як наказує дедя — не голова Василька, а голова деді, керує усім — так повинно й так мусить бути. Яке ж це газдівство було би, якби його вели два газди? Мали би люди з чого сміятися.

Жиє Понипайло в Стівпнях, як у Бога за печею й славить Господа за ласку, що дає йому здоров'я і продовжує віку.

Та, як то кажуть, біда захоче, то й у хаті чоловіка найде. Таке сталося і з Понипайлом. Одної ночі заспав він твердим сном. Нараз чує крізь сон, котюги виють. Не знає, сон це, чи дійсність? Прокидається, наслухує... Так, це виють його котюги.

Напівсонний натягає на ноги капчурі й виходить на двір. Бачить під колешнею чорніє щось. Біжить туди. А це вовк тягне з колешні вівцю. Не знати, чи з дурного розуму, чи з опалу, замість вернутися в хату й взяти пушку, а, може, побоювався, що за той час вовк утече з вівцею, кинувся він голіруч на вовка. Вовк тягне вівцю, а Понипайло вхопив вовка за задні ноги й

тягне його д'собі. Пустив вовк вівцю з передніх лап, і кинувся на Понипайла, а той обняв вовка за шию і душить. Але вовка не легко задушити! Гострими зубами пірвав на Понипайлі портіниці, рве вже тіло — чує Понипайло біль у ногах, але вовка не випускає з рук. Цілою силою ловить вовка за голову і викручує її. Але й це не багато було би йому допомогло, як щоб не вдалося було йому запхати вовкові в пащеку руку по самий лікоть. Тепер вовк не міг уже кусати його й рвати зубами його тіло. Але він таки не давався Понипайлові. Довго мусів борикатися з вовком, поки задушив його. Впав вовк неживий на землю, лежить, але й Понипайло повалився з ніг і ліг коло нього

Довго так лежали оба з вовком. Але якось поволі прийшов Понипайло до себе. Та встати на ноги не може.

Ледви якось більше рачки, як на ногах, дістався до хати й повалився знеможений на лавицю. Лежав довго й стогнав з болю, найбільше пекли рани на стегнах, хоч і лице було теж подряпане. Та й у грудях клекотіло щось.

Ні встати, ні піднятися з лавиці не може, не може викресати вогню й засвітити скіпку. Сам не знає, як дочекався ранку. Чує вівці блеють, маржина ричить, котюги виють, а він лежить, не може встати.

Що ж йому діяти, що робити? Як дати знати сусідові Дмитрюкові, щоб прийшов із порятунком? Сусід далеко, щоб як кричати, не почує і не прийде. Зібрав усі сили, що їх ще мав, дотягнувся до трембіти під стелиною знадвору й затрубів у неї протяжно раз, і другий... А тоді стратив пам'ять, не знав, що діялося з ним далше.

Дмитрюк почув голос трембіти й подумав, що з Понипайлом щось не добре, лишив роботу, яку мав і скорим кроком побіг туди, звідки чув голос трембіти, до Понипайла.

Коли ж дійшов у хату й побачив його на лавиці, то «зжєхнувси» й закричав:

«Мой, брате Дмитре, а з тобов шо си дієт?»

Всміхнувся скривленим від болю ротом Дмитро й відповів:

«Та нічого такого страшного Лєську, лишєнь дужївсми си цєї нєчі из вовком, і вин, аді, трохи мні подряпав й поцарапав».

«Ага, — на це Дмитреюк, — і «покусав».

— Так, так, — і покусав трохи, — каже Дмитро. — Але все таки не вин, а я єго здужив, лєжіт он там пид колєшнєв.

Розложив Дмитреюк ватру, загрів у кїтлі води й обмив рани на Понипайлі.

— Гей, браччіку, та вовк повідирав тобі кусні м'яса з литок і стегон, не

скоро загояться, — каже Дмитреюк.

«Нічого, нічого, присохнуть, як на котюзі», — відповідає Понипайло.

Переніс його Дмитреюк, як дитину на постіль і пішов покутати маржину, дати їй сіна і води.

«А котюгам не дай нічого жерти, — каже Понипайло, — Не варті того, аді почули вовка й залізли в мишачі діри, лиш вили, а газді допомгти дужітиси з ним не думали.

«А що ж ти хотів від вівчарських котюг? Вони знають лише вівці сокотити, та вид вовків утікають — боєси їх», — сказав Дмитреюк.

Покутав маржину, зготовив кулешу для Понипайла, а тоді бігом до своєї хати. Звідтам післав слугу в село дати знати Понипайлючці, що її Дмитро заболів, щоб хтось вийшов д'ньому в Стовпні.

Пішов у кліть, найшов там масть на рани й пішов знов до Понипайла. Посмарував йому рани тою мастю, вкрив його ліжником і казав спати. А Понипайло попросив Дмитреюка, щоб узяв ніж і пішов зняти з вовка шкіру й розвісив високо на піддаші, нехай там схне.

Зачудувався Дмитреюк, побачивши вовка під колешнею. Великий, старий вовк! І як дав йому раду Понипайло? Видно, є ще в нього сила, та й не яка-будь!

Зняв шкіру з вовка й зайшов знов у хату. Понипайло не спав. Ще раз оглянув його рани, намастив їх і ав їх руб'ям і катранням, а за той час надійшов і вечір.

Прийшла з села Одокія і напудилася, як уздріла Дмитра на постелі. Але Дмитреюк потішав її, що від цього не буде Дмитрові смерті, полежить якийсь, «вілижітси» з ран, буде ще танцювати.

Повчив Одокію, як має смарувати й завивати рани, побажав доброї ночі й пішов.

Не скоро й не легко «відужев» Понипайло. Більше, як чотири тижні не міг устати з постелі.

А потім не міг довший час ходити без «клебуки». Будет і десетому заказувати дужітиси голірuch из старим вовком

Після цього «віпадку» не виходив ніколи надвір уночі без пістолета або пушки. Ще раз, не один, а два вовки закралися були до його овець. Про це дали йому знати знову котюги своїм виттям. А було це лютої зими, коли снігова курява, заверюха сліпила очі, що світу Божого не було видно.

Не очі, а вуха показали йому вовки під колешнею. Вистрілив до них два рази, видно одного вовка поцілив, але другий, може, й поранений, та не смертельно, біжить на нього. Не було ради, мусів Понипайло втікати до хати. Щастя, що на стіні висіла пістоля набита кулями. Вибіг з нею з хати й двома

кулями положив вовка. Рано зняв із обох шкіру й повісив, щоб висохли.

* * *

Почав Понипайло таки ослабати, постарівся і посивів, але ходив просто, до землі не хилився. Та й не любив лежати, ходив, чи, як казала його Одокія, «нипав» то сюди, то туди, все хотів бачити й усюди заглянути. «Поки на своїх ногах держуси й ними ходжу, поти знаю, що я ще газда в своїй гражді», — говорив.

Коли ж натрудив свої ноги ходінням, тоді сідав на підвищенні, а все на відосонні, глядів на «свої» гори й ліси, слухав щебету пташок і журчання потоку, шелесту листя буків і яворів та рику звірини в Кривім під Скуповою.

Любив багато говорити, найрадше із своїм Васильком, на розмові з ним проводив увесь вільний від роботи час.

Повчав його, як має газдувати, аби масточок, придбаний довгою і впертою працею, не зменшувався і не стояв на місці, а збільшувався, щоби множилася маржина й овечки в кошарах, а червоні «в скрині», навчав, як має жити з людьми, щоби його за газду мали й пошенівок йому віддавали, щоби був вірний Богові і милий людям і, щоб дбав пильно за славу роду Понипайлів і ніколи й нічим його не посоромив і не зганьбив роду Понипайлів.

Наказував любити Бога, тоді Бог буде любити його, шанувати людей, люди шануватимуть його, сокотити старовіцькі звичаї, предків не забувати, бо хоч їх давно вже нема, але їх духи перебувають з живими — все бачать і все чують.

Наказував шанувати неню, жінку любити й не робити їй кривди та не збиткуватися над нею, дітей учити не криком і не бійкою, а добрим і лагідним словом.

Ходити дорогами й стежками, якими ходить правда й добро, а буде легко тут, на землі жити, а по смерті дістанеться до царства небесного.

Любити Верховину всім серцем, не дай Бог, щоб чужі, не свої, її любили!

Зайдеям-ворогам не вірити ніколи! Зайдей-чужинець не йде в наші гори з добром — він гірший від найлютішого звіра. Не маєш зброї, то втечеш від звіра, але від зайдея не втікай, а бий і гони з гір наших! Як гонимо злодія, що закрадається до комори, отак гонім і биймо зайдея! Наші ж гори — це наша, Богом дана нам комора, зайди ж, що в неї лізуть, це злодії!

* * *

До останньої хвилини свого життя не тратив Понипайло притомності й пам'яті, й завжди щось говорив і розповідав, пригадував давнє.

Перед самою ж смертю, говорив теж щось, але цього ніхто не розумів. Часто махав руками, як би щось відганяв від себе. Та Одокія знала, кого він

відганяє — злих духів.

Тому брала зараз свячену воду й кропила нею хату й усе, що в ній, від свяченої води втікає усяка нечисть і нехар.

Коли Понипайло чув, що вже недалеко його смерть, казав закликати сусідів і зробив відказ — розпоріжіне, що кому має припасти та, кому й що мають дати за «поману», щоб згадували його й молилися за його душу.

Смерть була вже близько — знав це Понипайло, знала Одокія і Василько, вони знали, що вмираючий бачить уже тамтой світ... «Чесуєт» уже мій Дмитро, — казала Одокія, — і дала йому в руку сукану свічку, аби душа, як вийде з тіла не блукала в потемку. Душа любить ясність і світло, бо, хто ж на світі не любить світла?

Відчинила скоренько двері і вікна, аби ангели мали куди прийти по душу й оборонити її від нечистих і злих сил. Дмитро, тримаючи обома руками воскову свічку, здихнув раз глибоко й перестав жити. В хаті стало тихо... Василько поміг нені вмити тіло покійника, вбрали в святочну одежу й перенесли на лавицю під вікном. У головах засвітили дві свічки воскові.

Повклякали й помолилися за душу померлого, просили Господа, щоб прийняв покійника до свого царства.

Лежить покійник на лавиці, як живий у святочній одежі, лише що не має на собі череса, лиш вовняний пояс, аби було йому легше йти на «той» світ.

Василько йде в Красноїлю — Дідушкову Річку, щоб паламар задзвонив у дзвони й сповістив усім горам і горенам, що газда годний Дмитро Понипайло в Головах під Круглою розпрощався на віки зі своєю граждою і родиною, ближчою і дальшою.

На голос дзвонів вернеться душа померлого до його тіла й перебувати буде якийсь час із ним у хаті.

Василько замовив дяка, щоб прийшов читати над умерлим псалтирю, а Одокія трьох трембітарів, щоб трембітами голосили горам і долинам смерть її газдика Дмитра.

Василько, вертаючи з Красноїлі, вступив до майстра, щоб прийшов зробити деревище – домовину, дошки на неї давно приготовані. Майстер прийшов зараз-же й за часок було деревище готове, а в ньому дві дірки, щоб ними дивився померлий на світ.

Заграли трембіти, рознісся голос по ґрунях і кичерах — ідуть люди зблизька й далеко віддати покійному останню прислугу й помолитися за його душу, приходять усі з свічками на «посіжіне», клякають і моляться, а потім кладуть померлому на груди мідяні гроші. Прийшли старі й молоді, повно людей в хаті, в хоромах і на дворі. Старі споживають у хаті «комашню»,

молоді забавляються у хоромах. Забав дуже багато: млинець, перстінчик, зайць, огарчик, скіпка, шукало й інші. Нехай не буде нікому сумно, нехай рідня померлого не смутиться. Чого ж смуткувати? Покійник віджив своє життя тут, а тепер відходить у другий світ, де жде його вічне, щасливе життя. Тож немає жодної причини до смутку і жалів.

Другої днини після полудня приїжджає священик на коні у чорних ризах. Одокія запалює свічки, що закладені на колачах у чотирьох углах хати. Священик «опроваджує» мерця, обкаджує ладаном. На голову померлого кладуть шапку, за пазуху гроші на перевіз на той світ і колачик, «пригістне» для предків на тому світі. Кладуть покійного в деревище, вистелене вовною і пахучим, сухим зіллям, на деревище, в чотири його угли кладуть колачі, що висіли в углах хати, деревище ж — це нова хата покійного Дмитра. Виносять домовину з хати, стукають нею три рази в поріг — це прощається Дмитро із своєю хатою.

Домовина на дворі, грають трембіти, плаче-заводить Одокія, хлипають унуки, втирає сльози Василько і його Калинка. Деревище вкрито білою скаерттю і дорогим ліжником — це забере для себе священик.

При виносі з хати, а потім із подвір'я прощає священик від імені покійного людей і просить прощання для нього: «прощайте, по-раз перший, і другий, і третій»!

Перед домовиною на санях, що їх тягнуть дві пари сірих волів, дерев'яна миска з коливом-пшеницею, медом і дванадцятьма свічками. За домовиною іде священик і дяк, за ними люди й пара волів круторогих для священика за похоронну відправу. Священик і дяк співають похоронні пісні, челядь плаче і голосить, трембіти весь час грають. Доходять до церкви в Красноїлі, напроти виходять люди з хрестами й хоругвами. Заходять у церкву, тут відправляє священик панахиду, відчиняють домовину, «последне цілування», «вічная пам'ять», несуть домовину на цвинтар, задержуються над глибокою ямою. Коротка відправа й ще раз вічная пам'ять. Ще раз здіймають віко з деревища, трембітарі грають над тілом Дмитра — в останній раз. Забивають віко й впускають домовину в темну яму. Мечуть на неї грудки землі і мідяки. За часок нова могила на цвинтарі. Трембітарі грають ще раз на всі чотири сторони світу: «Хай знають гори: відійшов на віки з цього світу годний, чільний газда головський Дмитро Понипайло».

Помолились ще раз люди над гробом померлого й вертають у Голови, до Одокії і Василька, на приняття, на комашню.

Погостившись, відходять похоронні гості. Одокія замітає хату, сміття палить, а попіл виносять на потік. Одокія ставить на ніч на стіл горня з водою, хрест і свічку, футрини вікон посипає мукою.

Душа померлого верне цієї ночі ще раз до хати — верне з ангелами. Душа покійного і ангели вип'ють воду і з'їдять муку. Свічка буде світити їм усю ніч. Сорок днів після похорону справить Одокія з Васильком ще раз обід-поминки, комашню.

Кожний, кому щось покійник помітив, те дістане...

Тепер тут газда Василько.

М. Сеньковський. Гуцульський похорон

* * *

Одного разу оповів Дмитро Понипалек-Василюк про сина Василька Дмитра та його весілля.

Почав це повістування згадками з головної давнини.

Життя було колись тут, у Головах! Було й минуло, нині все тут інакше. Те, що було, з вітрами в світі полинуло.

Не можна сказати, що те життя було легке, ні, було воно тверде й часто тяжке, а все ж таки веселе, бо свободне.

Раз було хмарне, а раз сонячне, раз грізне, раз лагідне — раз прикре, раз миле, раз, як Чорногора взимку, бурхливе й засніжене, а раз, як Скупова влітку, спокійне, зелене, раз, як Черемош на весну, крикливе, а раз, як Прут у посушне літо, тихе. Буйне й веселе було життя в горах. Весело плило життя і в гражді Василька Понипайлека.

Господь обдарував його діточками, синами і дочками, а було їх семірко. Любили, слухали й шанували свою стариню, а стариня любила їх.

А Василько любив таки найбільше свого найстаршого сина, Дмитрика. А його було за що любити!

«Сніський, вікапаний» дідो Дмитро був Дмитрик. Не лише поставою і ростом, але й вдачею, повагою і розважністю.

Не любив багато говорити, волів слухати говорення старших, часто задумувався, а в роботі був завзятий і впертий, в газдівстві дбайливий і запобігливий, виручував дедю в селі і на Стовпнях, був у нього правою рукою на полонині.

Василько міг не раз влітку залишити полонину на Дмитра та й іти у верхи й ліси, в Чорногору, чи в Чівчин — він, як і за молодих літ, любив блукати по горах.

Дмитрик був плечистий, стрункий, гнучкий, високий, з чорним кучерявим волоссям на голові, з орлиним, довгим носом, рум'яними лицями, гострими чорними очима, сміливий, відважний.

Як вийшов у неділю з церкви, то дівчата й молодиці не відривали від нього своїх очей. Як молодий зелений бук! У червоних крашеницях, підперезаний широким чересом, набиваним мосяжем і бляхою, з ретязями й ланцюжками, звисаючою мошонкою, таршуком на тютюн, за чересом дві пістолі з різбленими й позолочуваними рукоятями, ніж із срібною ручкою в похві, через плече шкіряна тобівка з мосяжними гузиками, перев'язані навхрест різблені порошниці з оленього рогу, в руці тяжкий топір, оббитий золотою бляхою з мосяжною ручкою, киптар, нашиваний ріжнокольоровою волічкою і чорний з кутасами сердак, на голові кресаня з жовтою «биндою» і трісунками.

Легінь на всі Голови! Почав Василь думати, «чес» би Дмитрика женити — Калинці придалася би в хаті невістка, Але, де її шукати? Щоб не погана й не бідна, щоб справді газдівська дитина була, Богу й людям мила, роботяща й розумна, в газдівстві потрібна, щоб було що людям показати й не завстидатися!

Почав розглядатися межи газдами й приглядатися до їх доньок, став розпитувати й розвідуватися.

В кінці сказав собі: «Нема що шукати далеко — в Костюка на Чорній Річці, дівчина, як зазулька, та й уже на відданю. Костюк — передовий газда в Головах, а воно вже так водиться, що в газди й діти газдівські».

Приглянувся Василь Костюковій Настунці раз і другий коло церкви, зайшов раз і до Костюка ніби то за якоюсь орудкою — сподобалась дівчина йому дуже. Заговорив до неї, нічого собі, розумна й смілива дівчина.

Раз коло церкви звів свого Дмитрика з Настунькою, сам пішов до газдів, нехай молодета познакомяться. Минуло трохи часу, бачить Василь, що молодета радо сходяться і довго розмовляють. Питає раз Дмитрика, чи сподобалася йому Костюкова Настунька та чи хотів би мати її за жінку? Коли ж Дмитрик притакнув і сказав, що він уже про це говорив із Настунькою і вона згідна вийти за нього заміж, тоді Василь просить Шкіндю, щоби потрудився до Костюка Дмитра на «обзорини» й вивідав добре, чи віддасть він свою Настуньку за Дмитрика, та яке віно дадуть їй?

Вернув Шкіндя з обзорин, каже, що все гаразд, Костюк дозволяє своїй донці вийти заміж за Дмитрика й обіцяє дати не мале віно, дівчина каже, що Дмитрик уподобався їй. Тепер ідуть до Костюка з Дмитриком два старости, щоб засватати його Настуньку. Ідуть не з голими руками, а з пригiстним і горівкою.

Питають: «Ци дома газда»?

«А хто там»? — питає Костюк.

«Добрі люди, пускайте в хату».

«Просимо, просимо, заходіть і будьте гостями».

Входить староста в хату: «Питайте, чого зайшли ми до вас?»

«Мете казати, то будім знати.»

Один староста: «А ек тут у вас без нас?»

«Поки, добре, з вами буде ліпше. Сідайте!»

«Декувать, най усе добро сідає у вашій хаті».

«А що нового скажете нам?»

«Нове, не нове, старе, не старе. Ото в нас легінь, у вас дівчина, ци не було би добре звести ці молодета до купи?»

«Та ми не від того, як лише си ці молодета навиде і любле».

«Любле си, любле, цисе то ми вже давно вивідали».

Тепер почали говорити про віно. Костюк — газда, з ним не треба було довго про віно говорити й торгуватися.

Він сказав: «Воно, газди годні, вінчіне, це не єблюко, що вкусив і верг, а двоє молодет звести разом, це не два коні запрягти до воза, а шоби мали щасливе життєчко, про це мусе думати й дбати їх деді».

Тепер вийняли старости з тобівок горівку й поклали на стіл. Костючка поклала закуску. Випили й закусили, поговорили й пожартували.

Настунька перев'язала старостів рушниками, Костючка завісила їм на рукави сирені колачі, а молодет обсипала пшеницею і вовною.

Старший староста промовив до них:

«Най вас Господь благословить і злучить так, аби жадна сила вас не розлучіла, та не відорвала, як не можна відорвати бджолу від меду».

Дмитрик уже засватаний з Настунькою — Понипайлеки й Костюки від тепер свати.

Погостили Костюки старостів, ті роздекувалися і відійшли, умовились коли мають молодета зі старинею і свідками йти до священика на «протокул». Після протоколу пішов Дмитрик до Бичука просити його на батька, Настунька впросила Сапріянчучку на матку весільну, Палія просила на березу до порядку й співу на весіллі.

Перед весіллям на кілька днів пішов «батько» до молодої, а «матка» до молодого, аби все наперед обговорити й про все порадитись.

Підшукали дружбів і дружок, бояр і світелок.

Ввечері шиють уже в молодої вінок із барвінку, приспівуючи:

Благослови Боже, і отець і мати,

Своєму дитяті віночок почінати.

Шиють віночок, співають, у вінок ушивають три головки чіснику і три срібні монети. В молодого шиють теж з барвінку затічки до шапок, молодому й дружбам.

Увесь час співають.

На столі колач, на нього кладуть шапку, молодий сідає у гуглі, тоді дружба бере топірцем шапку з колача й кладе на голову Дмитрика, тепер Дмитрик уже князь. А там у Костюка вкладають Настунці на голову вінець, вона княгиня тепер. Перед князем стає матка, за ним неня з колачем і свічкою, обходить три рази стіл, а в Костюків опроваджує княгиню довкола стола три рази батько і неня, батько просить у старині прощі, стариня сидить на лавиці під вікном.

Настунька та її дружки кланяються батькам три рази до ніг, княгиня цілує батьків у ноги, в руки й лице.

Челядь співає:

Неня доню споріжсєє,

Та й у село виріжсєє.

Іде Настунька з дружками в село просити гостей на весілля.

«Просили дедя і неня, просить княгиня та й ми просимо, абисте ласкаві були прийти на зачінанє, на заводини, на весіле і на пропій».

А Дмитрик ходить по селу з дружбами й просить своїх гостей на весілля.

В обох хатах, у Понипайлека і Костюка, йдуть приготування до весілля — варять, печуть і смажать.

В'яжуть деревце й затикають його в хліб, деревце прибране квіттям, ягодами калини й лентами.

Тепер уже «зачінанє». Сходяться гості, грають музики, набутки й баю-

вання, танці і співи тривають до ранку.

Вранці вбирають князя в нове лудинє, а зверху в білу гуглю і прив'язують йому до правої руки колач. Так прибраного виводять з комори, музики грають, гості співають. Неня обсипає Дмитрика три рази пшеницею, бояри заводять його в хату, він сідає за стіл напроти деревця, коло нього дружи.

Матка кладе на стіл дерев'яну різьблену тарілку, або кружок, застелений хусткою, на середині стола колач і миска з горівкою.

Дружба просить гостей до повниці — поденником черпає горівку до порцій, дає її князеві, той п'є до деді і нені, гості підходять до стола, п'ють горівку й мечуть гроші в повницю.

Потім неня зав'язує гроші в хустку, що була на тарілці і втирає нею лице синові-князеві.

Набутки й забави проходять даліше.

У Костюка, в княгині теж мечуть гості гроші в повницю.

День перед вінчанням ішли два бояри Дмитрика до княгині, несли їй «дар» горівку, колачі, хустку й перемітку, а вручаючи їй це, говорили:

«Просив князь княгиню на дар».

Княгиня дала боярам для молодого горівку, колачі й сорочку, бояри подекували й відійшли.

Приходить день шлюбу-вінчання.

Обоє Понипайлеки засіли на лавиці, у руках у них «прощівний» хліб.

Князь у сорочці від княгині обходить з деревцем і дружбами три рази стіл, перед старинею кланяється і говорить: «Прошу вас, абисте мені простили і в добрий чес до шлюбу благословили».

При цьому челідь все співає.

Берега виходить на двір, за ним виходить князь, дружи й бояри. Князь сідає на коня, на коней сідають і дружи та бояри, неня обсипає Дмитрика пшеницею. А в княгині в Костюка на Чорній Річці?

Вона сідає теж на коня, що має на шиї дзвіночок — до правої руки має прив'язаний колач. Крізь той колач глядить на всі чотири сторони світу. Погляне на схід, промовляє матка: «Абес була, ек звізда красна».

Гляне на захід, цілує її неня і говорить: «Абес була, ек сонце ясна».

На північ спогляне, скаже дедя: «Абес не знала, шо зима й нужда».

Гляне крізь колач на південь, говорять дружечки: «Аби тобі і нам було всюди мирно». А тоді всі разом: «Та й мило й пишно, і в грудях тепленько».

Рушає весільний похід у Краснолію до церкви. Попереду берега з деревцем, за ним музиканти, княгиня, дружи й гості. Стріли з пістолів, музика, співи.

Це саме діється і в Понипайлеків — лишень, що там голосніше стріля-

ють з пістолів. Оба весільні походи стрінулися біля церкви в Красноїлі. Злізають з коней, князь бере за руку княгиню, за ними дружби й дружки, бояри й світилки та весільні гості. Молодят ведуть у церкву батьки.

В часі шлюбу держать дружби за плечима князя кресаню, матка над княгинією колач зі свічкою, дружка перемітку.

Після шлюбу, коли вийдуть з церкви, князь і княгиня цілуються, окручуються три рази й дивляться на себе крізь дірку колача — це на те, аби бачили своє щісте і аби не відмирили себе.

За брамою церкви запивають горівкою шлюб і закусують.

Сідають на коней, перша їде княгиня зі своїми дружками й боярами, їде в Чорну Річку до своєї гражди, князь зі своїми гостями в Білу Річку під Круглу.

Приїхали на подвір'я, тут вітають молодого й бажають йому щастя, здоров'я, доброго розуму й гаразду, щоби велося йому «з роси, з води, з усекої лободи», щоби в нього по всі чєси Пречиста Діва за столом сиділа.

А там у Костюків вітають княгиню аби була «єк золоту ясна, як Божа весна красна, добра, як Божий дар і на весь світ подобна».

На порозі хати частує Понипайлек усіх горівкою, Калинка підходить до сина з пшеницею, барвінком і білою вовною, з двома колачами й медом. Обсипає князя пшеницею і листками барвінку, дає йому за пазуху вовну, в руку два колачі, замочує пальці в меді і потягає ними тричі по устах Дмитрика. При цьому приговорює ріжно: «Абис був усе щісливий і аби було тобі все солодко та був оброслий багатством, єк вівця вовнов».

Всі ловляться за руки, стають уколо, береза провадить їх у хату. Тепер щойно справжнє весілля — у Понипайлів і Костюків.

Вперед заводить береза князя, стариню, дружбів, боярів і гостей за стіл, на якому стоїть деревце. Набуваються, п'ють, харчують, співають, приговорюють.

У хоромах грає музика, йде «данец».

Та приходить час іти по княгиню.

Їде береза, за ним бояри, дружби й чільні гості, всі на конях. Грають музики, співають бояри, стріляють з пістолів дружби.

Молодій везуть колач, перев'язаний хусткою, в неї у чотирьох кінцях зав'язані гроші.

З музикою, співами й стрілами заїхали в гражду Костюка. Тут дожидають їх на подвір'ю.

Подають княгині колач з хусткою і грішми, вона витягає гроші з хустки зубами, колачем хреститься і глядить крізь нього на сонце. Потім віддає колач дружбі, а той передає його князеві. Від князя бере колач матка й перев'я-

зує його двома кінцями хустки, два другі кінці хустки дає боярам, щоб держали високо над воротами, попід ту хустку має князь заїхати на подвір'я.

Весь час приграють музики, гості приспівують.

Береза й дружки заходять у хату, підходять до княгині, дають їй колач від князя і кажуть дивитися крізь нього. Питають: «Куди ліпше видко»!

Вона відповідає:

«На всі боки добре видко, але з того боку, звідки сходить місяць, із надвір'я, найкраще видко».

Деда дає дочці колач від молодого, молодому несе колач молодій.

За той час застелено долівку з надвору до хати, а в хаті до стола, ліжниками.

Батьки молодій виходять на двір і просять молодого й його гостей в хату. Неня молодій обсипає князя пшеницею і мастить його уста медом. Гості ловляться за руки й ведуть князя в хату, при чому весь час співають.

Перша входить матка й подає княгині колач молодого, оповитий хусткою.

Тепер треба викупити молоду в брата, або в сестри. Торг іде доволі довго. Після цього засідають усі за стіл, п'ють, харчують, співають, набуваються, балуються.

Виступає світивка. Це молода дівчина. Вона стає з засвіченою свічкою на лаві під образами за молодими. Неня молодій закидає дочці на голову перемітку, молода зісуває перемітку на шию.

Бояри молодого витягають з тобівок усе, що принесли, пиття і ковбаси та кладуть на стіл.

Перший п'є до боярів князь і дякує всім, що з ним по княгиню прийшли та послужили йому. Після гостини відбувається повниця в молодій. Кожний з гостей дарує щось: гроші, хустки, сорочки, перемітки, запаски, полотно, сукно й маржину та вівці, їх приженуть після весілля.

Зі співом виходять з-за стола. Князь і княгиня ідуть у танець. Після цього неня веде Настуньку в Комору, музики грають сумної. Матка зав'язує молодій на голову перемітку.

А гості танцюють і співають, хата трясеться, ходором ходить. Усі задоволені, Костюк тішиться, що все миром, чесно й по-газдівськи. Будуть довго згадувати багацьке весілля...

Аж тут, не при иршених згадувати, заштрик між весільних гостей аді тот поганій, шезник і зачав по своєму данцувати.

Ото вдарив Паліїв Лесьо в лице Клямового Танасія. А за що? За молодицю, за Марічку Шелефетову... Якби не молодиці, то «мужчіни» не бились би, не було би причини до бійки.

Танасій за бартку, тай по голові нею Леся. Той віддав йому теж барткою. «Почюріла» кров з голови Леся, а Танасієві залила очі.

Одні з гостей станули по стороні Леся, другі боронять Танасія. Перестали музиканти грати, не чути вже співаночок, лиш крики, вигуки й удари.

Йде бійка в хаті, йде і в хоромях, крик і писк челіді. Опорожнюється хата, а далі і хороми, бійка переноситься на подвір'я.

Тут широко, є си куди розмахнути. Тут видно вже в руках забіяк колики й дручки. Б'ють одні одних куди попаде, по плечах і по головах аж лускіт і гук іде, гадав би, що це змолотники молотять ячмінь на тоці.

Б'ють, не перестають битись, хоч дехто вже лежить на землі, а їх тягнуть за довге волося. Розгорілася кров у жилах буйних верховинців — холодять її не зимною водою, а колами й дручками, виганяють ними жар із голов. Декотрі вже й знемоглися, одні важко дишуть, другі стогнуть. Тих, що не можуть встати з землі, несуть під оборіг на сіно, але ті, що ще на ногах, не перестають битися. А хто, кого й за що б'ють, того ніхто не сказав би. Не чути вже криків, ні погроз, лише удари й важкі віддихи, як при важкій роботі, що вимагає великої напруги м'язів.

«Війна» втихла й скінчилася сама від себе, зовсім так, як утихає буря. Перейшла й настала тиша. Кров горен, це вода в потоках... Прийде плова, потоки грають, шиплять, ревуть, вода в них кипить.

Перейде, мине плова, потоки шепчуть, журчать, ніби тихими, злагідними словами говорять.

Отак було й на весіллі у Костюка над Чорною Річкою... Побилися, опустили собі дещо крові, охолодилися, виладували надмір сил і заспокоїлися. Такі то були колись наші горени! Охочі до забави й танцю, але й похапні до бійки. Набувались, так до упадку сил, а бились, так до крові...

Дав Костюк знак, заграли музики, заспівали гості.

Бояри Дмитрика лагодяться в дорогу... Мають забрати молоду разом із її віном: лудіням, ліжниками, скатертями й рушниками.

Просять гостей Костюкових до Понипайлеків на Білу Річку. Натерхали коні і посідали на них і співаючи, поїхали.

В хаті молодого відбулися проводи. Батьки молодій передають батькам молодого віно для Настуньки.

Співи і танці на подвір'ю, стріли й гра музикантів.

Молодят зустрічає свекор горівкою, свекруха обсипає їх пшеницею, дружба здійсмає княгиню з коня, вона дає свекрові колач, а свекрусі — перемітку.

Після «почістунку» впроваджують молодят три рази довкола подвір'я. Це проводи. Понипайлек іде попереду з деревцем молодого, матка з де-

ревцем молодії, заходять у хату, сідають за стіл, на стіл кладуть усе те, що принесли від Костюка.

Молода дає свекрові чорну шовкову хустку. Гості п'ють і харчують. Потім ще пропій, а після нього балуються до ранку.

Перед сходом сонця ведуть молодих до комори, гості розходяться.

Другої днини були ще пирожини — забави, танці і співи. В кінці ще смієни — здіймають зі стола деревце. В неділю вивід, потім міна: дедя молодії передає молодятam усе те віно, що його мінив, обіцяв на заручинах. Дальше ще відбувалися колачини, а потім ще тостина, що її справляли для гостей молоді газди Дмитрик і Настунька.

Отак тривало це весілля сім днів. Нині вже нема того, змінилися і звичаї, забулися весільні співи, закінчив своє повістування Дмитро Понипайлек-Василук.

* * *

Розглянулася Настунька по гражді і хаті Понипайлека, бачить, що тут не менше багатство як у її деді.

Великі забудівлі, загороди й колешні повні всякої худоби, коней і овець, обі просторі хати з різьбленими сволоками, лавиці з різьбленим поруччям, велика кахлева піч, стіл, стільці і ліжка з точеними ногами, різьблені жердки над постелями з ліжниками й веретами.

Дві просторі кліті-комори, набиті всяким добром — повні мужчінського і чєлідинського «лудіня». На стінах висять кожухи-рукавники й киптарі, сердаки, гутлі з білого і сивого сукна, вишиті сорочки, рушники й скатерті, верені і хустки, а в кутах комори бартки й бачики, висять і шапки та кресані, а на одній стіні сама зброя: кріси, пушки, пістолі і порошниці, а все те позолочене, посріблене й різьблене, на полицях хрести, свічники й трійці.

Є ще дві комори поза хатою в подвір'ю, а в них повно всякого господарського добра й приладдя і знаряддя, є різьблені сідла-тарниці і срібні стремена, упряж і ярма. Є теж усякі бочки й бочівки, бєрбениці, коновки й глеки, ракви, дійниці, боклагги, черпаки й друга посуда.

На добре місце попала Настунька. Свєкруха добра, не сварить, не лає, все злагідна й приязна, а свєкор, той, як рідний дедя. А вже про бабку, Одокію, та й не згадувати, ліпша від хліба.

Добре Настунці над Білою Річкою під Круглою, Дмитрик любить і шанує її. Не минув ще рік від шлюбу, а Настунька злігла.

Свєкруха, як лише побачила, що зближається Настунці «чєс» родів, відчинила скоренько в хаті вікна, бо от-от прийдуть дванадцять суддів, сядуть на підвіконні і визначуть та засвітять для новородка звїздочку, що світитиме йому все життя аж до скону.

«Баба», що прийшла відобрати дитину, знає добре примови й закляття, якими зможе відогнати від новородка все лихо й уроки.

Прийшов на світ хлопчик, синок, утіха для бабки, деді і нені. Повитуха, виговоривши всі примови й заклинання, завісила новонародженому на шийку хрестик з осикового дерева, а потім робила все потрібне, щоб відпудити від поліжниці ту, страшну чарівницю, яка могла би висушити в поліжниці молоко. На все це, та й на все ще інше, знає «баба» всякі «відчини».

Справили гучні хрестини, було дванадцять пар кумів, назвали синка по дідові Васильком.

Настунька обдарувала свого Дмитрика чотирма синами й одною дочкою. Василько, як колись його дедя Дмитро, лишив газдівство в Головах на Дмитрика, а сам перебував у Стовпнях. Рука невидимої сили тягнула його в «горішшя», у верхи, в простори. Літом «ватагував» на полонині. «Як ігри вод» плив час Понипайлекам у Головах під Круглою. Старого Василя поважали й шанували за його розум і розважність, Дмитрика хвалили за газдівство й роботящість. Калина-Василиха «кутала» внуків, невістка Настунька, держала в порядку хатнє газдівство, а бабка Одокія, доглядала всего своїми старими очима. Все в них було, хіба що лишень, як казали, бракувало їм пташиного молока.

* * *

Та прийшла одного року в гори така люта зима, якої не пам'ятали найстарші люди. Тиснули сильні морози, лютували страшні бурі. Говорили горени «шо мат бути» отот жесний Арідник зірвався з ланців, пішов у Чорного ру й наказав своїм слугам-щезникам дути вітрами, віяти снігами, свистіти й вити, виривати з коріннями дерева, виганяти з лісів голодних вовків на села й нести на людей страх і жах.

В білу днину заходили вовки до людських гражд і поривали вівці, не можна було обігнатися від них.

Діждалися люди весни, тішилися, що перебули несамовиті страхіття зими.

Але не довго трималася радість... Ото сонце не таке, як було досі... Сходить червоне як кров, то появляються на ньому темні плями. Люди моляться, здіймають вгору руки, благають Господа, щоби крив і хоронив від лиха й нещастя.

А тут місяць, раз зовсім темний, а раз дивно блискучий, зірка одна за одною падають на ліси, чути шум-крик незнаних, великих птахів над лісами, дивні голоси ворують нічні тиші, наче б хтось плакав, заводив і стогнав.

Не віщує все це добра, ой, не віщує, говорили люди... І правду говорили.

Якраз тоді, коли загостила у гори в своїй повній красі і величі весна,

спав на людей страшний помір. Люди гинули, як мухи під осінь.

Не переставали дзвонити дзвони по померлих, на цвинтарях виростали щоднини свіжі могили...

Тиша і смуток налягли на гори — ні співів, ні гри сопілок не чути. Вмер і сзщеник, треба було хоронити померлих без священика. Третина людей вимерла в Головах тоді.

Вмерла і Калинка колишня пишна квітка з-над Тиси, вмер і один з синів Дмитрика, а він і не бачив їх похорону, сам боровся тоді зі смертю, але якось не дався їй.

Щастя, що старого Василя не вчепилася та страшна чума — він, як сильний бук у бурю не давався звалити з ніг тій ворожиці, що безмилосердно косила людей і клала у деревища. Щойно в половині літа перестала вона косити людей.

Легше відотхнули горени й усміхнулись до світу, а світ до них. Правда, старий Василь смуткував дуже за своєю Калинкою, та за внуком, Танасійком, але потішав себе думкою, що десь незадовго піде й він туди, куди пішли вони і стрінеться там із ними. Смерть не забуває нікого й не залишає на цьому світі, покличе і його до померлих і злучить з ними.

Колишній Василько, син Дмитра Понипайла, потім Василь Понипайлек,

І. Меліка. Чорногірські Шпиці

постарівшись, залишив, зовсім усе газдівство на голову сина, Дмитра, зачав жити не турботами газдівства у Головах, у Стовпнях і на Скуповій, перестав бути газдою-дуком під Круглою, а став газдою усього Бескиду, почав жити верховинними думками й підноситися ними понад Чорногору та буяти ними полонинами, впиватися чарами й пахощами полонинських квітів.

У його старому серці не переставала горіти вічна ватра полум'яної любові до тієї Верховини, що його зростила й вигодувала, колисала шумом лісів і потоків, умивала холодними росами, вчила разом із метеликами по царинках бігати, а з пташками співати, не лише з людьми, але й з духами жити та їх розуміти...

Люди говорили: «Василь Понипайлек здичавів на старість, чи там здитинів. А він, ні здичавів, ні здитинів — лишень вернув до того світу, в якому провів молодість свою, покинув світ щоденних турбот, світ земського добра, майна-багатства й подався у світ, заворожений чарами краси, у світ просторів і вершин, вольності й свободи...

Що там для нього тепер газдівство під Круглою? Нехай його сокотить і піклується ним син Дмитро.

У нього ж є друге, велике, безкрає, без меж і границь газдівство — вся гуцульська Верховина!

З таким «газдов», яким він став тепер, ніхто не може рівнятися! Від Пруту по Черемош — усі ліси, верхи й полонини його!

А в тому газдівстві його вірні й щирі приятелі: Газдиня — княгиня Говерля, газда, — князь Піп Іван і їх син князенко Чівчин.

Любив Василь Чорногору з Говерлею і Піп Іваном, відвідував їх і не міг розлучитися з ними.

Тягнули його до себе небосяжні верхи гір і темні ліси, зелені полонини й бурхливі потоки. Заходив у глибокі нетрі гір з різними, злими й добрими духами, виходив на шпиці кичер і пускав свій зір у безмежний світ Бескиду.

Сідав часто над озерами, в яких купало сонце в днину своє проміння, а вночі місяць і зірки. Сідав над ними й по заході сонця, а в місячну ніч перед св. Іваном прислуховувався до тихої розмови духів предків, що сидючи над озерами, згадували давні часи в горах.

Більше, як свою душу любив Василь гірську самоту й лісову глушу та її пошуми, любив і подув полонинського вітру, грюкіт громів і клекіт тучі-плови.

Любив і гірське відлюддя так, що починав уже уникати людей, дуже рідко сходився з ними, хіба десь літом у стаї при ватрі, або у великі свята в церкві.

Найбільше тягнули його до себе дві полонини Гнитеса й Палениця, в

котрих початок верховинської славної ріки Білого й Чорного Черемошів, там перебував би тижнями.

Блукав теж і сонячними, гринівськими полонинами, відвідував і Лудову та Скупову. Вертав із верхів щойно тоді, як починали віяти осінні вітри, вертав, але не до Голов, а на Стовпні, де провів свою старість його дедя Дмитро.

По Великодні ішов знову блукати горами й полонинами, оглядав там своє «газдівство», відривав себе від щоденщини, буяв очима й думками по верхах і полонинах, пускав їх на бистрі води потоків, купав у проміннях сонця, клав їх на крила вітру й линув із ними в далечінь.

Коли ж часом заходив до полонинських стай і сідав при ватрі з газами, що приходили на мішене, чи розлучіне, то говорив таке, що нелегко було його зрозуміти.

Ото говорив:

«Не думайте, братя, що наші гори мертві, або німі. Ні, вони живі, а говорять через духів, що їх тут повно.

Прислухайтесь до мови тих духів, а почуєте, що вони говорять:

Любіться всі, будьте собі братами й любіть ваші гори, як люблять добрі діти свою стариню, дедю і неню. Знайте й тямте, що Господь сотворив ці гори для вас, горен, і дав вам дар великий: вільне життя в них. Але наказав сокотити й боронити волю і віддати за неї життя.

Бо свобода — це скарб, цінніший від життя.

Просіть Господа, щоб наші гори родили тільки вільних людей, не наймитів, не рабів, людей сміливих, відважних і гордих».

Іншим разом говорив:

«Не той бідний, що в нещастю втратив майно, а той бідний, кому забрали свободу, сміливість і гордість і зробили з нього людину, що гнеться, куди вітер повіє.

Та й бідний той, у кого не черес, а душа порожна».

Раз на храму в Красноїлі на св. Петра й Павла говорив:

«Серцем, не язиком треба молитися до Бога, серцем до серця повинні люди один до одного говорити. Тільки мова серця мила Богові і людям. Мова серця тиха, як вечірний вітерець, але багата й повна щирих слів, слова ж, що виходять з рота, голосні, як рев потоку, але вбогі й порожні, та й не часто щирі.

Слова, зроджені в голові, що виходять ротом, — це пустоцвіт, слова, зроджені в серці, це квіт, що не в'яне, це барвінок, що й узимку зелений.

Мова самого рота часто нечиста, грішна, мова серця завжди чиста й безгрішна. Серце людське повинно завжди горіти й не гаснути, як вічна ват-

ра в колибі. А коли не гасне ватра? Тоді, як докладати до неї сухих дров. Так і серцеві треба додавати, але не дров, а любові й ширости.

Але одного не можна забувати:

Погасне ватра, можна її знову запалити, а погасне серце, так погасне навіки, нема сили ще раз його розжарити...

Людина ж без горіючого серця — це суха ялиця, вона ніколи вже на зазеленіє, не зацвіте».

* * *

Василь, газда-дукач, вирікся на старість свого багатства, жив бідаком.

Тому то й не раз говорив:

«Людоньки добрі, всі ви любите золото — всі хотіли би мати його як-найбільше. Всі ви думаєте, що понад золото нічого ціннішого на світі нема. А воно не так! А чому? А тому, що золото мертва річ. Яку ж вартість може мати труп? А чи не цінніші від мертвого золота живі квіточки на полонині й метелики в лузі?

Вони тішать наші очі і серця, вони, хоч на зиму вмирають, то з весною оживають, смерті не знають.

Хто це знає, той багатий, той і щасливий».

Він оповідав:

«Давно, давненько це було. Жив у наших горах чоловік, лакомий і захланний, що бачив очима, те хотів досягнути руками. Але це не вдалося йому. Ото заходить він раз до самого Арідника.

— Так і так, — говорить, — що жадаєш Аріднику від мене, щоб зробив мене великим багатцем?

— Душу твою дай мені! — відповідає Арідник.

Не задумуючись, віддав ласий на багатство, свою душу Арідникові. Але того багатства від Арідника було йому мало — хотів ще більше й більше його мати. Захотілось йому дуже багато золота мати.

Йде ще раз до Арідника — низенько кланяється йому. Просить, щоб Арідник дав йому ще багато-багато золота.

Арідник, регочучися, сказав:

«Дай мені ще своє серце, а будеш мати золота більше, як тобі треба!»

Зробив це захланник — дав своє серце Арідникові за золото.

Має золота повні «амбари». Радіє, тішиться, натішитися не може.

Але...

От прийде весна, закосичить гори й долини, царинки й полонини квіточками-чічками... Для людей, не для нього, без душі й без серця.

Куди не гляне, всюди замість квітів червоні, дукачі, таляри, без барви й без запаху, як осінній лист із бука.

Співають пташки, а їх спів для нього бренькіт грошей.

Журчать потоки, йому видається, що це дзеленькочить золото.

Шумить ліс, для нього цей шум — це шелест пересилуваного з одної скрині в другу золота.

Виють голодні вовки, а в їх витті чує золото, червоні, дукачі. Дзвонять дзвони, а в їх голосі дзвенькіт золота.

Промені теплого сонця для нього холодні, як золото в дотику.

Куди не піде, куди не гляне, всюди мовчазне, мертве золото...

В його ж грудях де було серця, теж порожно, глухо, непривітно. Звідки колись розходилося по тілі тепло, звідтам холодний вітер віє. Обридло захланникові багатство й світ, не може дивитися на золото, остогидло воно йому.

Йде до Арідника, паде перед ним на коліна, благає його, щоб забрав від нього все багатство й золото, а повернув йому душу й серце. Заскреготав Арідник зубами, затупотів цапиними ногами, посипав іскрами з очей і закричав:

«Геть! Геть з моїх очей»!

Розплакався богачисько, просить Арідника, щоб повернув йому принаймні серце. Але Арідник заревів: «Знай, Арідник, що взяв, того ніколи й нікому не вертає. Геть!»

Кинулися слуги Арідника щезники на багача й потягли його насильно геть...

Пішов «бідний» багач, ходить блукає, пристановища собі не знаходить. Без душі, без серця, світ йому не милий, без них життя не життя, а мука. Шукав дерева, щоб на ньому повіситися, але, як тільки наблизиться до нього, а тут звіється сильний вітер і відкине його геть від нього. Пробирав утопитися, або скочити зі скали й розбитися, але й цього не міг зробити, не допускали до цього щезники.

Відрікся всього багатства, віддав все золото Арідникові, але Арідник затятий — не віддав йому ні душі, ні серця.

Так отой бідолаха ходить і досі по світі — земля свята не приймає його д'собі.

Тому то, людоньки, слухайте старого Понипайлека Василя і не продавайте себе за багатства й золото, не віддавайте ні душі, ні серця, бо вони дорожчі від усіх скарбів світу — їх дав людям сам Бог добрий і ласкавий».

* * *

Того року, як мав Василько покинути на віки свої гори, був чогось ще більше неспокійний, як звичайно. Може прочував, що муситиме попрощатись з зеленим Бескидом.

Як лиш діждався св. Юрія пішов з маржиною на Скупову, але не пере-

бував там довго. Зійшов зі Скупови на Стовпні. Оглянув там своє стовпнянське газдівство й пішов на Шикмани, а звідтам плаєм на Тарночку, з неї на Бабу Лудову й на Черемош, звідки подався стрімким плаєм на Чівчин. Тут він уже в світі зелених полонин.

Не забуває ні одної з них, відвідує ватагів і веде з ними довгі розмови в стаях при ватрі.

Відвідавши тут усіх знайомих, пішов полонинськими верхами, аж зійшов до свого старого приятеля Івана Молдавчука, газди з Богдана над Тисою, власника полонини Виртопи між Стогом і Піп Іваном.

Не могли оба наговоритися, говорили найбільше про горенську давнину й прирівнювали її до теперішніх часів, бідкалися дуже, що пропадає старосвіччина, лізе в гори щось нове, недобре, погане, а в жилах теперішніх горен нема давньої гарячої крові й не буриється вона вже так, як бурилася в жилах їх предків, тих, що перші вдерлися в Карпатські пущі й завоювали полонини.

Сидячи при вечірній ватрі, тонули думками в нерозгаданих таємницях гір, що ними окутав Господь верхи, ліси й полонини, ріки й поточини.

Розпрощавшись з Молдавчуком, «відвідав» Василько Піп-Івана, побував на його захмареному верху, а з нього пішов в сторону Говерлі. Там за

М. Сеньковський. Тримбітарі. 1927 р.

Говерлею знав Василько джерельце «живущої і цілющої» води. Чудна була та вода! Давала людям силу, наповняла їх серця радістю, хворим привертала здоров'я.

Зайшов він до того джерела й пив воду з нього, вона кріпила його силу й давала охоту до дальших блукань горами. Знають це джерело не лише люди, знають і звірята. До нього заходять хворі ведмеді і вовки та лікують себе його водою.

Вийшов потім Василько на Говерлю, бо як же це, бути в Чорногорі і не відвідати Говерлю? Це не може бути!

Став на Говерлі, пустив свій зір по доколiшних полонинах, лісах, сiг-лах і по голих скалах. Правду говорив його дедя, що колись жили тут велетні — вони, ведучи між собою боротьбу на смерть і життя, порозмітували оті великі каменюки. Велетні погинули, а каменюки залишилися.

Зійшов з Говерлі і пішов на Шпиці, любив перебувати там. Звідтам бачив Туркул, Томнатик і Гутин, зелені, квіточками закосичені полонини, безлюдний, тихий світ. Лиш часом десь там озветься вівчар, заграє в сопілку й заспіває, затужить трембіта.

Зі Шпиць пішов на Бистрець і понад нього над Черемош. Любить його Василько, як любив свого дедю, розуміє його мову, його шуми й клекоти, любить гру його хвиль.

Горі понад Черемош зайшов аж під Лустун, звідтам крутими доріжками-стежками вийшов на полонину Пір'є.

Світ полонин тут, як і в Чорногорах. Але ж ці полонини якісь м'якші, тепліші й веселіші, буйніші трави на них, бльше тут сонця. І небо над ними ясніше й погідніше. Та й вітерець тут лагідніший. А довкола лісові пущі, в які не заглядало ще ніколи людське око, не доторкнула людська рука, не станула людська стопа. Тут виводяться з первовіків ведмеді, вовки й друга карпатська звірина, тут її царство.

Любив Василько дуже передвечірні години на полонині, коли то починав повівати з високих верхів холодний, але легкий і лагідний вітерець і як мати дитину гладив ніжно полонинські трави, пестився з вершками ялиць і смерік, грався листям буків і кленів, коли то з одної полонини нісся голос сопілки, з другої голос трембіти, або рога, а ці голоси зливалися з пошумами лісів і з журчаннями потоків, коли овечки чорними та білими кораликами котилися до загород біля стаї, подзвонюючи колотільцями, несли коровки молочко ватагові, а за ними важкими кроками поступали волики.

А над полониною рожевіє небо, позолоть сонця паде на ліси, сонце, що от-от залишить полонину останнім усміхом лагідним і сховається за верхи, щоб десь там у глибині гір прилягти й нічку переспати.

Полонина темніє. А там вона вже перлиться срібними росами, холодніє. Шум лісів і гір, потоків, стають голоснішими. До них прилучаються реви звірів у лісах і крики нічних птахів.

Над полониною засіяне овечками-зірками небо, полонина запишується перлами роси, як гуцулка коралами на шії.

Над горами розпростерла свої крила ніч. Як гуцулка вовницю, так ніч гірська пряде безкінечну пряжу минулих віків, що буйними вітрами пронесли над Бескидами. Та ось якась дивна тиша залягає гори й полонини, ущух вітер, ніщо й не рухається.

О, Василько знає, що це значить.

Нічна буря вдарить у гори.

Он з-над потоків і озерець підносяться білі мряки — хмарки клубляться, густіють, темніють. А он чути вже далекий, глухий клекіт. Видно вже вогняні блиски, чути оглушуючі громи. Темінь чорних хмар закрила небо, налягла тягарем на гори.

А там ударила з Чорногори буря. Несамовита сила суне звідтам. Гуде, свище, виє, реве.

У ліси вдаряє.

Дві страшні сили стають до змагу і боротьби: буря і ліс. Знає їх Василько.

Смертельний змаг іде між двома силами гір — бурею і лісом. Хто кого переможе?

Поляже багато вікового дерев'я... так, але ліс, як стояв, так і стоятиме.

А буря знеможеться і пропаде десь там у глибині нетрів, щоб за якийсь час піднятися знову, стати до боротьби й залишити по собі побоевище. Але з Васильком сталося тут на Пір'ю чудо-диво, яке йому ніколи не снилося...

Оце, коли здавалося йому, що буря втихла вже, він відхилив двері від стаї, щоб поглянути, що там надворі діється, а тоді блискавиця засліпила йому очі, а вихор пірвав його як пір'їну, підніс у гору і поніс з собою. Ніс високо понад ліси і зверг у лісовій гущавині над джерелом якогось потоку... Дивно: у горі закриті хмарами небо, верхами гуде буря, а тут ясно й тихо...

Але, що ж це? Що?

Перед Васильком люди... Багато їх — молодші і старші, зовсім старих не видно між ними. Люди, як люди, але, видно, багато сильніші від теперішніх — кремезні, широкоплечі. А одяг на них, ведмежі й овечі шкіри... Зарослі, не голені, лиш очі видно й білі зуби. Он на одного з тих лісових людей наскочив старезний ведмідь, а він важким топором по голові того ведмеда, раз і другий, і ведмідь уже на землі. Яку ж силу має цей чоловік? Другий іде на ведмеда, що виліз із гущавини, з грубезною довбнею... Якось не влучив

нею у голову ведмедя. Ведмідь бере його в свої обійми, чути, тріщать кості. Раз чоловік на землі, раз ведмідь — «дужіються» оба... — блиснув у руці чоловіка ніж — бухнула з ведмедя кров, залила обом очі, впали на землю, не рухаються ні один, ні другий. Надбігає якийсь «молодик», підносить з землі закровавленого борця з ведмедем і веде до потоку, щоб змив з себе кров і охолодив себе водою. Ведмідь не рухається, хтось там уже здирає з нього шкіру...

Відсувається стіна лісу, поширюється прогалина над потоком. На прогалині з пишними рогами олень. Один із тих дивних людей підбігає до оленя і ловить його за роги. Підніс олень голову вгору, чоловік завис на його рогах. Олень намагається скинути його на землю, або вергти ним у яке дерево, а чоловік хоче скрутити йому в'язи... Хто кого переможе? Та ось олень лежить уже на землі, чоловік перерізує ножом йому горлянку, а там уже здійсмають з нього шкіру, а ось олень висить вже над великою ватрою.

Молодші з цих людей приносять з лісу перев'язану через плечі упольовану звірину, диких котів і куниць, а з потоків видри й золотисті пеструги, дехто несе в дерев'яних коновках густий мід із дупел старих дерев. Ніхто тут не дармує — всі метушаться, той робить це, той тамте, а при цьому всі бадьорі й веселі — праця і боротьба, це те, що дає радість і вітиху.

Щось заслонило Василькові очі... Коли ж знову провидів, побачив, як ті дивні люди взялися до зрубування грубесних ялиць. Падуть під топорами ялиці, люди здирають з них кору й будують з грубесних колод, бервен колиби... Ростуть ті колиби на галявині, як гриби в лісі, багато вже їх тут.

А там горить предкововічний ліс, полум'ям підноситься до неба, здається, горять гори...

Ах, там же, де горів цей ліс, сьогодні полонина. Знає уже Василько, чому вона зветься Палениця...

Чує Василько, хтось з тих людей говорить:

Здобули ми й завоювали ці гори з лісами й усім, що в них, а даліше мусимо здобути ще й полонини.

Підемо за гору, приженемо звідтам маржину й вівці та будемо випасати їх на полонинах, станемо газдами.

Відзивається хтось: «І жінок приведемо собі, бо як же жити без челідини»? «Певно, що так», — сказав ще хтось там.

Бачить це все Василько і чує, але нічого не розуміє... Тай не знає, що це — нічний привид, чи сновидіння?.. Дивом дивується, чудом чувається... Сам себе питається, де він і що з ним? І що за люди тут над потоком? Аж тут хтось, чи щось шепче йому до вуха:

«Василу, та ж оті люди, це прапредки нинішних горен — вони й твої

пращури. Це ті перші, що мали відвагу зайти в наші гори й мали силу взяти в посідання оцей Бескид зелений, який ти так дуже любиш. І власне тому, що ти його всім серцем любиш, доступив ти великої ласки вздріти цих завоювників гір.

Здіймай з голови кресаню, кланяйся до землі цим прапредкам і молись за їх душі. Як би не вони, не було б сьогодні тут ні тебе, ні других горен. Вони то, завоювавши карпатські пущі і полонини, передали їх у спадку нащадкам — тобі теж»...

Не знав Василько, як довго стояв тут заворожений тим, що чув... Та й не знав, коли очутився і прийшов до себе... А тоді побачив, що він над тою бистрою річкою, що Перкалобом зветься. З-за верхів виходило сонце, з верхів повівав холодний вітерець, на травах і зіллях перлилася роса, Перкалаб грав і співав збуреними нічною зливою філями...

Чарами ночі заворожений Василько зійшов на Білу Річку й понад нею

*Скали Баби на гої Комановій у Чивчинах.
Неподалів від них бере початок Чорний Черемош*

бігом зайшов у Яблоницю, й звідтам у свої Голови під Круглу. Нікому, лишень своєму Дмитрикові оповів це, що «пацив» бурхливої ночі над потоком під полониною Пір'єм...

Побув якийсь час у Головах, пішов на Скупову, а з неї заглянув на Стівні. Під осінь же повернув на Чівчинські полонини.

Останній раз говорив з людьми на розлучінні на полонині Лустуні, за Чівчином.

Говорив поважно, тихим голосом:

«Пережив я багато, чув і бачив не одне, та й знаю дещо таке, чого другі не знають. Зглибив я багато таємниць, та їх пізнання поклав я в своє серце, як складає газда своє багатство в кліть. Бо в серці, як і в кліті, багато сховків і закамарків не для чужих очей.

Одне ще скажу — повне щастя можна найти лиш в самоті. Самота — це палац, повний різних скарбів. У самоті родяться високі думки, самота підносить людину вгору, ген аж до Бога, де можна чути Його голос.

Та не кожному дано силу й можливість жити в самоті і любити її. А я? Я вмію в ній жити, вмію її і любити.

Здоровенькі будьте й мене не забудьте! Любіть Бога й гори, що Бог їх нашим горенам подарував, любіться разом і любіть свої прекрасні гори!

Ще раз, здорові бувайте!»

Попрощав людей у стаї і пішов, потону в нічній темноті, розплився в негурі, що покрила полонину.

Казали потім, що хтось там бачив його на Палениці, другі говорили, що на Гнитесі чи над Перкалабом...

Але ніколи вже не вернувся ні в Голови, ні на Стівні, ніхто не побачив уже того Василька, що його знали, любили й шанували всі гори, по цю і ту сторону Чорногори та й на Буковині.

Не міг Дмитрик шукати дедю, бо зараз же, як тільки зійшли люди з полонин, упали на гори великі сніги, а потім подули буйні вітри, а там морози потиснули...

Щойно навесні зібрав Дмитро «ровту» легінів і пішов з ними шукати як не дедю, так хоч його кісточки, щоб їх позбирати й поховати на цвинтарі в Красноїлі.

Перешукали полонини й поточини та всі лісові нетрі, заглядали в кожену печеру і скельні щілини, але не найшли найменшого сліду по Васильку. Пропав навіки... А, може, з'їли його вовки разом із кістками, а, може, гірські духи, лісові піврвали його та заховали так, щоб ніхто не найшов?

Хто міг це знати, хто міг це розгадати?

Любив Василько світ духів, таємниць і казок, то ж і сам став таємницею

і казкою, перейшовши в країну духів...

Пропав Василько Понипайлек, але його повістування про те, що бачив і чув, не пропали, їх передають старі молодим, а його праведна душа, напевно, ще й до нині носить над горами, верхами, поточинами блукає... Він же їх за життя так дуже-дуже любив, так чи ж міг би й по смерті розстатися з ними? Ні!

Було немало таких, які «всеко» говорили про Василька — одні казали, що бачили його між мавками над Черемошем під Лустуном, другі на Гнитесі з Лісними, ще інші говорили, що бачили Василька в ніч перед святим Іваном над озером у Чорногорі.

Але, бизівно, не був це він сам, лише, певно, його дух, що взяв на себе людську статъ. Були й такі, які говорили, що Василько обходить уночі свою гражду в Головах, другі казали, що ходить Стовпнями та в сопілку грає...

Та, як там воно не було, на гражду Понипайлеків у Головах спав валикий смуток і тяжкий туск. Як густа, осіння негура на гори, так смуток і жалість спали на ту гражду й придавили всіх, що в ній жили.

Дмитрик найняв за душу покійного деді дванадцять служб Божих, а на комашню запросив усіх чільних газдів і газдинь з Голов і сусідних сіл.

Але все це не зменшувало туску й жалю старенької Одокії, матері покійника.

Не було днини, не було години, щоб не згадувала сінка Василька. Одинокую розраду й потіху находила в своїх унуках...

* * *

А Дмитрик газдує тепер сам... Усе йде йому, як кажуть, з води й роси, множиться маржинка, прибуває щораз більше царинок у селі і у верху на Стовпнях. Підростають діти, вже й не в одному помічні в газдівстві, є вже ким послужитися.

Бабка ж не бабка, а прабабка, хоч уже геть постарілася, але ще «путерна» й даром не посидить ні хвилинки. Всюди її очі і руки, все догляне, а вечорами, сидячи при кужелі, повістує правнукам і внукам те все, що колись Василькові своєму повістувала...

Добре, мирно й заможнo в гражді Понипайлів.

Дмитрик — газда на всі Голови, всі його шанують і «поважають», за першого газду в селі мають. А село Голови щораз більше розпростягається, щораз менше тут лісів, зате більше людських гражд, посадків із багатими газдами-дуками. Починають «головци» дорівнювати багатством гордовитим «жебівцям».

Добрий і статочний газда з Дмитрика. Але, як його дедя не любить довго перебувати в селі, невидима сила тягне його у «верхи» на Стовпні. А най-

радше перебував би на полонині, там він і вікував би, якщо б тільки було це можливо!

Прабабка Одокія кутає правнуків, у хатньому газдівстві помагає, а виручає її добра й запопадлива невістка.

Одокія не може натішитися правнуками, що ростуть, як би їх водою підливав і рососою мив. А добрі й послушні, справді газдівські діти. Ходить з ними в неділі і свята до церкви й учить їх молитися, як сама вміє.

Ранком виходить на двір, і звернувшись у сторону сходячого сонця, молиться:

«Слава і дяка Тобі, наш добрий Госпідку, за Твоє праве личенько, за золоте сонечко, що си не забарило й нам си показало, аби нам світити й нас грішних гріти. Просимо Тебе, гляди тим личеньком Своїм по всі чеси на нас, не відвертай его від нас».

Ввечері відмовляє «Отче наш», а за нею повтаряють його внуки, а потім говорять:

«Декувати Госпідкові щиренько й сердешненько, що допомиг нам днину зоднувати».

«Допоможи шє й нічку зночувати та завтрішної днинки си діждати, допоможи нам грішним і всему народови нашему хрещеному і маржинці нашій поможи й від лиха закрий і засокоти».

Припадала на коліна перед образами й разом із унуками засилала молитву до Бога:

«Декувать тобі, Госпідку, наш ласкавий, шо єс споґленув на нас Твоїм лівим личеньком, срібним місічком. Світи ним нам аж до ранку, розганяй темноту ночі, най не сліпнуть наші очі.

А на допомогу місічкови, вижени на небесну полонинку Свої білі овечки-звіздочки, най нам світло посилають, очками на нас моргають».

Після обіду молилася і правнуків цієї молитви вчила:

«Декувати Госпідкови нашому доброму за дар с'єтенький, декувати і землици с'єтій, ненечці нашій за її дари. Най Бог заступить тебе земличко від тучі, від граду і лихих очей.

Просимо, Тебе Господіку наш, будь добрий увес чес для нас, а ми будемо Тебе все славити за ласку Твою, за росицу, і за всі благодати, шо єс для нас наближив!

Тай ще просим Тебе, Господочку, не забувай за нас і хорони нас та сокоти маржинку нашу від звіра лютого й від поганой віри, від усекого злого й від припадку тежкого».

До св. Юрія молилася і внуків молитись учила:

«Там, коло зеленого явора, висока, стрімка гора, високий кіл, глибока,

вогняна вода — усе, що лихе на ту гору високу си уб'єт, на осиковий кіл си проб'єт, у ріці глибокій, вогненній згорит.

Св. Юрійко там, під високов горов під осиковим колом, над огненов водов, сидит, шо добре, пропускат, шо лихе, стинат.

Славен еси, наш св. Юрійку. Амінь.»

На Зелені свята в святу неділю брала внуків до церкви з кокуцями в бесагах, їх роздавала там дітям і старцям, як поману за душечку покійного Дмитра й за душі всіх померлих, священник відправляв на гробі прадідика панахиду.

Перед св. Іваном повістувала їм:

«Діточки мої миленькі, правнуки любенькі, треба би вам знати, що в нічку перед святим Іваном папороть зацвітає. Але зацвітає лишень на хвилинку, отак, як вогник на мокрім дереві: блимне й згасне. Тому то й рідко хто може побачити цвіт папороті.

Бували десь-колись щасливці, що бачили й зривали той цвіт, але Мавки, шо цупко сокотять його, виривають його їм із рук.

Трапилось було одного разу, що чоловік, побачив цвіт папороті, побачив і остовпів. Такого чудового цвіту не бачив ще ніколи, краса й блиск, шо йшли від того цвіту притягнули його до себе.

Одним кроком був при ньому, зірвав його й затиснув у руці. Мавки, хоч як намагалися, не могли видерти його з руки щасливого чоловіка. Той чоловік, маючи цвіт папороті, мав усе, чого лише забажала його душа. Та й дивно, що той цвіт, не в'янув ніколи, з ним поклали щасливого чоловіка до гробу.

А треба знати, що не лише Мавки, але й відьми сокотять цвіт папороті. Він їм дуже потрібний. Покладе відьма його собі на голову й уже ніхто її не бачить, стає невидимкою і може вештатися межи людьми та чинити їм лихо!

«В наших горах є багато озер зі студеною, як лід, водою. Ті озера не мають дна, а їх газами-сторожами є слуги Арідника, оті, пек їм, щезники.

В озерах дуже варівко людям купатися. Часом заманює у їх воду страшна Мана й, заманений нею, пропадає на дні озера навіки.

Найнебезпечніше підходити до озера уночі перед св. Іваном. Тоді купаються в них відьми-чередільниці і чарівниці. Вони купаються, чигають на людей, вискакують з води на берег і зтягають їх в глибину озера.

Раз зайшов був перед св. Іваном над озеро в Чорногорі чародій-планетник. Якраз тоді випустили були щезники з озера градові хмари на гори. Планетник хотів завернути ті хмари з градом назад у озеро.

Та це розлютило страшно щезників. Вони перемінили ті хмари в тучеву бурю. Буря ухопила планетника на свої плечі, занесла його в лісову гущави-

ну, а лісовики замінили його в дерево.

Але не лише відьми, але й Мавки люблять купатися в озерах у ніч перед св. Іваном. Раз підсунувся до озера легінь, підійшов зовсім близько до нього й зірвав із голови одної купаючоїся Мавки хустку. Сховав її за черес і почав утікати. Мавка біжить за ним, просить, щоб віддав їй хустку. Але легінь утікає, хустки не віддає. Забіг до своєї хати, забігла туди й Мавка. Сховав легінь хустку в комору й просить Мавку, щоби стала його жінкою. Вона погодилася на це й побралися обоє. Пішов він раз у «горіща», Мавка лишилася сама в хаті. Розбила двері до комори, найшла там свою хустку, зав'язала її собі на голову й утекла до своїх посестер до Мавок.

Мавкам не вільно виходити заміж, ця вийшла за легіня лишень дня того, щоб видістати свою хустку.

Вернув її чоловік з горіща — кліть розбита, хустки його Мавки нема в ній. Почав із жалю рвати собі волосся з голови. Залишив усе своє газдівство й пішов шукати жінку. Шукає її до «сьогодні»...

* * *

Велично обходили головци й красноїлци на Петра-Павла храм у Красноїлі. Гостилися і набувалися. Але перед храмом говорила стара Одокія:

«Стоїть Петро і Павло, підходить д'ним Христос: Не стійте, Петре-Павле надо мнов, беріть мій хрест у руки, та йдіть по всему світу, розповідайте й проповідуйте про мої рани, про мої муки. Всім розповідайте, старим і молодим, видющим і сліпим і хромим-кривим, усім їм проповідуйте, що хто буде мої рани споминати й Моєї Матки, Диви Марії, не забувати, той не будет без с'єтого сакраменту умирати. А шоби мав гріхів, як листу і трави, та ек звїзд на небеси, все це простит му Бог, не будет їго звїр поїдати, не будет му чадо кров вісисати, а ек будет умирати, будет Матка Божа конец їго голови стоєти».

Перед Петром-Павлом мусять люди говіти, не можна їсти скороми й не вільно заводити танців. Але жили давно в одному гірському селі безбожні люди, не шанували свят і не хотіли говіти.

Прийшла Петрівка, зійшлися легіні з дівчатами, заграли музики, почався танець.

Підходить до танцюючих старий дідок. «А шо ви дієте тут, дітоньки?» Ци ж не знаєте, шо тепер Петрівка, а в Петрівку грішка данцувати й веселитиси. Великий гріх чините дітоньки».

А ті в сміх, танцюють далше.

Нараз проступилася під ними земля і всі танцюючі і музиканти провалилися крізь землю й запалися в преїсподне. Лишився на землі лишень дідок.

Потім земля зцілилася, а те місце, на якому відбувався данець, зветься

по нині Игровище».

Було це давненько, йшли раз св. Петро й Павло нашими горами, зійшли на ріку, хотіли перейти мостом на другий берег.

Недалеко мосту був збиточний чоловік. Він хотів настрашити светців. Перевернув кожух вовнов наверх, надягнув його на себе й сховався під мостом.

Лишень стали на мості св. Петро й Павло, а він вискочив з-під мосту на руках і ногах, та й почав гаркати й бурмотіти на святих.

Питає Павло Петра: «А що це таке»?

Петро йому на це: «Не бачиш? Це ж медвідь».

І так то з чоловіка став медвідь і від нього пішов увесь медвежий рід.

* * *

Прийшло «светце» Іллі. Стара Одокія сказала внукам, що це Гроове светце. Св. Ілля орудує громами, ними стріляє він «нечістих», отих «жесних» щезників. Стріла з грому Іллі западає в землю на сім миль глибоко й виходить наверх по семи роках.

«Нечісті ненавидять св. Іллю і бояться його громів, ховаються перед ними, де лише можуть. А люди славлять св. Іллю за те, що вбиває їх ворогів, щезників».

На Матки Божої, що то любить зіллячко, говорила й правнуків говорити вчила: «На осиянській горі, осиянцке зілля свете — праведне сонечко там сходить і заходить. Там Мати Божа лігла спати, спочівати. А син її, Христос, до Неї приходить, говорить:

«Ой, Матінко моя, не чес спати-спочівати, йдімо у світ Божий Бога прославляти, людей д'Богу привертати». На св. Михайла говорила:

«Ото були раз два брати, прийшло свято Михайла, а вони пішли метати вилами сіно з оборога. І сталося так, що молодший брат пробив вилами старшого, а св. Михайл на науку й покаяніє людям переніс їх обох на місяць. А тут, у ясну ніч...

Що вечора казала внукам згадувати померлого прадідика Дмитра «Злетілися ангелики, взяли душу до свого раю, до вічного спокою, де всі светці пробувають і навіки — амінь спочивають. Там і душка дідика Дмитра спочиває і нас дожидає, амінь!»

Света треба шанувати й опрощувати по старосвіцьки, інакше буде Бог карати.

У ясну ніч перед св. Михайлом видно виразно на місічку єк один брат держіт другого на вилах.

Крім більших свят пам'ятала Одокія усі другі, менші свята: Рахманський Великдень, Розигри, Симеона Стовпника, Луку, Онуфрея, Головосік,

Козми й Даміяна, Анни-Спенни й інші.

Про кожне світце і святих уміла розповісти щось правнукам. Знала й правнуків повчала, що світці Борис і Гліб — це великі приятелі горен, вони їх оборонці перед голодом.

Козьма й Дам'ян опікуни й тих, що вирубують ліси. Вони сокотять людей від нещістя, щоб не впало дерево на «христінина», не привалило його й не вбило.

* * *

Раз скоріше, раз повільно, раз тихо, раз голосно, а часом і бурхливо, достеменно так, як пливуть гірські ріки й потоки, пліло життя родини Понипайлеків у Головах під Круглою. Добрий Бог, щоб не було горенам скучно й тяжело, змінював одяг їх гір чотири рази до року. Навесні приодягав у квітисті шати й закосичував їх чічками, казав пташині співати, потокам грати, влітку одягав їх у зелень і позолочував сонцем, восени прикривав жовтим листям і поливав дощами, сріблів мряками-негурою, взимку сповивав у білу пелену та прикрашував срібними зірками... Знав же: горени люблять красу...

* * *

Одного, весняного, завітчаного ранку закінчила своє довге-довге життя Одокія, жінка Дмитра Понипайла, мати Василя Понипайлека і бабка Дмитра Понипайлека-Василюка, годних, чільних і заможних газдів у Головах під Круглою...

* * *

Давно було в наших горах багато вікових людей, але в кінці приходила й по них смерть і забирала їх із собою, так забрала й стару-старезну Одокію.

А Одокія не боялася тієї смерті, привітала її з усміхом... Раділа... Там же, на другому світі, зійдеться зо своїм Дмитром і Васильком, бизівно, побачиться з ними. Внук Дмитрик справив їй похорончік, якого досі не бачили Голови. За її домовиною ішов увесь рід Понипайлеків, ішли діти, внуки й правнуки.

Сірі воли везли її понад тим потоком Білою Річкою, понад яким давно-давно молодичкою зі своїм Дмитром і трійком дітей йшла, плачучи, під Круглу, щоб пережити там довгий вік і діждатися унуків і правнуків...

Похоронено її близенько коло її газди Дмитра.

На комашню спросив унук Дмитро всіх чільних газдів і газдинь.

А через рік справляв Дмитро весілля своєму найстаршому синові, що звався, як його дідо Василько. Василько взяв собі за жінку Олейкову Марічку — з багацького роду була вона.

Раділа Дмитрова Настунька, діждеться внуків, буде кутати їх... Але сталося інакше, Настунька почала хворіти, а як почали грати весняні потоки,

заграла їй трембіта, вмерла. Овдовів Дмитро. Передав газдівство в Головах Василю, а сам перенісся в Стовпні, пішов за прикладом діда й деді. «Зі Стовпнів видно весь гірський зелений світ», — казав. Називав гори святими, їх посвятив Господь своїм духом. Вони були вперед у Божих снах, а люди, яких тут поселив, були в його думках і серці. Тому то Бог любить гори і горен і каже їм любити свої гори понад усе в світі. І Дмитро любив їх. Тому то й хотів довго-довго жити на цім світі... Не тому, що любив саме життя, а лишень тому, що страшною була для нього думка, вмерти й не бачити гір... Лежати в глибокій ямі на цвинтарі, не оглядати їх, не тішитися їх красою...

Днями й ночами думав, передумував, як би то продовжити своє життя. Почав ходити по ворожбитах, шукати в них поради й допомоги... Бувало й таке, що щезники, які відгадували його думки, приходили до нього й шептали йому у вуха: «Ходи з нами до нашого пана, до всемогучого Арідника, поклонися йому, а він зробить так, як бажаєш: будеш жити, доки сам захочеш. Ходи, ми заведемо тебе до нього, ходи»!

Але Дмитро був щирим християнином, Богобоязливим був, відганяв від себе щезників руками й ногами. Ходив далше по ворожбитах і знахарях, шукав ліку на продовження життя...

Та його не находив. Тоді за порадою сусіда Шелефетюка пішов до найстаршого на всі гори ворожбита й знахаря Дарадуди на Плоскій.

Той дав йому таку раду:

«Зажди-ко, Дмитрику, літа, зайти тоді в Чорногору та вийди на верх Піп-Івана. Там найдеш зілля, що цвите жовто. Зірви той цвіт, присеси додому, засуши його, а потім завари з мадриганом і випий той вивар, залиши його трохи на дні горняти й вилий це навідлі поза себе й будеш жити довго-довго. Але, як довго, цього не знає і Дарадуда...

По той жовтий цвіт мусиш вилізти на верх Піп-Івана до сходу сонця, як лишень почне надворі сіріти — цисе затем собі».

«Роздекувавси» Дмитро з Дарадудою і вернувся у свої Стовпні. Ніколи ще не була для нього зима так довга, як цього року, не міг діждатися літа.

Та в кінці діждався його.

Йде в Чорногору, мусить зайти під Піп-Івана перед вечером. Там підночує, а рано-ранесенько «відрапатси» на його вершок, де має бути зілля з жовтим цвітом. Мусить дістати той цвіт!

Буде, що буде, а цвіт той дістане в свої руки.

Найшов затишне місце на нічліг, але різні думки й нічні шепоти не давали йому заснути.

Вкінці таки вснув...

Пробудив його далеко ще до ранку якийсь лопіт і шум. Не знав, що це

летів орел, який мав на Піп-Івані гніздо, а в ньому вірленят. Не міг його добачити, бо густа мряка вкривала ще гори.

Коли ж почало прояснюватися, а мряка стала рідшати, Дмитро був уже готовий дряпатися на Піп-Івана.

«Потужив» на собі черес, за яким мав «про всеке» пістолю, постолі на-смарував розтопленою над ватрою смолою, щоб не «човгалиси» по скалі, руки теж.

Підходить до скали, шукає місця, яким можна би легко дістатися на її верх.

Відмовив молитву, й просив: «Госпідку, поможи вилізти на верх і найти жовтий цвіт!»

Драпається по скалі щораз вище й вище... Ось він уже на верху скали... А там у заглибині зілля з жовтим цвітом...

Дрижучою рукою зірвав той цвіт і сховав за пазуху. «Слава Тобі Господи».

Але, але не знав Дмитро, що зараз же на сусідній скалі мали вірли гніздо...

Вірлиця злопотіла крилами, мабуть, думала, що Дмитро хоче дістатися до її гнізда й забрати з нього вірленята, ось вона вже над головою Дмитра. А там надлітає орел, що ніс поживу для вірленят.

Вірлиця б'є Дмитра крилами, орел дзюбом, б'ють по голові й по плечах. Як же йому оборонитися від них?

А вірли лютяться, б'ють і клюють...

Не був Дмитро боязким, але оборонитися від двох вірлів нелегко...

Чує Дмитро, що слабне, сили опускають його... Тратить пам'ять... Паде...

Щастя, що впав на мох. Як довго був без пам'яті, не знає... Тямить тільки, що, почувши якісь людські голоси-крики, прокинувся ніби з глибокого сну й побачив трьох людей, що бартками й криком відганяли від нього вірлів, а він лежав під скалою, а в ногах чув великий біль...

Ті люди — це були гринівці, що йшли на Погорілець. Вони, прогнавши розлючених вірлів, зробили ноші, поклали на них Дмитра й знесли на Шибений. Його обі ноги були поторощені. Але, хоч терпів великий біль у ногах, з руки не випускав цвіту. Так занесли його до хати на Стовпнях і положили на постіль... Дали знати в село, що з ним сталося нещастя. Прийшов син Василько з жінкою. Перше, що почули від деді, то, щоб зварили йому в воді з мадриганом жовтий цвіт й дали йому напитися, вивару з нього, що вони й зробили.

Потім прийшов з Голов Черлено, поскладав поломані ноги Дмитра й обложив їх луб'ям.

Щойно по кількох тижнях міг Дмитро ставати на ноги, але без милиць

було йому вже тяжко ходити. На коні міг їхати хоч би й у Чорногорі, щоб лише хто поміг сісти на коня.

Він таки не міг усидіти довго на одному місці, все літо блукав на коні полонинами, відвідував знайомих і вів з ними безкінечні розмови, славлячи гори та їх красу...

Вчив людей любити гори так, як він любить їх.

Гори любити, їх Творця-Господа, славити.

Став гуцульським апостолом-проповідником любові Бескидів і вірності їм, та їх Творцеві небесному... Не дивно, син Василька зовсім удався в нього. Любив Дмитро Пониполець гори й горен, а вони любили його.

А жив він довго, дуже довго...

Чи це довголітнє життя завдячував жовтому цвітові, чи самому Господеві, того ніхто не міг сказати, як і не міг сказати, скільки було літ Дмитрові, коли прийшла д'ньому смерть і скосила йому з плечей голову...

А зробила вона це дуже...

Ото одного вечора побачили й почули люди на Стопнях над потічком орлів, два старі й два молоді вірли, що високо, то низько літали кричали...

Поспішили туди люди й що побачили?

Ото під крислатим буком над потоком лежав Дмитро Понипайлек — ніби спав...

А він не спав ні, він був мертвий...

Тут найшла його смерть... Не буде оглядати свої гори й втішатися їх красою, ой, не буде, не буде!

Знесли його тіло в село.

Похоронив його син Василько, як годиться такому газді, як був його дедя з роду Понипайлів.

* * *

Умирили нащадки Дмитра Понипайла, але рід його не вмирав, він жив далі, жив і помножувався... Один із Понипайлів, теж Дмитро, був це той ватажок опришків, що то про нього ще й сьогодні повістують вечерами при ватрі. Василько, другий син Дмитра, жив довго, бо це вже такий віковичний рід Понипайлів був. Але мав він різні дивні пригоди, про які ще й тепер згадують. Одного року літував він, як звичайно, з маржиною на своїй полонині в Скуповій. Внадився на його полонину медвідь і вбив дві ялівки, корову, а потім старого вола. Цього було Василеві забагато.

Пішов у ліс за слідом ведмедя. Найшов його над потоком, що плив з-під Скупови до Черемошу в Зеленім.

Що далі було, не знав Василь.

Тямив лише, що стріляв до того медведя. А чи вбив його, того не знав і

Набуток у Юрашка Туманового-Сапріянчука в Головах

Юрашка Туманів і Дмитро Понипайлек-Василюк були свати собі. Йде Василюк на толочинну гостину до Юрашки, намовляє і мене йти з ним, каже, що з його повістувань пізнав я давні Голови, а «сьогодні» побачу дещо з теперішніх Голов, побачу гуцульські набутки й забави, та й почую немало співа-ночок.

Легко дав я себе намовити, вибрався з Василюком на гостину до Юрашки Сапріянчука над Чорною Річкою.

Юрашка в святочній одежі, було тої днини якесь «світце», хоч церква його не визнавала, але для гуцулів було це свято, день вільний від роботи... Юрашка вітає гостей і просить у хату...

«Мужчини» заходять у хату направо від хоромів, «челідь» — наліво. В одній і другій хаті довгі столи, застелені білими скатертями, кругом столів лавиці, покриті ліжниками. Просить Юрашка гостоньків любих сідати за столи. Найстарший з гостей дає знак устати з лавиць і помолитись... Вперед за душі померлих колись у цьому домі, а відтак за здоров'я живучих у ньому.

Скінчили молитву, сідають.

Юрашка кладе на стіл пляшки з різними напівками, Юрашкова газдиня пишна, з кухарками, вносить миски з усякою їжею... Усе на столах є, чого лишень душа «забажет», є «питечко», є «харчуванечко», є рахувати, багатська гостина ... Бураковий борщ із м'ясом, студенина, смажені ковбаси, бараня буджениця.

П'ють гостоньки й харчують, а все «по газдівських: тихо, розважно й уважно, так, як годиться...

Випили, похарчували, встали, помолилися і подекували газді і газдинці за питечко й харчуванечко, за всю гостину.

Тепер набивають газди тютюну в люльки, закурюють, челідь теж курить. На столах вино й пиво, що, хто любить, те може пити.

П'ють одні пиво, другі вино й ведуть різні розмови й розговори. Стає щораз голосніше...

Заходить у «мужчінську хату» стара Чукутиха з Жаб'я, за нею Пруниха з Оборотного...

Ага, тепер почнуться співи... Де Чукутиха й Пруниха, там співаночки, приповідки й жарти.

А де музиканти, що їх не чути? — питає Чукутиха, хоч знає, що ті сидять під вікном і ждуть, коли скажуть їм заграти... Підійшла до них Пруниха:

М. Сеньковський. Стара гуцулка (Чукутиха у перемітці (Кречуньск))

«Ой заграй-ко музиченьку, єк лиш розумієш,
Ци руки ти покрутило, ци грати не вмієш»?
А Чукутиха:
«Грай, музика, дам ти бика,
Ше й телицу без язика...
Прийди завтра з курмеєм... Аєкже»!
Заграли музиканти, Чукутиха заспівала: (газді Юрашці)
«Сидить Юра коло мура, а я коло него,
Єкий Юра кучеревий, пішла бих за него.
Єкий же він чорнобривий, я чорнобривіша,
Єк би мене вин полюбив, я бих шє радніша.
Єк би Юра мене узєв, я бих таздувала,
Мішком воду бих носила, сапов дров рубала.
А ци ж бо я не таздиня у своїм домочку,

*Шо віпрала газдикови кулаком сорочку!
А ци ж бо я не газдиня, ци я не газдую,
Виріс бодєк серед хати, я цим не трібую».*
Перериває співанєчко Пруниха:
*«Але й сіда, сіда-ріда, але й сіда – ної,
А я собі заспіваю співанки дурної:
Ой чоботи з лика-лика, постолі боксові,
Рукавиці та із чічок, фустки волосові.
А барточка єрована, кожух жирований,
Кресанєчка мосєндзова, люлька з тріснуками.
А сорочка из цєтками, черес рішєтками,
У чорного легіника вочкур з муштуками.
У личко вин кучєрєвий, румєне волосє,
Ой, головскі легіники гонорно си носє ...
Ой гонорний легіничок — був би на параду,
В єго вусі золотий зуб — круголиций ззаду».*
Не видержала Чукутиха, перебила Прунісі:
*«Ой кликала молодичка під оборіг спати,
Обіцяла легіневи подарунчік дати.
Зайшов легінь під оборіг — тай на сіні сидит,
А де ж бо той падарунок, шо вин го не видит?
О, єк прийшов чоловічок, та й го бартков упік.
Дав му такий подарунчік, шо вин лєдвѣ утік.
Тікав же вин з оборога почєрез городи,
Потратував гарбузєта та й наробив шкоди.
Зачили го старі баби по судах тігати,
Та мусів він огірками гарбузи латати.
Залатав два гарбузєта тай дальше тікаєт,
А тут баба кочєргою по плєчїх латаєт»...*
На цє Пруниха:
*«Послухайте, добрі люди, що хочу казати,
Хочу нашим легіникам пісню заспівати,
А шо цисє за зілєчко, перекотиполє,
А шо цисє за легінчик, шо борода колє?
А шо тото за легінчик, шо так заходивси,
Що борода, єк є в цапа, а він не бритивси?
Шо борода єк у цапа, а вус єк у діда,
Тай чімунь си шє не жєнит, єка єму біда?»*
А стара Шєлєфєтєчка, що стояла коло порога, заспівала поважної:

*«Ой куєт ми зазулиця в лісі на горісі,
Треба жінку шенувати, єк ластівку в стрісі.
Треба її поважєти, треба шенувати,
Вона ж в газди не наймичка, шоби нев орати.
Вона газді не служниця, вона му газдиня,
Відків прийде в свою хату, хата — не пустиня.
Вона єму їсти подасть, а все тепленького,
Тай шє єго розвеселит, хоч єк смутненького».*

Кітлерук із над Білої Річки вийняв люльку з рота й заспівав отакої:

*«Ой і біда мне побила из тими бабами,
Куди лишєнь си поверну, вони громадами.
Вийду чєсом на царинку, тай там си пристану,
Їдна несєт корж из бриндзєв, а друга сметану.
А я коржик та у черєсє, а сметану в жменю,
Скажїть мені, добрі люди, з котров си ожєню?»*

А Шелефєт на цє такої:

*«Ой піду я на царинку — царинка зелєна,
Я бих не йшов на царинку, ск би не Єлєна.
А шє кому та до того, шє люблю Єлєну,
В нікому з загороди волів не вижєну,
В нікому з загороди волів не вижєну.
Той нікому не посєгну по гроші в кишеню.
А я собі заспіваю, шє й до того вівкну,
Можє, богач одурїєт, дасть за мене дівку.
Ой, дівчино богачєва, піди ко за мене,
Не мєш мати роботоньки нїякої в мене.
Не мєш в хату дров носити, з гори мут падати,
Доуцик з неба мєт спадати, миски полокати.
Вїтри будут повівати, хату замїтати,
Голубчики й буджєнинка на стїв вїштрикати».*

Обарїнчуків Лєсьє отакої:

*«Ой пішов я до бїдашки, занїс їй бєрвінку,
Та видбїг я в бїдашини черєс і тобівку.
А як прийшов дєдя в хату, кажє донці в очі,
А подай-ко тобівочку, шє Лєсь видбїг снєчі.
Бодай жє та бїдашина в бєрдо си запала,
Черєс єкос я вїходив, тобівка пропала...
Вид дівчини облазами та до молодиці,
Вона мені из полиці даєт буджєниці.*

Вона мені буджениці, шє й пугар горівки,
Ліпше гостив в молодиці, єк сночи у дівки».
Згадав Лєсьо горівку, тоді Сливчуків Василь:
Коло млина суха бзина, були би колеса,
Продав жінку за горівку фіглевий Олекса.
Продав жінку за горівку, тай іде до жида...
Ані жінки, ні горівки, чи ж це не огида»?
Тут заспівав Грицьо Тимчуків поважної:
Стародавні люди в горах горівки не пили,
По сто років, та по бирише на цім світі жили.
А теперішні горєни зчєста попивають,
Не доживши й пєдєсєтки ужє і вмирають.
Ой, лишіт-ко люди добрі, ту горівку пити,
Бо будете из-за неї drankаві ходити.
Ой горівка, палениця, смутна, не весела,
За горівку купують вжє жиди в горах села.
Ой вжє жиди з-за горівки на панів віходє,
А сараки, ті руснаки, жебраками ходє».
А Шелефєтєнок оттакої:

«Ой ішов я попри корчму, корчма си втворила,
Напив я си горівочки, вона не вдурила.
Горілиця-дурілиця, розум відобрала,
А жидівка замітавков поза вуха дала»...

Чукутиха мовчала, курила люльку та слухала, як співали другі. Потім заспівала:

«Послухайте людонькове, шо я му казати,
А я буду про весіле співанку співати».

Сваталиси, милий Боже, чого там не було:

Пийте сватку, харчуй свашко, заспіваймо кумо. Поспівали та й попили,
сваха почінаєт:

Єк я вашу доньку люблю, то ніхго не знаєт...
Бигме, правду вам говорю, най це при нас буде.
Я Марічку дуже люблю, повірти ми люде.
Ой будет Марічці добре, мет жити, єк в раю,
Проживати мет у мене, єк квіточка в гаю.
Ой у четвер из раненька музики заграли,
А молоду Марієчку до шлюбу збирали.
Ой до шлюбу, до церковці Марічку збирали,
А браччіки у подвір'ю коники сіддали.

Єк коники посідлали, почепили дзвони,
А молода Марієчка до хліба си клони.
Єк дзвіночки почепили, силеют папіре,
Ой віходить Марієчка з хати на подвірє.
Ой, єк вийшла вона з хати, на коника сіла.
Та так тежко заплакала, шо людей не вздріла.
Ой вийди-ко, моя нене, хоч на порадочку,
Бо я си вже вібираю в чужу стороночку.
Бо я си вже вібираю, йду між чужі люди,
Скажи мені, моя нене, ци гаразд там буде?
Ой не плач-ко, дівчинонько, нема чо' плакати,
Порикують коровоньки коло свата хати,
А овечки поблеюють, не дадут ти спати,
Ци схочеш, ци не схочеш, треба рано встати...
Ой браччіки, голубчіки, єк ми си любили,
А ви мене за ніченьку з сватами пропили.
Ой браччіки ріднесенькі, єк ми парть тримали,
А ви мене за одну ніч на віки продали.
Тепер вже я не неньчина, та й не дедикова,
Лишень того легіника, що фустка шовкова.
Ой у нього за кресаньков червоная ружа,
Подививси нененьцуню, я вже маю мужа.
Ой сонечко в околечку, місічок у крузі,
Бувай, ненько, здоровенька,
Донька на висузі...
Неня в долонь заплескала та й ще заспівала:
Тепер я си звеселила, тепер єм си вгріла,
Из одної дітиноньки двійко єм уздріла:
Одна в мене дітинонька, шом грудьми плекала,
А та друга дитинонька з неба ми упала...
Ой весіле, співи, данці, поїли, попили,
Из неньчиної дитини невістку зробили.
Прийшов тиждень, минули си из хліба окрайки,
Почухала си сверкуха, берет си до лайки.
Зразу ніби потихеньки вчити починає,
А там, дальше, шо на хату і птах не сідає.
Так торочіт, єк тот вітрак, все без перестанку,
Єк насиплет в кіш звечера, то мелет до ранку...
Єк згадаєт сваха свата, то аж гризет руки,

*Вона єго щезникови віддала б на муки.
Ой Господи, спусти громи на свата й на сваику.
Прошу тебе, наші Госпідку, зроби цису ласку.
Прийми Боже цю молитву їм на безголов'є,
А нам, Боже, дай вік довгий, щістє та здоров'є»...*
Тепер відозвався сам Юрашка:

«Газдики годні і газдиньки пишні, гостоньки мої любенькі, а шо ви на цисе скажете, єк я відпроваджу музикантів до хорім, аби там грали, а гостоньки аби данцювали? Гостина бо без данцю, як літечко без дощу, а зимонька без снігу».

Не потребував Юрашка випроваджувати музикантів з хати до хорім, сами пішли туди, та й «врізали» такої гуцулки-коломийки, що світлі не видержали би, пішли би в данец. Перший пішов у данец Шкіндюків Юрійко з чорноокою Парасиною Зеленчуковою. Тупнув постолами, закрутив Парасинкою і заспівав:

*«Ой музика, легіники, музика, музика,
А дівчина кароока, забава велика.
Попід грушу конем рушу, вербов похітаю.
Та я тебе, фівявочко любити гадаю.
Попід грушу, конем рушу, вільхов поколищу,
Та я тебе, бідашинко, любити не лишу».*

За Юрійком пішов Максим'юків Олекса, а там і другі легіні і молоді газди з молодичками й дівчатами.

«Зробивси гук і рух у хоробах», — казала Чукутиха. Співає Максим'юків Олекса, пристанувши коло музикантів, приспівує Тимчуковій Марічці:

*«Ой Марічка єчміль жєла, а я сноти носив,
А неня Марічку била, я ледви відпросив.
Не бий нєню цису доню, а бий си молодчу,
Бо я цису у мєсницї засватати хочу.
Ой, єк я її засватав, извів на долину,
Рости, моя бїдишино, аж на другу зиму.
А, єк віросла Марічка, тай єла казати,
В мене коса до пояса, глєба розчісати.
В мене коса до пояса, а у косі чїчка,
Ой ти уже не мій легінь — не твоя Марічка»!*

Відсунув його від музик Дмитрюків Михайлик і заспівав:

*«Ой, каже дуду-дуду, де я на рік буду,
Ци у верху, ци в долині, а ци в полонині?
А ци буду в полонині та жєнтицу пити,*

М. Сеньковський. Весільний танець. 1927 р.

*А ци буду цісарєви карабін носити?
 Карабіни ти цісарський, та карабіночку,
 Через тебе цісарику, втратив дівчиночку».
 Ухопив Шекерикову Єленку в данец:
 «Ходи, любко, данцувати, ходи любко швидко,
 Богачка те заступаєт, аби те не видко.
 Богачка те заступаєт кіньми та волами,
 Ходи любко данцувати з чорними бровами».*

Музики щораз дрібніше грали, жару додавали, толочени данцували аж хата тряслася, а співаночкам, ні рухуби, ні кінця не було.

Не можна вже було відрізнити, хто яку співаночку співає. Співали один за другим, один скінчив, починав другий. Ось дещо з тих співаночок:

*«Та повій-ко буйний вітре по сухій ліщині,
 Та розвій-ко кучерики на моїй дівчині.
 Ой бідашко солоденька, бідашинко годна.
 Нічка ми си не втємила, из тобов не одна.
 Ой, бідашко золотенька, за паню те маю,
 А ци горі, а ци долів, д'тобі повертаю.
 Бодай єс си поколола флоєрков з дирками,*

Шо єс не раз вігравала між молодичками.
Моя любка, Одокійка, овечета пасла.
Та росов си умивала, аби була красна.
Ой, росов си умивала, овечки доїла,
Та молочко попивала, аби була біла.
Ой не видко миленької, не видко, не видко.
Ой запала біла зимка, не перейти швидко,
Ой зими не перебуду й не перезимую,
А за тобов файна любко, не перебаную.
Ой за тобов, мій любчику, за тобов, за тобов,
Неня мене відливала студеньков водов.
Тої ночі, опівночі, місіць припізнівси,
Ішов хромий до глухої, сліпий придивси.
Ти, хромаку, чупурдаку, куди чупурдаєш?
Ти сліпаку, небораку, чого си питаєш?
Ой за любку кримінари, за любку неволя,
А я любку не покину, дійси Божя воля.
Ой, бо я си розболіла та на головочку,
Прийди, прийди, легінику, хоч на годиночку.
Покладь мені розмай зілля коло перелазу,
Аби єго попахати, та й забути зразу.
Ой, змилуй си, добрий Боже, надо мнов, надо мнов,
Спарував єс воли в плузі, спаруй любка зо мнов.
Спарував єс воли в плузі, аби вни орали.
Спаруй, Боже, любка зо мнов, абих газдували.
Ой підкую кониченька на остро, на остро,
А як седу, та й поїду до бідашки просто.
Ой, Іване, Іваночку, неня тє вродила,
Та на мою головоньку, абих тє любила.
Ой, зацвила синя чічка в зеленім єчмени,
Сідай, любку, мій голубку, дивиси на мени.
Любко, моя солоденька, любко, моя мила,
Ти си мені цієї ночі штири рази снила.
Ой, седу я на коника, вдарю острогами,
Перебирай конеченьку, швиденько ногами.
Ой я собі поданцую, поків молоденька,
Поків за мнов шє не бігат дитинка маленька.
Лиху долю ні продати, ні не проміняти,
Відав би ми з лихов доле вк свій коротати.

*Ой родину, родинонько, не жель тобі буде
Єк я піду умирати між чужії люде.
Далас мене моя нене за ліс, за ліщину,
Шоби я не заходила до тебе в гостину.
А я ліси прорубаю, ліщину поверну,
Та до свої ба й ненечки я си шє поверну.
Подивиси, мій любчику, подиви, подиви,
Єкі гори високії, куди ми ходимо.
До любки би повернути, у любки би сісти,
А мені би йти додому, дати волам їсти».*

Так то було на гостині у Юрашки Туманового в хоромах, молодеки з молодичками танцювали й співали, в «парадній» хаті сиділи чільні, старі газди, вино-пиво попивали, люльки покурювали й вели поважні розмови, говорили про теперішнє, згадували минуле.

В другій хаті гостилися старші газдині. Весело проходив їм час. Тут «старшувала» Чукутиха й Пруниха — різні «придибашки» розповідали й співом газдиню забавляли й звеселяли. Оце одна зі співаночок Чукутихи:

*«Ой розгубив вівчєр вівці, треба їх шукати,
По чєгарях та по зворах всюди заглядати.
Гадав, шо там в зворах його вівці...
А то плите і камінці.
Ой сів вівчєр та на камінь, тежко зажуривси,
Шо вид свого ботєсчка далеко відбивси.
Устав вівчєр из каміння та й далі шукаєт
І игрою на флєрці овець закликаєт.
Вівці ж мої вівці, куди ви блукали,
Шо ви свому вівчєрику та смутку завдали?
Жєнет вівчєр до кошєри розгублені вівці,
Та весело приграєт їм на своїй сопілці»...
А Пруниха співала між іншими такої:
«Та жєла я пшєниченьку єрую, єрую,
Розсипала коралики в траву зеленую.
Розсипала коралики, не буду збирати,
Ой поїхав мій миленький другої шукати.
Ходить любчік по єрмарку, та й по єрмарочку.
Купит мені коралики й зелену фусточку.
Ой поїхав мій миленький, поїхав, поїхав,
Ударили дожджі-тучі, д'хаті не приїхав.
Та, єк їдєш мій миленький, бери мене з собов,*

*Та най мої чорні очі не плачут за тобов.
Плачут очі вдень і вночі, шей будуть плакати,
Треба було си дивити, кого полюбити».*

«Всеких» співаночок співали газдиньки... Співали навіть і весільних, от як ця:

*«Ой не плач ко Марієчко та під образами,
Образи ті не допоможут, мусиш іти з нами.
Приїхали боярики сивими волами,
Та забрали Марієчку з чорними бровами.
Сидить неня на колоді, коло коромисла,
Нема мої Марієчки, щоб води принесла.
Піди, нене, у твою кліть, позмітай полиці,
Де висіли твої доні пав'єні косиці».*

Цю пісеньку співали матері тімунь, що в Юрашки мало бути незадовго весілля, його Марічка має вийти заміж за Шкіндюкового Михайлика.

Чукутиха й Пруниха не «відержили» довго між челіддю, пішли в хороми данцувати. Заспівала Чукутиха:

*«Сегодни не данцувала, лишень починаю,
Допоможи милий Боже, світлий Миколаю»!
Данцюють обі і співають, «на перегони»:
«Ой у саді криниченька, коло неї тиса,
Я не піду по водицю, бо си бою лиса.
Не боюси того лиса, шо кури лапає,
Але того лиса я си бою, шо жінки не має.
Стара баба гонакуєт, єкси каші напакуєт,
Але, єк баба голодна, гона-гона, тай не годна.
Данцувала, дриботіла, поки їсти не схотіла,
А як їсти захотіла, пустіть люди, бо я впріла.
Ой за тобов затужила, легіню, небоже,
Відев мені молоденькій жура не pomoже.
Ой залишиш молотити, я покину терти,
Тай будемо си любити до самої смерти.
Ти думаєш, легінику, шо за тобов плачу,
Я ше з рочок подівочу, такого не втрачу.
Болить мене головонька, болить мнє в коліні,
Залишила солодетко в оборозі в сіні.
Ой мала я та любічка, ой мала я мала,
Залишила на царинці, екас біда вкрала.
Сама собі господиня, сама собі паня,*

Сночи була без вечері, нині без снідання.
Любив мене мій миленький, а тепер лишеє,
Та най му си у голові розум помішеє.
Та най му си помішеєт, най си перевернет,
А він другі обсватаєт, до мене си вернет.
Хвалиласи дівчинонька, шо в неї покої,
Попід лаву скачут жєби, єк в богача коні.
Хвалиласи дівчинонька, шо маєт корову,
А корова та без хвоста, хромаєт на ногу.
Хвалила си дівчинонька, шо маєт бичєта,
Наплювати на бичєта, єк вона не мита.
Куди їдеш, мій миленький, бери мене з собов,
А я буду підганяти волики за тобов».

Бере Чукутиха в «обертаси» старого Шкіндю, а Пруниха Шелефета.
Обертають і крутять ними в данці як веретинами. Приспівують даліше, співа-
ють «наввипередки»:

«Дід у хаті прибираєт, своїй бабі добагаєт,
То козута, а то курку, сам харчуєт мандибурку.
Данцувала баба з дідом, загубила торбу з хлібом,
Гірке ж бо їх данцунє, загубили харчунє.
Я сиділа на поду, та й виділа їх біду...
Дідо бабу цулував й даліше из нев данцував.
Де ти, діду, був, свою бабку геть забув?
Дєс си бабо волочила, шо запаску замочила?
Оце біда шє й публіка, біла баба чоловіка.
Била, товкла, волочила, з коноплями намочила.
Не цурайся, мій дідику, ти мене старої,
В мене така запаціна, єк і в молодой.
Ой дідуню, дідуничку, та я твоя бабка,
Єк бес мене поцулував, була бих шє гладка.
Ой, дідуню, дідуніку, я твоя бабина,
Єк бес мене поцулував, добра би ти днина.
Цєї ночи, из півночи солома горіла,
Поцулував дід бабину, аж си розболіла.
Наварила баба борицу, що кому до того,
У старого довші вуса, єк у молодого.
Єк ішов дід від бабини, то вже кури піли,
Вона двері підливала, аби не скрипіли.
Цулував дід сиві очи та й білі личенька,

То до світла, то до зорей, то до місяченька».

Танцюють Чукутиха й Пруниха та все приспівують і приговорюють:

«Данцуй, данцуй, кобес міг, та не жєлуй моїх ніг!

Мої ноги наставлені, данцували б, єк шалені».

Змахали геть Шкіндю й Шелефета, ті вже ледви дишуть... До пізньої ночі набувалися, веселилися, данцували й співали гості-голочені Юрашики Туманового в Головах над Чорною Річкою.

Юрашка та його газдинька добре дбали, щоб їх гостоньки були «контентні», вдоволені, не голодні і під «охотів», харчів і напйтків не «жєлували», щоби довго згадували гостину в них і другим про неї розповідали.

За милими розмовами, жартами й співаночками-гуляночками минув скоро час на гостині в Юрашки.

Пізенько було — це видно по місячку й по косарях і курочці на небі, коли почали толочени прощатися і роздекувуватися з газдою і газдинею.

Пізна ніч, усе вже спить давно. Твердий сон оповив гори, верхи, ґруні, кичери, ліси й царинки.

Сплять уже в глибоких лісах і скелях нетрях-дебрях і духи — добрі і лихі, огорнув сон і ліси, та й звіринку, що в них...

Утих і полонинський вітер, заховавшись у густі ліси — припочиває, нових сил набирає... Усе вснуло?..

Все? Ні, не все... Не спить річка — ні та Чорна, ні та Біла, що над ними гражди й царинки голівських газдів.

Гірські ріки й потоки ні сну, ні відпочинку не знають, мабуть, такий уже від Господа наказ мають.

Тиха ніч над Головами, все спочило, все послухало... Але є хтось там на Шкіндівській ґруні, що не спить ще... Несеться звідтам голос сопілки, чути й співаночку...

«Ой, добраніч, Єленечко, добраніч, добраніч.

Бо я їду в полонину з овечками на ніч.

Ой, добраніч усім на ніч, майтеся всі гаразд,

Бо я з тої полонини не вернуси зараз»...

Це грав в сопілку й співав Паліїв Івашко, що ним погордила Шкіндюкова Єленка, не схотіла вийти за нього заміж, а він узяв собі це так до серця, що змилив розумом і ночами по ґруні блукає і Єленці на сопілці грає і співаночок співає...

* * *

Було це ще перед першою світовою війною... Незадовго потім умер Дмитро Понипайлек-Василіук. У його гражді став газдувати внук Василько.

МИХАЙЛО КОВАЛЮК

Накладчик цієї книжки, уродженець великого й багатого колись села, Старі Кути, в підніжю гуцульських Карпат над гуцульською, бистрою рікою Черемошем.

Шум карпатських лісів уколисував його до сну, греміт бурхливих филь Черемошу будив зі сну.

Любив свою Гуцульщину, знав її, перейшов не раз і не два Карпатські гори вздовж і впоперек...

Гордий був і є приналежністю до буйного, відважного й свободолюбного племені гуцульського.

Любов Гуцульщини виявляє не словами, а вчинками. Коли деякі «гуцули» на еміграції стараються замінити любов до своєї «закосиченої» Гуцульщини на любов до чужого гроша, Ковалюк без надуми дає важко запрацьований гріш на друк книжок із гуцульською тематикою, щоб тільки зберегти принаймні окрушини з великого багатства гуцульської культури та з буйного минулого, хоч і добре знає, що гріш укладений в друк української книжки не повернеться... «Чудом чудується, дивом дивується», — як каже, що книжка з нашої Гуцульщини, написана поляком польською мовою вийшла вже трьома, кількатисячними накладами, вийшла теж і мовами німецькою, англійською, мадярською, українською, та, навіть і жидівською, і завжди находила покупців, а українську книжку з гуцульськими оповіданнями, в одностисячному накладі не можна розпродати впродовж семи років... ніхто не хоче поцікавитися нею.

Не може цього зрозуміти: чужі цікавляться його Гуцульщиною, а свої ні... З однієї Гуцульщини створилися дві: «польська» й «українська». «Польську» з оповідань поляка знають і поляки, і чужинці, а «українською» не цікавляться навіть і самі українці...

«Не знати, сміятись, чи плакати?» — питає себе Ковалюк... А самого Ковалюка цікавить усе, що гуцульське. В його хаті, тепер у Англії, гуцульські килими й ліжники та всяка гуцульська різьба й кераміка, ну й величенька бібліотека, яку нелегко найти в нашого емігранта.

Коли другі «гуцули» забули вже й свою говірку, то Ковалюк її не забув! Тямить і багато з гуцульських переказів, легенд, оповідань, казок і колядок і не одне з того переповів, або пригадав авторові цього «Гомону».

Тужить дуже за своєю коханою Гуцульщиною, але вірить, що ще поба-

чить її. Що Довбуш устане й дасть гуцулам свій ясний топір на ворога та що з-під Сокільського прокинеться Король-Гуцул із своїми легінями, так як сказав колись устами Федьковича: «А як встану, то вже встану, і поборю руську долю ту погану!»

М. Л.

МИКОЛА СЕНЬКОВСЬКИЙ — НЕПЕРЕВЕРШЕНИЙ ФОТОЛІТОПИСЕЦЬ ГУЦУЛЬЩИНИ

Сеньковський Микола Іванович, хоча родом з Полтавщини, але став неперевершеним літописцем Гуцульщини, яку прославив своїми талановитими роботами на весь світ. Досить нагадати, що на Міжнародній фотовиставці 1931 року у Парижі його світлина «Стара гуцулка» (портрет Марії Кречунек (Чукутихи) з села Верхнього Ясенова теперішнього Верховинського району) одержала найвищу нагороду — Гран Прі.

Український фотохудожник, військовий фотограмметрист Микола Іванович Сеньковський народився 23 листопада 1893 року у містечку Пирятин на Полтавщині у сім'ї колезького правника Івана Олександровича Сеньковського.

Змалку мав добрий потяг до навчання тому легко закінчив кадетський корпус у Петербурзі, отримавши рідкісну навіть у наш час спеціальність «фотограмметрія», що дозволило йому у роки Першої світової війни бути військовим фотографом у російській армії, завдяки чому він опинився на фронтах у Карпатах, до яких прикипів

усією душею. Тому й не дивно, що після війни він навідріз відмовився повертатися на терени Росії, де тоді була вкрай напружена політична ситуація через більшовицьку революцію і громадянську війну, викликану нею. Він зумів емігрувати у Польщу і зупинитися у Жаб'є (Верховині) на Гуцульщині. Тут він одружився з місцевою вчителькою Євгенією Поліщук, котра була родом з Тернопільщини, закінчила Коломийську учительську семінарію і організовувала у Верховині першу українську школу.

У 1924 році у Косові, а пізніше в Коломії Сеньковський відкрив фотомайстерню та магазин радіо- та фототехніки. Почав активно друкувати поштівки (відкритки) із власними світлинами, що спонукало його до дальших пошуків у художньому фотографуванні пейзажних, портретних та подекуди документальних зйомок.

У 1930 році Микола Сеньковський взяв участь у Першій виставці української фотографії у Львові. Там було представлено шість світлин фотографа: «Гуцулка», «Зимовий краєвид», «Весілля», «Гуцульська церква», «Школа», «Трембітають».

1931 року у сім'ї Миколи та Євгенії народився син Юрій. Того ж року робота фотографа «Стара гуцулка» була відзначена премією «Гран-прі» на Міжнародній європейській фотовиставці в Парижі.

До образу Чукутихи Микола Сеньковський звертався також у своїх роботах «Стара гуцулка в перемітці» і «Стара гуцулка з палицею».

Талановита гуцульська співачка Марія Кречунек, яка в народі була відома як Чукутиха, народилася 26 квітня 1836 року на Жаб'євщині у сім'ї Василя Кречунєка та Євдохи Костюк. 10 листопада 1867 року вона вийшла заміж за Йосипа Полека (1830-1917) у село Ясенів Горішній. Марія і Йосип прожили разом 50 років і були зразковим люблячим подружжям. В їхній сім'ї було 5 дітей: Юрій (1852 р. н.), Євдоха (1867 р. н.), Іван (1870 р. н.), Микола (1875-1910) і Єлена (1881-1923).

У багатьох селах Верховинського району літню гуцулку Чукутиху і досі пам'ятають, як дуже вродливу і талановиту жінку, яка знала і файно співала багато народних співанок на весіллях та храмах. Вона могла протягом трьохденного гуцульського весілля виконувати різні обрядові співанки і не повторюватися (одну й ту саму співанку не співала два рази).

Прожила Марія Кречунек (Чукутиха) майже 100 років і померла приблизно в 1931-1936 роках. Похована вона на старому кладовищі у Верхньому Ясеніві.

У вересні 1939 року після оголошення Німеччиною війни Польщі Микола Сеньковський перетнув польсько-румунський кордон разом з польськими військовими офіцерами.

Подальша його доля досі майже невідома. Відомості про життєвий шлях фотографа уриваються 1939 роком. Є версія, що тоді Миколу Сеньковського було ув'язнено більшовиками, але найімовірніше, як згадував син Юрій, фотограф покинув територію Польщі на автівці разом з польськими офіцерами.

Дата смерті Миколи Сеньковського невідома. Можливо, він помер під час Другої світової війни.

Опосередкованими даними про долю фотографа є декілька фактів, про які згадував Юрій Сеньковський: під час війни його тітка отримала продуктову посилку від Червоного хреста в Лондоні, відправлену невідомим, а вже у новітні часи йому довелось зустріти літню жінку, яка стверджувала, що познайомилася з його батьком в Англії, де той помер і похований на одному з лондонських кладовищ.

Дружина фотографа, пані Сеньковська, залишилась в Україні, вступила до лав українського націоналістичного підпілля, 1945 року була заарештована радянською владою, але змогла вирватись і продовжувала підпільну роботу уже у Львові. Була вдруге затримана при спробі перетину румунського кордону і 1947 року померла.

На листівках, що були видрукувані у фотостудії М. Сеньковського впродовж 1920-1930-х років постають краєвиди карпатських сіл і містечок: Косова, Города, Яремчі, Микуличина, Кутів, Яворова, Делятина, Дори, Татарова, Жаб'єго. Є тут види загальні і пейзажі окремих місцин. Пам'ятки природи, архітектури і навіть промислові об'єкти потрапляють на поштові листівки початку століття.

Не минули об'єктива Сеньковського й інженерні споруди, що почали з'являться у Карпатах на початку минулого століття. Світлини мостів через Рибницю коло Косова, Прут коло Дори продавались поруч із видами на водоспад Гук і Скелясту браму на Рибниці. Залишив для нащадків Микола Сеньковський також вигляд віадука коло Делятина, що був зруйнований у 1944 році.

Серед архітектурних пам'яток, що їх зафіксував фотограф, є церква у Жаб'є, костел і залізнична станція в Кутах, комплекс площі Ринок у Косові та ін.

Значна частина робіт Сеньковського присвячена природі Карпат. Мальовничі околиці Косова та Жаб'є, а також Кутів, Яремчі, Микуличина постають на поштівках. Є тут пейзажі Сокільського хребта та гори Овідій коло Кутів, гори Острий біля села Город коло Косова, Каменистого хребта та гори Михалків у Косові, види на Чорногорі з Жаб'є, безліч світлин бурхливих карпатських річок Рибниці, Пруту, Чорного Черемошу, а також окремі пам-

’ятки природи, серед яких Писаний Камінь чи Камінь Довбуша коло Ямної.

Щодо Чорногори, то її митець світлив не лише задля листівок. Саме Микола Сеньковський вперше в українській фотографії видав у 1931 році фотометричну панораму Чорногірського хребта під назвою «Східні Карпати — Чорногора». Її він відзняв з гори Кострича. Триметрова копія цієї панорами експонується в Музеї-садибі Михайла Грушевського у селі Криворівні Верховинського району.

У 30-ті роки М. Сеньковський видав серію листівок під назвою «Гуцульські типи». До неї увійшли чоловічі та жіночі портрети у традиційних народних строях, які, поряд із своєю фотохудожньою цінністю, є хорошими ілюстраціями гуцульського побуту 20-30-х років XX століття. Гуцули і гуцулки позують у вишитих сорочках, у традиційних кептарях і сардаках, молодіці — у мистецьки вив’язаних хустках, старі жінки — у перемітках, голови старших чоловіків покриті волохатими клепанями, молодших — рогачами джумирями або багато прикрашеними крисанями. Усе це створює досить оригінальні і самобутні гуцульські образи.

Не лише постановочні портрети, а й правдиві сцени з гуцульського життя потрапили на листівки Сеньковського. Слав лісу по гуцульських ріках, випасання овець на полонинах і сільських царинках, прання жінками білизни на ріці, рибалки на риболовлі на річках вночі, вивезення бринзи у бербеницях з полонини. Ці та інші сюжети допомагають нам наочно пізнати життя недалеких наших пращурів з I пол. XX століття.

Михайло ГОРОДЕНКО

ЗМІСТ

Переднє слово	4
Гуцульщина	7
Гомін гуцульської давнини	18
Розповідь Дмитра Понипайлека-Василюка.....	22
«Набуток» у Юрашка Туманового-Сапріянчука в Головах	304
Михайло Ковалюк.....	317
М. Сеньковський — неперевершений фотолітописець Гуцульщини	319

Михайло Ломацький. Гомін гуцульської давнини. — Косів.
Писаний Камінь. 2021. — 324 с.

(Видруковано за виданням: М. Ломацький. Гомін гуцульської давнини. Мюнхен. LOGOS. 1961).

Світлини Миколи Сеньковського, Ігоря Меліки, Романа Печижака,
Михайла Городенка

Підготовлено до друку 13.11.2020. Підписано до друку 13. 11. 2020.
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Суг.
Друк офсетний.

Редагування, комп'ютерні набір, верстка і дизайн
Михайло Городенко

Видруковано в ПП «Писаний Камінь» (директор М.Д. Павлюк),
м. Косів, вул. Незалежності, №28
Свідоцтво Державного реєстру серія ІФ №5083
Тел/факс (03478) 2-24-91
E-mail:evrira-pk@ukr.net